

*Sárospataki
Füzetek
Alapítva:1857*

KIADJA: A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
Honlap: www.sarospatakifuzetek.hu | E-mail: sarospatakifuzetek@gmail.com

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER
Engly Sándor, PhD – rektor

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI
Nagy Károly Zsolt, PhD – *felelős szerkesztő*
Kustár György, PhD – *főszerkesztő*
Patyán László, PhD – *a lapszám szakmai szerkesztője*
Homoki Gyula, PhD
Kodácsy Tamás, PhD
Kovács Áron, PhD
Lapis József, PhD
Rácsok Gabriella, PhD

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI
Dr. Balogh Judit Dr. Kustár Zoltán
Dr. Békési Sándor Dr. Lukács Olga
Dr. Fazakas Gergely Tamás Molnár Illés
Dr. Fazakas Sándor Dr. Szűcs Kinga
Dr. Görföl Tibor Dr. Tóth Sára
Dr. Kiss Jenő Dr. Varga Gyöngyi
Dr. Visky S. Béla

KORREKTÚRA
Lapis József, PhD
Homoki Gyula, PhD

ANGOL KORREKTÚRA
Füsti-Molnár Pálma
Homoki Gyula, PhD

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS
BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT
A Kapitális Nyomdában
Ügyvezető igazgató: Kapusi József

ISSN 1416-9878
DOI: 10.59914/sf.29.2025.3

SZERKESZTŐSÉG CÍME
Sárospataki Református Hittudományi Egyetem
3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.
Kiadás és terjesztés: +36 47 312 947
Felelős szerkesztő: +36 70 242 2674

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 800 Ft (egyedi ár)
ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft + postázási költség

CÍMLAPKÉP / COVER IMAGE:
Magyar cigánygyerekek. Sárospatak. 1950-es évek.
A lapszám képanyagát az *Erkel Ferenc Múzeum* / *Erdős Kamill Gyűjteményéből* válogattuk, az Erkel Ferenc Kulturális Központ és Múzeum Nonprofit Kft. engedélyével.

TARTALOM

Patyán László: Szerkesztői előszó	5
Oktass, hogy éljek!	7
Pásztor Gyula: A szegények mindig veletek vannak	9
Tanulmányok	13
Homicskó Árpád Olivér – Birinyi Márk: A Magyarországi Református Egyház intézményes gyermekvédelmi rendszere	15
Balogh Róbert: A Magyarországi Református Egyház cigánymissziós szolgálata – küldetés, gyakorlat és társadalmi felelősség	35
Hüse Lajos: A keresztény roma szakkollégiumok szociálpolitikai szerepe	49
Böröcz Livia: Hit és szakmaiság a végeken: esélyteremtés és közösségépítés az MRSZ felzárkózó településein	63
Óváryné Herpai Dóra: A diakónus mint keresztyén szociális munkás? Szerepértelmezési és etikai dilemmák a diakónusi szolgálatban	77
Bass László – Háberman Zoltán – Zolnay János: A pécsi zsidó közösség társadalomtörténete és jelenkori helyzete az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem szociológiai kutatása tükrében	89
Flaskár Melinda: A csodarabbik és a zsidó szociális gondoskodás Sátoraljaújhelyen, Olaszliszván és Bodrogheresztúron	123
Kókai-Nagy Viktor: Mit jelent irgalmasnak lenni?	135
Halász Emília Erzsébet: לִחְיֵה נָא, a mindennapok harcosa	143
Idővonal	159
Kovács Áron: Bessenyei György levele a sárospataki templomépítés ügyében	161
Engly Sándor: Tanévzáró rektori beszéd	163
Prédikációs tárház	169
Vadnai Zoltán: Péter és János az Ékes-kapuban	171
Szépirodalom	175
Bálint Péter: Jézus és a 12-es szám misztériuma (regényrészlet)	177
Szemle	195
Balogh Róbert: Jelen-lenni (ANTAL Ágnes – BANGA Éva – BÖRÖCZ Livia – FORRÓ Katalin [szerk.]: <i>Mustármag – Növekedő tapasztalat a komplex felzárkózási munkában</i> , Budapest, Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány, 2024)	197
Kovács Gergely: Pályaszociológiai szöveggyűjtemény a lelkészképzéshez (SZATMÁRI Emília [szerk.]: <i>Irodalmi lelkészportrék</i> , Sárospatak, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem Renius Egyetemi Kiadó, 2025)	201
Szatmári Emília: Aki művészetről és szabadságról álmodozott (GYŐRI Elek: <i>Életem regénye. Győri Elek tiszaladányi paraszt származású festőművész élete és pályafutása</i> , sajtó alá rendezte LOVAS Anett Csilla, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2025)	205
Stíluslap	209
Szerzőink	214

CONTENTS

László Patyán: Editorial	5
Teach Me That I May Live!	
Gyula Pásztor: The Poor are with You Always	9
Studies	
Árpád Olivér Homicskó – Márk Birinyi: The Institutional Child Protection System of the Reformed Church in Hungary	15
Róbert Balogh: The Mission Work of the Reformed Church in Hungary among the Roma – Mission, Practice and Social Responsibility	35
Lajos Hüse: The Socio-political Role of Christian Roma Scholarship Colleges	49
Livia Böröcz: Faith and Professionalism in Remote Areas: Creating Opportunities and Building Communities in the Underdeveloped Towns of MRSZ	63
Dóra Óváryné Herpai: Deacon as Christian Social Worker? Self-Perceptual and Ethical Dilemmas in the Diaconal Work	77
László Bass – Zoltán Háberman – János Zolnay: The Social History and Contemporary Situation of the Jewish Community of Pécs in Light of the Sociological Research of the Jewish Theological Seminary–University of Jewish Studies, Budapest	89
Melinda Flaskár: The Wonder Rabbis and Jewish Welfare in Sátoraljaújhely, Olaszliszka and Bodrogkeresztúr	123
Viktor Kókai-Nagy: What does it Mean to be Merciful?	135
Emília Erzsébet Halász: אֶשֶׁת-חַיִּל as a Warrior of Everyday Life	143
Timeline	
Áron Kovács: The Letter of György Bessenyei Concerning the Construction of the Church Building of Sárospatak	161
Sándor Enghy: The Rector's Address at the End-of-the-Academic-Year Ceremony	163
Treasury of Sermons	
Zoltán Vadnai: Peter and John at the Beautiful Gate	171
Literature	
Péter Bálint: Jesus and the Mystery of Number 12 (Excerpt from a Novel)	177
Reviews	
Róbert Balogh: Being Present (ANTAL Ágnes – BANGA Éva – BÖRÖCZ Livia – FORRÓ Katalin [eds.]: <i>Mustármag – Növekedő tapasztalat a komplex felzárkózási munkában</i> , Budapest, Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány, 2024)	197
Gergely Kovács: A Career-Sociological Reader for the Training of Ministers (SZATMÁRI Emília [ed.]: <i>Irodalmi lelkészportrék</i> , Sárospatak, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem Renius Egyetemi Kiadó, 2025)	201
Emília Szatmári: The One Who Dreamed of Art and Freedom (GYÖRI Elek: <i>Életem regénye. Győri Elek tiszaladányi paraszt származású festőművész élete és pályafutása</i> , ed. by Anett Csilla LOVAS, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2025)	205
Stylesheet	209
Authors	214

Szerkesztői előszó

A keresztény gondoskodás és szociális felelősségvállalás a hitben élő ember kötelessége, közösségeink felelőssége, de a mai modern világunkban az egyházak intézményes feladata is egyben. A *Sárospataki Füzetek* e száma a diakónia, a szeretetszolgálati munka sajátosságait, gyakorlatát mutatja be. Az intézményes felelősségvállalás koronként, társadalmanként is változó rendszerében a történelmi egyházaknak és közösségeiknek újra és újra értelmezniük kell az állandó értékeket a változó társadalmi viszonyok között. Ebben a folyamatban számos kérdés vetődhet fel. Hogyan látjuk ma a hiány, a hátrány és szükség kérdéseit adott csoportok esetében? Mennyire képes az egyház a saját útját járni a szeretetszolgálati munkában? Hogyan helyezkedik el és jelenik meg a keresztyén intézményi rendszer a plurális viszonyok között? Mi a szerepe és értékrendje a keresztyén szemléletű szakembernek az egyházi, szeretetszolgálati, illetve az állami szolgáltató rendszerben?

Számos kérdés, melyet a mindennapokban nem, vagy nem kellő mélységgel tárgyalunk meg, miközben iránymutatója vagy vita alapja lehet a diakóniai munkának.

Szerzőink ezeket a kérdéseket mutatják be, járják körül különböző fókuszokkal, illetve megközelítésekben. A kötetben szereplő írások egy csokra a Református Szeretetszolgálat különböző területein végzett munkáját, feladatait mutatja be. A cigánymissziós munka, a gyermekvédelem vagy a felzárkózás területén végzett tevékenységek képet adnak a szeretetszolgálati munka irányairól. A további közlemények között az egyházak esélytremtő munkájáról, a szociálpolitikai szerepvállalás lehetőségeiről informálódhat az olvasó. Két közlemény a zsidóság történeti, társadalomtörténeti és jelenkori viszonyait mutatja be.

A szám képi illusztrációi Erdős Kamill munkásságából származnak. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum, valamint a Néprajzi Múzeum közös munkájának eredménye az a vándorkiállítás, mely ellátogatott a Tiszáninneni Református Egyházkerület sárospataki Tudományos Gyűjteményeibe. A kiállítás Erdős Kamill amatőr néprajzkutató gyűjtéseit felhasználva készült, és hű képet nyújt a magyarországi cigányság életviszonyairól az 1950-es évek végén, '60-as évek elején. A kiállítás a maga nemében egyedülálló hang-, képi és szövegillusztrációkkal készült, és nemcsak történeti, néprajzi, de társadalomtudományi szempontból is egyedinek mondható. A magyarországi cigány/roma közösségek életébe azokba az évekbe nyújt betekintést, mely évek a romák leszakadásának, kiilleszkedésének meghatározó időszaka volt. A cigányság korábbi sebeit a kollektivizálódó gazdaság csak erősítette, hiszen korábbi megélhetési forrásaik veszélybe kerültek. Erdős Kamill maga is felemelte szavát a cigány/roma közösségek integrációjáért, emellett számos olyan kutatási eredménye jelent meg, melyek a romák helyzetét a néprajzitól sokkal szélesebb tudományos mezőre helyezték. Érdemes lenne eljátszani a gondolattal, hogy mit szólna a kutató – aki számos egyéb térség mellett a Hegyköz és a Bodroghöz közösségeiben is végzett gyűjtéseket –, ha ma láthatná, hova jutott a cigány/roma polgártársaink integrációja.

Patyán László

Oláh, maszar cigányok, sátorlakók, előtérben Erdős Kamill. Kisterenye, Nógrád megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8422)

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

A hála alkalmassá tesz és felkészít arra, hogy felismerjem, kivel és milyen formában tehetek jót, minek van itt az alkalmam. Hiszen a hála olyan, mint az éhség vagy a szomjúság, keresi, figyel, hogy hol elégülhet meg.

Jakab László fodozo oláhcgány. Kiskunhalas, Bács-Kiskun megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8675)

*„...mert a szegények mindig
veletek vannak, és amikor csak akartok,
tehettek velük jót...” Mk 14,7*

Pásztor Gyula

A SZEGÉNYEK MINDIG VELETEK VANNAK

Egy kijelentésnek, sőt egy beszélgetésnek a kiragadott közepe ez a fél mondat, mégis fontos üzenetet hordoz éppen abban az összefüggésben, amelybe ágyazódik.

Jézus a leprás Simon házána vendége, amikor egy asszony alabástromtartóban hozott drága nárduskenetét a Mester fejére önti. Vannak, akiknek azonnal feltűnik a különleges érték, és annak furcsa felhasználása. Bosszankodnak is ezen magukban, és azt mondják: „Mire való a kenetnek ez a pazarlása? Hiszen el lehetett volna ezt adni több, mint háromszáz dénárért, és a pénzt a szegényeknek lehetett volna adni.” Aztán keményen rá is támadnak az asszonyra. Jézus azonban védelmébe veszi a megajándékozóját, és így szól: „Hagyjátok őt! Miért bántjátok? Hiszen jót tett velem, mert a szegények mindig veletek vannak, és amikor csak akartok, tehettek velük jót, én azonban nem vagyok mindig veletek. Azt tette, amit tennie kellett: előre megkenete a testemet a temetésemre. Bizony, mondom nektek, hogy bárhol hirdetik majd az evangéliumot az egész világon, amit ez az asszony tett, azt is el fogják mondani az ő emlékezetére.” (Mk 14,4-9)

Miről ad jó példát ez az asszony? A jócselekedetről. Arról a jótettéről, amely hitből és valamilyen felismerésből származik. A jótett a korabeli Izráelben fontos vallási feladat és erény volt. Része a napi életnek, gondolkodásnak. Ezen mérik le a jelenlévők az asszony viselkedését. Ekkora értékből hány szegényen lehetett volna segíteni, ha nem pazarolja el ilyen fölösleges dologra. (Az általuk becsült összeg egy napszámos egy évi keresete.) Érdekes, hogy válaszában Jézus is jótettéről beszél, ugyanakkor megfogalmazza annak valódi ismervét: „Azt tette, amit tennie kellett...” Szó szerinti fordí-

tásban: „Amije volt, azt tette...” Ha utánajárunk Jézus kijelentésének, ilyesmit értünk meg belőle: ez az asszony felismerte, hogy minek van itt az alkalma, mi ebből következően az ő feladata, és mire van lehetősége, mi áll rendelkezésére. Aztán ment, és aszerint cselekedett. És ezzel sokkal többet tett, mint amit emberileg láthatott, elgondolhatott. Olyat, ami máskor és mással már soha nem lenne pótolható. Mi vezette, mi segítette ebben? Minden bizonnyal az a hála, amelyet Jézus iránt érzett, aki megbocsátotta bűneit, feloldozta vétkei terhe alól, aki által új életet és új szemléletet nyert. Beszédese, hogy mindez olyan valakinél történik, akit minden bizonnyal Jézus gyógyított meg halálos betegségéből, a leprából. Ebben a házban a hála meghatározó érzés lehetett, és segítség abban, hogy Jézust annak lássák, akiben Isten mindent nekik adott. Jézus szerint tehát a jótett ilyen háttérből és ilyen indítékból születik. S ha a kérdezők most nem is ismerték fel a jótett lehetőségét ott, ahol Jézus jelen volt, az Úr szerint lesz erre lehetőségük akkor is, amikor nem látják már testileg őt. De ennek megéléséhez szükségük lesz arra, hogy ettől az asszonytól, de még inkább a Jézustól hallottakból tanuljanak. Azoknak, akik akkor és ott hallották Jézust, és azoknak is, akik ma tartozhatunk őhozá.

Mit kell tehát megtanulni?

1. Először is azt, hogy a jótett személyes ügy. Az nem az én felelősségem, hogy mások megértik-e, mi ezen a téren a feladatuk, mire és hogyan használják a javaikat, értékeiket. Azzal nem nekem kell sem gazdálkodnom, sem elszámolnom. Azzal viszont annál inkább, amim nekem van. Hiszen ez a Jézus iránti hálaadásom megélésének egyik alapvető, rendelkezésre álló és alkalmas eszköze. Amivel rendelkezem, annak egy részét egészen biztosan arra kaptam, hogy erre használjam. Ha Isten elvárja tőlem, hogy jót tegyek, akkor ehhez egészen biztosan magam is rendelkezem valamilyen eszközzel.
2. A hála alkalmassá tesz és felkészít arra, hogy felismerjem, kivel és milyen formában tehetek jót, minek van itt az alkalma. Hiszen a hála olyan, mint az éhség vagy a szomjúság, keresi, figyeli, hogy hol elégülhet meg. Ezért a fordítottja is igaz. Ahol nincs ilyen vágyam arra, hogy Istent jótettekkel dicsőítsem, és megtaláljam, hogy ezt kivel szemben és hogyan valósíthatom meg, ott valószínűleg hiányzik a hála az életemből, ott Jézus Krisztust nem annak látom, akivé ő értem is lett.
3. Jézus egyértelművé teszi, hogy a szegények ügye nem jár le. Saját példája mutatja egyfelől a következetes elkötelezettséget az elesettek iránt. Egész pályafutása hitelesen szemlélteti, hogy Ő az Atya könyörülő szeretetének eszköze. Szolgálatba lépésekor így hirdeti Ézsaiás szavaival a megértett küldetését: *„Az Úr Lelke van énrajtam, mert felkent engem, hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessem a foglyoknak és a vakoknak szemük megnyílását; hogy szabadon bocsássam a megkínzottakat, és hirdessem az Úr kedves esztendejét.”* (Lk 4,18-19) Ugyanakkor soha nem keltette azt a látszatot, mintha az lenne a célja, hogy e földön minden betegséget megszüntessen, a szegénységet végérvényesen felszámolja, és minden igazságtalanságot lehetetlenné tegyen. Akit meggyógyított, ki volt téve annak, hogy újra megbe-

tegszik, és akiket a halálból feltámasztott, őket sem olyan testben hívta vissza a földi életbe, amelynek a halál többé nem árthat. De minden ilyen tettével láthatóvá tette Isten cselekedeteit. Szemléltette azt, hogy Isten min fáradozik, és előjelét adta annak, amit Isten az örök életben teljessé fog tenni. Amikor kiküldte a tanítványait az Isten országa elérkezésének hirdetésére, a feladatuk részévé tette: „*Gyógyítsatok meg betegeket, támasszatok fel halottakat, tisztítsatok meg leprásokat...*” (Mt 10,8). Mert a gyógyulás, a feltámadás, a leprától való megszabadulás hiteles jele Isten országa elérkezésének, Isten jelenlétének, hatalmának és kegyelmes fáradozásának. De nem hitegette a tanítványokat azzal, hogy ezzel oldódik meg minden földi szükség.

Amikor tehát Jézus azt mondja, hogy a szegények mindig velünk lesznek, akkor nem a szolgálata eredménytelenségéről vagy hiányos voltáról beszél, és végképpen nem Isten érzéketlenségéről, közönyéről ezen emberi sorsok iránt. A szegények, betegek, elesettek jelenléte hozzá tartozik a bűneset utáni földi léthez és vele a gyülekezet életéhez. Kihívás és felhívás a gyülekezet tagjai számára. Az értük való fáradozás nem szélmalomharc, hanem Istenre néző, mindig időszerű szolgálat. Részesedés Jézus Krisztus munkájában. Alkalom és eszköz a hálaadás megélésére, és ezáltal Isten szabadító szeretetének a hirdetésére. Amit erre fordít valaki, azt nem elpazarolja, hanem aktuálisan Jézusra „költi”, hiszen Ő maga mondta: „*amikor megtettétek ezeket akár csak eggyel is a legkisebb atyámfiai közül, velem tettétek meg*” (Mt 25,40).

Az asszony tettét Isten különös módon beépítette a maga szabadító munkájába, hogy az Ő Fia már szenvedése idején olyan dicsőségben részesüljön, amilyen megilleti őt. Amikor Jézus az Ő mennybemenetele utáni időszakra vonatkozóan azt mondja, hogy „*a szegények mindig veletek vannak, és amikor csak akartok, tehettek velük jót*”, azt a lehetőséget kínálja fel, hogy velünk ugyanez történjen: bekapcsolódjunk abba a seregbe, amely hálájával úgy magasztalja az Urat, ahogyan az megilleti Őt, és egyúttal eszközei legyünk Isten életet helyreállító szeretetének. Mennyi lehetőségünk van erre! Hadd valósuljon meg ezek közül minél több úgy, ahogyan a történetbeli asszonynak az esetében a mi Urunk dicsőségére!

Oláh-vágánykovácsok. Farkas István és József. Elek, Békés megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8490)

TANULMÁNYOK

HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

– BIRINYI MÁRK

BALOGH RÓBERT

HÜSE LAJOS

BÖRÖCZ LÍVIA

ÓVÁRYNÉ HERPAI DÓRA

BASS LÁSZLÓ – HÁBERMAN ZOLTÁN

– ZOLNAY JÁNOS

FLASKÁR MELINDA

KÓKAI-NAGY VIKTOR

HALÁSZ EMÍLIA ERZSÉBET

Oláh cigány kislány, „fodozovo”. Tiszaigar, Szolnok megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8371)

Homicskó
Árpád Olivér
 – *Birinyi Márk*

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ INTÉZMÉNYES GYERMEKVÉDELMI RENDSZERE

Tanulmányunkban a református gyermekvédelmi tevékenységet kívánjuk meg elemző módon bemutatni. Magyarországon napjainkban a Református Szeretetszolgálat az, amely az egyházi módszertani feladatokat ellátja a református fenntartású gyermekvédelmi intézmények tekintetében a mindenkorai ágazatirányítás kijelölése szerinti tartalommal és hatállyal. A Református Szeretetszolgálat a Magyarországi Református Egyházon (továbbiakban MRE) belül működő önálló belső egyházi jogi személy. Fontos hangsúlyozni, hogy a Református Szeretetszolgálat a gyermekvédelem tekintetében olyan feladatokat lát el, amelyek ellátása állami feladat lenne az irányadó jogszabályok alapján. Ebből az is következik, hogy a közfeladatellátás dimenziójában önmagában vett református gyermekvédelmi politika nem értelmezhető, az állam által átadott feladatok Református Szeretetszolgálat általi, világi jogszabályok és egyéb közjogi szabályozók által determinált ellátásáról lehet beszélni. Ugyanakkor ha a közfeladatellátás minőségét vizsgáljuk, akkor tartalmában, küldetésében alapvető különbségek tapasztalhatók az állami feladatellátáshoz képest. Tanulmányunkban elsősorban azokat a gyermekvédelmi feladatokat mutatjuk be, amelyek a Magyarországi Református Egyház keretei között jelennek meg, és ezek alapján ismertetjük a feladatellátás szervezeti kereteit a Református Szeretetszolgálat működésében.

A gyermekvédelem helye és szerepe a Magyarországi Református Egyházban nem XXI. századi jelenség. Vagy mondhatnánk úgy is – és talán helytállóbb lenne –, a Magyarországi Református Egyház szerepe a gyermekek védelmében több évszázados múltra tekint vissza, hiszen az árvákról való gondoskodás mindig is az egyházi szegénygondozás célterülete volt. Ha közelebbről csak a XX. századot tekintjük, akkor is elmondható, hogy a református egyház mindig is feladatának érezte és kereste a gyermekvédelem ügyét. Ravasz László

1923-ban írt húsvéti üzenetében így ostromozza a Dunamelléki Egyházkerület reformátusságát: „Ugyanakkor nagy anyagi erők és erkölcsi tőkék szunnyadnak egyházunkban kihasználatlanul. Csak leánynevelésünk feladataira mutatok rá. Ennek az emberöltőnek az a feladata, hogy a női lelkek megnyerésével biztosítsa a jövőt. Száz leánytanuló közül 99-nek a lelkére nem mi nyomjuk rá az elpecsételés titkos jegyét. Érti-e a magyar kálvinizmus eziránt való óriási felelősségét? A belmisszió munka még mindig lassan halad. Hány gyülekezetben van ifjúsági egyesület, bibliaolvasó-kör, egyházi szegénygondozás? A budapesti gyülekezetekben még mindig nincs egyházi szegénygondozás, hivatalos börtön- és kórházmisszió. Még mindig ige nélkül szűkölködnek toloncházak, napközi otthonok, éjjeli menedékhelyek. Hol van a református gyermekvédelem megszervezése és hol marad a református patronage-ügy megalkotása?”¹

Alapvetés

Amikor a református egyház gyermekvédelmi alapelveit igyekszünk sorra venni, akkor meg kell állapítanunk, hogy más felekezetekkel szemben a Magyarországi Református Egyház nem rendelkezik nagyívű társadalompolitikai és teológiai alapozású állásfoglalással, egyházkormányzati memorandummal. Amikor a református felekezet gyermekek védelmére hivatott rendszerének alapvetését kell bemutatnunk, akkor a Szentírás az, amely irányt és eligazodást mutat nekünk. A reformáció egyik központi eleme az igeközpontúság volt, amely a Bibliát mint Isten kijelentését minden hívő számára hozzáférhetővé és érthetővé tette. Ennek teológiai alapját a Szentírás tekintélye adja, amelyre a Sola Scriptura elve is épül, és amelynek bibliai alapját a 2Tim 3,16 fogalmazza meg: „A teljes Írás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbitásra, az igazságban való nevelésre.” A reformátorok – mindenekelőtt Luther Márton és Kálvin János – e felismerés nyomán hangsúlyozták, hogy a hit és az élet kérdéseiben a Szentírás az egyedüli mérce.

A reformáció igeközpontú szemlélete abban nyilvánul meg, hogy a Szentírás nem pusztán tanítás, hanem az életet formáló, cselekvésre hívó kijelentés. Ezt fejezi ki Jakab levele is: „Az ígének pedig megtartói legyetek és ne csak hallgatói, megcsalván magotokat. Mert ha valaki hallgatója az ígének és nem megtartója, az hasonló ahhoz az emberhez, aki tükörben nézi az ő természet szerinti ábrázatát: mert megnézte magát, elment, és azonnal elfelejtette, milyen volt. De aki belenéz a szabadság tökéletes törvényébe és megmarad mellette, az nem feledékeny hallgató, hanem cselekvő, és boldog lesz cselekedetében.” (Jak 1,22–25) Ebből következik, hogy a reformáció során a Szentírás a hit és az életgyakorlat meghatározó mércéjévé vált. Az igeközpontúság így nemcsak megértést, hanem megélést is jelent: a hívő ember az Írás tanítását saját életében valósítja meg.

Mindezen szubsztantív igazság bennünket is arra indít, hogy tanulmányunkat igei alapvetéssel kezdjük. Hiszen ez lehetőséget ad számunkra, hogy szentírási alapon antropológiai kontextusba helyezzük a gyermeket és a vele kapcsolatos társadalmi kérdéseket.

¹ Vegyes közlemények, *Sárospataki Református Lapok*, XVIII. évfolyam, 15. szám, 1923. április 15., 59–60.

A kisgyermek a bibliai (teológiai) antropológia fényében teljes ember. Egzisztenciális különbséget nem, de fejlődésében minőségi különbséget mutat, ha egy felnőtt emberhez hasonlítjuk. Nem kevesebb, hanem más.

A Biblia bizonyágtétele szerint a gyermek Isten ajándéka (Zsolt 128,3-4), így az Istennel való adekvát kapcsolat bizonyítéka. Különösen nagy áldás a sok gyermek, a nagycsalád. A gyermekáldás öröm (5Móz 28,4), jutalom (Zsolt 127,3), elismerés (Jób 5,25), ékesség (Péld 17,6). A teremtés rendjének megfelelően a gyermekvállalás a szülők Istentől kapott lehetősége és feladata. A gyermektelenséget az Ószövetségben szégyennek, Isten büntetésének tartották (1Móz 30,23). A várandósság, gyermekszülés és gyermeknevelés terhei eltörpültek az élet továbbadására való képtelenség (1Sám 1,6-7), a meddség, a vetélés (2Móz 23,26) terhe mellett.

A csecsemőről, függetlenül attól, hogy milyen nemű, élete elő szakaszában az anya gondoskodott. Ez a fajta gondoskodás Isten gondviseléséhez hasonlítható: „Megfeledkezik-e csecsemőjéről az anya, nem könnyörül-e méhe gyermekén? De ha ő meg is feledkeznék, én akkor sem feledkezem meg rólad!” (Ézs 49,15) Az anyák féltő gond, testi és lelki szükségleteit kielégítve, előre mutatva nevelték gyermekeiket (Péld 1,8; 6,20). Az elválasztás időszaka későbbre esett a ma szokásosnál, a gyermek életének 2–3. évében történt (1Móz 21,8; 1Sám 1,23), sőt, akár még később is, 4–6 éves korban (1Sám 1,23). Elválasztásuk után a lányok nevelése férjhez menetelükig az anya kötelessége volt. Az anyai gondoskodás és nevelés a fiúk esetében az apa két fő kötelességével bővült. A szoktatás és hétköznapi ismeretek átadása (2Móz 22,35) mellett a tapasztalat és tudás átadása (Péld 8,12), az Istennek engedelmeskedő életre nevelés volt a cél (5Móz 4,10; 4,23; 31,12-13; 2Kir 27-28; Zsolt 34,12). Az anya szerepe is fontos marad, de nem elsődleges. Tanítás, intés, fegyelmezés, vigasztalás feladatán a kor nemi szerepeinek megoszlása szerint közösen osztoztak (5Móz 8,5; Péld 3,12; 13,24; Ézs 66,13).

Aki mások életét formálja, az általános értelemben véve nevel. A nevelés mintaképe maga Isten, ahogyan általában népét, gyermekeit neveli. Példát mutat minden neveléssel megbízott ember számára jósága (Zsolt 25,8; Rm 2,4) és szeretete (Jer 31,3), fenyítése (Zsid 12,6-11), vigasztalása (Ézs 66,13), gondviselése (Hós 11,1-4) és kegyelme (Tit 2,11-12). Zsinórmértéke minden emberi nevelő törekvésnek Isten nevelése, melynek célja, hogy az önmagával való közösségbe visszavezessen (JSir 3,40; 1Kor 11,32; Jel 3,19).

A gyermekkor társadalmi megítélésének árnyoldala is volt. Nem tekintettek túl romantikusan a gyermekre. A Példabeszédek könyve az ostobaságot mint a bölcsesség ellenétét a gyermeki természet velejárójának tartja (Péld 22,15). Tudatlannak és szélsőségesnek tartották, aki képtelen megtartani a Törvényt, és éppen ezért fegyelmezni szükséges. A zsidó kultúra ugyan mentes minden gyermekek felé brutalitással forduló gyakorlattól, mégis a felnőtt, a Törvényt megtartó férfi személyét és életállapotát tekintette ideálisnak. Ez a jelenség nem egyedül a judaizmusra jellemző. Az első század mediterrán kultúráiban egyszerre van jelen a gyermek létének megbecsülése és leértékelése. A gyermekkor egyfajta „alapkiképzés” volt a felnőtté válás, az igazán értékes életkor előtt.

A gyermek Istentől kapott méltóságát Jézus védelmébe veszi (Mt 18,5kk; 25,40). A Törvénynek és a szülőnek történő gyermeki engedelmesség fölé helyezi az Atyának

való engedelmisséget (Lk 2,27; 43,51). A gyermek Jézus a kicsinyek elé éli mindketőt (Lk 2, 49,51). Csak abban az esetben kerülhet szülő és gyermek között kenyértörésre a sor, ha a szülők akadályozzák gyermekük szabadon megélt istenkapcsolatát (Lk 2,49), vagy egyenesen helytelenítik (Mt 10,35–37).

Az apostoli korban sem oldják fel a szülők és gyermekeik kapcsolatáról és annak minőségéről szóló ószövetségi rendelkezéseket, hanem kiegészítik azokat. Az úgynevezett házi-táblák a Kolossé 3,20-21-ben és az Efézus 6,1-4-ben tudnak a gyermekek a társadalom szemében alárendelt szerepéről, de arról is, hogy Jézus az ő gyengeségüket, sebezhetőségüket és bizonyos dolgokra való képtelenségüket példaként állította eléjük. „Gyermekek! Engedelmeskedjetek szüleiteknek az Úrban, mert ez a helyes.” (Ef 6,1) Minden gyermekre vonatkoztatva hangzott a felszólítás, beleértve a legkisebbeket is. Engedelmisségre szólítja a gyermekeket egyrészt társadalmi státuszuk miatt, másrészt az engedelmisség kerete a Krisztushoz fűződő kapcsolatuk. Erre apellálva, ebbe beágyazódva valósulhat meg a szülők iránti engedelmisségük. A szülők ugyanúgy a Krisztusban tartoztak engedelmeskedni feleségként és férjként, ami részben körülírja, részben minőségileg meghatározza az engedelmisség alapját. Krisztus az, akiben egymás mellé van rendelve szülő és gyerek, egymásért felelősséget vállaló és egymásnak engedelmisséggel tartozó valamennyi családtag. Pál az 5. parancsolat értelmét kibővíti, és kölcsönössé teszi azzal, hogy az apákat inti, hogy nevelésükkel gyermekeiket ne provokálják az engedetlenségre, és nem csak a gyermeki engedelmisségről beszél (Ef 6,2). A szülő is engedelmisséggel tartozik a gyermekének. Az engedelmisség ismérveiről a Kolossé levélben a keresztyén család házirendjét megelőzően az új ember felöltözéséről olvasunk. A keresztyén szülő akkor végzi engedelmesen Istentől kapott gyermeknevelői feladatát, ha személyisége a krisztusi magatartást példázza: könyörületes szívű, jóságos, alázatos, szelíd, türelmes, megbocsátó, szeretetteljes.

Az Újszövetség nem lép fel kisebb igénnyel, minthogy mind a nevelőben, mind a „neveltben” a Szentlélek által formálódjon a krisztusi arculat: „gyermekeim, akiket újra fájdalmak között szülök meg, amíg kifformálódik bennetek Krisztus” (Gal 4,19). „Mi pedig, miközben fedetlen arccal, mint egy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét mindnyájan, ugyanarra a képre formálódunk át az Úr Lelke által dicsőségről dicsőségre.” (2Kor 3,18) Ez a formálódás egy keresztyén családban a születéstől kezdve megvalósuló folyamat. A gyermek tudatos formálása, fejlődésének segítése és támogatása épp úgy felelőssége az anyának, mint az apának. Érdekes módon a teknotrofeó – gyermeket nevelni testi, lelki értelemben – az Újszövetségben csak egyszer fordul elő (1Tim 5,10). Pál itt az özvegyek erényei között említi a gyermeknevelés feladatát. Elismeréssel szól arról, aki gyermekeket nevelt fel, aki viszont háza népéről nem gondoskodott, az megtagadja a hitet, és rosszabb a hitetleneknél.

Sok, az ószövetségi iratokkal egy időben keletkezett ókori keleti dokumentum mutatja, hogy a szülők tiszteletét az egész akkori világban fontosnak tartották és védték. A gyermekek tiszteletéről azonban ezek az írások hallgatnak. Jézus nem. Egy kisgyermeket tisztelni szerinte azt jelenti: az őt megillető gondoskodást, figyelmet és türelmet megadni neki, mint akik egyszerre ki vannak szolgáltatva a szülőknek, de rájuk is vannak bízva.

A magyarországi gyermekvédelmi rendszer felépítése és szereplői

A magyarországi gyermekvédelmi rendszer olyan komplex, több szinten szerveződő rendszer, amelynek alapvető célja a gyermekek testi, értelmi és erkölcsi fejlődésének biztosítása, elsődlegesen a családban történő nevelkedés támogatásán keresztül. A rendszer jogi keretét a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény határozza meg, amely egyértelműen elkülöníti a szolgáltatásjellegű ellátásokat és a hatósági beavatkozásokat. A gyermekvédelem szerkezete négy alapvető pilléren épül: a gyermekjóléti alapellátásokra, a gyermekvédelmi szakellátásokra, a hatósági intézkedések rendszerére, valamint a bűnelkövető fiatalokkal kapcsolatos speciális ellátásokra. E strukturális felosztás egyben a rendszer funkcionális logikáját is tükrözi: a megelőzés, a helyettesítő védelem, valamint a közhatalmi beavatkozás egymásra épülő szintjeit.²

Az alapellátások preventív jellegűek, céljuk, hogy a gyermek saját családjában, veszélyeztetett körülményektől mentesen nevelkedhessen. E körbe tartoznak a pénzbeli, természetbeni és személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatások, amelyek a családok támogatását és a veszélyeztetettség kialakulásának megelőzését szolgálják. A szakellátások ezzel szemben már a családból kiemelt gyermekek számára biztosítanak helyettesítő gondoskodást. Ide tartozik az otthont nyújtó ellátás, a nevelőszülői rendszer, valamint az utógondozás, amelyek célja a gyermek biztonságos környezetben történő nevelése és társadalmi reintegrációjának elősegítése. A hatósági intézkedések a gyermekvédelmi rendszer azon eszközei, amelyek akkor lépnek működésbe, amikor a gyermek védelme más módon nem biztosítható. A gyámhatóság döntései – például a védelembe vétel, az ideiglenes elhelyezés vagy a nevelésbe vétel – közvetlen beavatkozást jelentenek a családi viszonyokba, a gyermek mindenek felett álló érdekének érvényesítése érdekében.³

A rendszer működésének sajátossága, hogy több fenntartói és működtetői szinten valósul meg. A gyermekjóléti alapellátások elsősorban önkormányzati feladatként jelennek meg, míg a gyermekvédelmi szakellátás állami és az elmúlt időszak szakmapolitikai döntései nyomán egyházi szervezeti keretek között szerveződik. A jogszabályi környezet lehetőséget biztosít arra, hogy az ellátások nyújtásában nemcsak állami és önkormányzati szereplők, hanem egyházi és civil szervezetek is részt vegyenek.⁴

Az elmúlt években a fenntartói struktúrában jelentős átrendeződés figyelhető meg, amelynek eredményeként az egyházak szerepe különösen a szakellátás területén erősödött. A gyermekotthoni férőhelyek számottevő része, valamint a nevelőszülői hálózatok jelentős hányada egyházi fenntartásba került, ami a gondoskodási feladatok történeti egyházi gyökereire és a szolgáltatások minőségének erősítésére irányuló szakpolitikai

2 ÜVEGES Brigitta: A gyermekvédelmi rendszer bemutatása Magyarországon, különös tekintettel a gyermekvédelmi gondoskodásra, *Miskolci Jogtudó*, 2023/2, 128–138.

3 RÁCZ Andrea: *Teóriától a gyermekvédelem praxisáig*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar, 2022, 41–48.

4 RÁCZ Andrea – BOGÁCS Ernő: Nevelési értékek a gyermekvédelemben, *Educatio*, 31. évfolyam, 2022/3, 489–497, 491.

törekvésekre vezethető vissza. Az egyházi szerepvállalás sajátossága, hogy a professzionális szociális szolgáltatásnyújtást értékalapú megközelítéssel kapcsolja össze. Az egyházi fenntartók – így különösen a történelmi egyházak – nem csupán intézményfenntartóként jelennek meg, hanem a gyermekvédelmi ellátások tartalmi és szemléleti alakításában is szerepet vállalnak. Ez a jelenlét ugyanakkor a rendszer pluralizálódását is erősíti, hiszen az állami, egyházi és civil szereplők együttesen alkotják a gyermekvédelem szolgáltatási hálózatát.⁵

Összességében a magyar gyermekvédelmi rendszer olyan többszintű, vegyes fenntartású struktúraként írható le, amelyben a szolgáltatások és a hatósági beavatkozások egymást kiegészítve működnek. A rendszer egyszerre törekszik a megelőzésre, a családok támogatására és – szükség esetén – a gyermekek védelmét biztosító beavatkozások alkalmazására, miközben egyre erőteljesebben támaszkodik az egyházi és civil szereplők által biztosított kapacitásokra és szemléleti erőforrásokra.

A Református Szeretetszolgálat intézményrendszere a gyermekvédelemmel összefüggésben

A Református Szeretetszolgálat fő tevékenysége a Magyarországi Református Egyház által alapított vagy felhatalmazása által létrehozott szociális és gyermekjóléti, valamint gyermekvédelmi intézmények tekintetében a teljes körű fenntartói jogok gyakorlása, fenntartói, igazgatási, ügyviteli feladatok ellátása, melynek keretében végzendő feladatok körét, továbbá az egyéb tevékenységeket a hatályos világi jogforrások, valamint az MRE és a Református Szeretetszolgálat belső jogforrásai határozzák meg.⁶ A Református Szeretetszolgálat a Magyar Református Egyház szeretetszolgálatáról szóló 2000. évi II. törvény 16. § szerint látja el feladatait. A Református Szeretetszolgálat strukturált módon, az általa fenntartott intézmények és szolgálatok révén végez professzionális segítő tevékenységet. E körben – a Zsinat döntése alapján vagy annak felhatalmazásával – önálló és teljes jogkörű fenntartója a közegyházi szeretetszolgálati intézményeknek és szolgálatoknak, vagyis ellátja azok működtetését, irányítását és felügyeletét.

A Református Szeretetszolgálat szociális, gyermekvédelmi és felzárkózási módszertani feladatokat lát el.⁷ A Református Szeretetszolgálat főigazgatója tart kapcsolatot többek között a szociális és gyámügyi igazgatás állami, kormányzati szerveivel.⁸ A Református Szeretetszolgálat szakmai főigazgató-helyettese közvetlenül irányítja azt a monitoring tevékenységet, amely vizsgálja az egyházközség, egyházmegye, egyházkerület által fenntartott szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi vagy felzárkózási szolgálatok működtetésének jogszerűségét, gazdaságosságát, hatékonyságát és eredményességét.⁹ A Református Szeretetszolgálat keretében működő Diakóniai Osztály

5 RÁCZ: i. m., 149–167.

6 *Református Szeretetszolgálat Szervezeti és Működési Szabályzata*, Hatályos: 2022. január 1-jétől, 7. pont.

7 Uo., II. A Református Szeretetszolgálat feladatai és hatásköre, 1.3. pont.

8 Uo., 2. A Református Szeretetszolgálat vezetése, Főigazgató, 2.1.1. b) pont.

9 Uo., 2. A Református Szeretetszolgálat vezetése, Szakmai főigazgató-helyettes, 2.2.1. l) pont.

célja a Református Szeretetszolgálat által fenntartott diakóniai intézmények szakmai működésének elősegítése, támogatása, minőségi szolgáltatásoknyújtásához fejlesztések kezdeményezése.¹⁰ Ennek keretében a Diakóniai Osztály ellátja a kijelölés alapján külön jogszabályban meghatározott szociális és gyermekvédelmi módszertani feladatokat.¹¹ A Református Szeretetszolgálat Felzárkózási Osztályának célja pedig, hogy a legesetettebbek és a legrászorultabbak körében a fejlesztő, hátránykompenzáló és szociális szolgáltatásokat megszervezze és biztosítsa a Magyarországi Református Egyház missziós céljaival összhangban. Ezen belül is különösen a társadalmi felzárkózási intézkedések és pályázatok keretében létrejött, a Református Szeretetszolgálat fenntartásában működő Biztos Kezdet Gyerekházak és tanodák, valamint a református cigány szakkollégium(ok) szakmai munkájának koordinálása, segítése és ellenőrzése, a Magyarországi Református Egyház esélyteremtési programjainak és feladatainak hatáskörébe utalt végrehajtása a feladata.¹²

Az intézmények fenntartása mellett a Református Szeretetszolgálat szakmafejlesztési, módszertani és monitoring feladatokat lát el, szakmai segítséget nyújt a református szolgálatok, illetőleg intézmények működéséhez, támogatja a gyülekezeti diakóniát és a jól működő modellek bemutatását, segíti a diakónia fejlesztését, továbbképzéseket és konferenciákat szervez, koncepciókat és fejlesztési javaslatokat dolgoz ki. Mindezek mellett párbeszédet folytat más egyházak karitatív szervezeteivel, szociális szakmai szervezetekkel, önkormányzatokkal, illetve a kormánnyal. A szakmai feladatellátást az elmúlt években a szervezeti változások, a háborús veszélyhelyzet, az ennek nyomán kialakult gazdasági válság, valamint az előző években az államtól való kapacitásátvételek miatti folyamatos és intenzív leterheltség determinálta.

A 2022. évtől a Református Szeretetszolgálat feladatköre a korábbi évekhez képest jelentősen bővült. 2022. január 1-jétől a Szeretetszolgálat látja el a fenntartói joggyakorlást a két református cigány szakkollégium tekintetében (Wáli István Református Cigány Szakkollégium – a továbbiakban: WISZ; Budapesti Református Cigány Szakkollégium – a továbbiakban: REFOROM), átvette a megszűnt Református Missziói Központtól a társadalmi missziós lelkészek munkáltatásával összefüggő feladatokat, továbbá az MRE Zsinati Hivatalától az Országos Cigánymisszió és a hozzá kapcsolódó svájci református egyházak segélyszervezetének (HEKS) folyamatban lévő projektfeladatait.

Az MRE Zsinata által elfogadott belső egyházi feladatát-szervezés következtében a Szeretetszolgálaton belül új munkaszervezeti egység alakult: a Felzárkózási Osztály keretében került megszervezésre – a korábbi tanodai és Biztos Kezdet Gyerekházakkal kapcsolatos feladatok mellett – az Országos Református Cigánymisszió tevékenysége, továbbá a WISZ és a REFOROM fenntartói joggyakorlásával összefüggő feladatok.

10 Uo., 2. A Református Szeretetszolgálat vezetése, Osztályok tevékenységei, Diakóniai Osztály, 1.1.

11 Uo., 2. A Református Szeretetszolgálat vezetése, Osztályok tevékenységei, Diakóniai Osztály, 1.2.

12 Uo., 2. A Református Szeretetszolgálat vezetése, IV. Osztályok tevékenységei, 2. Felzárkózási Osztály.

A Református Szeretetszolgálaton belülegyüttműködések

A Református Szeretetszolgálat az alaptevékenységét a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvánnyal (a továbbiakban: MRSZA) szoros együttműködésben látja el, az ebből fakadó szinergiák révén hatékonyabbá vált a feladatellátás szakmai és gazdasági szintén egyaránt. Az egyes szolgálati területek, így a szociális, gyermekvédelmi és felzárkózási terület, valamint az MRSZA által koordinált társadalmi missziók, a karitatív szolgálat, valamint a szerteágazó szociális fejlesztési programok megvalósítói stratégiai és operatív megvalósítási szinten is együttműködnek egymással. A korábbi években fennálló egyes szolgálati területek közti esetleges párhuzamosságok megszűntek, és ezáltal hatékonyabbá vált az anyagi és humán erőforrások felhasználása is. A Református Szeretetszolgálat munkatársai minden hétfőn közös áhítaton vesznek részt, továbbá a vezetést támogató fórumokon is biztosított az egyes szolgálati területet érintő információk szabad áramlása. A szakmafejlesztési tevékenység, amely korábban a szociális ágazati szakkérdésekre szorítkozott, kinyílt, és teret kapnak a missziói szolgálatot érintő kérdések is. A külső PR tevékenységet is az egységes megjelenés jellemzi, a Szeretetszolgálat és az MRSZA arculati megjelenésében is azonos elemeket alkalmaz, továbbá különös figyelmet fordít mindkét szervezet az összehangolt kommunikációra.

A Református Szeretetszolgálat külső egyházi együttműködései

E fejezetben a Református Szeretetszolgálat külső együttműködésein mindazon partneri kapcsolatrendszer értjük, amely a szervezet saját intézményi struktúráján túl valósul meg. Ide tartoznak egyrészt a Magyarországi Református Egyházon belüli, de a Szeretetszolgálat szervezeti keretein kívül működő szolgálatokkal és intézményekkel kialakított együttműködések. E kapcsolatok nem pusztán kiegészítő jellegűek, hanem a diakóniai szolgálat komplex és felelős megvalósulásának alapvető feltételei. A Református Szeretetszolgálat működésében a közegyházi szolgálatokkal való együttműködés rendszerszintű és kölcsönös. A Misszió Szolgálattal való kapcsolat a cigánymisszió, az intézményi lelkészi jelenlét és a társadalmi missziók területén nem csupán programszintű kapcsolódást jelent, hanem közös teológiai és szolgálati alapokra épülő együttműködést is, amelyben az evangélium hirdetése és a szeretetszolgálat gyakorlata egymást kiegészítve jelenik meg. Az Oktatási Szolgálattal kialakított partnerség a felzárkózási és hátránykompenzációs programokban, valamint az inkluzív nevelési törekvésekben ölt testet, ahol a szociális és pedagógiai megközelítések egymást erősítve járulnak hozzá a gyermekek esélyeinek növeléséhez.

E kapcsolatrendszerben kiemelt jelentőségű a Református Pedagógiai Intézettel és a Református Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményekkel (EGYMI) való együttműködés. Ez a kapcsolat különösen a szakmai tudásmegosztás, a módszertani fejlesztés és a komplex szükségletekre reagáló ellátási formák kialakítása szempontjából meghatározó. A pedagógiai és szociális szakterületek találkozása lehetővé teszi, hogy a sajátos nevelési igényű, illetve hátrányos helyzetű gyermekek támogatása ne elszigetelt beavatkozások mentén, hanem integrált, személyre szabott módon valósuljon meg.

A Károli Gáspár Református Egyetemmel fennálló együttműködés a képzés és a gyakorlat közötti élő kapcsolat megerősítésében játszik kulcsszerepet. A partnerség keretében a Szeretetszolgálat aktívan részt vesz a szociális képzések tartalmi alakításában, miközben az egyetemi képzés számára valós szakmai terepet biztosít. Ez a kölcsönösség hozzájárul a diakóniai intézményrendszer utánpótlásának biztosításához, valamint ahhoz, hogy a képzésben megjelenő tudás folyamatosan visszacsatolódjon a szolgálati gyakorlatba.

Mindezen együttműködések mögött egy közös teológiai felismerés húzódik meg: a diakónia nem elszigetelt intézményi tevékenység, hanem az egyház egészének közös szolgálata. Ennek megfelelően a különböző szervezeti egységek, intézmények és partnerek közötti kapcsolatok nem pusztán működési szükségletekre adott válaszok, hanem annak a közösségi és küldetésbeli egységnek a kifejeződései, amelyben a szolgálat mindig túlmutat önmagán. A Református Szeretetszolgálat külső együttműködései így egyszerre jelenítik meg a szakmai felelősséget, az egyházi közösség egységét és a társadalom felé irányuló nyitottságot.

A Református Szeretetszolgálat szakmafejlesztése

A Református Szeretetszolgálat kijelölt egyházi szociális módszertani intézmény, az egyházi nevelőszülői ellátás, gyermek- és lakásotthoni ellátás módszertani intézménye, valamint egyházi tanodai módszertani intézmény. A szociális módszertani tevékenység keretében sor kerül tematikus online műhelymunkák megtartására (idősgügyi, fogyatékoságügyi, szenvedélybeteg-, pszichiátriaibeteg- és hajléktalanellátáshoz kapcsolódó kérdések, normatíva és dokumentációs feladatok áttekintése). A gyermekvédelmi módszertani tevékenység keretében mind a nevelőszülői, mind a gyermek- és lakásotthoni tevékenység vonatkozásában vannak hasonló tudásbővítő és konzultatív műhelymunkák, esetmegbeszélések, tanácskozások. A felzárkózási területen a Biztos Kezdet Gyerekházak, tanodák és a roma szakkollégiumok tekintetében vannak havi rendszerességű műhelyek. Valamennyi műhelyre meghívásra kerül minden érintett, akinek a téma-területen kapcsolódási pontja van, vagy lehet. Éves szinten kb. 50 az összes szakmai fórum száma. Évente megrendezésre kerülnek tematikus nagykonferenciák – szociális ellátás, gyermekvédelmi ellátások, felzárkózás, missziós területen. Ezen alkalmakon a résztvevői kör több százas nagyságrendű. Valamennyi szakterületen rendszeresen jelentet meg hírleveleket a Református Szeretetszolgálat.

A Református Szeretetszolgálat által ellátott gyermekjóléti alapellátások

A református gyermekjóléti alapellátás tekintetében a családok átmeneti otthona, valamint a gyermekek esélynövelő szolgáltatásai azok, amelyek megvalósulnak. A családok átmeneti otthonaként működik a Lorántffy Zsuzsanna Református Kismamaház Családok Átmeneti Otthona. Az intézmény vezetése az intézményvezető irányításával történik, akinek irányítása alatt egymás mellett helyezkedik el a Miskolci Kismama-

ház (székhely) és az intézmény vissi telephelye, a Református Átmeneti Anyaotthon. A vissi telephely önálló szakmai vezetővel nem rendelkezik; a távolságra tekintettel egy kijelölt családgondozó lát el meghatározott vezetői feladatokat. Az intézmény fenntartója a Református Szeretetszolgálat. Az intézmény nem önálló jogi személy. A miskolci telephelyen két családgondozó és négy szakdolgozó, míg a vissi telephelyen egy szakmai vezető-családgondozó, egy családgondozó és három szakdolgozó van alkalmazásban. Az intézmény az ország bármely területéről fogadja az otthontalanná vált édesanyákat és gyermekeiket. Az intézmény célja, hogy az átmenetileg otthontalanná vált édesanyáknak és gyermekeiknek meghatározott idejű tartózkodási lehetőséget és életviteli segítséget biztosítson.¹³ Az elhelyezés célja, hogy a lakók, kilépve az intézményből, megerősödve önálló életvitelt tudjanak folytatni. Az intézmény ehhez kíván segítséget nyújtani. A gondozás mértéke személyenként különböző lehet. A családok átmeneti otthona az édesanya és gyermeke(i) együttes lakhatását otthonszerű elhelyezés formájában biztosítja.¹⁴

A gyermekek esélyenövelő szolgáltatásai közé tartozik a Biztos Kezdet Gyerekházak, valamint a tanodák. Az országban hét helyszínen működik Biztos Kezdet Gyerekház a Református Szeretetszolgálat fenntartásában, ezek Bánréve, Bódvalenke, Bódvaszilás, Mezőcsokonya, Mohács, Ózd, Sellye. A Biztos Kezdet programot a Magyarországon növekvő és területileg igen nagy koncentrációt mutató társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség ellen folytatott küzdelem hívta életre. Feladata, hogy hatékonyan avatkozzon be a szegénység és a kirekesztettség újratermelődésének megakadályozása érdekében egy befogadóbb társadalom kialakulásában. A program alapelveinek megfelelően történik jelenleg a Biztos Kezdet Gyerekházak létrehozása, hálózatuk kialakítása.¹⁵ A Gyerekház Szolgálatok célja a szociokulturális hátrányokkal küzdő, elsősorban a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek egészséges fejlődésének biztosítását támogató, fejlődési lemaradását kompenzáló, a szülői kompetenciákat erősítő, a szülő és az óvodába még nem járó gyermek számára együttesen nyújtott társadalmi felzárkózást segítő prevenciós szolgáltatás biztosítása. Támogatja a közösségi kulturális hagyományok, értékek ápolását, művelődésre szerveződő közösségek tevékenységét, a lakosság életmódjának javítását szolgáló kulturális célok megvalósítását.

A Gyerekház Szolgálat a Református Szeretetszolgálat mint fenntartó szerv irányításával, iránymutatásával és felügyeletével végzi tevékenységét. A Református Szeretetszolgálat vezetője (főigazgató) a Gyerekház Szolgálat fölött gyakorolt szakmai felügyeleti jogkörét a felzárkózási osztályvezetője útján gyakorolja.

A Gyerekház Szolgálat a mindenkor hatályos jogszabályi előírások szerint köteles szolgáltatás keretében biztosítani a szociokulturális hátrányokkal küzdő családok felkeresését és a Gyerekház Szolgálat által nyújtott szolgáltatások igénybevételének ösztönzését, valamint a gyermekek számára rendszeres szakmai szolgáltatásként állapotfelmérést, valamint számukra legalább képességbontakoztató foglalkozást, fejlesztést

13 Lorántffy Zsuzsanna *Református Kismamaház Családok Átmeneti Otthona, Szakmai Program*, 4.

14 Uo.

15 Uo.

és kísétkeszteztést. Köteles továbbá a szülőknek a gyermekkel együtt történő részvételét a foglalkozásokon, a szülők számára személyiség- és kompetenciafejlesztést, a gyermekneveléshez, a személyes higiéné biztosításához és a háztartásvezetéshez szükséges ismeretek átadását célzó, valamint egyéb preventív célú programokat szervezni, illetőleg köteles évente legalább tizenkét közösségi rendezvényt megszervezni – a hároméves kor alatti gyermekeket is nevelő családok, illetve a helyi közösség számára –, amiből legalább hat rendezvény szakmai tartalmának a Gyerekház Szolgálat szolgáltatásait igénybe vevő családok szükségleteihez kell igazodnia.

A Gyerekház Szolgálat a szülők részére védőnői, orvosi, dietetikusi, illetve egyéb egészségügyi tanácsadást biztosíthat, szakember bevonásával szülői csoportos beszélgetéseket szervezhet, a fogyatékos vagy eltérő fejlődésű gyermekek számára ellátást, szolgáltatást nyújtó szolgáltatók, intézmények képviselőivel történő konzultációra lehetőséget biztosíthat a fogyatékossgal élő vagy eltérő fejlődésű gyermekek szülei számára, valamint azon szülők számára, akik gyermekeinél ilyen tünetek jelentkeznek, és ezt az egészségügyi alapellátást nyújtó orvos vagy védőnő igazolja, különböző módszerek alkalmazásával segítheti a szülőket, hogy visszajelzést kapjanak a gyermekkel való kommunikációjukról, nevelési módszereikről, a környező aprófalvakban, tanyás területen élő gyermekek és szüleik számára heti rendszerességgel játékos foglalkozásokat szervezhet, biztosíthatja a környező aprófalvakban, tanyás területen élő, nem megfelelően fejlődő gyermekek számára a megfelelő szakemberhez való hozzáférést; javasolhatja a védőnői ellátás, más egészségügyi szolgáltatás, illetve szociális és gyermekjóléti szolgáltatás igénybevételét, közreműködhet a családtervezési ismeretek átadásában, a veszélyeztetett várandósság megelőzésében, és segítheti a várandós anyákat a gyermek fogadására való felkészülésben, valamint mosási, szárítási, valamint tisztálkodási lehetőséget biztosíthat.

A gyermekek esélynövelő szolgáltatásai tekintetében a Református Szeretetszolgálat Tanodákat működtet. Ilyen Tanodaként működik a Biharkeresztesi Napkelet Tanoda, kecskeméti Hajnalcsillag Tanoda, a Kisszekeresi Tanoda, a Komádi Tanoda, nagyharsányi Ében Tanoda, nagyhódosi Hódos Tanoda, ófehértói Betlehemi Csillag Tanoda, az Okányi Tanoda, az ózdi Válaszút Tanoda, a Piliscsabai Tanoda, a Pilisi Fecske Tanoda, a Sellyei Tanoda, a Szatmárcsekei Tanoda és a Szendrői Mustármag Tanoda. A Tanodák tevékenységét is a jogszabályi előírások határozzák meg, és ezeknek megfelelően működnek is. A Tanoda szolgáltatása az elsősorban a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő vagy hátrányos helyzetű vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és kivételesen fiatal felnőttek számára nyújtott, önkéntesen igénybe vehető társadalmi felzárkózást segítő támogató jelenlét.

Református gyermekvédelmi szakellátás

Felismerve az országos gyermekvédelmi rendszer hiányosságait, a Magyarországi Református Egyház 2006-ban egy gyermekvédelmi koncepciót dolgozott ki. Az elképzelés szerint közös igazgatású gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményeket hoznának létre, és az egyházak vennék kezükbe a gyermekvédelmi ellátórendszer teljes körét. Ezt

követően, 2008 nyarán több gyülekezetben – Gégényben, Szabolcsveresmarton, Beszterecben, Dombrádon, Kécskén és Tiszakanyarban – a lelkipásztorok és a gyülekezeti tagok megkezdték a nevelőszülők toborzását.¹⁶

A Magyarországi Református Egyház Szeretetszolgálati Irodája (2022-től Református Szeretetszolgálat) támogatta a koncepciót, ami után 2008. november 20-án az MRE Zsinata egyhangú döntést hozott a Magyar Református Gyermekvédelmi Szolgálat – Nevelőszülői Hálózat létrehozásáról. Ezzel biztosították az összes szükséges erkölcsi és anyagi támogatást és feltételt a szolgálat elindításához, működtetéséhez és fejlesztéséhez.¹⁷

A szolgálat megalapítása egyedülálló volt az országban, mivel eddig nem volt történelmi egyház által fenntartott, országosan működő gyermekvédelmi szakellátási forma. Meggyőződésük szerint a családjuktól megfosztott, többszörösen traumatizált gyermekek sérüléseinek gyógyítása csak szerető, elfogadó családi környezetben lehetséges. Ezért döntöttek úgy, hogy az otthon nyújtó ellátási formák közül a nevelőszülői hálózatot részesítik előnyben.¹⁸

Ennek az intézményalapításnak a legnagyobb előnye a kicsinységében és a gyülekezeti megalapozottságában volt. Úgy is mondhatjuk, hogy alulról felfelé épült, és az a szükség hozta létre, amely megjelent a Magyarországi Református Egyház gyülekezeteiben.

A Református Szeretetszolgálat keretében a református gyermekvédelmi szakellátás tekintetében ma két nagy központ van, amely gyermekvédelemmel összefüggő feladatokat lát el. Az egyik a Kelet-magyarországi Református Gyermekvédelmi Központ, a másik pedig a Nyugat-magyarországi Református Gyermekvédelmi Központ.

A Magyar Református Gyermekvédelmi Szolgálat – Nevelőszülői Hálózatot a Magyarországi Református Egyház missziói tevékenysége eredményeként 2008. november 21-én alapította a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Református Egyház Szeretetszolgálati Iroda működtetésében lévő, részben önálló gazdálkodású egyházi intézményként.¹⁹ Az intézmény neve 2021. január 1-jétől Kelet-magyarországi Református Gyermekvédelmi Központ lett Az intézmény fenntartójának neve 2022. január 1-jétől a Református Szeretetszolgálat lett. Az Intézmény nem önálló jogi személy. Az Intézmény létrehozásának célja a gyermekvédelmi ellátórendszer gazdagítása, magas színvonalú szolgáltatások nyújtása volt, ezáltal hozzájárulás az ellátás színvonalának emeléséhez. A tevékenység végső célja, hogy a gyermek visszakerüljön a vér szerinti családjába, ha ez nem lehetséges, örökbefogadó családba. A gyermek gondozásának-nevelésének időszaka alatti szocializációja, re-szocializációja pedig református keresztyén értékrend közvetítésével, a keresztyén vallás–erkölcsi nevelés módszereivel történik.²⁰ A Kelet-magyarországi

16 H. VÁRADI Ildikó: A Magyarországi Református Egyház szerepvállalása a gyermekvédelemben, *Confessio*, 34. évfolyam, 2010/3, 117–124, 120.

17 Uo.

18 Uo.

19 *Kelet-magyarországi Református Gyermekvédelmi Központ Szervezeti és Működési Szabályzata*, I. Általános rendelkezések, 5.

20 Uo.

Református Gyermekvédelmi Központ feladatai a Nevelőszülői Hálózat feladatainak el-
látása, valamint a Gyermekotthoni feladatok ellátása, működtetése. A Nyugat-magyaror-
szági Református Gyermekvédelmi Központ hasonlóan a Kelet-magyarországi Gyermek-
védelmi Központokhoz látja el feladatait, vagyis ennek keretében is Nevelőszülői Hálózat
feladatainak, valamint Gyermekotthoni feladatokat lát el.²¹

A Református Gyermekvédelmi Központok bemutatása egyrészt a nevelőszülői
hálózaton keresztül, másrészt a gyermekotthoni feladatokon keresztül lehetséges.

A Magyarországi Református Egyház által fenntartott gyermekvédelmi hálózat szakmai hozzáadott értéke

A református gyermekvédelmi hálózat számos erősséggel bír. Egyik jelentős előnye
a gyülekezetei struktúrába történő beágyazottság, amely révén szoros közösségi támo-
gatást élvezhet. Mindezen kapcsolat lehetőséget ad arra, hogy a helyi, lokális társadalom
is szerves részként tekintsen a nehéz sorsú gyermekekre, és az őket körülvevő, támo-
gató intézményrendszerre. A közegyház széleskörű támogatását is magáénak tudhatja,
ami hozzájárul a hálózat stabil működéséhez. A szolgáltatási környezet nagy hangsúlyt
fektet a személyre szabott fejlesztésre, melynek keretében különös tekintettel tudnak
lenni a speciális szükségletű gyermekek ellátására.

Kiemelkedik továbbá a tehetséggondozás, a felzárkóztatás és a szabadidő hasznos
eltöltésének biztosítása. A szervezet tevékenységének része a nevelőszülők tehermente-
sítése is, amit családi táborok és kirándulások szervezésével, valamint szakmai segítség-
nyújtással és adományok biztosításával érnek el. A hálózat saját önszorgító csoportokat
működtet, amelyek tovább erősítik a közösséget.

Megfelelő hitéleti nevelést biztosítanak a nevelőszülők kérésének megfelelően,
kereszttyén értékek közvetítésével. A szervezet elkötelezett a kisebbségi önzonosság
erősítése iránt is.

Az önkéntes diakóniai szolgálatok keretében a szervezet szabadidős tevékenysége-
ket, tehetséggondozást, felzárkóztatást és adományszervezést végez.²²

A lelkipásztorok aktív részvétele a szakmai program megvalósításában jelentős hatást
gyakorol annak tartalmára. Ez különösen igaz az egyéni és csoportmunkára, valamint
a közösségi rendezvényekre. Kereszttyén értékek és református katechetikai ismeretek
programba történő integrálásával a lelkipásztorok hozzájárulnak a rendszer átfogó fej-
lődéshez, ami egyben a rendszerben lévő gyermekekre is pozitív hatást gyakorol.

A gyermek és fiatal felnőtt gyermekvédelmi gondoskodásban lévő ellátottak
számára is pozitív hatással bír jelenlétük, mivel lehetőséget biztosítanak spirituá-
lis támogatásra, növelik az önbizalmat, és segítik az érzelmi és értelmi növekedést.
A munkavállalók számára szintén előnyös a lelkészek jelenléte, ugyanis lelki támo-
gatást és útmutatást nyújtanak, ami növeli a munkahelyi elégedettséget és a haté-
konyságot.

21 *Nyugat-magyarországi Református Gyermekvédelmi Központ Szervezeti és Működési Szabályzata*, 8.

22 H. VÁRADI: i. m., 120.

A lelkészek által kialakított inkluzív és befogadó munkahelyi kultúra tiszteletben tartja a különböző felekezetű és világnézetű munkavállalókat. Azonban a szemléletformálás így is nagy jelentőséggel bír. A Magyarországi Református Egyház által működtetett társadalmi missziók, mint például a cigánymisszió, többletértéket hoznak a közösség számára. Ezek a programok támogatják a marginalizált csoportokat, elősegítik a társadalmi integrációt és a felzárkózást.

A Református Szeretetszolgálat fenntartói szerepéből fakadó sajátosságok abszolút és relatív értelemben egyaránt befolyásolják a szociális, gyermekvédelmi és felzárkózási szolgáltatások működését és eredményességét. Abszolút értelemben ez az intézményi működés szervezeti kereteiben, a rendelkezésre álló erőforrások összetételében, valamint a szolgáltatások komplexitásában ragadható meg. Relatív értelemben pedig különösen az állami fenntartású ellátórendszerrel való összevetésben válik értelmezhetővé, ahol az eltérő működési logikák, szervezeti struktúrák és erőforrás-hozzáférési lehetőségek különbségei hatással lehetnek a szolgáltatások kialakítására és működésére. A Református Szeretetszolgálat által fenntartott intézmények működése nem elszigetelten valósul meg, hanem egy tágabb, egyházi és társadalmi kapcsolatrendszerbe ágyazódik. Ez a beágyazottság lehetővé teszi, hogy az intézményi ellátás összekapcsolódjon a Magyar Református Szeretetszolgálat által szervezett programokkal, valamint az egyházi missziók és egyéb szakmai szolgáltatások tevékenységével. Ennek eredményeként a szolgáltatások nem kizárólag intézményi keretek között, hanem egy több szinten szerveződő, hálózatos rendszer részeként jelennek meg, amelyben az egyes elemek kölcsönösen kiegészítik egymást. E működési modell egyik jellemzője az, hogy a formális ellátási struktúrák mellett megjelennek olyan kiegészítő erőforrások is, amelyek hozzájárulhatnak a szolgáltatások bővítéséhez és differenciálásához. Ilyen például az adománykoordináció, amely a materiális szükségletek kielégítésének támogatásán keresztül képes kiegészíteni a normatív alapú ellátást. Az adományok szervezett elosztása lehetőséget teremthet arra, hogy az ellátás bizonyos elemei rugalmasabban igazodjanak az egyéni élethelyzetekhez és szükségletekhez. A fenntartói struktúrához kapcsolódó további sajátosság, hogy az egyes szakmai és missziós területek között bizonyos fokú átjárás és együttműködés alakulhat ki. A különböző programok – például felzárkóztatási, oktatási vagy közösségfejlesztési kezdeményezések – egyes elemei adaptálhatók más célcsoportokra is, amennyiben azok szakmailag relevánsak. Ennek példaként említhető, hogy egyes, eredetileg más célcsoportok számára kidolgozott programok – így például a cigánymisszió pályaaorientációs tevékenységei – a nevelésbe vett gyermekek körében is alkalmazásra kerülhetnek. Az egyházi fenntartásból fakadó működési sajátosságok között említhető továbbá az a több évszázados tapasztalat és tudás, amellyel az egyházi szereplők a közösségépítés, a kapcsolati munka és a társadalmi felzárkóztatás területén rendelkeznek. Ez a tapasztalat a jelenkori szociális és gyermekvédelmi ellátásban is megjelenhet, különösen a bizalomépítés, a helyi közösségek bevonása, valamint a hosszabb távú jelenlét biztosítása révén. Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy az ellátás ne kizárólag szolgáltatásként, hanem kapcsolati és közösségi folyamatként is értelmezhető legyen. A fentiek alapján megállapítható, hogy a Református Szeretetszolgálat

fenntartói szerepéhez kapcsolódó működési sajátosságok egy komplex, többdimenziós ellátási modellt eredményeznek. Ebben az intézményi szolgáltatások, a programalapú beavatkozások, valamint a közösségi és egyházi erőforrások egymással összefüggésben jelennek meg, és együttesen járulhatnak hozzá a gyermekek és családok szükségleteire reflektáló, differenciáltabb ellátás kialakításához.

Jó gyakorlatok a református gyermekvédelmi rendszerben

Bibliát a lakásotthonba projekt

A 2023-as esztendőben megvalósított projekt célja volt, hogy minden lakásotthonban lévő gyermek saját Bibliát kapjon, amely olvasásán keresztül ő maga is közelebb kerülhet a bennünket szerető Istenhez, és ezáltal mind önértékelése, mind önbecsülése, mind pedig kapcsolatai is erősödhetnek. Meggyőződésünk, hogy a keresztyén ember Isten ígését tanulmányozva, imádságos szívvel értelmezi és keresi benne Isten vezetését. Szükséges ezt megtanulni, és az életben szokássá tenni. A napi bibliaolvasás a keresztyén ember számára olyan, mint az étkezés, nélküle elsorvad, vele új életet, erőt kap.

A gyermekeknek szükséges megmutatni és megtanítani a Szentírás olvasásának és értelmezésének módját, hogy élménnyé váljon az olvasás. A közös bibliatanulmányok ebben adnak megerősítést.

A Nyugat-magyarországi Református Gyermekvédelmi Központ által megvalósított kezdeményezés vezérigéje a következő volt: *„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre; hogy az Isten embere tökéletes és minden jó cselekedetre felkészített legyen.” 2Tim. 3,16-17.*

A fentiekben bemutatott terv célja, hogy támogatókat és adományozókat vonjanak be a Bibliák beszerzésébe. A stratégia szerint, gyülekezetlátogatások vagy intézményi alkalmak során, adománygyűjtő eseményeket szerveztek, ahol ún. „Biblia-jegyeket” adtak el, s az ebből befolyt támogatást a bibliák megvásárlására tudták fordítani.

Ezek az alkalmak kiváló lehetőséget kínáltak az intézmény szolgáltatásainak bemutatására és a gyermekek között végzett szolgálatra történő felhívására. Indirekt célként fogalmazódott meg, hogy nagyobb nyilvánosságot és támogatást szerezzenek tevékenységeik számára.

Ez a megközelítés nemcsak elősegítette az erőforrások allokálását a bibliák beszerzésére, hanem szorosabb kapcsolatot is teremtett az intézmény és a támogató környezet között, erősítve ezáltal a közös célt: a gyermekek körében végzett szolgálatot.

Minden gyermeknek a korosztályának megfelelő Szentírást adományoztak. A bibliák kiosztása minden lakásotthonban egy ünnepi alkalom keretében történt. Ezt követte a rendszeres közös, korosztályspecifikus bibliatanulmányozási sorozat, melyet kétheti, havi rendszerességgel tartottak. Fontosnak tartották, hogy élő kapcsolatot épülhessen ki a helyi gyülekezetekkel is. Ezért a gyermekek között végzett bibliatanulmányozási szolgálatba bevonták a helyi lelkészeket, hitoktatókat.

Tehetséggondozás

A református nevelőszülői hálózatban a gyermekek tehetséggondozása hangsúlyos nevelési szempontként jelenik meg. A nevelésbe vett gyermekek körében több esetben megfigyelhető a sport, a tanulmányi területek vagy a művészetek iránti kiemelkedő érdeklődés és adottság, amely a célzott fejlesztési és támogatási formák alkalmazását teszi szükségessé. Azon gyermekek esetében, akik valamely sportágat magas szinten művelnek, a kapcsolódó költségek számottevően megnövekednek. Ide tartozik különösen a versenyekre történő eljuttatás, a megfelelő sportfelszerelés biztosítása, valamint a versenyekre való felkészülést támogató, speciális étrend kialakítása, ami a fiatal szervezet optimális terhelhetőségét és teljesítőképességét szolgálja. Van néhány fiatal, aki zenét tanul, itt a hangszer beszerzése, karbantartása növeli az anyagi terheket a nevelőszülő számára. Természetesen a tehetségek gondozása nem minden esetben tud megvalósulni iskolai keretek között, így a gyermekek szállítása és a különórák díja megint csak többlet költségként merül fel. Ezen költségek enyhítésére, fedezésére a Református Szeretetszolgálat negyedévente anyagi és esetenként tárgyi támogatást nyújt.

Elmondható, hogy nevelőszülők nagy többsége kerttel rendelkező családi házban él. A kisebb gyermekek számára mindenütt életkoruknak megfelelő játékok, eszközök kerültek elhelyezésre, felszerelésre. Tapasztalatunk szerint egyre több helyen található trambulin, ami a gyermekek fejlődése szempontjából fontos eszköz lehet. Amelyeket láttunk, azok esetében megfelelően volt megoldva a gyermekek biztonságát óvó háló vagy puha földfelület.

A nevelőszülői tanácsadói munka során nagy figyelmet fordítanak a szakemberek arra, hogy az évszaknak, időjárásnak és az életkoruknak megfelelő időmennyiséget tartózkodjanak a gyermekek a szabad levegőn. Ezt segítve, támogatva a Református Szeretetszolgálat biztosítja a fejlesztő és sporteszközöket (kerékpár, roller, gimnasztikai labda, trambulin, ugrálólabda, szánkó, futóbicikli, műanyag kis motor, ugrálókötél, labda stb.).

A tanulás segítése, a tehetség kibontakoztatása a hálózat kiemelt célja. Annak érdekében azonban, hogy az ez irányban végzett munka a mindennapokban is valódi hatást váltson ki, eszközök biztosításával szükséges kompenzálni a nevelőszülői családok anyagi helyzetéből fakadó csekély lehetőségeket. A nevelőszülők aktív bevonása, fejlesztése is szükséges az eszközök megfelelő, célzott használata érdekében. A hálózat egyik hangsúlyos feladatának tekinti gyermekeink tanulmányi lemaradásainak megszüntetését, felzárkóztatását és a tehetséggondozást, ami szorosan összekapcsolódik a gyermekek és fiatalok képességei kibontakoztatásának támogatásával, a végzettség nélküli iskolaelhagyás – közvetett módon történő – megelőzésével, valamint az egészséges életmód kialakulásának elősegítésével. Ezen belül kiemelten kezelik a tehetségazonosítást, tehetségkibontakoztatást és -gondozást. E tevékenység nem végezhető eredményesen hatékony munkakapcsolatok, együttműködések kialakítása és fenntartása nélkül. A református gyermekvédelmi rendszer törekszik a gyermek és családja sorsának alakulásában felelősen érintett valamennyi szakemberrel, intézménnyel és települési önkormányzattal való kitűnő partneri viszony kialakítására.

A tehetséggondozó kompetenciafejlesztést úgy végzik, hogy szorosan kapcsolódjon a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatának szakértői bizottsági munkájához.

Mentálhigiénés támogatás (lelkigondozás)

A református egyházi specifikum többek között abban is meg tud jelenni, hogy a gyermekvédelmi rendszerben lévő pszichés problémákkal küzdő és traumatizált gyermekek számára a gyermekpszichiátriai ellátás alternatívájaként meg tud jelenni a lelkipásztorok által végzett mentálhigiénés, lelkigondozói támogatás.

A munka egyik talán legkevésbé látható, de mégis elengedhetetlen része a jelenlét. Meglátogatni őket és megismerkedni velük az ő környezetükben. Ezzel lehetőséget kínálva arra, hogy bátrabban közeledjenek problémáikkal, és érezzék, hogy fontosak.

Az élményeken alapuló közösségerősítő együttlétek lehetőséget adnak az odafordulásra és az odafigyelésre, ahol a hiteles és krisztusi lelkitartalom meg tud jelenni a nyári táborok, találkozók, családi napok formájában. a gyerekeknek, szakmai munkatársaknak egyaránt biztosítva.

Helyi lelkészekkel, plébánosokkal fontos a jó kapcsolat kiépítése, a gyermekvédelem iránti érzékenyítés. Amennyiben jó a kommunikáció, és azonosak ezen a téren az „alapok”, akkor lehet közös sikert elérni, ahol mind a gyermek, mind a szakmai hálózat, mind pedig a lokális közösség érezheti mindezek áldásos megvalósulását.

Összegzés

A tanulmányban végzett elemzés alapján a magyarországi gyermekvédelmi rendszer olyan komplex, többszereplős és többszintű intézményrendszerként írható le, amelyben az állami, egyházi és civil fenntartók egymással kölcsönhatásban, funkcionális együttműködés keretében látják el a gyermekek védelmét szolgáló feladatokat. E rendszer működését alapvetően az állami szabályozás határozza meg, ugyanakkor a különböző fenntartói modellek eltérő működési logikái és erőforrásai differenciált módon formálják az ellátás tartalmát és gyakorlatát.

A Magyarországi Református Egyház – különösen a Református Szeretetszolgálaton keresztül – e struktúrába integráltan kapcsolódik be, közfeladatot ellátva, ugyanakkor sajátos szervezeti és szemléleti jegyekkel. A tanulmány rámutatott arra, hogy a református gyermekvédelmi ellátás nem kizárólag intézményi dimenzióban értelmezhető, hanem olyan hálózatos működési modellként, amelyben az intézményi ellátás, a nevelőszülői hálózat, a missziós és közösségi kezdeményezések egymással összefüggésben, egymást erősítve jelennek meg.

A bemutatott együttműködési struktúrák – a közegyházi szolgálatokkal, pedagógiai intézményekkel, valamint állami és felekezeti közti partnerekkel kialakított kapcsolatok – arra mutatnak rá, hogy a rendszer működésének egyik kulcstényezője a kapcsolati és szervezeti erőforrások integrációja. E kapcsolati dimenzió nem pusztán kiegészítő jel-

legű, hanem a szolgáltatásszervezés egyik meghatározó elvévé válik, ami lehetővé teszi a gyermekek és családok komplex szükségleteire reflektáló válaszok kialakítását.

A működés sajátosságai között kiemelendő, hogy a normatív keretek között működő ellátás mellett olyan kiegészítő mechanizmusok is megjelennek – így különösen az adománykoordináció, a missziós programok integrációja és az oktatási együttműködések –, amelyek növelik a rendszer adaptivitását. Ezek az elemek azonban nem a formális ellátási struktúráktól függetlenül, hanem azokkal összhangban, azokba ágyazottan jelennek meg.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a református fenntartású gyermekvédelmi rendszer sajátosságai elsősorban nem a szervezeti struktúrák eltérésében, hanem a működés minőségi és relációs dimenzióiban ragadhatók meg. A kapcsolati szemlélet, a közösségi beágyazottság és a hosszabb távú jelenlét együttesen olyan ellátási modellt eredményeznek, amely a gyermekek és családok élethelyzetének komplexebb értelmezésére törekszik.

A tanulmányban bemutatott gyermekvédelmi rendszer néhány meghatározó sarokpontját kívánjuk összegzőként kiemelni.

1. A Magyarországi Református Egyház a plurális jóléti ellátórendszer aktora-ként tudatosan felvállalja a nevelés fontosságát. Annak a nevelésnek, amely legyen bár szó nevelőszülői családokról vagy kis létszámú lakóotthon-ellátás-ról, legyen szó hátránykompenzáló családközei ellátásról vagy erőforráshiány-ból adódó családi diszfunkciós zavarról, minden esetben prioritásként tekint arra a nevelésből fakadó felelősségre, amelyet az Úr Isten sáfárságként bízott az Egyházzal.
2. A református egyház által fenntartott gyermekvédelmi ellátórendszer küldetése a keresztyén értékrend felvállalása révén megvalósuló minőségi ellátás.
3. Személyiségközpontú ellátás. Az általunk bemutatott rendszer törekszik arra, hogy az anyagiak ne öljék meg a lelket. Tudjuk, hogy ez nehéz kérdés, mert az intézményfenntartás mindinkább költséges, különösen a gyermekvédelmi intézményrendszer fenntartása, ugyanakkor a személyiségközpontú ellátás képes biztosítani a valódi, krisztusi szeretetre épülő kapcsolatrendszert.
4. Végül pedig a krisztusi szeretet gyakorlása az ellátórendszer teljes vertikumá-ban. Ennek lényege: „szeretlek, hogy önmagad tudj lenni”. Különösen igaz ez a gyermekvédelmi ellátórendszerbe bekerülő és ott nevelkedő gyermek esetében.

A fenti sarokpontok nem csupán normatív kijelentések, hanem a tanulmányban feltárt működési gyakorlat értelmezési keretét adják. Együttesen olyan szemléleti és működési modellt rajzolnak ki, amelyben a gyermekvédelem nem pusztán szolgáltatásszervezési fel-adatként jelenik meg, hanem olyan komplex, kapcsolati és értékalapú folyamatként, amely-ben a nevelés, a gondoskodás és a közösségi integráció elválaszthatatlan egységet alkot.

Ennek megfelelően a tanulmány egyik legfontosabb következtetése, hogy a gyer-mekvédelmi ellátás minősége nem kizárólag az intézményi struktúrákban, hanem a működés mögött húzódó szemléletben, kapcsolati hálóban és erőforrás-integrációs

képességben ragadható meg – és e tényezők tudatos erősítése nélkül a rendszer egészének megújulása sem képzelhető el.

ABSZTRAKT

A Magyarországi Református Egyház intézményes gyermekvédelmi rendszere

A tanulmány a magyarországi református gyermekvédelmi rendszer elemzését interdiszciplináris keretben végzi, a jogi, szociálpolitikai és teológiai dimenziók integrált vizsgálatával. Alapvető tézise szerint a Magyarországi Református Egyház által fenntartott gyermekvédelmi struktúra egy hibrid normatív-institucionális modellként írható le, amelyben a közfeladat-ellátás világi jogi meghatározottsága és a teológiai-antropológiai alapokon nyugvó diakóniai szemlélet kölcsönösen alakítják egymást.

A vizsgálat kiindulópontja a gyermek teológiai-antropológiai értelmezése, amely a gyermeket mint relációs lényt és veleszületett méltósággal rendelkező személyt határozza meg, kritikai perspektívát kínálva a funkcionista gyermekvédelmi megközelítésekkel szemben. Ezt követően a tanulmány feltárja a magyar gyermekvédelmi rendszer többszintű struktúráját, valamint az egyházi fenntartók – különösen a Református Szeretetszolgálat – szerepének erősödését a jóléti pluralizmus kontextusában.

Az elemzés rámutat, hogy a református modell sajátossága a hálózatos működés és a közösségi beágyazottság, amelyben az intézményi, közösségi és spirituális erőforrások integrált módon jelennek meg. A tanulmány következtetése szerint e megközelítés egy relációs és értékalapú gyermekvédelmi paradigmát kínál, amely hozzájárulhat a gyermekvédelem inkluzívabb és fenntarthatóbb újragondolásához.

Kulcsszavak: gyermekvédelmi szakellátás; egyházi szerepvállalás; diakóniai szolgálat; szolgáltatások integrációja; közösségi beágyazottság

ABSTRACT

The Institutional Child Protection System of the Reformed Church in Hungary

This study analyzes the Reformed child protection system in Hungary within an interdisciplinary framework, through an integrated examination of its legal, sociopolitical, and theological dimensions. Its fundamental thesis is that the child protection structure maintained by the Reformed Church in Hungary can be described as a hybrid normative-institutional model, in which the secular legal framework of public service provision and the diaconal approach grounded in theological-anthropological principles mutually shape one another.

The starting point of the study is the theological-anthropological interpretation of the child, which defines the child as a relational being and a person endowed with innate dignity, offering a critical perspective in contrast to functionalist approaches to child protection. Subsequently, the study explores the multi-level structure of the Hungarian child protection system, as well as the growing role of church-run organizations—particularly the Diaconia of the Reformed Church—in the context of welfare pluralism.

The analysis highlights that the distinctive feature of the Reformed model is its networked operation and community embeddedness, in which institutional, community, and spiritual resources are integrated. The study concludes that this approach offers a relational and value-based child protection paradigm that can contribute to a more inclusive and sustainable rethinking of child protection.

Keywords: specialized child protection services; church involvement; diaconal ministry; integration of services; community embeddedness

Bevezető gondolatok

A magyarországi keresztyénség, ezen belül az MRE is átfogóan keresi azokat a missziói módszereket és lehetőségeket, amely kereteken belül a hazai cigánymisszió kontextualizált teológiai keretek között, a hazai *cigánysággal együtt, a cigányságért* végezhető.¹ Szándékoltan használ-

Balogh Róbert

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ CIGÁNYSZOLGÁLATÁNAK SZOLGÁLATI KÜLDETÉS, GYAKORLAT ÉS TÁRSADALMI FELELŐSSÉG

1 E ponton szükséges egy 1890-es újságcikk részletét beillesztenünk, mely egy katolikus pap tollából született a 19. század végén. Miközben azt gondolnánk, hogy teljesen újkeletű problémákkal állunk szemben, álljon itt egy idézet a Szekszárd Vidéke című lapban megjelent írásból: „Ugy érteném én a cigánymissziót, mint a hogy egy Űrge Ignác vagy Zimmermann atyánk fia fogja fel a maga missionáriusi hivatását. Közéjük menni s azzal a szeretettel, a mely hosszútűrő, kegyes, a mely magát elkeseríteni nem engedi, azzal az apostoli buzgósággal, a melylyel egy Zimmermann a szerencsenek kunyhójában, patkányok, krokodilok, kígyók által el nem rettentve több éveket oktatni, tanítani az oláh-cigányok sátoraiában, a teknővájók földalatti putrijaiban, oktatni, tanítani, mondom, hirdetni az örökérvényű igét, hogy „a ki nem dolgozik, nem méltó rá hogy egyék;” hogy: „itt az ideje, hogy mint nappal ékesen járjunk; hogy: „a ki oroz vala, többé ne orozzon, hanem munkálkodjék hasznosan hogy: stb. stb. ki tudná egy rövid hírlapi cikk keretében felsorolni mindazokat a magasztos tanokat, a melyek hittal befogadva, még a cigányokból is jó keresztyéneket formálnának. „Az Isten a kövekből is teremthet fiaikat Abrahámnak” mondja keresztes sz. János az adventi evangéliumban. Tán ezek az Isten teremtsései, a cigányok sem keményebb anyag, mint a puszták kövei! De hát: „Mi módon higgyenek abban, a ki felől nem hallanak? Mi módon hallának pedig prédikáló nélkül? Mi módon prédikálnak pedig, ha nem küldetnek?” (Római levél 10. r. 14–15. v.)

Atyámfiai! Szép dolog, láttam is egy képtárban mint műremeket, midőn egy szent (neve nem jut eszembe,) a halaknak prédikálja a vízparton az evangéliumot; de hát a cigány ott sem hallhatja, mert „a cigány nem hal a vízbe.” Szép dolog az az engedelmisség, midőn az urnak egy szolgálója oly nagy készséggel teljesíti a szentséges atya parancsát: „Perge ad porcos.” Tán még szebb volna, ha az ő utódai ugyan-e parancs folytán elmennének ama karavánhoz is, hol „Leghátul kőcsmadzagon pedig egy lopott malacz hetvenkedik.”

juk ezt a terminológiát, hiszen ahhoz, hogy a hazai cigányság helyzetét és a velük együtt és értük végzett missziót adekvát módon tudjuk értelmezni, ahhoz elengedhetetlenül szükséges, hogy a megfelelő teológiai távolságtartással és hozzáállással tegyük fel kérdéseinket, és keressünk is rá válaszokat. Módszertani szempontból ehhez mindenképpen szükséges először feltárni a Kárpát-medencei cigányság romológiai kontextusát, hiszen enélkül nem érthetnénk meg azt a társadalmi közeget, amelyben a cigány emberek élnek, s amelyben jelen van egyházunk is. Teológiai és missziológiai szempontból pedig a *missio Dei* és a *mission from the margins* által felvázolt teológiai kereteket tekintjük irányadónak, mivel e keretek között látjuk leginkább megvalósulni a fent említett kritériumokat. Természetesen tanulmányunk e tekintetben megmutatkozó limitációit ismerve nem vállalkozhatunk a kérdések és hozzájuk kapcsolódó alkérdések részletes szakmai bemutatására, azonban igyekszünk egy átfogó képet adni a cigánymisszió komplexitásáról, illetve rámutatni egyházunk e területen megmutatkozó missziói felelősségére és lehetőségeire is.

A cigánymisszió romológiai keretei

A Magyarországi Református Egyház és a hazai cigányság kapcsolata tulajdonképpen egyidős egyházunkkal. Elegendő, ha csak a Debreceni Zsinatra gondolunk, ahol már külön kitérnek a cigány gyermekek megkeresztelésének kérdéseire is.²

A cigánymisszió,³ egyáltalában a hazai cigányság szociológiai, történeti megközelítése, mindezek értelmezése meglehetősen komplex, így ezeket a kérdéseket nem értelmezhetjük az egyszerű evidenciák szintjén. Mondhatjuk ezt azért is, mert a cigányság

De félre a tréfával! Az a keresztyén egyház, a melyhez ama szerencsétlen néptörzs legtöbbje névleg tartozik, gondolhatna már egy kicsit ezen ő hiveivel. Bizony, Istennek tetsző dolgot cselekednék, ha szerveznék a cigánymissziót. Akkor mondjuk, hogy mind hiába, ha már megtettük a próbát, még pedig úgy a hogy Kínában vagy Afrikában egy sötétségben ülő néphez szokás megvinni a keresztyén vallás világosságát.” *Czigány missio, Szekszárd Vidéke*, X. évfolyam, 1890. január 4., 1–2.

2 Ld. ennek kapcsán LANDAUER Attila (szerk.): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953)*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan, 2016, 65kk. Külön megfontolásra érdemesnek tartom e kötet 17–18. oldalán szereplő részeket, ahol a szerző kifejti, hogy a kérdés nemcsak a magyarországi reformátusok között, hanem a néhány évvel korábban, a francia hugenották által megszövegezett hasonló témájú írásban is megjelent. Már a debreceni zsinat által felvetett teológiai kérdések mögött is valójában romológiai és szociális kérdések állhattak. Mondhatjuk ezt azért is, mert a vándorcigányok körében sajnálatos módon jellemző volt, hogy a gyermekeiket több helyen is megkereszteltették, ezzel is kihasználva a „komatál” szociális kapaszkodóit. Vagyis már a 16. század második felében szembesülnünk kellett azzal a problémával, hogy alapvetően szociális kérdésekkel állt szemben az egyház, amelyre válaszokat kellett találnia. A nevezett kötetben bőszégesen talál rá forrásokat az olvasó.

3 A cigánymisszió szót szándékosan egybe írva használom, ezzel is kifejezve, hogy a cigánymisszió az Egyház lényegéhez tartozó misszióknak is a része, amely az egyház lényegi tulajdonsága, attól elidegeníthetetlen. Valamint azt is kifejti, hogy a cigánymisszió nemcsak a *cigányokért* végzett missziót jelenti, hanem a *cigányokkal együtt* végzett missziót, amely által Jézus Krisztus a teljes Egyházat megújulásra hívja.

nem vizsgálható egységes, szociológiai értelemben vett csoportként, sem pedig egységes történeti háttérrel rendelkező csoportként.⁴

Alapvetően az anyanyelv szerint történő klasszifikációt használja a romológiai tudomány a cigányság szociológiai összetételének leírására, úgy, mint romungró, beás és oláh cigány, ám a három főcsoporton belül még különböző alcsoportokat is megkülönböztethetünk.⁵ Az alábbiakban a három legnépesebb cigány főcsoportot mutatjuk be.

Oláhcigányok

Az oláhcigányok a magyarországi cigányság egyik legnagyobb és kulturálisan legmarkánsabb főcsoportját alkotják. Az oláhcigány közösségek nagyobb hullámokban a 17–18. századtól kezdve érkeztek Magyarországra, s lassú bevándorlásuk egészen a huszadik század elejéig tartott. A „legtípusabb” cigány főcsoportnak egyértelműen az oláhcigányokat tekinthetjük, hiszen alapvetően a romani nyelv valamelyik dialektusát beszélik, a legtöbb esetben anyanyelvként, vagy éppen kettős anyanyelvűként. Alapvetően elmondható, hogy öltözködésükben és belső szigorú szabályaikban is igyekeznek kultúrájuk felmutatására.⁶ Történetileg fémmegmunkálással (pl. üstfoltozás, rézművesség), (ló)kereskedelemmel és zenéléssel foglalkoztak, mely foglalkozási hagyományokat őriznek a tipikusan az oláhcigányokhoz köthető családnevek is (pl. Kolompár, Rézműves stb.).⁷ Nyelvjárásaik alapján az alábbi alcsoportokra bontható a hazai oláhcigány lakosság.

Lovári: A legnagyobb lélekszámú dialektus. Elterjedése: Dunántúl, Duna–Tisza köze, Budapest és agglomerációja.

Másári: A második legnagyobb csoport. Elterjedése: Gyöngyös és környéke, Pest és Heves megye, valamint Hajdú-Bihar és Békés megye.

4 Ennek kapcsán ld. pl. KÁLLAI Ernő: *Cigány csoportok Európában és Magyarországon*, in ORSÓS Anna (szerk.): *A Romológia Alapjai*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2015, 19–48.

5 Hasonlóan vélekedett már ERDŐS Kamill: *A magyarországi cigányság, Néprajzi Közlemények*, 3. évfolyam, 1958/1–2, 152–173. A főcsoportok és alcsoportok, valamint a nyelvhasználati kérdések részletes kifejtéséhez ld. KEMÉNY István: *A magyarországi romák*, Budapest, Press Publica, 2000, 25kk.

6 Mára már klasszikussá érett a kulturális antropológia módszertana felől közelítő munkája M. S. Stewartnak, aki maga is az oláhcigányok között élve írta meg munkáját, kiválóan bemutatva az oláhcigány kultúrát és szokásokat primer módon. Ld. STEWART, M. S.: *Daltestvérek. Az oláhcigány identitás és közösség tovább élése a szocialista Magyarországon*, ford. SAJÓ Tamás – VARGYAS Gábor – SZARVAS Zsuzsa, Budapest, T-Twins Kiadó – MTA Szociológiai Intézet – Max Weber Alapítvány, 1994, 101kk.

7 Rendkívül fontosnak tartjuk megjegyezni ezen a ponton, hogy csak és kizárólag a családnevek alapján nem lehet egyértelműen beazonosítani azt, hogy egy-egy ember vagy család melyik cigány főcsoporthoz tartozik, hiszen előfordult olyan is a magyar történelem során, hogy egy romungro cigányt neveztek a foglalkozása alapján Kolompárnak. Azonban a klasszikus ciganológiai klasszifikációhoz tartva magunkat, így igyekszünk deskriptív módon eljárni e kérdéskörben is. A problémakörhöz ld. NAGY Pál: *Beás cigányok a Kárpát-medencében, (Historikus metszetek a 18-19. századból)*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, *Gypsy Studies / Cigány Tanulmányok* 43, 2019, 32–33.

Kelderások, colárok, drizárok: Kisebb, de kulturálisan jól elkülöníthető csoportok.

Cerhárok, csurárok, gurvárok: Olyan csoportok, amelyek etnikai önmegnevezésük szerint oláh cigányok, de nyelvészeti értelemben nem minden esetben sorolhatók egyértelműen a cigány dialektusok közé.⁸

Beások

A feltárt és rendelkezésre álló történeti kutatások források a román fejedelemségekhez és a Balkánhoz kötik a beás cigányok eredetét, ahol olyan cigány közösségek éltek, amelyek faeszközök készítéséből tartották fenn magukat. Fontos megjegyeznünk, hogy ezek a famunkás csoportok nemcsak Romániában, hanem Horvátország, Szerbia és Bulgária területén is jelentős számban megtalálhatók. A Kárpát-medencébe való érkezésük több hullámban történt, főként a 18–19. század folyamán. A magyarországi cigányság alcsoportjait áttekintő források szerint a beások a hazai cigányság három nagy csoportjának egyikét alkotják, és nyelvük alapján különülnek el a romungróktól és az oláh cigányoktól.⁹

A beás főcsoport sem tekinthető nyelvi értelemben homogén csoportnak, egy archaikus, nyelvújítás előtti román dialektust beszél, és nagy számban a Dél-Dunántúlon élnek, és alapvetően famegmunkálással (teknővájás, kanálkészítés, orsócsinálás) foglalkoztak történetileg, amit a családnevek is őriznek (pl. Kalányos, Nyerlucz, Orsós stb). Azonban, mint arra már a meglehetősen korai ciganológiával foglalkozó szakirodalom is rámutat, „aranyásznak” is nevezték magukat, hiszen időszakosan aranyosással is foglalkoztak a famegmunkálás mellett, vagyis nem tekinthetünk a beás főcsoportra sem (mint ahogyan egyik főcsoportra sem) leegyszerűsítő értelmezéssel.¹⁰

A magyarországi beások nem alkotnak egységes nyelvi tömböt. A hazai romológia három fő nyelvjárási csoportot különít el, amelyek a román nyelv különböző területi változatait konzerválták:

Árgyelánok: A legnépesebb csoport, nevük az Ardeal (Erdély) szóból származik. Főként Somogy, Tolna és Baranya megyékben élnek.

Muncsánok: Elsősorban Baranya megye déli részén (pl. Alsószentmárton) találhatók; nyelvük a bánáti román nyelvjárással mutat rokonságot.

Ticsánok: A legkisebb csoport, a Tisza mentén (Füzesabony környékén) telepedtek le, és a körösvidéki román nyelvjárást beszélik.¹¹

8 Ld. még BARNA Gábor (szerk.): *Cigány Néprajzi Tanulmányok*, 1. kötet, *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*, Salgótarján, Mikszáth Kiadó, 1993, 29 kk.

9 Részletesebben ld. LANDAUER Attila: Adalékok a beás cigányság korai történetéhez, in Uő. – NAGY Pál: *Írások a magyarországi beásokról*, Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar – Cigány Néprajzi és Történeti Egyesület, 2009, 79–95.

10 A beások eredetének és elnevezésének kérdése meglehetősen összetett kérdés, és megnyugtató válaszokat továbbra sem tud adni a romológia tudománya bizonyos kérdésekre. Kiváló tudománytörténeti összefoglalást és nyelvészeti áttekintést is ad LANDAUER: Adalékok.

11 Részletes kifejtését ld. pl. ORSÓS Anna: A romológia bölcsőjénél. A magyarországi beás nyelv oktatási és nyelvtervezési kérdései, *Hungarológiai Évkönyv*, 12. évfolyam, 2011/1, 230–239, 230–232.

Magyarcigányok (romungrók)

A magyarcigányok (romungrók), mint azt a főcsoport elnevezése is mutatja, magyar anyanyelvű cigány közösségre utal, mely a legnépesebb létszámú cigány főcsoport hazánkban. A főcsoport foglalkozási szerkezetét az elmúlt évszázadokban olyan tevékenységek határozták meg, amelyek a többségi társadalom számára alacsony presztízsűnek számítottak, ugyanakkor a helyi gazdaság működéséhez nélkülözhetetlenek voltak. A 18–20. századi források egyértelműen jelzik, hogy a romungrók legjellemzőbb megélhetési formái a fémmunkák, a sármunka, valamint a köztisztasági és egyéb, alacsony presztízsű feladatok ellátása voltak. A fémmunkákon belül különösen jelentős volt a vas megmunkálása, amelynek több specializált formája alakult ki. A szegkovácsolás és az iszkápa készítése a paraszti gazdaság mindennapi működéséhez kapcsolódott, hiszen a szekerek, kocsik és mezőgazdasági eszközök folyamatos javítást igényeltek. A romungrók e tevékenységekben betöltött szerepe nem csupán gazdasági, hanem társadalmi értelemben is meghatározó volt. A sármunka – különösen a tapasztás és a vályogvetés – ugyancsak a romungrók hagyományos foglalkozásai közé tartozott. A vályogépítéssel a 19–20. század fordulóján a magyar Alföld és Északkelet-Magyarország meghatározó építési technikája volt, amelyben a cigány munkások tömegesen vettek részt.¹²

A romungrók foglalkozási szerkezetében már viszonylag korán megjelent a zene és a szórakoztatás, amely kezdetben kiegészítő tevékenységként szolgált. A 18. századtól kezdve egyre több forrás utal cigány zenészek jelenlétére vásárokon, kocsmákban és nemesi udvarokban. A 19. század második felére kialakultak a híres cigányzenész-dinasztiák, amelyek a magyar nemzeti romantika időszakában a „magyar zene” reprezentánsaivá váltak.¹³

A cigánymisszió romológiai kereteinek kiértékelése

Bár a 21. század magyarországi valóságában már sok-sok mozgás történik e téren is, azonban a romológia hagyományos értelmében vett földrajzi, nyelvi felosztás alapvetően még felfedezhető Magyarországon.¹⁴ Ebből is következik, hogy az ország egyes területein más és más adottságokkal, történelmi tudattal és a legtöbb esetben anyanyelvvvel is rendelkező cigány csoportok, illetve alcsoportok más és más hangsúllyal élnek, illetve határozzák meg identitásukat, életfelfogásukat, illetve – tanulmányunk szempontjából talán a legrelevánsabb szempontként – hitüket is. Ugyanakkor azt is fontosnak tartjuk leszögezni, hogy a 21. századi Magyarország valóságában a cigánymisszió romológiai összefüggéseiben a fentebb említett kategóriák nem, vagy csak

12 Részletesen ld. SZUHAY Péter: *A magyarországi cigányság kultúrája. Etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*, Budapest, Panoráma Kiadó, 1999, 55 kk.

13 Kiváló összefoglalás született a témában. Ennek kapcsán ld. HAJNÁCZKY Tamás (szerk.): *A cigányzene és a zenész cigány alakváltozásai. Történelmi, társadalmi és kulturális metszetek a 19–20. századból*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2023.

14 Ld. pl. KEMÉNY István – JANKY Béla – LENGYEL Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*, Budapest, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségi Kutatóintézete, 2004, 37kk.

nagyon ritkán érzékelhetők egyértelműen: egy-egy cigány közösség adott településen belül is rendkívül sokszínű lehet. Különösen is tetten érhető ez a cigányság fogalmi meghatározásában. A magyar történelmet a rendelkezésre álló levéltári adatok alapján folyamatosan végigkísérte a cigányság kettős meghatározása. Egyrészt jelen volt és van egy tisztán etnikai alapon történő meghatározás, amely ma is talán a legalapvetőbbnek számít. Ugyanakkor a helyzetet bonyolítja, hogy „cigánynak” lenni társadalmi státuszt, állapotot is jelentett, amibe akár belépni, illetve azt elhagyni is lehetett.¹⁵ Ebben nagy szerepet játszott a 19. században erőteljesen megfigyelhető társadalmi változás is. Egyrészt egyre markánsabban tetten érhető a letelepedett, egy-egy faluhoz, városhoz vagy régióhoz köthető cigány közösségek megléte, akik hosszú időn keresztül vannak jelen a falvak és városok életében, s egyre inkább részeseivé is válnak a közösség életének. Ugyanis a polgárosodás következtében elinduló folyamatok következtében a cigány muzikus már nem csupán a nagyvárosi elit köreiben muzikál, hanem zenél a falusi bálókban, kávéházakban is, és a felmerülő társadalmi igények miatt egyre többen vesznek részt a mezőgazdasági vagy éppen polgári foglalkozásokban is.¹⁶

A magyar történelem során a cigányság megítélésével kapcsolatban e kettősség párhuzamosan volt jelen, és van jelen mind a mai napig is. Ez a dichotómia a minden napi élet során, illetve az evangélium hirdetése közben is megtapasztható. Következésképpen a felelős missziói megközelítésben nem vonhatunk le a romológiai kutatások alapján egyszerű következtetéseket, ugyanis általában egy család vagy közösség története rendkívül összetett, így a gyülekezeti szolgálatban ennek az összetettségnek a felismerése, illetve megismerése rendkívül fontos. A cigányság szociológiai szempontból rendkívül sokszínű népcsoport, egyes helyi közösségek szintjén különböző kulturális megnyilvánulásokkal és hagyományokkal a háttérben. S ami talán a legtöbb félreértésre adhat okot szociológiai szempontból – és gyorsan tegyük hozzá egyházzsociológiai és missziológiai szempontból is –, hogy a cigányság kultúrája és a szegénység kultúrája csak felületesen, vagy egyáltalán nincs egymástól elkülönítve. Gondolhatunk itt arra, hogy a szegénységből fakadó meg-

15 Rendkívül tanulságos ebből a szempontból megnézni a csenyétei cigányokkal kapcsolatos kutatások történetét. A levéltári források állítása szerint a 19. században még nem éltek cigányok a faluban, azonban a 20. század végén ugyanazokat a családneveket már csak cigányok használták. Ráadásul az 1833-tól rendelkezésre álló egyházi anyakönyvezésben a „társadalmi állás” rovatba írták be, hogy ezek az emberek cigányok. Ennek kapcsán ld. LADÁNYI János – SZELENYI Iván: *A kirekesztettség változó formái*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2004, 44–45.

16 A 20. század utolsó harmadában készült nagy romológiai kutatások egyik módszere volt az egyházi anyakönyvek vizsgálata. Nagyon érdekes ebből a szempontból látni, hogy a 19. században egyre több egyházi esküvő került bejegyzésre a cigányok részéről, sőt, egyre inkább már csak a családnevek alapján feltételezhető, hogy az adott emberek cigányok voltak, hiszen a hagyományos, cigányokra jellemző foglalkozások helyébe is egyre inkább léptek mezőgazdasági jellegű munkák. Különösen érdemes szem előtt tartani azt is, hogy az első nagy, 1893-ban történt cigányösszeírás szerint a hazai cigányság mintegy 3 százaléka élt vándorló életformában, a fényképes beszámolóban viszont aránytalanul felülreprezentált módon mutatták be őket. Mindezen mintázatokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül akkor, amikor ma cigánymisszióról gondolkodunk. A kutatások részletes kifejtését ld. HAVAS Gábor: *A cigány közösségek történeti típusairól*, in VAJDA Imre (szerk.): *Periférián. Roma szociológiai tanulmányok*, I. kötet, Budapest, Ariadne Alapítvány, 1997, 80–108.

küzdési stratégiákat etnikai éllel azonosítjuk, és közben elfelejtünk a probléma mélyére nézni. Vagyis egy marginalizáltságból fakadó társadalmi interakciót, kriminalisztikai statisztikát etnikai alapon próbálunk megmagyarázni, holott a kérdés elsősorban nem romológiai jellegű, hanem szociális probléma.¹⁷

Ami viszont még talán ennél is fontosabb, a Magyarországi Református Egyház és a cigánymisszió egymástól elválaszthatatlan egységet alkotnak nemcsak missziológiai, hanem romológiai értelemben is. Mint arra fentebb is rámutattunk, a Magyarországi Református Egyház és annak cigánymissziója tulajdonképpen egyidősnek tekinthetők, és mindez megerősíti azt a missziói kötelességvállalást is, amelyre hívtak minket Krisztus az evangélium hirdetésében. Mindezek ismeretében fordítsuk most figyelmünket a kérdéskör teológiai kifejtésére.

A cigánymisszió teológiai kontúrvonalai

Missio Dei

A cigánymisszióval kapcsolatos romológiai, és ezáltal a társadalmi kontextust – vázlatosan ugyan – de feltártuk, azonban teológiai szempontból rendkívül fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a kontextus feltárása és helyes felismerése megfelelő missziológiai és teológiai következtetések felé is szükséges, hogy vezessen minket. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy a missziót, mint *missio Dei*¹⁸ lássuk és értelmezzük a cigánymisszió kontextusában is. Ebben az összefüggésben különösen is szükséges hangsúlyozni, hogy mindez erőteljesen megkülönböztetendő a korábbi, *missio ecclesiae* attitűdjétől. Tulajdonképpen a misszió iránya és alapvető értelmezési paradigmája fordult meg, már nem a misszió van az Egyházért, hanem az Egyház a misszióért. Mindez tanulmányunk témájában is kiemelkedően fontos, hiszen a misszió alapvető irányultsága is megváltozott, hiszen ezen teológiai és missziológiai alapvetés centrumában áll a tény, hogy a misszió elindítója és fenntartója nem az egyház, hanem maga a Szentháromság Isten.¹⁹ Hasonlóképpen a misszió végcélja sem az egyháztagságba való bekapcsolódás elsősor-

17 E ponton mindenképpen szót kell ejtenünk a hazai romológia kutatásában is használatos *underclass* elmületről, mely arra igyekszik rámutatni, hogy a szegénység kultúrája, illetve a társadalom periferiáján való lét etnikai hovatartozástól függetlenül determinálhatja ezen rétegek és utódaik életét. A hazai romológiai szakirodalomban alapvető műnek számít a témában: LADÁNYI – SZELÉNYI: i. m.; valamint ld. még különösen is SZUHAY: i. m., 53kk.; illetve LEWIS, Oscar: *Sánchez gyermekei*, ford. BARTOS Tibor, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1968, 20–21.

18 A Missio Dei fogalma kapcsán megjegyzendő, hogy az nem egy teológiai vákuumban született, hanem a 20. századi neo-ortodoxia teológiai attitűdjének missziológiai leképeződése, mely dokumentált formában 1952-ben a Willingeni IMC (International Missionary Council) konferencián került megfogalmazásra. Részletesebben ld. GOODALL, Norman (ed.): *Missions under the Cross*, London, Edinburgh House Press, 1953, 190.

19 A missio Dei teológiai és történeti kontextusában való kiértékeléséhez ld. FLETT, John: *The Witness of God: The Trinity, Missio Dei, Karl Barth, and the Nature of Christian Community*, Grand Rapids, Eerdmans, 2010, 131.

ban, hanem az Istennel való legszorosabb kapcsolatba való meghívás.²⁰ Tulajdonképpen tehát a *missio Dei* értelmezési keretein belül az Egyház missziója az Isten missziójába való bekapcsolódást jelenti, méghozzá egy nagyon határozottan a Szentháromságban gyökerező misszió ez. Az Atya gondviselésében kézben tart mindent, és irgalmassága nyilvánul meg minden cselekedetében. A Fiú megtestesülésében teljességgel megismertette az Isten kegyelmét, leginkább pedig abban, hogy Krisztus a keresztségében mutatta meg számunkra Isten láthatatlan hatalmát.²¹ Az egyházban pedig ez a misszió folytatódik a Szentlélek aktív munkáján keresztül, mivel az egyház mint a Krisztus teste a mennyei királyság előjele. Az egyház tehát sokkal inkább a misszió helyszíne, mintsem annak beteljesítője.²² Az egyház missziója a Szentháromság Isten szeretetét és kegyelmét sugározza vissza, nemcsak mint szociális kategória, hanem mint hiteles bizonyágtévő, aki szolgálja a rábízottakat, részt vesz az ember és ember közötti közösség helyreállításában, a békéltetés szolgálatában, és bár töredezettségével tisztában van, mégis a megszabadítottak hálaanékét zengi, és teszi mindezt folyamatosan a keresztt árnyékában, visszatükrözve a Szentháromságban meglévő *koinoniát*.²³

Témánk szempontjából azonban különösen fontos, hogy a misszió teológiai alapvetéseit ne csupán a *missio Dei* és a *missio ecclesiae* dichotómiájában vizsgáljuk, hanem a *processio Dei* trinitárius feszültségében is. Hiszen a Szentháromság Isten személyei között meglévő immanens kapcsolatból, illetve ennek a trinitárius harmóniának a világ felé kiáradó, ökonomikus szeretetéből fakad a misszió maga.²⁴ Így érthetjük meg leginkább az egyháznak Isten missziójában való részvételi szerepét, annak legitimitását és lényegét, hiszen ez az a kapcsolat, amelyet az egyház a Szentlélek ajándékaként továbbadhat másoknak.²⁵

20 Természetesen mindez nem jelenti az egyház szerepének és feladatának negligálását, azonban érdemes a willingeni, vonatkozó dokumentumok szóhasználatát megfigyelni ebből a szempontból. Álljon itt példaként az alábbi idézet: „az egyház a teljes lakott világra küldetett. Nincs olyan hely, amely túl közeli, vagy túl távoli lenne...” Ld. Uo.; Fontosnak tartjuk kiemelni a *küldetett* szó használatát, mely magában foglalja a teológiai deklarációját annak, hogy az egyház nem önjeléből végzi a missziót, hanem bekapcsolódik, és részesedhet Isten missziójában.

21 BARTH, Karl: *Church Dogmatics*, IV/2, *The Doctrine of Reconciliation*, transl. BROMILEY, Geoffrey W., London – New York, T&T Clark, 2004, 19–154.

22 Ld. ennek kapcsán NEWBIGIN, Leslie: *Evangélium a pluralista társadalomban*, ford. BOROS Attila, Budapest, Harmat Kiadó, 2006, 143–144.

23 MOLTMAN, Jürgen: *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*, transl. KOHL, Margaret, London, S. C. M. Press, 1977, 64–65.

24 Ahogyan Kálvin fogalmaz: „Lássuk immár, hogyan jutnak el hozzánk azok a javak, amelyeket az Atya az egyszülött Fiúra ruházott, de nem magáncélra, hanem azért, hogy a szegényeket és a szűkölködőket gazdagítsa.” KÁLVIN János: *Institutio. A keresztyén vallás rendszere*, I–II. kötet, ford. BUZOGÁNY Dezső, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014, 3.4.1.

25 Ld. még: CHUNG-HYUN, Baik: A Critical Analysis of the Concept of Missio Dei. Suggestions for a Trinitarian Understanding, *Neue Zeitschrift für Systematische Theologie und Religionsphilosophie*, 63. évfolyam, 2021/3, 329–340.; valamint ld. még FLETT: i. m., 11–17.

A Mission from the margins értelmezési lehetőségei a cigánymisszió vonatkozásában

Az Isten missziójába való bekapcsolódás, illetve annak teológiai és formai keretei azonban szintén óvatosságra kell, hogy intsenek minket. Hiszen meglehetősen könnyedén tud a leginkább szívből jövő misszió végzése is paternalizmusba, kulturális konformizmusba hajlani. Legekleatásabb példáit természetesen a sok évszázados külmisziói gyakorlatok mutatják, azonban a sokféle szociális és társadalmi kérdésekkel megterhelt cigánymisszió kapcsán sem lehet mindezt figyelmen kívül hagyni. A bármilyen szempontból is a társadalom periferiájára került emberek sok évszázadon át a misszió tárgyának számítottak, és a közöttük végzett misszió sajnálatos módon magában foglalt egyfajta lehajló hozzáállást.²⁶ Ez a missziói attitűd viszont annak a veszélyét hordozhatja magában, hogy a misszió végzése közben figyelmen kívül hagyjuk az adott társadalmi kontextus szociológiai, történelmi és kulturális összefüggéseinek komplexitását.²⁷

Az elmúlt időszak nagy missziológiai felismerése éppen ennek ellentéte volt, rámutatva arra a tényre, hogy a periferián élők maguk is misszionáriusok, maguk is tanúságtevők, missziói szempontból tehát sokkal inkább alanyai, mintsem tárgyai a missziónak.²⁸ A cigánymisszió kontextusában különösen is hangsúlyozandó, hogy az egyház szolgálata nem annak erkölcsi teljesítményéből, még csak nem is a saját misszió iránti vágyunkban gyökerezik, hanem abban, hogy részesedik Krisztus szolgálatában, aki maga is szolgai formát vett fel,²⁹ így az egyház szerepe a misszióban tulajdonképpen az engedelmes részvétel Krisztus munkájában.³⁰

Mint arra a tanulmány első felében rámutattunk, a cigánymisszió a legtöbb esetben a társadalom periferiáján végzi szolgálatát, ám a periferiáról induló misszió teológiai elmélete arra is szükséges, hogy emlékeztesse az egyházat, hogy a keresztyénséget Isten a marginalizált csoportok által megújulásra is hívja, olyan nézőpontok meglátása által, amelyeket a periferián élők látnak, és Isten az ő missziójában használni kívánja az ő ajándékaikat is.³¹ Következésképpen a cigánymisszió által elért és megszólított emberek bizonyáságtevők is, méghozzá a föld sójának³² legbiblikusabb értelmében.³³

26 BOSCH, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*, ford. BOROS Attila, Budapest, Harmat – PMTI, 2005, 207–210.

27 Ezért is tartottuk nagyon fontosnak, hogy a cigánymissziót a modern romológia és a missio Dei kontextusában értelmezzük.

28 Részletesebben ld. még MANCHALA, Deenabandhu: Mission from the Margins Toward a Just World, *International Review of Mission*, Vol. 101, 2012/1, 212–231.

29 Fil 2,7.

30 Ld. ennek kapcsán BARTH, Karl: *Church Dogmatics*, IV/1, transl. BROMILEY, Geoffrey W., London – New York, T&T Clark, 2004, 164–165.

31 Ld. COMMISSION ON WORLD MISSION AND EVANGELISM (CWME): *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes*, 2013, 15–16. URL: https://www.oikoumene.org/sites/default/files/Document/Together_towards_Life.pdf Utolsó letöltés: 2026. 03. 23.

32 Mt 5,13.

33 Könyvtárnyi irodalom született a témában, azonban a só és a föld, termőföld kérdésében fontos megjegyezni, hogy egyes értelmezések szerint Jézus itt arra a mezőgazdasági eljárásra gondol a só

A cigánymisszió szolgálatában ezért különösen is fontos, hogy ne csak segítségre szoruló emberek csoportját lássuk magunk előtt, hanem tudjunk valódi közösségben lenni, tanulni egymástól, és felismerni a kölcsönös, Krisztushoz tartozás örömét, mely reciprocitást és testvéri interdependenciát is jelent ekkleziológiai szempontból. Az egyház missziói felelőssége, hogy a gyülekezeteiben felmutasson annak az eszkatologikus valóságnak az előízére, amely túlmutat az emberi szociológiai kereteken, habár annak valóságában él és létezik.³⁴ E missziói felelősségből fakadóan fontos kihangsúlyozni azt is, hogy a cigánymisszióban ne csak segítőként definiáljuk magunkat, hanem halljuk meg a periférián élők bizonyoságtételét, és éljük meg velük együtt testvéri közösségünket.³⁵

E ponton azt is szükséges hangsúlyozni, elkerülendő a már említett paternalizmus veszélyét, hogy minden egyes csoport, legyen az akár a társadalmi struktúra közepén vagy éppen a periférián, sérült. S ez a sérültség kell, hogy a legerőteljesebben odavonzon minket a Középhez, Jézus Krisztushoz. Az egymásra utaltság tehát a Krisztusra utaltságunkból fakad, ezt a típusú egymásra utaltságot felfedezni azonban csak a Krisztusban nyert új identitás által lehetséges, amely missziói alapvetésként is tekinthető.³⁶

A fentebb vázolt teológiai és missziológiai alapvetések arra is figyelmeztetnek minket, hogy még legnemesebb szándékaink mellett sem szabad a missziói instrumentalizáció csapdájába esni. Ugyanis egy az esetek döntő többségében nehéz helyzetben lévő társadalmi csoport életében a tüneti kezelések ideiglenes megoldásokat nyújtanak csupán.³⁷ Ezzel szemben a keresztyén ekkleziológia nem hagyhatja figyelmen kívül azt, hogy Isten sorsokat, közösségeket, társadalmakat helyreállító erejére szükséges alapoznunk egyházunkat. Kiváló példa erre a szanta meggyógyításának története.³⁸ Ez a történet mintegy paradigmaként is értelmezhető a periférián élők közötti misszióra tekintve. A tanítványok és a szanta interakciója ugyanis rámutat arra, hogy a misszió nem egy lehajló hozzáállást jelent csupán, amelyet az egyház megtesz a szükségét szenvedők felé, hanem annak a missziói attitűdnek a megnyilvánulását is, amely holisztikus módon tekint az emberre, és a beteg embernek társadalomba való visszaintegrálódását is segíti. A periférián élők közötti misszió kontextusában ezek a missziológiai keretek segíthetik az egyházat abban, hogy a cigánymissziót kulturális asszimilációként, avagy konformi-

kapcsán, amely a termőföld termőképességét adja, avagy javítja. Ilyen értelemben tehát a cigánymisszió, csakúgy, mint a társadalmi missziók is, a teljes egyházunk valóságára hatással vannak, és kell is, hogy legyenek! Ld. még DEATRICK, E. P.: Salt, Soil, Savior, *The Biblical Archaeologist*, 25. évfolyam, 1962/2, 41–48.

34 MOLTSMANN: i. m., 65, 80kk.

35 Ennek kapcsán ld. még Documentation: Global Platform for Theological Reflection 2010 Unity and Mission Today: Voices and Visions from the Margins Bucharest, Romania, 4-10 October 2010, *International Review of Mission*, 101. évfolyam, 2012/1, 212–231.

36 Ld. még BOSCH, David J.: Evangelism: An Holistic Approach, *Journal of Theology for South Africa* 36, 1979, 43–63.

37 Ld. még ennek kapcsán HOEKENDIJK, J. C.: The Church in Missionary Thinking, *International Review of Missions*, 41. évfolyam, 1952/3, 324–336.

38 ApCsel 3,1–10.

zációként is értelmezze.³⁹ A cigánymisszió itt kapcsolódik elsősorban mind a közegyházhoz, a gyülekezetekhez, mind pedig a társadalom egészéhez, hogy az egyház teljes teológiai és társadalmi felelősségének tudatában nem a gyors megoldásokat kínálja vagy keresi, hanem mindenekelőtt azt az Istent, aki közösséget vállalva a világgal helyreállítani kívánja azt, ami elromlott Isten és ember, ember és ember között is.⁴⁰

Konklúzió

Mint azt tanulmányunkban igyekeztünk felmutatni, a magyarországi cigányság szociológiai és romológiai értelemben is meglehetősen komplex közösségeket alkot, ugyanakkor mint azt fentebb is láttuk, a többségi társadalommal sok évszázados egymásrautaltságban élnek. Ezen ismeretek nélkül az egyház a cigánymisszió kapcsán könnyen a kontextust figyelmen kívül hagyó misszió területére tévedhet. Hasonló kihívásokat és veszélyeket rejthet magában az is, ha a társadalmi és szociális kihívásokra nem megfelelő teológiai mélységgel és ebből fakadó elhívatottsággal válaszolunk. Kiemelendő ugyanakkor, hogy misszió nemcsak parancs, kötelesség és felelősség, hanem annak az örömmnek a megélése is, hogy az egyház részt vehet az Isten missziójában. Az egyház a társadalomban él ugyan, de ugyanakkor hatással is van az őt körülvevő társadalomra.⁴¹ Az egymásrautaltság a cigányság és a többségi társadalom tagjai között történeti és szociológiai alapon is adott, de talán még erőteljesebben egyházi és gyülekezeti alapon. Ennek felismerése és hangsúlyozása elsődlegesen fontos egyházi feladatunk a cigánymisszió esetében. Azért is fontos ezt kiemelni, mivel az ország történetileg református többségű területei és a cigányság által sűrűn lakott területek között jelentős átfedések mutatkoznak. Mondhatnánk ezt helyi adottságnak is, ám ennél többről van szó.

Ezt a missziói és társadalmi felelősséget felismerve fogadta el a Magyarországi Református Egyház Zsinata 2013-ban egyházunk első *Cigánymissziós Stratégiáját*, mely az elmúlt évtizedben alapjaiban határozta meg a magyar református cigánymisszió elméletét és gyakorlatát, mivel nyomában több missziói kezdeményezés is elindult. Kizárólag vázlatos áttekintéssel elegendő, ha csak a református vagy protestáns országos cigánymissziós találkozókra, vagy éppen a tanodákra, bibliakörökre, más egyéb gyülekezeti alkalmakra gondolunk. 2024-ben az MRE Zsinata elfogadta egyházunk megújult, aktualizált cigánymissziós stratégiáját is, melyhez cselekvési terv is készült az ezt követő évben, méghozzá azzal a konkrét célzattal, hogy lépésenként határozza meg a cigánymisszió alapvető célkitűzéseit az előttünk álló öt esztendőre.⁴²

39 Részletesebben ld. DEVASAHAYAM, V.: Salt of the Earth Mission from the Margins, *International Review of Mission*, 101. évfolyam, 2012/2, 349–352.

40 Ld. ennek kapcsán Documentation, 212–231.

41 Ld. még NEWBIGIN: i. m., 142–143.

42 Az MRE Országos Református Cigánymissziója és Testvéri Szolgálata, mely ma már rendkívül jól strukturált módon, a Református Szeretetszolgálat keretein belül működik. Kifejlett infrastruktúrával és népes szolgálattévőkkel a soraiban. A központi iroda segíti a gyülekezetek munkáját, pályázatokat ír ki és bonyolít le, továbbképzéseket szervez lelkesek és gyülekezeti szolgálók számára.

Református teológiai örökségünk és egyházszervezetünk alapján is különösen hangsúlyos azonban, hogy a cigánymisszió viszont elsősorban a helyi közösségek életében valósul meg. A tanulmányban is vázolt történeti, szociológiai, romológiai és teológiai vonatkozások a gyülekezeti kontextusban nyerik el végcéljukat.⁴³ Ez a megismerési folyamat segítheti a gyülekezeteket annak a realizálásban is, hogy az adott cigány közösség és a helyi református gyülekezet tagjai között esetlegesen fennálló kulturális különbségek egyáltalán nem akkorák, mint ahogyan azok esetlegesen távolabbról nézve tűnhetnek.⁴⁴

A helyi lokális, gyülekezeti szolgálatok hatással lehetnek a teljes társadalomra és egyházra nézve is. Következésképpen a cigánymisszió problémái, mint ahogyan pozitívumai sem, nem maradhatnak meg csak és kizárólag a cigánymisszió szervezeti struktúráján belül, vagy éppen a Református Szeretetszolgálat intézményi keretein belül, hanem teljes egyházunkat felelősségvállalásra és kölcsönös, egymásra utalt bizonyosságtételre is hívja.⁴⁵ A cigánymisszió, így egyházunk ezen a területen megnyilvánuló küldetése nem csupán szolidaritás vállalását, szociális és felzárkózó programok megvalósítását jelenti, sokkal inkább azt, hogy a missziói szolgálatunk során igyekszünk a *felebarát* teljes egzisztenciájába való beleérzést is gyakorolni.⁴⁶ Olyan missziói hozzáállást jelent ez, amely nemcsak *misszionálandókat* lát maga előtt egyházi vagy kulturális értelemben, hanem Krisztusban testvéreket, akiknek a bizonyosságtételén keresztül formálja Isten az egyházat, s amely által egy egymást gazdagító testvéri közösség jöhet létre a helyi gyülekezetek életében.

ABSZTRAKT

A Magyarországi Református Egyház cigánymissziós szolgálata – küldetés, gyakorlat és társadalmi felelősség

A tanulmány a Magyarországi Református Egyház cigánymissziós szolgálatának teológiai és romológiai összefüggéseit vizsgálja, rámutatva arra, hogy mindezek egymással komplex viszonyrendszerben állnak. Alaptézise, hogy a hazai cigánymisszió csak kontextualizált keretek között végezhető, ami szükségessé teszi a cigányság történeti, szociológiai és társadalmi helyzetének komplex feltárását. Hasonló következtésekre jut

ra, iskolai és pedagógiai programot tart fenn, konferenciákat, imnapokat szervez, kiadványokat szerkeszt és ad ki.

43 Tudatosan nemcsak a lelkészt írtuk, mert hisszük, a cigánymisszió, csakúgy, mint minden más missziói forma gyülekezeti feladat és felelősség. Ld. még ennek kapcsán BOSCH: *Paradigmaváltások*, 349 kk.

44 Vö. a tanulmány romológiaiával foglalkozó részeivel!

45 Ld. még bővebben AHN, Kyo Seong: *From Mission to Church and Beyond: The Metamorphosis of Post-Edinburgh Christianity in Edinburgh 2010 Mission Then and Now*, Minneapolis, Augsburg Fortress Publishers, 2009, 74–84.

46 A missziológiai szakirodalom újabban az orthodoxyán és orthopraxison túl előtérbe állítja az orthopatia kifejezését is, mely tulajdonképpen a másik ember egzisztenciájába való beleérzésnek a fontosságát hangsúlyozza, melyet a cigánymisszió kapcsán sem hagyhatunk figyelmen kívül. Ld. még bővebben AHN: i. m., 74–84.

a teológiai elemzés is, mely a *missio Dei* és a *mission from the margins* értelmezési keretein belül helyezi el a cigánymissziót, hangsúlyozva, hogy a periférián lévő közösségek nem csupán a misszió tárgyai, hanem annak aktív misszionáriusként annak alanyai is. A teológiai vizsgálódás arra is felhívja a figyelmet, hogy a misszió lényege mindekelőtt a Szentháromság Isten missziójába való bekapcsolódásban rejlik, valamint a Krisztusban való közösség és egymásrautaltság felismerésén alapul. Következésképpen a cigánymisszió nem csupán szociális felelősség, hanem az egyház egészét formáló teológiai, missziói küldetés is.

Kulcsszavak: cigánymisszió, romológia, *missio Dei*, *mission from the margins*, Magyarországi Református Egyház

ABSTRACT

The Mission Work of the Reformed Church in Hungary among the Roma – Mission, Practice and Social Responsibility

The study examines the theological and romological dimensions of Roma mission in the Reformed Church in Hungary, highlighting the complex interrelation between these fields. The central thesis of the article is proper understanding of Roma mission requires a comprehensive exploration of the historical, sociological, and social realities of Roma communities. Similarly, the theological analysis of the study is based on the interpretive frameworks of *missio Dei* and *mission from the margins*, emphasizing that marginalized communities are not merely objects of mission but acting as active missionaries. Theological inquiry of the article emphasizes that the essence of mission lies in participating in the Triune God's mission, and recognizing the fellowship and interdependence in Christ. Consequently, Roma mission is not merely a social responsibility, but a theological and missiological calling that shapes the life of the entire Church.

Keywords: Roma mission, romology, *missio Dei*, *mission from the margins*, Hungarian Reformed Church

Kozák György oláhcigány és Erdős Kamill. Cegléd, Pest megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8475)

Bevezetés

Az egyes szakpolitikák gyakran nem közvetlen, hanem közvetett, laterális módon érvényesítik hatásukat a társadalmi folyamatokra. Népesedéssziszti adatok alapján gyakran megállapítható, hogy a gyermekvállalási hajlandóság nem feltétlenül a direkt családpolitikai intézkedések révén formálódik, hanem olyan, elsődlegesen nem családpolitikai célú beavatkozások alapján, mint a gyermekvállalásról döntést hozó generációk számára kedvezőnek-kedvezőtlennek megélt gazdaságpolitikai, lakáspolitikai vagy munkaerőpiaci intézkedések. Arra, hogy a különböző szakpolitikai területek közötti kölcsönhatások és komplex összefüggések jelentős szerepet játszanak a társadalmi változások alakulásában, egy másik jelentős példa lehet az a több szakpolitika metszetében keletkezett döntés, amely a keresztény roma szakkollégiumok létrejöttét eredményezte.

A szakkollégiumokról, ezen belül a roma szakkollégiumokról elmondható, hogy elsősorban a széles körű tehetséggondozás, a szakmai kiválóság társadalmi hasznosságának optimalizálása a feladatuk, ugyanakkor nem elhanyagolható szerepük van a nagyléptékű mobilitás csatornáinak biztosításában, így a felzárkózási, integrációs – jelen dolgozatban szociálpolitikáinak nevezett – feladatuk is jelentős. A tanulmány ezt a kérdést járja körbe, az Evangélikus Roma Szakkollégium közösségében végzett interjúk segítségével.

Hüse Lajos

A KERESZTÉNY ROMA SZAKKOLLÉGIUMOK SZOCIÁLPOLITIKAI SZEREPE

A magyarországi roma szakkollégiumokig vezető út

A szakkollégiumok története összekapcsolódik az egyetemek történelmével. A mintaadó nagy egyetemek körül (Oxford, Párizs) már a kezdeteknél létrejöttek azok az intézmények – a

kollégiumok –, amelyekben az együttlakó közösségekben rendszeres és közvetlen tanári-hallgatói együttműködésen alapuló tudományos munka folyt. A magyar felsőoktatásban viszonylag későn jelent meg a szakkollégium intézménye, amely egyszerre látta el a szakterületekre való felkészítést, a tehetséggondozást, illetve az adott szakterület tudományos elitjének utánpótlását.¹ A két világháború között teret kapott a gondolat, hogy „a falusi szegénység körében rejtőző tehetségtartalék az egész társadalom érdekében feltáruljon”, így elindult egy ösztöndíjakban és kollégiumokban is megragadható tehetséggondozás, amelynek erős mobilitási hatása volt. Ennek szellemi örököseként lépett fel immár a szocialista rendszerben a NÉKOSZ mozgalom, amely működésének néhány éve alatt is többszáz fiatal számára biztosította a felemelkedés és az érvényesülés eszközeit. Az 1980-as években újjáéledő szakkollégiumok gyorsan az egyetemi tehetséggondozás legmeghatározóbb intézményeivé váltak, melyek nemcsak túléltek a rendszerváltozás egyetemi átalakulásait, de abban új lendületet kapva bontakozott ki az új szakkollégiumi korszak Magyarországon.²

A rendszerváltást követő gazdasági-társadalmi átalakulás elsősorban a romákat érintette hátrányosan. A romák igen gyorsan mélyülő leszakadásával párhuzamosan az egyéb sérülékeny csoportok körében felerősödött az előítéletesség. A széles körben ható, sokasodó problémák és az élesedő versenyhelyzet miatt komoly támogatottságot nyertek a rejtett és nyílt diszkriminatív eljárások, vagy az olyan „menekülőutak”, mint a szabad iskolaválasztás és ezzel párhuzamosan a zártabb (alapítványi és egyházi) iskolák térnyerése. A romák körében a korábbi szélsőséges képzettségi lemaradás enyhülésével (analfabetizmus csökkenése, befejezett általános iskola) párhuzamosan új típusú oktatási egyenlőtlenségek, települési szintű szegregáció és komplex hátrányos szociális körülmények váltak jellemzővé. A romák jelentős része nehezen jut el piacképes középfokú végzettség megszerzéséig, és még kevesebben folytatják tanulmányaikat a felsőoktatásban. Ez súlyosan érinti esélyeiket a munkaerőpiacon és a társadalmi befogadásban is.

A hátrányok enyhítésére, valamint a deszegregációs és integrációs törekvések megvalósításaként alakultak meg az első roma kollégiumok, mint például a Romaversitas Láthatatlan Kollégium, a gödöllői Roma Szakkollégium és a pécsi Wlislöcki Henrik Szakkollégium. Ezek a kollégiumok nemcsak a cigány/roma hallgatók tehetséggondozását vállalták-vállalják, hanem tudatosan reagáltak az oktatási hátrányokból eredő egyéb kihívásokra is, támogatva ezzel a roma fiatalok fejlődését és társadalmi integrációját.³ A roma szakkollégiumi hálózat intézményeinek második alapítási hullámát a történelmi egyházak kezdeményezték, ennek során 2011-ben alakultak meg azok az intézmények, amelyek a későbbi Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH) magvát képezték. Az alapító egyházak hitvallását, a keresztény szellemiséget és értékeket középpontba állító hálózat első intézményei a budapesti jezsuita RSZK, a mis-

1 GARAI Imre – SZABÓ Zoltán András: A szakkollégiumi mozgalom története és jelenkori kihívásai Magyarországon (1895–2015), *Educatio*, 24. évfolyam, 2015/4, 118–124.

2 FORRAY R. Katalin – BOROS Julianna: A cigány, roma tehetséggondozás intézményei, *Educatio*, 18. évfolyam, 2009/2, 192–203.

3 Uo.

kolci görögkatolikus RSZK, a nyíregyházi evangélikus RSZK és a debreceni református RSZK voltak, melyeket két további hullámban több más intézmény is követett, így a roma szakkollégiumi hálózat 11 intézményre terjedt ki,⁴ melynek keretében 2025-ig közel 750 roma szakkollégista szerzett felsőfokú végzettséget, diplomát. Közülük igen nagy arányban (20 fő) doktori fokozatot is szereztek a Belügyminisztérium (BM) társadalmi esélyekért és roma kapcsolatokért felelős államtitkára szerint,⁵ amely azt sejteti, hogy a roma szakkollégiumok jelentős pozitív hatást gyakorolnak az értelmiségi karrierútra. Ezt a képet erősíti a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030 helyzetelemzése is, mely szerint a „szakkollégiumok évente mintegy 100 új hallgatót vesznek fel, a végzettek több mint 90%-a dolgozik, sok kollégiumi tag részesül elismert ösztöndíjban (pl. Köztársasági ösztöndíj, Vásáry Tamás ösztöndíj)”.⁶

A szociálpolitika és oktatáspolitikai kapcsolódási pontjai a hazai valósággal

A társadalmi mobilitás, az esélyegyenlőség előmozdítása és a befogadás (inklúzió) központi helyet foglal el a szociálpolitika elméletében és gyakorlati kapcsolódásaiban. A klasszikus szociálpolitikai modellek – például Esping-Andersen jóléti állam tipológiája⁷ vagy Rawls igazságosság elmélete⁸ – egyaránt hangsúlyozzák, hogy az oktatás nem pusztán gazdasági értelemben vett befektetés, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésének elsőszámú eszköze is. Pierre Bourdieu társadalmi tőke és kulturális tőke fogalma jól mutatja, hogy az oktatási rendszerben megszerezhető tudás, képességek és kapcsolati tőke szorosan összefüggenek a társadalmi státusszal.⁹ Az oktatáspolitikát ezt a szociálpolitikai célt elmaradottabb országokban az iskoláztatás univerzalizálásával, fejlettebb országokban pedig elsősorban a hátrányos helyzetű csoportok támogatásával és esélykiegyenlítő programokkal segítheti elő. A szociális szerepelmélet (Social Role Theory) szerint az oktatási intézmények nemcsak a tudás átadását, hanem a társadalmi szerepek közvetítését is biztosítják. Az iskolai szocializáción keresztül a tanulók megtanulják, hogy milyen normák, értékek, elvárások határozzák meg helyüket a társadalomban – ez a folyamat alapvetően befolyásolja későbbi esélyeiket és társa-

4 BICZÓ Gábor – SZABÓ Henriett: *A magyarországi roma szakkollégiumok tagságának országos vizsgálata. Humán Regiszter 2020*, Debrecen, Roma Szakkollégiumok Egyesület, 2020.

5 SZTOJKA Attila: A romák körében az érettségivel rendelkezők és a diplomások aránya is megduplázódott az elmúlt tíz évben, *hirtv.origo.hu*, 2025. 11. 05. URL: <https://hirtv.origo.hu/ahirtv-hirei/2025/11/sztojka-attila-romak-koreben-az-erettsegivel-rendelkezők-es-a-diplomasok-aranya-is-megduplázódott-az-elmúlt-tíz-evben> Utolsó letöltés: 2026. 03. 03.

6 *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030*, URL: <https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2023/03/MNTFS2030.pdf>, 54. Utolsó letöltés: 2026. 03. 03.

7 ESPING-ANDERSEN, Gøsta: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, New Jersey, Princeton University Press, 1990.

8 RAWLS, John: *A Theory of Justice*, Cambridge, Harvard University Press, 1971.

9 BOURDIEU, Pierre: The Forms of Capital, in RICHARDSON, John G. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood Press, 1986, 241–258.

dalmi integrációjukat.¹⁰ Az intézményes oktatás direkt szociális funkciói közé tartozik az értékközvetítés (pl. demokratikus alapértékek, szabálytisztlet, kulturális örökség), a másodlagos szocializáció és a közösségi normák internalizálása. Indirekt módon az iskolai közeg támogatja a társas kapcsolatépítést, a csoportkohéziót és az önazonosság fejlődését is, melyek elsőrendű funkciói a roma szakkollégiumoknak is.

Témánk szempontjából fontos megemlíteni az Európai Felsőoktatási Térség (EHEA) szociális dimenzióját. Az EHEA szociális dimenziója olyan politikai és szakmai keretrendszer, amelynek célja, hogy a felsőoktatás minden szinten, minden társadalmi csoport számára elérhetővé és támogatottá váljon, ezzel elősegítve a társadalmi kohéziót, az esélyegyenlőséget és az inklúziót. A dimenzió fontos attribútuma, hogy a felsőoktatásba belépő, abban részt vevő és azt befejező hallgatói összetétel tükrözze az adott társadalom sokszínű, heterogén társadalmi profilját. Hangsúlyos az inkluzív környezet kialakításának fontossága, amely támogatja a sokszínűséget, az egyenlőséget, és reagál a helyi közösségek igényeire.¹¹

Amennyiben a romák esélyegyenlőségének kérdését a hazai szociál-, illetve oktatáspolitikai fénytörésébe állítjuk, láthatóvá válik, hogy ezek egyszerre jelenítenek meg a hátrányos helyzetű, marginalizált csoportok érvényesülési esélyeit indirekt vagy direkt módon csökkentő, illetve növelő elemeket is. Anélkül, hogy a sokat tárgyalt részletekben elmerülnénk,^{12 13 14} az esélyek szélsőséges egyenlőtlenségét két tartósan mutatózó folyamattal illusztrálhatjuk. Egyrészt a fokozódó gettósodás, amely már meghaladta az utcák és intézmények (iskolák) szintjét, sőt, immár a települési szintet is: Magyarországon immár gettósodó térségekről beszélhetünk.¹⁵ Másrészt sorozatban olvasható ki az oktatás mobilitási szerepének csődje a hazai és nemzetközi felmérésekből: Magyarországon a családi háttér, a szülők iskolai végzettsége és jövedelmi szintje rendkívül erősen befolyásolja a gyerekek iskolai teljesítményét, s ezen keresztül a későbbi társadalmi pozícióját is.¹⁶ A rendelkezésre álló adatok sorából csak kettőt emeljünk ki! Az OECD által végzett PISA-felmérések rendszeresen kimutatják, hogy Magyarországon a tanulói eredményesség erőteljesebben függ össze a családi háttérrel, mint a legtöbb európai országban: a családi háttér hatása az olvasásteljesítményre Magyarországon megha-

10 EAGLY, Alice H.: *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*, Hillsdale, Erlbaum, 1987.

11 EUROPEAN COMMISSION – EACEA – EURYDICE: *The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2024, Chapter 4: Social Dimension, URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2024-05/Chapter_4_Social_dimension.pdf Utolsó letöltés: 2026. 03. 03.

12 FERGE Zsuzsa: Ellenálló egyenlőtlenségek: A mai egyenlőtlenségek természetrajzához, *Esély*, 16. évfolyam, 2005/4, 3–41.

13 KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor: A magyar oktatás esélyegyenlőségi problémái a 2000-es években, *Közgazdasági Szemle*, 58. évfolyam, 2011/10, 870–898.

14 RADÓ Péter: A társadalmi integráció és az oktatási esélyegyenlőség kérdései, *Szociológiai Szemle*, 19. évfolyam, 2009/4, 25–45.

15 VIRÁG Tünde: A gettósodó térség, *Szociológiai Szemle*, 16. évfolyam, 2006/1, 60–76.

16 LŐRINCZ Borbála – ANTAL-FEKETE Emese: Oktatási egyenlőtlenségek, iskolai mobilitás és az oktatási rendszer átalakulása Magyarországon az 1980-as évektől napjainkig, in KOLOSI Tamás – SZELÉNYI Iván – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*, Budapest, TÁRKI, 2022, 207–223.

ladja a 20%-ot, míg sok más országban ez az arány csak 6–8%.¹⁷ A magyar országos kompetenciamérések szintén alátámasztják, hogy a jobb családi háttérű tanulók mind matematikából, mind szövegértésből már a legfiatalabb korcsoportokban is jelentős előnnyel rendelkeznek. Ezek a különbségek végigkísérik az iskolai pályafutást.¹⁸

A hátrányos helyzetű családoknak az erőforrásaik – a bourdieu-i értelemben vett tőkék – hiányán túl a magyar oktatási rendszer erősen szelektív jellegével is meg kell küzdeniük, amennyiben erőfeszítéseket tesznek maguk vagy gyermekeik mobilitása érdekében. A korai pálya- és iskolaválasztás, valamint az iskolák közötti szociális homogenitás (szegregáció) erősen determinálja a tanulók lehetőségeit, amit tovább roncsol a kortársak és tanárok részéről tapasztalható előítéletesség és diszkrimináció. Miután a hátrányos helyzetű diákok alacsonyabb színvonalú iskolákba tömörülnek, melyek alacsony szintű oktatási hatékonyságát a legmotiváltabb szülők sem képesek megfelelően kompenzálni, az oktatási rendszer újra és újra reprodukálja a családi háttérből eredő hátrányokat, gátolva ezzel a társadalmi mobilitást.¹⁹

Egymásnak feszülő narratívák

Az előítéletesség diskurzusában alapvetően megjelenő elem az áldozathibáztatás. A nagyobb folyamatok (társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális változások) vesztesei-nek felelőssége általában olyan kontextusban jelenik meg, ahol a lényeg, hogy „ők” nem tesznek meg valamit (vagy mindent), és saját maguknak köszönhetik a sorsukat, viszont „mi fizetjük ennek a számláját”.²⁰ Az előítéletesen gondolkodó egyén nyilvánvalóan nem veszi számításba a mindent behálózó előítéletek szerepét a marginalizáció fenn-tartásában, de ezek a narratívák nem vesznek tudomást a tanult tehetetlenség mindent átható erejéről, és nem ismerik fel a reziliencia jelentőségét sem. Amennyiben politikai képviselőre tesz szert ez a gondolatiság, azzal nem csupán láthatóságot, médiajelenlé-tet nyer, de befolyást a köz- és szakpolitikák felett (tematizálhatja a diskurzust, illetve a törvényhozás, majd az intézményi működés szintjén is érvényesítheti nézőpontját).

Mivel az előítéletes gondolkodás alapvető jellemzője, hogy az egyes egyéneket vélt vagy valós csoportjellemzők alapján minősít, az egyének tényleges tulajdonsá-gainak, múltbéli tetteinek ismerete nélkül mond véleményt róluk, ezért a társadalmi hátrányokkal megküzdőket gyakran érik olyan élmények, hogy valakik kategorizálják, sőt, stigmatizálják őket, nem ismerik el az erőfeszítéseiket és eredményeiket, illetve nehezítik, gátolják előrejutásukat. Ebben a társas térben különösen fontos azoknak a

17 BUDA Mariann: Hátrányos helyzet és iskola. Merre keressük a kiutat a motiválatlanság csapdájából?, in POLONYI Tünde – ABARI Kálmán (szerk.): *Digitális tanulás és tanítás*, Debrecen, Debreceni Egye-temi Kiadó, 2017, 9–26.

18 PERPÉK Éva – FEKETE Attila: Otthoni nevelési környezet és iskolai teljesítmény, in VASTAGH Zoltán – HUSZ Ildikó (szerk.): *Gyerekesélyek a végeken*, I. kötet, Budapest, MTA TK Gyerekesély Program, 2016, 118–151.

19 HAVAS Gábor – ZOLNAY János: Az iskolai szegregáció áldozatai – Tévhitek és tények a magyar köz-oktatásban, *Társadalomkutatás*, 29. évfolyam, 2011/2, 195–223.

20 HÜSE Lajos: A kirekesztés diskurzusa, *Kapocs*, 7. évfolyam, 2008/5, 2008, 2–23.

szerepe, akik támogató módon, elfogadóan állnak például a tanulók mellé. A különböző oktatási esélykiegyenlítő programokban dolgozó szakemberek képviselik azt a narratívát, amelyik szembeállítható a kirekesztés diskurzusával – éppen ezért rendkívül fontos, hogy ezek az aktorok ne csupán a tanuló számára legyenek elérhetőek, de kapcsolódjanak a családokhoz is, hiszen a sikeres tanulmányi karrier egyik előfeltétele családi háttérben megszülető motiváció. A szülők és gyermekeik motivációját márpedig egy többszörösen ellenséges közegben – egyrészt a gettó kultúrájában,²¹ másrészt a többségi előítéletességben – kell valamilyen szövetségi rendszerbe bevonni, amely energizál, kitartásra ösztökél, kapcsolati tőkével szolgál stb. Ennek a támogató, szövetségi rendszernek talán leglátványosabb eleme a roma szakkollégiumi hálózat.

Az Evangélikus Roma Szakkollégium szociálpolitikai dimenziói

A Nyíregyházán működő Evangélikus Roma Szakkollégium (továbbiakban ERSZK) a tízéves jubileumát (2021) a szokásos reprezentációs események mellett mikrotörténeti kutatással ünnepelte; a szakkollégium közösségében megvalósított interjúk kutatásban végzős és korábban végzett hallgatók, szülők és szakemberek narratíváit vizsgáltuk a családi háttér, a továbbtanulást érintő erőfeszítések, motivációk és félelmek, a korábbi iskolai tapasztalatok és a felsőoktatásba való megérkezés kérdéseiben.²² Az „ünnepi kutatás” a szakkollégium végzős és végzett hallgatói körében felvett tizenkét interjúra, valamint szülőkkel (három fő) és szakemberekkel (négy fő) folytatott beszélgetésekre épült. Az eredeti fókuszot leszűkítve jelen tanulmány a szakkollégium szociálpolitikai szerepének megélését mutatja be a szerkesztett interjúrészletek alapján.²³

A korábban felvett anyag értelmezését segíti, ha az olvasó tudja, a bevont hallgatók zöme szegregált falusi környezetből érkezett. Rajtuk kívül négyen városi szegregátumból, egyvalaki pedig a szakellátásból jutott be az egyetemre – az ő társadalmi pozícióik talán még a falusi szegregátumok lakóihoz képest is sérülékenyebbek. A megkérdezett hallgatók egy kivétellel romák,²⁴ közelebről romungrók voltak. Hat hallgató a mélyszegénységből érkezett, négyük esetében a szülői erőfeszítések korlátozott sikerekre vezettek (a szegregátumi viszonyokhoz képest valamivel jobb életkörülmények biztosítása, de a szülők nem tanultak tovább²⁵). Két hallgató családja alsó középosztálybeli pozíciót foglalt el.

21 HÜSE Lajos: Hogyan reagálhat a szociális munka a településszintű depriváció következményeire?, *Sárospataki Füzetek*, 28. évfolyam, 2024/3, 61–79.

22 HÜSE Lajos: *Az Evangélikus Roma Szakkollégium közösségének mikrotörténete*, Nyíregyháza, Evangélikus Roma Szakkollégium, 2021.

23 Szögletes zárójelbe tett három pont [...] jelöli a nagyobb szövegrész kihagyását, illetve szögletes zárójelben jelennek meg olyan szavak, utalások, melyek a kiragadott mondatok értelmezését segítik. Az interjúk alanyait számok jelölik, a szülőket sz-betűvel megkülönböztetve a hallgatóktól. A szakemberek monogrammal szerepelnek.

24 A kivételt képező hallgató szülői származását tekintve kettős, kisebbségi és többségi identitású egyszerre.

25 A három megkérdezett szülő közülük tartozott.

A tanévenként harminc, túlnyomórészt hátrányos helyzetű cigány/roma hallgatót befogadó szakkollégium élete a kutatás óta sem állt meg; 2025-ben kezdte tizenötödik tanévet, fennállása során közel kétszáz diploma megszerzésében működött közre. Milyen tartalmat tulajdoníthatunk a szakkollégiumi szerepnek? Amennyiben „belülről”, az interjúkból indulunk ki, akkor öt fő dimenzióját lehet kiemelni:

- pszichoszociális tartalmak (motiváció és biztatás, közösség és szocializáció, hitélet, kapcsolati tőke)
- edukatív tartalmak (tanulástámogatás, tanulásmódszertan, készségfejlesztés, kíváncsiság felébresztése, tapasztalatszerzés biztosítása)
- az anyagi támogatás (ösztöndíj)
- a szerepszemélyiséghez kapcsolódó tartalmak (szerepkipróbálás, perspektíva és jövőkép, feladat és felelősség)
- multiplikációt támogató tartalmak (láthatóság, mentorálás, diplomások viszatérése a faluba)

Látható, hogy a lista egyes elemei megfeleltethetők egyes direkt szociálpolitikai eszközöknek, de a többségük indirekt vagy laterális módon válik szociálpolitikai hatásúvá. Egy dologban egyeznek: valamilyen módon hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyéni életút során rövid idő alatt áthidalható legyen a nyomortelepek közegéből való kitörés és a diplomás pályáiv kezdetéhez való megérkezés. Az egyén szempontján túlmenően a helyi közösségek számára egyszerre minta és létező támogatás, a társadalom számára pedig rövid távon – a valamikori NÉKOSZ-mozgalom főbb céljával egybevágólag – a rejtett tehetségartalék felfedezése és kigondozása, illetve hosszabb távon az előítéletesség és a diszkriminatív mechanizmusok gyengítése lehet a fontosabb szociálpolitikai hatás.

„[Az Evangélikus Egyházban] változó [ennek a megítélése]. Sok minden eljutott, sok minden nem [a lelkészekig, az országos szervezetekig]. Szerintem sokkal fontosabb, hogy azt látom, itt helyben ez jól működik. Az egyházon belül is van egy folyamatos értékválasztás, akár az oktatást nézzük, akár a szociális ellátórendszert vagy a gyülekezeteket, hogy mi a viszonyulásunk a leszakadó rétegekhez. [...] Volt olyan lelkész kolléga, amikor én egy lelkészkonferencián beszéltem arról, hogy mi mit csinálunk a hajléktalanellátásban meg a roma szakkollégiumban, akkor azt mondta – pesti volt az illető –, hogy ő még nem találkozott igazán a nyomornak ezzel a [mélységével]. Nagyon nyitott volt, de ő úgy nőtt föl [abban a burokbán], hogy nem tud ezzel mit kezdeni, mert még nem találkozott vele.” (L. G.)

A pszichoszociális tartalmakat tekintve megfigyelhető egy többértű tudatosság a roma szakkollégiumok rendszerében. Egyfelől már az alapító szándék rögzíti a hármas modulrendszerben ezek fontosságát, másfelől a keresztény alapítású szakkollégiumok a maguk természetességével keretezték a pasztorációs és hitéleti tevékenységüket.

1. Cigány-magyar identitást építő modul: a modul célja, hogy a hallgatók személyes és közösségi identitását erősítse, a cigány és magyar kultúra szintézisét elősegítve.

2. Spirituális modul: ebben a modulban a keresztény szellemiségű képzés kap hangsúlyt, melynek keretében a hallgatók mélyebb teológiai és egyházi ismereteket szereznek, valamint saját hitük elmélyítésére és hiteles képviselésére készülnek fel. A témakörök közé tartozik az egyházismeret, a bibliaismeret, a kontextuális teológiai irányzatok és a felnőtt hittan.
3. Közismereti modul: ez a modul a hallgatók általános műveltségét és értelmi-ségi képességeit fejleszti, hogy biztos alapokat kapjanak a szakmai és társadalmi élethez, képesek legyenek komplex problémák megoldására, és gondolataikat világosan, akár idegen nyelven is kifejezni tudják.

Ezek a modulok együtt szolgálják azt a célt, hogy a roma fiatalok ne csak szakmai kiválóságra tegyenek szert, hanem társadalmi érzékenységgel és keresztény értékrenddel felvértezve váljanak aktív közéleti szereplőkké, képesek legyenek közvetítő szerepet vállalni a magyar és cigány közösség között.²⁶

Ezekre ráépülve dolgozták ki a helyi szakemberek a szakkollégiumok – így az ERSZK – programját.

„A legelején nagyon sokat beszélgettünk erről. A legelején havonta volt találkozónk a vezetőikkel, és ez folyamatosan téma volt. A spirituális modulban te mit fogsz csinálni? És te mit fogsz csinálni? És a kulturális modulban? Evidens, hogy Budapesten mások a lehetőségek, mert például egy Choli Daróczi Józsefet a Jezsuita Szakkollégium akármikor meg tudja hívni, sőt, akár állandó résztvevőként a programjába be tudta tenni. Hát, Nyíregyházán nem volt egy Choli Daróczi József, itt valaki mást kellett keresni. Na, akkor kezdjünk el keresgélni! [...] Az volt a lényeg, hogy az elvekben tudjunk megegyezni. Az egyházak és az állam közti megállapodásban le van írva a három modul, apróbetűvel ott van, hogy mi minden férhet ebbe bele. De abban, hogy ki mit tud ebből megvalósítani, nyilván az intézményeknek a helyi adottságokra [való tekintettel] szabad kezdet ad mind a mai napig. [...] Az első két-három év folyamatos egyeztetéssel zajlott.” (M. E.)

„Az első körben a szociálpolitikai és pedagógiai alapokat kellett végiggondolni. Tisztázni kellett, mit értünk integráció alatt. Mi a felzárkóztatási stratégiánk. Ezeket az alapfogalmakat, amelyek kapcsolódnak a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat szakmai munkájához, ezeket az intézményvezetőknek, szakmai vezetőknek, tanároknak, akik az ügy mellé álltak, ezekkel tisztában kellett lenni. [...] Tudatosítani kellett, hogy mi a feladat, mi a küldetésünk. [...] A másik pont a helyi és a fővárosi szakemberek meggyőzése a küldetésünk elfogadására és segítésére. Nagyon fontosnak tartottam, hogy azokat a kulcsszereplőket, szakembereket, akiknek megvan a tapasztalatuk a romológiában, a pedagógiában, azokat az ügy mellé tudjuk állítani. Ez kulcskérdés volt számomra.” (D. D.)

²⁶ A KRSZH küldetésnyilatkozata, URL: <http://romaszakkollegiumok.hu/krszh/> Utolsó letöltés: 2026. 03. 03.

A pszichoszociális tartalmak működésmódja lényegében a szocializáció sajátosságaival hozhatók párhuzamba. Akárcsak a gyermekek-felnőttek szocializációja esetében, itt is mértékadó a világos, teljesíthető elvárásrendszer, a figyelem és a visszajelzések (elismerés, kritika) fontossága, valamint a mintaadás, amely a legtöbb esetben sokszorosan mélyebb hatást gyakorol, mint a direkt szocializáció. Ennek folyamatát jól érzékeltetik az alábbi hallgatói vallomások.

„Amikor csatlakoztam a szakkollégiumhoz, rögtön bele a közepébe. [...] Nagyon vágytam már haza, de nem sírtam, mert jól éreztem magam. Olyan emberekkel voltam együtt, akik közül mindenki arra törekedett, hogy hogyan járjon a kedvembe. Engem soha nem hagytak egyedül. Mindig hívtak, 'gyere, ide megyünk, ezt fogjuk csinálni, most velünk jössz, azt fogjuk csinálni...' [...] Ha mondtam, hogy nem megyek, 'de jössz velünk!'. Még ha nem is volt kedvem, akkor is kirángattak a koliszobából. [...] Azt látták rajtam, hogy megszeppenve mentem a társaságba. Ők már egy fél éve ismerik egymást, kialakultak a barátságok, és hogy fogok oda beilleszkedni. Hogy fognak elfogadni? De ők nem akarták, hogy ez így is maradjon. [...] Utána én is így viselkedtem. Mindenkinek a kis anyukája lettem, aki új volt.” (2)

„Sokat jártunk áhítatra. Volt olyan, amikor úgy keltem fel, hogy nem lett volna kedvem elmenni, mert sok problémám volt akkor. De amikor elmentem, mindig nagyon sokat tanultam abból, amit ott hallottam, és utána azt bántam meg, hogy ilyenre gondoltam, hogy nem megyek el. Sok olyan van, ami azóta is a fejemben van. Például Laborczi Géza mondta, hogy az embernek tudnia kell használni azt a szót, hogy köszönöm. A mai napig, amikor kimondom ezt a szót, bennem van, hogy ki mondta, és miért.” (8)

A mindennapi beszélgetések, a szoros emberi kapcsolódások adják az igazi szövetét ennek a dimenzióknak. A hallgatók számára fontos tapasztalás volt, hogy itt nem csak beszélni lehetett, véleményt nyilvánítani, de ebben a szakkollégiumi stáb aktív partneri szerepet vállalt.

„Az evangélikusoknál lehetett párbeszédet folytatni, lehetett építkezni, [...] nagyon jókat tudtunk beszélgetni. Jó alkalmak voltak az egyes képzések is, amikor ki tudott bontakozni az ember. Meg azon túl is kialakultak olyan kapcsolatok a dolgozókkal, ami családibbá meg nyitottabbá tette az egészet. Dóra nénit is ott ismertem meg, akire a mai napig felnézek, mentoromnak tekintek.” (7)

„Látni, ahogy ők itt társra találhatnak [ebben a közösségben] a fiatalok, az nagyon szép és lélekmelengető. És így vannak szép számmal most már, úgy szoktuk mondani, hogy szakkolis babák, és ez minden intézmény nagy büszkesége, hogy tényleg itt társakra találhatnak a fiatalok. Meg hát azok a szakmai sikerek, amiket elérnek a hallgatók. Főlnyitottuk a szemüket, hogy merheted gondolni azt, hogy mehetsz te tovább... és merik gondolni! Talán az egy nagyon fontos momentuma az életnek, hogy én is nagyot mertem dönteni

valamikor: És ők egyetemistaként abban a korban vannak, amelyben muszáj – azzal a társadalmi háttérrel, ahonnan ők jönnek –, csak nagyot gondolni szabad.” (M. E.)

Alapvetően az egyetemi szakkollégiumok oktatási funkciójához kapcsolódnak az edukatív elemek, ugyanakkor az igazán mélyről, az ERSZK esetében zömében a társadalom legszegényebb tizedéből érkező hallgatók számára a belépést megelőzően sokszor nem váltak a mindennapi tapasztalataik részévé. A szakkollégiumi élet edukatív tartalmai révén képessé váltak megélni a tanulási sikert a korábban kifejezetten szorongáskeltő egyetemi közegben.

„Az egyetemmel kapcsolatban nagyon bizonytalan voltam, hogy jó helyen vagyok-e, hogy biztos jó ötlet volt-e, hogy bevállaltam ezt a pótfelvételit. [...] Jól leszek, meglepszek? Nem vagyok ehhez én még kislány?” (3)

„Amikor megérkeztem az első nap az első órára, akkor totálisan eltévedtem. Fogalmam sem volt arról, mit jelent a B-épület, A-épület, C-épület. Turista voltam az idegen országban. Nem is nagyon mertem kérdezősködni. [...] Tizenegyen voltunk a csoportban, és egyedül voltam roma származású. Féltem [...], hogy szemet szúr, hogy egyedüli romaként vagyok a csapatban, vajon mit keresek ott. Attól is féltem, hogy képes leszek-e végigcsinálni, meg tudok-e felelni az elvárásoknak.” (6)

Egy hallgatói reflexió jól példázza, hogy a tanulmányi sikerességhez nem csupán tantárgyi tudásra, hanem átfogó tanulásmódszertani és szervezési kompetenciákra is szükség van, melyeket a szakkollégiumban tudott igazán elsajátítani.

„Kell a módszertani segítség, hogy hogyan tanulok hatékonyan, és mit tanulok meg. [...] Felmérni azt, hogy egy adott oktató milyen stílusú, és valószínűleg mit fog számonkérni. [...] Kell az időbeosztáson dolgozni. Időmenedzsment, hogy hogyan is osztom be a tárgyaimat, mikor és hova veszem fel őket a tárgyfelvételi időszakban, és ugyanez kell egy kicsit koncentráltabban a vizsgaidőszakban, hogy a vizsgáimat hogyan osztom el, mennyi időt hagyok a felkészülésre. Hogyan készülök fel: csoportosan vagy egyedül? Én még mindig inkább a csoportost választanám, mert az hatékonyabb.” (7)

A szakkollégiumban dolgozó szakemberek szerepfelfogása kulcsfontosságú abban, hogyan válnak a hallgatók egyre kompetensebbé. Az ilyen típusú programok nem pusztán szolgáltatások nyújtására, hanem a támogatás és az elvárás kölcsönös viszonyára épülnek. A szakemberek arra ösztönzik a fiatalokat, hogy saját belső motivációjukra, tehetségükre és kitartásukra építsenek. Ez a hozzáállás egyszerre jelent empátiát és következetességet, bizalmat és felelősségmegosztást. Az alábbi interjúrészletek jól példázzák, hogyan gondolkodnak erről a programban dolgozó szereplők.

„Ha ki van építve a kapaszkodó, és az, aki jön, kap – nem csupán szakmai, hanem – bizalmi támogatást, amiből azt érzi, hogy neki van esélye, akkor... akkor ez mű-

ködhet is. Ezért működik jól. Próbálunk a gödörben lévőnek létrát adni, hogy jöjjön föl. És följönnek, látszik.” (L. G.)

„Nem olyan intézményt gondoltam el, amely csak a szolgáltatásokat nyújtja a fiatalnak, hanem nagyon következetesen kell képviselni az intézménynek azt az elvet, hogy fiatalok, ti kaptok tőlünk, szeretünk benneteket, azt akarjuk, hogy fejlődjete, szeretnénk az anyagiakban is segíteni, a szellemi fejlődésben is segíteni, de ehhez fontos, hogy te hozzájárulj a tehetségeddel, tudásoddal, akaratoddal. [Azzal], hogy te szeretnéd ezt a programot végigvinni.” (D. D.)

A keresztény roma szakkollégiumi rendszer az indulás éveiben jó – bár más programokhoz képest nem túl jelentős – anyagi támogatást is nyújtott. Az ösztöndíj összege sajnos az évek során nem változott, ez viszont gyengíti a szakkollégiumok komplex szociálpolitikai hatékonyságát. A pénz nem csak arra kellett, hogy a hallgató a maga jövedelméből éljen egy távoli városban, de sokszor arra is, hogy hazaadjanak belőle valamennyit, ezzel segítve a családot.

„Ez egy bevételi forrás volt a családnak. Volt, ahol annyira volt szorítva a történet, hogy nem tudott volna a család a mindennapi [kiadásokkal megbirkózni], és tudod, [a számításba] ez is bele kerül, hogy ekkor kapja a gyerek [az ösztöndíjat], és abból valamennyit hazaküld a családnak. Legalább egy bevásárlás erejéig. Vagy egy számlába besegít kifizetni. Nagyon sok családnál volt ilyen... különösen ott, ahol csonka család volt, vagy ahol beteg volt az egyik családtag.” (K. Á.)

„...volt, amikor megkapta a szakkolis pénzét, és hazaküldte. Kiegyenesedett ez. De nagyon jól esett, hogy amikor először ő pénzhez jutott, csak mondta, hogy hazaküldi nekünk. És akkor ő is tudott nekünk segíteni. Hát, nagyon sokszor. Akkor már úgy voltunk, hogy nem vesszük el tőle, magának ossza be... de azért mégis mindig hazaküldött belőle, mikor megkapta.” (sz2)

Az ösztöndíjon túl a lakhatás biztosítottága alapvető fontosságú ezeknek a fiataloknak a továbbtanulása, egyetemi bevétele szempontjából.

„Akkor [...] volt egy olyan megszorító intézkedés, hogy a hallgatói helyeket szűkítették, és volt egy nagy ponthatáremelés is. Első körben én nem kerültem be államilag finanszírozott képzésre, csak költségtérítésre. Egy év után a jó tanulmányi eredmény miatt átsoroltak államira. [...] Emlékszem, az első évben nagyon-nagyon akartam teljesíteni. Így utólag visszagondolva ez inkább előny volt, mint hátrány, de akkor mind anyagilag, mind amúgy is elég nehéz volt ez az időszak [...], kölcsön kellett kérnünk, hogy ki tudjuk fizetni a tandíjat. Így egy év után, mikor átsoroltak, nagyon nagy könnyítés volt minden téren. Ráadásul első évben kolit se kaptam, mert csak azok kaphattak, akik állami finanszírozottak voltak. [...] A második évem azon múlt, hogy soroljanak át államira.” (9)

Napjainkra az egyetemi élet a korábbinál sokkal személytelenebbé vált, és bár ezen sokat rontott a Covid-járvány és a távoktatás, de úgy tűnik, hogy a modern tömegegyetemen a bürokratikus viszonyok és a túlterhelt, elidegenedett oktatók között ez sokkal inkább rendszerjellemző, semmint egy külső hatás múló következménye.

„Amikor az egész évfolyam egy helyen volt, akkor nem [éreztem a különbséget], mert akkor nem emberek voltunk és személyiségek, hanem egy Neptun-kód voltunk. De mikor kisebb csoportra váltunk [...] akkor már láttam, éreztem, hogy egyedül vagyok pettytelen katica. Mindig is éreztem – sose mondták a szemembe, nem éreztették velem –, de az ember felismeri. Hogy nem úgy beszélnek a cigányokról, hogy kimondják: cigány.” (4)

Ebből a perspektívából nézve emelhető be a szakkollégium szociálpolitikai feladatainak körébe a hallgatók támogatása a szerepszemélyiségük kialakulásában. Természetesen ezt nem lehet tökéletesen leválasztani a szocializáció általánosabb területeiről, de az biztos, hogy az önkéntes munka, a különböző tematikus hétvégék vagy akár a pszichoszociális tartalmaknál már említett támogató minták különösen fontosakká váltak a későbbi szakmai szerepek tekintetében a tanító és tanár szakos, szociális vagy egészségügyi felsőfokú végzettséget szerző roma hallgatók számára.

„A gyülekezetben tapasztaltam... az a fajta adakozás, megajándékozni másokat, esetlegesen gyűjtést szervezni. És ezt tartom is a mai napig. Ez onnan jön. Én előtte nem csináltam ilyet.” (2)

„Az ibrányi Iránytű Tanoda [nőtt legjobban a szívemhez a szakkollégiumi programok közül]. Amikor legelsőnek kimentem önkénteskedni hozzájuk, akkor olyan szinten elvárásoltak a gyerekek, hogy hozzájuk mindig szívesen mentem. Elkezdtem velük a ritmusérzék fejlesztésével foglalkozni, majd utána a táncsal. Volt egy olyan időszakom [a végzés után], hogy dolgoztam itt a Snétberger Zenei Tehetség Központban, és »hazajártam« Ibrányba csak azért, hogy megtartsak a srácoknak egy órát.” (10)

„Önkénteskedtem, ami gyakorlati tapasztalatnak nagyon jó volt. A mai napig foglalkozásvezetőként tevékenykedem a tanodában, most már fizetésért.” (11)

Bizonyos szempontból talán a legfontosabb funkció az egyének életében elért eredmények multiplikálása, a mélyszegénységben élő, kibocsátó közösség felé történő mintaadás. Az egymásba csatlózkodó hurkok, amelyekben benne van a szakkollégiumi szakember éppúgy, mint a hallgató.

„Nagyon fontos, hogy egy iskolának legyen egy szellemisége, aminek az értékrendjét a fiatalok tudják követni. Tudjunk mintát adni, példaképeket lássanak ezekben a tanároknak, vagy akár bennünk is.” (D. D.)

„Én szeretnék még sokáig itt dolgozni, mert nagyon sok tervem van. [...] Nagyon sok olyan diák, fiatal van, akiknek még meg kell ismernie engem, hogy ők is tudjanak előrébb jutni. Mert én tudok nekik olyan tapasztalatot mutatni, hogy ők ne adják fel. Most három cigány fiúnál nyertem azt el, hogy jelentkeztek tanulni. Igen, ők szeretnék középiskolába menni. Most arról győzködöm őket, hogy csináljanak egy érettségit, ne elégedjenek meg egy szakmával, és menjenek tovább tanulni, mert ott fog kinyílni előttük a világ.” (12)

„Felmerülnek ilyen kérdések, hogy miért nincs gyereke. A fiúkat szereti... a lányokat szereti... nem kell senkinek... és egyéb ilyen dolgok. Egyszerűen azt meg kell érteni, hogy ha egy adott közösségben mindenki, de tényleg mindenki ugyanabban az életritmusban, ugyanabban az életfelfogásban él, és hogy ha száz ember így él, és egy vagy kettő más-hogyan, akkor nincs olyan, hogy az emberek ezt nem nézik ki, vagy nem gondolkodnak el azon, hogy ezt miért így csinálja. és a kérdésre a válasz: azért, mert tanult. Azt azért tudnod kell, hogy ezekben a közösségekben hiába mennek el a fiatalok az iskolába, a tanulásnak az értéke még mindig nagyon kevés. Azért, mert még mindig nem bizonyított az a közösségekben, hogy a tanulással lehet boldogulni.”²⁷ (K. Á.)

„Nincs meg még a közösségben a sikersztori. Nincs legalizálva. Abból az adott közösségből kijön egy két gyerek, ritkán mennek vissza, keveset hallanak róluk, nem tudják, hogy hogyan működik az életük, és egyszer csak azt látják, hogy valamiért eltűnt. Néha hazajön a családjához, de alapvetően [nem látható]. [...] Nincs legalizálva ez a sok sikertörténet. Hogy igen, ez itt tanít, az ott mérnök, és ez a dolog így működik. Na ez az, amitől ezek a dolgok még mai napig nem működnek. Ez kell. Ez a propaganda, hogy így fogalmazzak. [...] Ez sok esetben elbizonytalanítja az amúgy is bizonytalan fiatalot, hogy jól csinálja-e.” (K. Á.)

A dolgozatban annak feltárására törekedtem, hogy a szakkollégiumi közösségben milyen tapasztalatok, reflexiók és narratívák szerint jelenik meg a keresztény roma szakkollégium szociális szerepe. Az interjúrészletek megmutatják, hogy a hallgatók miként érzékelik és értelmezik azt a komplex szociális támogatórendszert, amely tanulmányi és társadalmi előrehaladásukat segíti. A szövegelemzés középpontjában azok a megélt tapasztalatok állnak, amelyek a szakkollégiumi lét szociálpolitikai dimenzióira világítanak rá. Az öt dimenzió – pszichoszociális, edukatív, anyagi, szerepszemélyiség, multiplikáció – számos kapcsolódási ponttal rendelkezik egyéb területek felé, legyen szó az inklúzió pedagógiai szakirodalmáról vagy a mentorszerepről.

27 Kiemelés tőlem.

ABSZTRAKT

A keresztény roma szakkollégiumok szociálpolitikai szerepe

Jelen tanulmány a keresztény roma szakkollégiumok szociálpolitikai szerepét vizsgálja az Evangélikus Roma Szakkollégium (ERSZK) közösségén keresztül. A kutatás interjúrészletek segítségével tárja fel, hogy a hallgatók, szülők és szakemberek milyen élményeken, motivációkon és narratívákon keresztül élik meg a szakkollégiumi lét társadalmi támogatását és integrációs funkcióit. Az elemzés öt dimenzió alapján bontja ki a szakkollégium szociálpolitikai hatásait: pszichoszociális tartalmak (motiváció, közösségi szocializáció, hit, kapcsolati tőke), edukatív támogatás (tanulásmódszertan, készségfejlesztés), anyagi ösztöndíjas támogatás, szerep- és személyiségfejlesztés, valamint multiplikáció (mentori tevékenység, mintaadás a közösség felé). A tanulmány rávilágít, hogy a keresztény roma szakkollégiumok nem csupán az egyéni akadémiai előremenettel segítik, hanem komplex, laterális szociálpolitikai eszközként járulnak hozzá az esélyegyenlőség és társadalmi befogadás erősítéséhez a marginalizált roma fiatalok körében.

Kulcsszavak: roma szakkollégiumok, szociálpolitika és oktatás, esélyegyenlőség és integráció

ABSTRACT

The Socio-political Role of Christian Roma Scholarship Colleges

This study explores the socio-political role of Christian Roma scholarship colleges through the case of the Evangelical Roma Scholarship College (ERSZK). Utilizing interview excerpts from students, parents, and professionals, the research reveals how the community experiences and interprets the social support and integration functions embedded in college life. The analysis identifies five key dimensions of the college's socio-political impact: psycho-social aspects (motivation, communal socialization, faith, social capital), educational support (learning strategies and skill development), financial aid (scholarships), role and personality development, and multiplication effects (mentoring and community role-modeling). The findings demonstrate that Christian Roma colleges contribute not only to individual academic progress but also act as complex, lateral socio-political instruments fostering equality of opportunity and inclusion for marginalized Roma youth.

Keywords: roma scholarship colleges, social policy and education, equality of opportunity and inclusion

Bevezetés

A magyarországi társadalompolitika egyik legnagyobb kihívása a leghátrányosabb helyzetű, perifériára szorult települések felzárkózásának kérdése. A mélyszegénységben élő közösségek problémái – az alacsony iskolázottság, a tartós munkanélküliség, a rossz lakhatási körülmények és a települési, mikrotérési szolgáltatásihiány – olyan komplex kérdéskört alkotnak, amelyre a hagyományos beavatkozások gyakran nem tudnak választ adni.

Jelen tanulmány célja a 2019-ben indított, országos hatókörű Felzárkózó települések (Fete) program módszertani kereteinek és gyakorlati megvalósításának bemutatása a Magyar Református Szeretetszolgálat (MRSZ) szerepvállalásán keresztül. Az elemzés középpontjában a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által kidolgozott, majd a programot megvalósító szervezetek által alkalmazott Jelenlét módszertan áll, amely a „fogantatástól a foglalkoztatásig” tartó szemléletmóddal, helyi szociális diagnózisokra alapozva keresi a kitörési pontokat.

A tanulmány hiánypótló jellegét az adja, hogy nem csupán elméleti síkon tárgyalja a felzárkózást, hanem az MRSZ által koordinált 63 település tapasztalatait összegezve mutatja be a terepen zajló munka sajátosságait. Vizsgáljuk a korábbi előzmény, illetve pilot projektek (Válaszút, Végtelen lehetőség) tanulságait, a jelenlétpontok kialakításának szempontrendszerét, valamint a „polihisztor” szemléletű terepi munkatársak kulcsszerepét a megvalósításban. Az írás rávilágít arra is, hogy a keresztyén alapértékekre épülő karitatív tevékenység hogyan válik professzionális szociális innovációvá az egyházi és állami szereplők összefogása révén.

Böröcz Livia

HIT ÉS SZAKMAISÁG A VÉGEKEN: ESÉLYTEREMTÉS ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS AZ MRSZ FELZÁRKÓZÓ TELEPÜLÉSEIN

A Magyar Református Szeretetszolgálatról

A Magyar Református Szeretetszolgálat¹ (továbbiakban MRSZ, Szeretetszolgálat) egy református hátterű, keresztyén alapértékekre épülő közhasznú, karitatív szervezet, mely 2006 óta működik. Nemre, vallásra, politikai hovatartozásra való tekintet nélkül, a rászorultság elve alapján nyújt segítséget, elsősorban a Kárpát-medencében élő nélkülöző emberek számára, de számos külföldi missziót is szervezett az elmúlt években, hogy a természeti és humanitárius katasztrófák által sújtotta térségekben segítsen. Közhasznú alaptevékenysége egyik legfontosabb alappillére a rászoruló családok, idősek és elesett emberek segítése. Az alapítvány rendszeresen szervez adománygyűjtéseket, hogy a beérkező adományokból gyors segítséget nyújthasson a mindennapokban.

A Szeretetszolgálat legismertebb programjai: „Szeretetdoboz” tartósélelmiszer gyűjtés, a minden évben tízezreket megmozgató „Szeretethíd” Kárpát-medencei Református Önkéntes Napok, a beteg gyermekek számára vigaszt, a megváltozott munkaképességűek számára esélyt nyújtó Mentő Maci Program, valamint a rászoruló gyermekek karácsonyi álmait valóra váltó Karácsonyi Álom, és a tehetséges fiatalokat támogató Nyilas Misi Ösztöndíjprogram.

A Felzárkózó települések program előzményei a Szeretetszolgálatnál

A felzárkózás tekintetében két fontos, a Szeretetszolgálat által indított programot tekintünk előzménynek: az ózdi Válaszút programot és a Cigándi járásban megvalósult Végtelen lehetőség programot.

„Válaszút – Komplex digitális program a sikeres életpályáért”²

A program neve „Válaszút – Komplex digitális program a sikeres életpályáért” (azonosító: EFOP-5.2.1-17-2017-00011), mely program Ózdon valósult meg, ahol alapítványunk egy digitális felzárkózási programot működtetett 2018. június 1.–2023. május 31. között. A program lényege, hogy a leszakadó térség fiataljainak segítséget nyújtson kortárs segítők bevonásával, a technika adta vívmányok felhasználásával. A program komplex szolgáltatást nyújtott az érintett fiataloknak, mivel a hátrányos helyzetet csak ilyen módon lehet szakszerűen kezelni és javítani: nem csak a fiatalok, hanem a családjaik is kaptak támogatást a családsegítő bevonásával. A komplex szolgáltatás részét képezték a mentálhigiénés munkatársunk önismereti és prevenciós foglalkozásai, valamint a pályaaorientációs munkatárs által nyújtott pályaválasztási tanácsadások. A pilot projekt közvetlen célcsoportja Ózd város általános iskoláinak 7. osztályos tanulói voltak. Olyan hátrányos helyzetű fiatalok kerültek bevonásra, akik a családból jövő

1 Küldetésünk és történetünk, *jobbadni.hu*, URL: <https://jobbadni.hu/rolunk/kuldetesunk-es-tortenetunk/> Utolsó letöltés: 2026. 01. 31.

2 Válaszút Program, *jobbadni.hu*, URL: <https://jobbadni.hu/szolgالاتaink/szocialis-fejlesztes/valaszut-program/> Utolsó letöltés: 2026. 01. 31.

külső támogatás és minta hiányában ki voltak téve a pályatévesztés, az iskolai kudarc és ennek kapcsán az iskolaelhagyás és munkanélküliség veszélyének, ezáltal a tartós kiszolgáltatottságnak és elszegényedésnek. A pályázat egyik újszerűségét adta az E-mentor program, amelyben önkéntes gimnazisták és egyetemisták digitális tananyagok segítségével, a Microsoft Teams programon keresztül mentorálták, kortárs segítőként támogatták özdi társaikat. A mentor és mentorált személyes megismerkedés után, közösen határozták meg céljaikat, innentől rendszeresen, online tartották a kapcsolatot. A programban résztvevő fiataloknak biztosított tabletek, mobilinternet segítségével javultak a digitális készségeik, és az információkhoz való hozzáfutás is könnyebbé vált.

Végtelen lehetőség –Komplex fejlesztés a Cigándi járásban³

Az előzményként fontos másik projekt a „Végtelen lehetőség – Komplex fejlesztés a Cigándi járásban” (azonosító: EFOP-1.5.1-17-2017-00006) elnevezésű program. A Cigándi járás Magyarország egyik leghátrányosabb járása, a lakosság 70%-ban hátrányos helyzetű, és a létminimum alatt él. A program 2018. március 1. és 2022. november 30. között valósult meg a járás 15 településén, mintegy 800 fő bevonásával. A program célja a járásban élő lakosság életszínvonalának hosszútávú fejlesztése: a hiányzó szolgáltatások beindításával, az intézmények szolgáltatásainak bővítésével, a gyerekek fejlesztésének érdekében az egyenlő esélyű hozzáférés biztosításával. Ezen tevékenységek a térség további leszakadását hivatottak fékezni, megállítani. További programelem a helyi közösségek fejlesztése, életesélyeinek, életminőségének javítása.

A járásban két településen, Ricsén és Bodroghalmon jelenlétpontot hoztunk létre. A program keretein belül az alábbi tevékenységek, szolgáltatások valósultak meg a járásban a teljesség igénye nélkül: baba-mama klub, babaváró foglalkozás, főzőklub, Bokréta program, Meseköz-program, ugrálóvár, eszközkölcsönző, barkácműhely, bábcsoportok foglalkozása, buszszolgáltatás, szakemberek képzése, kommunikációs tréningek, pénzügyi tudatosság játékos formában, növénytermesztő program, mosási szolgáltatás, fejlesztő szolgáltatások. A projektbe a településen dolgozó szakembereket, kiemelten a védőnőket és pedagógusokat is bevontuk, illetve a program ideje alatt folyamatos volt az együttműködés a helyi gyerekjóléti szolgálattal. Az intézmény munkatársai rendszeresen, heti több alkalommal látogatták meg az érintett családokat, amikor is folyamatos feladatuk volt a családi krízishelyzet felmérése, információnyújtás, segítségnyújtás, támogatás, intenzív családmegtartó szolgáltatás.

Felzárkózó települések program (Fete) a Szeretetszolgálatnál

Az előzményprojektek esetében is látható, hogy a cél – akárcsak a Felzárkózó települések programban – valamely kedvezőtlen társadalmi-gazdasági mutatókkal rendelkező helyszínen, hátrányos helyzetű csoportok felzárkózásának segítése, a leszakadás lassítása, megállítása

3 Végtelen lehetőség, *jobbadni.hu*, URL: <https://jobbadni.hu/szolgaltataink/szocialis-fejlesztes/cigand/>
Utolsó letöltés: 2026. 01. 31.

a hiányzó szolgáltatások egyenlő esélyű hozzáféréseinek a biztosításával, a helyi közösségek fejlesztésével, a munkaerőpiaci helyzetük javításával. Az összegyűjtött tapasztalatok, módszertanok megfelelő alapot biztosítottak a Szeretetszolgálat számára a Felzárkózó települések programban való részvételre, a hosszútávú komplex fejlesztési program megvalósítására.

A Felzárkózó települések program⁴ 2019-ben indult a Magyar Kormány kezdeményezésére, a legszegényebb települések felzárkózásának elősegítésére. A KSH adatai alapján kiválasztott 300 település az ország leghátrányosabb helyzetű települései, ahol hiányos az egészségügyi, oktatási, szociális és egyéb szolgáltatásokkal való ellátottság, továbbá szűkösek a kereskedelmi és kulturális fogyasztás lehetőségei is. Nehéz a munkaerőpiacon való elhelyezkedés, mind a hiányzó munkahelyek, mind a közlekedési adottságok miatt. A lakosság nagy része alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, jellemzően segélyekből, családi pótlékból és közmunkából származó alacsony jövedelemből élnek. Sokan romos, komfort nélküli házakban laknak, sokszor több család, generáció is egy ingatlanban. Magas az eladósodottság, kiemelkedően magas a drog-fogyasztás, a bűnözés az itt élő lakosság körében.

A program – amelynek jelmondata a „Fogantatástól a foglalkoztatásig” – 2019-ben 31 településen⁵ 7 szervezet bevonásával indult el. 2023-ra már 178 helyszínen 29 szervezet tevékenykedett, a 300 település bevonása 2025-ben fejeződött be.

A bevont településeken történő munkához a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által kidolgozott ún. Jelenlét módszertan⁶ az iránymutató. A módszer lényege, hogy a településen dolgozó szakemberek jelen vannak a település, a családok, a lakosság életében, mindennapjaiban, segítséget nyújtanak a napi problémák megoldásában, miközben a közösséget is fejlesztik. A program mégsem „egyenprogram”, amelyben minden település ugyanazt a fejlesztést kapja, mivel a települések és az ott élők problémái is másak, ezért a megoldások is eltérnek egymástól. A helyi problémák feltérképezésére területenként szociális diagnózis készül.

A Jelenlét program célja a települések közösségi életének újjászervezése, útmutatás a kilátástalanságból,⁷ a reménytelenségből a problémák beazonosításával és az eddig elérhetetlennek tűnő lehetőségek realizálása. A lakosság szociális-gazdasági-közösségi helyzetének javítását szolgáló fejlesztési munkához szükséges szakmai tudás, támogatások és szolgáltatások biztosítása, mindezek kapcsolódása a helyi települési, járási és térségi szintű közigazgatási rendszerbe és közösségi folyamatokba, s ezen belül egyes tevékenységei a nehéz helyzetben lévő, elszigetelt településeken található közösségek kiegyensúlyozott működésének kialakítására irányulnak.

4 Felzárkózó települések. A programról, *fete.hu*, URL: <https://fete.hu/a-programrol/> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

5 Települések, *fete.hu*, URL: <https://fete.hu/telepulesek/> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

6 *Kapcsoskönyv – A Jelenlét program építőkockái*, Budapest, Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület, 2022. URL: https://fete.hu/app/uploads/2024/12/Kapcsos_vegleges_241224_mod.pdf Utolsó letöltés: 2026. 03. 19.

7 A program megvalósításáról negyedévente a *Fete Magazin* nyomtatott és online formában elérhető kiadványban lehet olvasni a megvalósító szervezetek tevékenységeiről: URL: <https://fete.hu/dokumentumtar/fete-magazin-2022-02/> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

Első lépések a településeken

A módszer alapja, hogy az adott településen a felzárkózási program elindulásakor jelenlétpontot nyitunk. Ez az első kézzelfogható jele annak, hogy elkezdődik egy hosszútávú munka, ahol a helyi lakosság és az ő problémáik vannak a középpontban. A településeken a munkatársak felvételét követően megkezdődik a települési szociális diagnózis készítése, amely a település egészét veszi górcső alá: település lakosságának általános helyzete, valamint korcsoportonkénti vizsgálata, a település infrastrukturális intézményi ellátottsága, társadalmi, ellátási, foglalkoztatási problémák és lehetőségek feltérképezése a feladat.

A módszertan infrastrukturális alapját az ún. jelenlétpontok adják, amelyek kiválasztása szintén az első félév feladata (egyházi vagy önkormányzati bérleményben vagy saját tulajdonban, esetleg haszonkölcsön szerződéssel). Az első programév után a jelenlétpont kiválasztásának szempontjait összegeztük, ami segítséget nyújtott a további években az új települések munkatársai számára.

Milyen szempontokat vettünk figyelembe a jelenlétpont kiválasztásánál?

Az elsődleges szempont, hogy a jelenlétpontot minél közelebb vigyük a rászoruló családok életteréhez. A jelenlétpont elhelyezését tekintve két csoportra oszthatjuk azokat a településeket, ahol megkezdjük a munkánkat. A települések egyik csoportja rendelkezik szegregátummal vagy szegregátumszerű utcákkal, a másik csoportja nem rendelkezik kifejezetten ilyen területtel, vegyesen helyezkednek el a hátrányos helyzetű családok a település egészében.

Vegyes esetben az a tapasztalatunk, hogy a jelenlétpont központi elhelyezkedése különösen azért fontos, mivel nagy területen helyezkedik el a község, konkrétan szegregált terület nincs, azonban a leghátrányosabb helyzetben élő helyi lakosok a nap túlnyomó részét a település központi részén töltik, hiszen reggelente óvodába, iskolába viszik gyermekeiket, egészségügyi intézménybe mennek, bevásárolnak, illetve a polgármesteri hivatalba érkeznek, majd a nap második felében ismét bejárják ugyanezt a településrészt, hiszen újra mennek gyermekeikért az oktatási, nevelési intézményekbe.

Egy vagy több szegregátummal rendelkező település esetén mindet megvizsgálva, a szolgáltatások elérése szempontjából a legkevésbé ellátott hely közelében nyitottuk meg a jelenlétpontot.

Elmondhatjuk, hogy minél több a munkatársunk és a tervezett szolgáltatás, annál nagyobb épületre van szükség, még akkor is, ha a helyiségeket többfunkciósan használjuk. A kiválasztási szempont között szerepel, hogy rendelkezzen az ingatlan zárt udvarral, hiszen számos gyermekfoglalkozást, szabadtéri eseményt, nyári napközis tábort szervezünk, amelyekhez egy biztonságos udvar elengedhetetlen, illetve kisebb játszótér kialakítása is cél, főként azokon a településeken, ahol köztéri játszótér nem áll rendelkezésre. Az eszközök, alapanyagok, felszerelések, adományok tárolásához szükséges a melléképületek megléte. A jelenlétpontjaink jelentős részén található saját kiskert, amely szintén sokoldalúan hasznosítható: a kiskertprogram modelljeként vagy közösségi kertként is működhet az év során.

A fenti szempontok figyelembevételével sokszor nehéz ideális jelenlétpontot találni, hiszen a települések jelentős részén kevés az olyan közösségi szolgáltatások ellátására alkalmas ingatlan, amely ne igényelne jelentős felújítást, vagy minden szempontnak megfelelné. Az első jelenlétpontjaink megüresedett, régi iskolaépületek voltak, amelyek szinte minden feltételnek megfeleltek, de találhatunk a jelenlétpontok között régi parókiaépületet, elhagyott vendéglátóegységeket, nagyobb lakóépületeket is. A kiválasztásnál az is fontos, hogy a korábban jelentős szerepet betöltött közösségi ingatlanok új funkciókat kapjanak, a terek új élettel teljenek meg.

Terepi munkatársak – lelkiesség és szakma

Magyarország településeinek 90%-a ötezer fő alatti, harmada 500 fő alatti lakossal rendelkezik.⁸ A vidéki térségekre jellemző, hogy minél kisebb településre megyünk, annál jellemzőbb a szolgáltatások hiánya, a közösségi közlekedés nehézsége, az elvándorlás, az elöregedés. A települési munkánk legfontosabb tartóoszlopai a helyi munkatársaink, akiknek a kiválasztása a hátrányos helyzetű térségekben, településeken nagy kihívást jelent – ahogyan ez a Végtelen lehetőség program megvalósítási nehézségeként is megjelent –, hiszen a diagnózisokban sorra láthattuk, hogy a Fete települések szakemberhiányosak. Bár a program sokat tapasztalt, „fekete öves” szociális munkásokra lett tervezve, de rövid idő alatt láthatóvá vált, hogy ha céljaink között szerepel a munkahelyteremtés, akkor kompromisszumokat kell hoznunk a kiválasztás folyamán. A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy csupán a jelenlétpont-munkatársak egyharmada rendelkezik felsőfokú végzettséggel, és ennek a töredéke szociális szakmai. Felismerve a terepi munka sajátosságait, a kiválasztás során a végzettség mellett prioritást élvezett a belső motiváció és az elkötelezettség, mivel az elvárt szociális munkásokat sok esetben olyan munkatársak váltották fel, akiknél a rászoruló családok felé irányuló támogató attitűd a szolgálat alapköve. Ideális esetben munkatársunk a helyi vagy szomszéd település református gyülekezetéhez kapcsolódik, aktív tagja, aki így is segíti a helyi közösséggel való együttműködést, közös szolgálat kialakítását. A terepi munkavégzés előtt a munkatársaknak a Máltai Szeretetszolgálat által biztosított rövid képzés áll rendelkezésére a program keretein belül, illetve az MRSZ onboarding folyamat során tapasztaltabb mentorkollégák segítik az elindulást.

A kiválasztott munkatársak közreműködésével indul el a települési munka, amelynek beavatkozási területei az emberi életutat átfogják a „fogantatástól a foglalkozásig”: a kora gyermekkori (0-3 éves kori) fejlesztés, a fejlődés nyomon követése, a gyermekek oktatásának (bölcsőde, óvoda, általános iskola, középiskola) figyelemmel kísérése, fiatal felnőttkorban a szakképzés, felnőttképzés, pályaválasztás segítése egyaránt részei a programnak. A nagykorú, felnőtt lakosság közösségének fejlesztése programok szervezésével, a foglalkoztatás segítése munkaerőpiaci tanácsadással, munkaszocializációval, mely tevékenység jelenleg a kiskertprogramban valósul meg. Kortól független támogatást az egészségügyi ellátások területén a szűrővizsgálatok, a higiénés állapotok javítását

⁸ VIDA Judit (szerk.): *Magyarország településhálózata*, 2. kötet, *Városok-falvak*, Budapest, KSH, 2015.

különbéle programok szervezésével – tisztálkodási lehetőség és mosodai szolgáltatás a jelenlétponton, szelektív szemétgyűjtés, rágcslóirtás – biztosítjuk. Az érintett településeken fontos a közlekedés és a közlekedésbiztonság megismerése, mivel a legtöbb szolgáltatás csak tömegközlekedéssel érhető el.

A jelenlétpontok alapvetően hétköznapiakon tartanak nyitva, de a téli krízisidőszakban, valamint egyes ünnepekhez kötődően hétvégén is várjuk a helyi lakosokat. Fontos a jelenlét a településeken, ezért a jelenlétponton dolgozó munkatársak folyamatos támogatást, segítséget nyújtanak a lakosságnak, velük napi kapcsolatban vannak. A leggyakoribb segítségkérés az ügyintézés, kérelmek kitöltése, megírása, időpontok foglalása, krízishelyzetekben pedig azonnali élelmiszersomagot, télen lehetőségeink szerint tüzelőt biztosítunk.

A diagnózisokban azonosított települési problémák megoldására programok szervezése történik. A részt vevő településeken kiemelten fontos a közösség erősítése, fejlesztése, melynek érdekében programokat, klubokat, foglalkozásokat szervezünk, ilyenek például a barkács férfiklub és női főzőklub, sportfoglalkozások (kirándulások, foci), zeneoktatás, zeneklub. Fontos a családok jövedelmi viszonyainak javítása, ami leginkább a munkaerőpiaci támogatással, a térségi és közösségi gazdaságfejlesztő projektek (helyi termék, kézműves műhelyek, turisztika) fejlesztésével érhető el. Mivel a gyermekek vannak a program fókuszában, ezért részükre folyamatosan biztosítunk tanoda jellegű, tanulást segítő és Biztos Kezdet Gyermekház (BKH) típusú szolgáltatásokat.

A településen élők mindennapjait többféle szolgáltatás segíti – mint például mosási, tisztálkodási szolgáltatás, életvezetési és adósságkezelő tanácsadás, eszközkölcsonzés, illetve rendszeres vagy alkalmi programok egészítik ki, ilyenek a nyári táborok, kézműves foglalkozások, gyermeknapi rendezvények, baba-mama klub, sütő-főző klub, zongoraoktatás, barkácműhely, varróklub, ifjúsági „csacsogó délután”, közösségi nap és még sorolhatnánk.

A széleskörű beavatkozási terület, valamint a kapcsolódó programok széles skálája világossá tesz számunkra, hogy miért is gondolunk úgy a helyi munkatársakra, mint „új típusú polihisztorokra”. A kora gyermekkortól az idősekig, a krízishelyzetektől munkaerőpiaci tanácsadáson át a kulturális értékek feltárásától a programszervezésig igen széles körben végeznek feladatokat a jelenlétpont-munkatársak. A megvalósított tevékenységek sokszínűségéből adódik, hogy az alkalmazott módszerek is több (szakma) területet ölelnek fel, így a szociális munka, a vidék- és közösségfejlesztés, diakóniai szolgálat eszközeit mind megtalálhatjuk a helyi munka során.

Hol vagyunk jelen?

A Szeretetszolgálat 2019-ben Göncruszánkán, Ricsén, Dámócon, Zemplénagárdon és Tiszakarádán kezdte meg a munkát. A második évben 2020-ban Átány, Bagamér, Mezőladány és Vilmány, a harmadik évben, 2021-ben további 12 település csatlakozott a programhoz: Beregdaróc, Szatmárcseke, Porcsalma, Nagyecsed, Tiszaeszlár, Tuzsér, Hodász, Szin, Bódvalenke, Geszt, Hajdúszovát, Méhtelek.

A Felzárkózó települések program 2023-ban ismét bővült, a meglévő 21 település mellett a negyedik ütemben 13 új helyen kezdődött meg a szolgálat: Büssü, Fábianháza, Farkaslyuk, Kántorjánosi, Kazsok, Kokad, Konyár, Körösszakál, Lácacséke, Nagyszekeres, Rozsály, Tiszabecs, Viss. Hodász település 2023 májustól átkerült a Máltai Szeretetszolgálat hatáskörébe, és Drávafok pedig a Magyar Református Szeretetszolgálathoz csatlakozott.

2024-ben a legnagyobb számú új településen kezdtük meg a munkát, 17 helyszínen: Egyházasharaszti, Old, Lábod, Tornanádaska, Tornaszentjakab, Aranyosapáti, Berekböszörmény, Magosliget, Uszka, Tiszaderzs, Tiszaigar, Tunyogmatolcs, Újkenéz, Újléta, Nemesbikk, Györgytarló, Járdánháza településeken.

A 300 település bevonásának utolsó etapja 2025 őszén történt meg, ahol az MRSZ újabb 15 helyszínen kezdte meg a szolgálatát: Kömörő, Milota, Semjén, Tiszacsermely, Tiszabездé, Tiszamogyorós, Szamoskér, Eperjeske, Kékcse, Kelemér, Rétközberencs, Tengőd, Tizsakanyár, Túristvándi, Ökörítőfűlpös településeken. Emellett más megvalósítóhoz került Tiszaeszlár, Lábod, Tornanádaska és Tornaszentjakab települések, illetve 2026 januárjától Hangács települést vette át a Szeretetszolgálat. A program keretein belül jelenleg 8 megyében, 63 településen – a legtöbb település Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található – végzünk szolgálatot.

Több, mint szolgáltatás – szolgálat

A Felzárkózó települések program immár hetedik évében érdemes visszatekinteni, hogy a különböző településeken milyen programkísérletek valósultak meg, azzal a céllal, hogy a módszerek mintául szolgáljanak más települések számára. A program megvalósulásának hátterében változó finanszírozás és indikátor elvárások vannak, ami néha segíti, néha nehezíti a településen végzett komplex szolgálatot. A munkatársak felkészítésére számos formában tettünk kísérletet – rendszeres értekezletek online és offline formában, módszertani kosár jellegű előadások, belső műhelymunkák –, de még nem találtuk meg a végleges, igazi formáját.

A 2025-ös év nem csak azért volt érdekes, mert a programba bevonásra került az összes település, hanem mert Mustármag című⁹ módszertani kiadványunk megjelenésével meg tud valósulni a terepen dolgozók munkájának további szakmai támogatása. A kötet kalendáriumszerűen kíséri végig az olvasót az évszakokon és hónapokon, bemutatva, hogy egyházi, néprajzi szempontból vagy a szociális munka területén milyen tevékenységek, jeles napok vannak az adott időszakban, vagy milyen kihívásokra érdemes figyelni a helyi munka során. Ugyanabban az évben, az ősz során tudományos konferencia keretében kerültek bemutatásra a kifejezetten a Felzárkózó települések programhoz kötődő református tapasztalatok és gyakorlatok az érdeklődők és az érintett partnerek számára.

A Fete településeken jellemző, hogy az ifjúsági korosztályokat (12–30) érintő szolgáltatások még hiányosabbak: nincsenek közösségi terek, a fiatalok számára hasznos

9 ANTAL Ágnes – BANGA Éva – BÖRÖCZ Livia – FORRÓ Katalin (szerk.): *Mustármag. Növekedő tapasztalat a komplex felzárkózási munkában*, Budapest, Magyar Református Szeretetszolgálat, 2024. URL: <https://jobbadni.hu/wp-content/uploads/2025/11/mustarmag-online.pdf> Utolsó letöltés: 2026. 03. 19.

szabadidőeltöltési lehetőségek, kevés helyen van sportolási lehetőség, sportkörök, egyéb csoportosulások. A települési munka során tapasztaljuk a szülői kompetenciák és a támogató családi háttér hiányát: a tanulásnak nagyon alacsony presztízse, a távlati célok hiánya, valamint a mentális nehézségek egyaránt akadályozzák a sikeres társadalmi integrációt. Ezt a kedvezőtlen közeget tovább terhelik az ifjúsági korosztályt érintő specifikus kockázatok, mint a közösségek hiánya, a korai gyermekvállalás, valamint a különféle függőségek (alkohol- és tudatmódosító szerek használata) jelenléte.

Ezen komplex, generációkon átívelő hátrányok mérséklése érdekében a Szerezt szolgálat olyan célzott programokat valósít meg, amelyek a gyermek- és ifjúsági korosztályok számára alternatív életpályamodelleket és strukturált szabadidő-eltöltési lehetőségeket kínálnak. A programok elsődleges célja a közösségi élményen keresztüli értékteremtés, amely az addigi minták megtörésével, új formák megismertetésével járul hozzá a fiatalok rezilienciájához és sikeresebb társadalmi felzárkózásához

Az alábbiakban bemutatunk néhány olyan kezdeményezést, amelyekre a felzárkózási szolgálatunk eszközeiként, jó példaként is gondolunk.

Hős program

A program célja volt az iskolán kívüli ifjúsági közösségfejlesztés: 12 alkalmas foglalkozás sorozat a „szuperhősök” témája köré építve. A pedagógiai projekt módszertanával és a közösség-szervezés eszközeivel cél volt elérni, hogy a gyerekek megtapasztalják teremtményüket, azt, hogy képesek változtatni a környezetükön, valamilyen eredményt, produktumot felmutatva. A program megvalósítása során olyan fiataloknak mutatta meg a saját értéküket, akik sok esetben sem otthon, sem pedig az iskolában nem kaptak pozitív visszajelzést. Ehhez hasonló programok lehetnek alkalmasak arra, hogy a fiatalok saját értékükre rátalálva, konstruktívan legyenek jelen a közösségben és saját családjukban is. A programot eltérő időben három településen, Zemlénagárdon, Tiszakarácson és Tuzséron valósítottuk meg az Új Pedagógia¹⁰ szakembereinek közreműködésével és a helyi munkatársainkkal.

Csapatjáték a felzárkózásért

A Felzárkózó települések programban részt vevő településeinken élő, halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek életük során nagyon ritkán vagy egyáltalán nem találkoznak olyan élethelyzetekkel, alkalmakkal és gyakran olyan személyekkel, példaképekkel sem, amik/akik önfegyelemre és kitartásra nevelik őket, és ezeken a területeken jó példával szolgálhatnak. Ezért is érezzük rendkívül fontosnak a sport és a zene területét, mint az egyik legfőbb láthatatlan edukációs módszert beépíteni a településeinken folyó mindennapos szociális munkánkba.

Jelenleg közel 15 településen működik a Fete keretében elindított focicsapat, mindemellett több településen kisközösségi körben torna, kirándulások, kerékpározás

¹⁰ Az Újpedagógia szakmai munkásságáról bővebben: <https://ujpedagogia.hu/> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

valósul meg. Focicsapataink rendszeresen döntőbe jutnak a Fete Kupa (korábban Arany kupa) tornán, illetve lelkesen mérettetnek meg az SDG kupán vagy a Barca Academy Alapítvány¹¹ által szervezett Kocsis Kupa mérkőzéseken.

A zenére ritkábban gondolunk csapatjátékként, de számos településünkön munkatársak, református lelkipásztorok, kántorok tartanak alternatív zenei alkalmakat gyermekeknek, fiataloknak. Sajnos egyelőre csak 7 településünkön van zenei foglalkozás, ami továbbra is egy fejlesztendő terület. A hátrányos helyzetű gyermekek számára a sport és a zenei foglalkozások nemcsak a hasznos szabadidő eltöltését segítik, hanem a ritmusérzék és a kognitív képességek fejlődését is, mindemellett kaput nyitnak az érzelmi önkifejezés és a sikerélmény felé is. A közös játék erősíti a társas kompetenciákat és a fegyelmet, ezáltal olyan közösségi megtartó erőt és jövőképet nyújt, amely segít a hátrányok leküzdésében és a személyiség kiteljesedésében.

Bábmisszió

2022 második félévében indult el Nagyecsed településen elsőként munkatársi körben az ún. bábmisszió, amelynek a módszertani alapját a Palánta Bábmisszió¹² adja. A bábcsoport céljai között szerepel a bibliai történetek, ezáltal a keresztyén értékrend megismertetése a gyermekekkel, mindamelllett, hogy hétköznapi témákat, nehézségeket jelenítenek meg érdekes eszközökkel, valamint interaktív módon dolgozhatnak fel a fiatal közönséggel. 2023-ban már

további két településen – Beregdarócon és Porcsalmán – is elindultak a bábcsoportok, amelyek előadásai az óvodások és kisiskolások körében nagyon népszerűek. Jelenleg Porcsalmán működik a bábos közösség.

Értékteremtő kezek – kézműves műhelyek

A településeken készült diagnózisoknak nemcsak az a célja, hogy a nehézségeket, problémákat felsorolja, hanem rámutasson a település értékeire, lehetőségeire is. A településeinken az is célunk, hogy minél több elfeledett tudást vagy képességet feltárjunk, amelyeket a megvalósított lakossági programokba vagy akár helyi termék fejlesztésébe tudunk csatornázni. Elsőként Mezőladányban valósult meg egy gazdaságfejlesztési miniprojekt, ahol a meglévő bőrdíszműves tudásra építettünk, és így egy „bőrműhely” tudtunk elindítani 2021-ben. A műhelyben folyó munkáért egy korábbi Fete munkatárs a felelős, aki mellé azóta két fő „segítő munkaező” került felvételre, s ezzel megvalósult még egy fontos cél, a helyi munkahelyteremtés is. Az elmúlt években Zemplénagárdon és Nagyecsedben is elindultak műhelyeink, ahol már kerámia- és textil-

11 A Kocsis Kupa története, *barcaalapitvany.hu*, URL: <https://barcaalapitvany.hu/kocsis-kupa/> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

12 Bábmisszió, *palantamisszio.hu*, URL: <https://palantamisszio.hu/babmisszio> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

termékek készülnek Diaconia márkanév¹³ alatt. A termékek listája folyamatosan bővül, és rendszeres résztvevői vagyunk különféle rendezvényeknek, vásároknak. A budapesti boltok és a rendezvényeken való elérhetőség mellett lehetőség van az online vásárlásra is.

Kiskertek

Az előzményprojektekben is megjelent már a növénytermesztés a rászoruló családok körében, az elhagyott földek megművelése, agrárismeretek megszerzése és egészséges zöldségek termesztése céljából. A Fete program első négy évében elindult településeinken már több mint 1000 családot sikerült a kiskertek művelésébe is bevonni. A korábban említett célok mellett a gazdaságfejlesztés területén említjük a programot, mert célunk a mindennapi munkaszocializáció mellett hosszú távon az, hogy a kertművelés iránt érdeklődő családoknak ez a foglalkozás is egyfajta kitérési lehetőséget jelentsen. A területen további terveink vannak – megváltozott munkaképességű munkatársakkal fajáték műhely vagy közösségi mosoda mintaprojektek –, amelyek megvalósításához további pályázati forrásokat tervezünk bevonni.

Az összefogás mint a fenntartható felzárkózás záloga

A program megvalósítása során elengedhetetlennek tartjuk az együttműködéseket helyi és mikrotér-ségi szinten egyaránt, hiszen a települések fejlesztéséhez rendelkezésre álló infrastrukturális és humánkapacitások hiányosak, a pénzügyi lehetőségek korlátozottak, így a felzárkózási célok megvalósítása érdekében fontos, hogy elkerüljünk a párhuzamos működéseket. Szeretetszolgálatunk kiemelten fontosnak tartja a helyi református gyülekezetekkel, közösségekkel történő partneri kapcsolat kialakítását, hiszen különös támogatást jelent a helyben aktív református lelkipásztor és az általa vezetett gyülekezet. Az eddigi megvalósítás során szerzett tapasztalatok rávilágítanak arra, hogy a hátrányos helyzetű térségek komplex fejlesztése során a helyi református gyülekezetek és a lelkipásztori szolgálat kulcsfontosságú stratégiai partnereként jelenik meg. Ennek értelmében az első lépések egyike a települési programindításkor a helyi református lelkipásztor felkeresése, amely során a célkitűzések és az eddigi jó gyakorlatok ismertetése mellett megkezdődik a közös gondolkodás a humán erőforrás-igényekről és az együttműködési lehetőségekről. Ez a típusú beágyazottság garantálja, hogy a fejlesztő munka ne egy kívülről érkező, idegen beavatkozásként, hanem a közösség sajátjaként, a helyi igényekre reflektálva induljon el. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a településeken megvalósuló szerves együttműködés során a hiteleti alkalmak – mint például a bibliaórák, egyéb foglalkozások – a fejlesztő munka részévé válnak. Ebben a folyamatban a lelkipásztorok gyakran aktív szerepet vállalnak a közösségi és pedagógiai tevékenységekben, legyen szó zenei foglalkozások vezetéséről vagy gyermek- és ifjúsági alkalmak megtartásáról. Ezt a szinergiát tovább erősíti a gyülekezet felnőtt tagjainak

13 Műhelyek és emberek, *diaconia.hu*, URL: <https://diaconia.hu/muhelyek-bordiszu-textil-keramia/> Utolsó letöltés: 2026. 02. 27.

önkéntes szerepvállalása a közösségi programokban, ami jelentősen növeli a beavatkozások társadalmi tőkáját és elfogadottságát. Az MRSZ modelljében a diakónia természetes módon válik a mindennapi munka részévé, biztosítva azt, hogy a felzárkózás ne elkülönült projektként valósuljon meg, hanem a település szövetébe szervesen illeszkedő társadalmi misszióként. Ez a közösségi alapú megközelítés teremti meg a hosszú távú fenntarthatóság alapjait, hiszen a program formális kereteinek esetleges lezárulta után is rendelkezésre állnak azok a helyi erőforrások és közösségi szándékok, amelyekre a megkezdett folyamatok továbbvitele biztonsággal alapozható.

A program sikeres megvalósítása során a hitéleti szereplők mellett elengedhetetlen a széles körű horizontális és vertikális szakmai együttműködés is. Ennek értelmében kiemelt partnereink a helyi döntéshozók – így a polgármesterek, a képviselőtestületek és a nemzeti önkormányzatok –, valamint a szociális ellátórendszer, az oktatási és közművelődési intézmények, illetve a releváns szakmai civil szervezetek. Ez a többszintű együttműködés biztosítja, hogy a felzárkózást célzó beavatkozások összhangban legyenek és hatékony választ adjanak a komplex társadalmi kihívásokra. A helyi legfontosabb partnereink (lelkipásztor, gyülekezet, polgármester, jegyző), valamint az oktatási és szociális szakterület mellett helyenként a vidéki térségek területi fejlesztésének kiterjesztéséhez közösség- és vidékfejlesztő (NMI, LEADER) szervezetekkel és szakemberekkel működünk együtt. A meglévő református intézményekkel való együttműködés is kiemelten fontos, a program megvalósulását támogatja, beágyazottságát erősíti, a településen való jelenléttel – amely településen van református óvoda vagy iskola, tanoda – vagy az intézményekben szerzett tapasztalatok átadásával (református oktatási intézmények, tanodák, Biztos Kezdet Gyerekházak szakemberei, HEKS tanodák, inkluzív iskolai programok). A református egyetemekkel, kutatóműhelyekkel, tananyagfejlesztőkkel, roma szakkollégiumokkal már megkezdődött az együttműködés, de ezek a területek is számos kiaknázásra váró további lehetőséget tartogatnak.

A Magyar Református Szeretetszolgálat hisz abban, hogy hosszú távon akkor tud valódi és fenntartható segítséget nyújtani a rászorulóknak számára, ha „hálót ad, és nem halat” – vagyis nem pusztán az azonnali szükségletekre reagál, hanem lehetőséget teremt a társadalmi felzárkózásra és az önálló életvitel megerősítésére. Ez magában foglalja a gyermekeket érintő fejlesztő programokat, a települési és járási szinten jelentkező közösségi hiányosságokra adott komplex válaszokat, valamint – lehetőség szerint – a helyi gazdaság élénkítését és munkahelyteremtést is. A program komplexitása éppen abban rejlik, hogy integrálja az adott térségben meglévő tudást, a humán kapcsolatokat, valamint a felzárkózás különböző területein szolgáló szakembereket és együttműködő partnereket, és ezzel mintát ad a felelős, közösségi „emberhalász” szemléletre. A hátrányok újratermelődésének megtörése ugyanis nem valósulhat meg egyetlen szervezet vagy szereplő munkájával: valódi változás csak összefogással, egymás erőforrásait és tapasztalatait kiegészítve érhető el. Az együttműködés nem csupán az anyagi és emberi erőforrások szűkössége miatt szükséges, hanem hitbéli meggyőződésből is fakad. Hiszünk, hogy szolgálatunk során nem egyedül munkálkodunk, hanem Isten országának munkatársaiként veszünk részt a ránk bízott közösségek felemelésében. Ez a remény-

ség és közös felelősségvállalás ad erőt ahhoz, hogy a legnehezebb sorsú településeken is kitaró, rendszerszintű és jövőt formáló munkát végezzünk.

ABSZTRAKT

Hit és szakmaiság a végeken: esélyteremtés és közösségépítés az MRSZ felzárkózó településein

A tanulmány a Magyar Református Szeretetszolgálat (MRSZ) szerepvállalását mutatja be a 2019-ben indult, országos „Felzárkózó települések” programban. Az elemzés ismerteti a szervezet korábbi projektjeit (Válaszút, Végtelen lehetőség), amelyek módszertani alapot biztosítottak a jelenlegi, komplex fejlesztési munkához. A kutatás részletezi a „Jelenlét” módszertan gyakorlati alkalmazását, a szociális diagnózisokon alapuló beavatkozásokat, valamint a „jelenlétpontok” kiválasztásának szempontjait. A szerző bemutatja a program „fogantatástól a foglalkoztatásig” tartó szemléletét, kitérve az ifjúsági mentorálásra, a közösségfejlesztésre és a helyi gazdaságélénkítő mintaprojektekre. A tanulmány rávilágít a terepen dolgozó munkatársak mint „új típusú polihisztorok” kulcsszerepére, és hangsúlyozza az egyházi közösségekkel való együttműködés jelentőségét a fenntartható társadalmi felzárkózás és a hátrányok újratermelődésének megtörése érdekében.

Kulcsszavak: Felzárkózó települések, Jelenlét módszertan, társadalmi felzárkózás, hátrányos helyzetű közösségek, esélyteremtés, jelenlétpont, komplex akadálymentesítés, közösségfejlesztés, szociális diagnózis

ABSTRACT

Faith and Professionalism in Remote Areas: Creating Opportunities and Building Communities in the Underdeveloped Towns of MRSZ

This paper presents the involvement of the Hungarian Reformed Church Aid (MRSZ) in the national “Emerging Settlements program” launched in 2019. The analysis outlines the organization’s previous projects (Válaszút, Végtelen lehetőség), which provided the methodological foundation for current complex development efforts. The study details the practical application of the “Presence” (Jelenlét) methodology, interventions based on social diagnoses, and the criteria for establishing “presence points”. The author describes the program’s “from conception to employment” approach, covering youth mentoring, community development, and pilot projects for local economic stimulation. The study highlights the pivotal role of field workers as “new types of polymaths” and emphasizes the importance of cooperation with church communities to achieve sustainable social integration and break the cycle of disadvantage.

Keywords: Emerging settlements, Presence methodology, social integration, disadvantaged communities, creating opportunities, presence point, complex accessibility, community development, social diagnosis

Kosárfonó muzsikus cigányok fiúk, „kárpáti” cigányok, cigány anyanyelvűek. Szügy, Nógrád megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8389)

*Óváryné
Herpai Dóra*

A DIAKÓNUS MINT KERESZTYÉN SZOCIÁLIS MUNKÁS? SZEREPÉRTELMEZÉSI ÉS ETIKAI DILEMMÁK A DIAKÓNUSI SZOLGÁLATBAN

Református diakónusként és szociális munkásként keresztyén intézményben végzem mindennapi munkámat, melynek során magam is szembesültem azzal a feszültséggel, amely a diakónusi küldetés és a szociális munka világnézetileg semleges szakmai normái között húzódik. Amikor szenvedő, kiszolgáltatott emberek mellett állok, egyszerűen vagyok jelen Krisztus küldöttként és a szakma etikai kódexének alávetett segítő szakemberként. Ez a kettősség nem csupán személyes megélés, hanem a gyakorlatban is jelentkező, szabályozási szinten megragadható feszültség. Tanulmányomban ebből a tapasztalati kiindulópontból vizsgálom a diakónus szerepének értelmezési és etikai kérdéseit, különös tekintettel arra, hogy a református egyházi önértelmezés és a szociális munka szakmai szabályai miként kerülnek egymással ellentmondásba. A tanulmány célja elsősorban az, hogy a diakónusok és a szociális munkások számára segítséget adjon a helyzet megértéséhez és tisztázásához.

A diakónia és a diakónus fogalmának református értelmezése

A köznyelvben a diakónia leggyakrabban a szeretetszolgálat szinonimájaként jelenik meg, amelyen a rászorulóknak testi és lelki segítségét értjük. Református értelemben azonban ennél többről van szó: a diakónia olyan szolgálat, amely Isten iránti engedelmességből fakad, és Krisztus szeretetének közvetítését célozza az emberi szükséghelyzetekben. A diakónus a szolgálat hordozója többféle értelemben. A református egyházi gyakorlatban megkülönböztethető a hivatásos diakónus, aki egyházi intézményben vagy gyülekezetben munkaviszonyban lát el diakóniai feladatokat, valamint az önkéntes diakónus, aki elhivatottságból, fizetség

nélkül végez szolgálatot. Mindkét esetben közös vonás, hogy a diakónusi identitás nem csupán feladatkör, hanem hitbeli elköteleződés.

A diakónus feladata Kálvin értelmezésében elsősorban a szegények és elesettek gondozása, valamint az egyház anyagi javaival való felelős gazdálkodás. Az Apostolok Cselekedeteiről szóló magyarázataiban hangsúlyozza, hogy a diakónusok kiválasztása az apostoli szolgálat tehermentesítését szolgálta, hogy az igehirdetés akadálytalanul folyhasson amellett, hogy a gyülekezetben jelentkező szociális szükségletek sem maradnak ellátatlanul. Kálvin különbséget tett az anyagi javak kezelői és a tényleges gondozói feladatok között, felismerve, hogy a diakónia sokrétű szolgálat, amely különböző ajánlékokat és készségeket igényel.¹

Victor János arra mutat rá, hogy az Apostolok Cselekedeteiben szereplő diakónusok példája szerint a diakónusi szolgálat fontos része az evangélium hirdetése. „Noha a jeruzsálemi gyülekezet azért választott hét diakónust, hogy egyéb fontos teendők miatt az apostoloknak ne kelljen az Igét elhagyniuk, ezek közül a kifejezetten nem igehirdetői szolgálattal megbízott emberek közül az egyik, István, nemsokára úgy jelenik meg előttünk, mint hatalmas igehirdető, és egy másikat, Fülöpöt is kevéssel ezután a »prédikálás« foglalatosságában figyelhetünk meg.”²

Makkai Sándor nagy hangsúlyt helyez a diakónusok képzésére és szakmai felkészültségére. Meggyőződése, hogy a szeretetszolgálat nem végezhető pusztán jó lelkülettel: a testi, lelki és szociális szükségek szakszerű ellátása elengedhetetlen ahhoz, hogy a segítség valóban építő legyen. A diakónus így egyszerre lelki és szakmai szolgálattelvő, aki az egyház küldetését képviseli a rászorulóknak felé. Értelmezése szerint a diakónia teszi hitelessé mindazt, amit az egyház Krisztusról hirdet. Következtetése, hogy „a diakónia valójában csak az egyház tevékenysége lehet, ami azt jelenti, hogy egyéni diakónia nincs”.³

Kiss Ferenc diakóniai gondolkodásában a szeretetszolgálat elsősorban nem intézményi, hanem közösségi kérdés. Jelmondata – „Nem egytől sokat, hanem mindenkitől valamit!”⁴ – azt fejezi ki, hogy a diakónia az egész gyülekezet felelőssége, és mint ilyen, elsősorban nem specializált segítő tevékenység, hanem a hit gyakorlásának tanulási folyamata. A diakónia ott kezdődik, ahol az egyház nem elégszik meg az ige hirdetésével, hanem kész belépni az emberi nyomorúság konkrét valóságába. Hangsúlyozza, hogy a diakónia mindig személyes találkozás. Nem általános segítői elvek megvalósulása, hanem egyes emberek felé való odafordulás, melynek során a segítő és a segített egyaránt Krisztussal találkozik.⁵

1 KÁLVIN János: *Institutio Christianae Religionis: A keresztyén vallás rendszere*, II. kötet, ford. Ceglédi Sándor – Rábold Gusztáv, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1995, 344.

2 Dr. VICTOR János: *Egyház és egyházalkotmány. A Tiszáninnenli Egyházkerületi Lelkeszi Konferencián elhangzott két előadás*, Sárospatak, Csehi Lajos, 1946.

3 MAKKAI Sándor: *Élő gyülekezet. Tanulmányok, előadások a gyülekezeti misszió közösségi szolgálatának köréből*, Debrecen, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1948, 94.

4 KISS Ferenc: Professzori beszéd; elhangzott 1931. május 7-én az Országos Református Szeretetszövetség megalakulásakor tartott zsinati ülésen, in FEKETE Károly (szerk.): *Kiss Ferenc életműve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2016, 110–113.

5 KISS Ferenc: Új borhoz új tömlő – Az egyházi reform kérdéséhez (1947), in FEKETE: i. m., 125–132.

Juhász Zsófia rámutat arra, hogy a diakónia nem pusztán feladata, hanem szükséglete is az egyháznak, mert a szolgálat végzése a szolgálót is megerősíti.⁶ Hangsúlyozza a szeretet megnyilvánulásának lelki és testi valóságát; az alapvető fizikai szükségletekről való gondoskodás, a tiszta ruha biztosítása épp olyan fontos, mint az érintés, a beszélgetés vagy éppen a lelkigondozás. A szeretetnek e kettős, testi és lelki dimenziója a súlyosan kiszolgáltatott emberek felé fordulva egyszerre hitvallás és szakmai felelősségvállalás. A diakónus személyében Krisztus szakmailag felkészült küldöttét látja, aki szolgálatvégzése során maga is gazdagodik életismeretben, emberismeretben és istenismeretben.⁷

Nagy István a diakóniát mindenekelőtt krisztológiai és ekkleziológiai összefüggésben értelmezi; nem segítő szakmai tevékenységként, hanem Krisztus főpapi és irgalmas szolgálatának egyházi folytatásaként. Az egyház lényegi életmegnyilvánulásaként, amely Isten dicsőségére a szentek közösségében valósul meg, és a hívők nyomorúságának enyhítésére irányul. A szeretetszolgálat a diakónusi tisztség révén válhat az egyház állandó, szervezett és hivatalos funkciójává.⁸

Közös vonás a fenti meghatározásokban, hogy a diakónust nem pusztán segítőként, hanem az egyházi szolgálat hordozójaként értelmezik, miközben eltérő hangsúlyokat helyeznek a lelki, közösségi és társadalmi dimenziókra.

Diakóniaértelmezés egyházunk törvényeiben

A Magyarországi Református Egyház jogszabályainak áttekintése alapján kijelenthető, hogy a diakónia az egyház önértelmezésének és küldetésének lényegi része. Az 1967-es I. törvény preambulumban kimondja, hogy a diakónia végzésének mozgatórugója a Krisztus főpapi szolgálatában való részesedés, hiszen Krisztus úgy volt jelen ebben a világban, mint aki szolgál, és tanítványainak ebben is követniük kell őt.⁹ A diakónia tehát krisztológiai megalapozottságot kap: nem humanitárius tevékenység, hanem Jézus Krisztus szolgáló jelenlétének valósága.

Ezt a teológiai alapvetést konkretizálja a missziói törvény,¹⁰ amely a gyülekezeti misszió főbb területei közé sorolja a diakóniai gondozást, a segítségre szorulókat támogatását. A diakónia itt sem szociális tevékenységként, hanem a gyülekezeti élet evangelizáló küldetésének konkrét formájaként jelenik meg.

A diakónia szervezeti szabályozását részletesen a szeretetszolgálati törvény bontja ki.¹¹ Leszögezi, hogy – mivel az egyház a gyülekezeteiben él – maga a gyülekezet a szeretetszolgálat legfontosabb területe. A diakónia megvalósulásáról minden gyülekezetnek gondoskodnia kell, mégpedig diakónusok, diakóniai munkások, presbiterek

6 JUHÁSZ Zsófia: Az intézményi diakónia öt tanítása, in BIRINYI-KOTHENCZ Júlia (szerk.): *Juhász Zsófia élete és diakóniai munkássága*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2016, 67–68.

7 JUHÁSZ Zsófia: A diakónia gyakorlásának hármas hasznáról, in BIRINYI-KOTHENCZ: i. m., 69–71.

8 Dr. NAGY István: *Diakónika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2012, 20.

9 1967. évi I. törvény a Magyarországi Református Egyházról és szolgálatáról, Preambulum; 5. §.

10 1995. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház missziójáról, 5. § (f).

11 2000. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház szeretetszolgálatáról.

és a gyülekezeti tagok bevonásával. A törvény meghatározása szerint diakónusnak az tekinthető, aki egyháztag, belső elhívással rendelkezik, és megfelelő szakképzettséget szerzett. Azokban a gyülekezetekben, amelyek intézményfenntartóként működnek, kötelező főállású diakónus alkalmazása. Emellett ajánlott, hogy a gyülekezetek akár önállóan, akár összefogva alkalmazzanak szakképzett diakónust, akinek a beiktatására – fogadalomtételét és a hároméves gyakorlati idő elteltét követően – ünnepi istentisztelet keretében, felszenteléssel kerül sor.¹²

A felsőfokú diakónusképzés

Az előzőekben megismert célok megvalósulását kevésbé segíti, hogy egyházunk felsőoktatási törvénye¹³ a diakónia alapképzési szakot a „nem egyházi alkalmazott, hitéleti szakok” közé sorolja.¹⁴ A képzés felépítéséről zsinati határozat¹⁵ rendelkezik, mely célként a keresztyén értékrendre épülő, korszerű szociális és társadalomtudományi kompetenciákkal rendelkező szakemberek felkészítését fogalmazza meg. Kiemeli, hogy a végzett hallgatók képesek legyenek a rászorulóknak testi, szociális, lelki és spirituális szükségleteinek komplex kezelésére, a társadalmi egyenlőtlenségek felismerésére és kezelésében való közreműködésre, valamint az együttműködésre az egyházi és állami ellátórendszerekben. Mindemellett „ismerik, és felkészülten használják az állami szervezetek előírásait, dokumentációit, a szakmai információforrásokat, a korszerű technikai eszközrendszert. Kompetens módon működnek közre az állami és az egyházi mikro- és makro környezet közös érdekeltségén alapuló problémamegoldó tevékenységében”.¹⁶ A képzés ennek megfelelően jelentős társadalomtudományi, jogi, szociálpolitikai és pszichológiai ismeretanyagra épül, amelyet a diakónia elmélete, módszertana és gyakorlati teológiai alapozás egészít ki.

Elmondható, hogy a jelenlegi képzési struktúra alapján a szakképzett diakónus korszerű tudással rendelkező, rendszerszinten gondolkodó, professzionális szociális szakemberré válik. Így tehát a képzési célok teljesülnek – mégis szorongató az a hiány, amely a missziói és gyülekezeti célok háttérbe szorulásából fakad. A gyülekezeten belüli hitbéli növekedés, az egymás terhére hordozó keresztyén közösség formálása, a lelkipásztorral és presbitériummal való együttműködés, valamint a diakónia evangelizáló szerepe nem kap kellő súlyt. A hallgatók alig vagy semennyire sem ismerik meg az egyház aktuális belső folyamatait, a gyülekezetek valós nehézségeit, kihívásait, a lelkipásztori és a diakónusi szolgálat együttműködésének áldásait és nehézségeit.

A végzett diakónusok jó felkészültséget szereznek a szociális ellátórendszer bármely területén történő szakmai működésre, de kevésbé érezhetik magukat otthonosan a gyülekezeti közegben, ahol a szolgálat nem csupán szakmai, hanem közösségi és lelki

12 Uo., 12–17. §.

13 2014. évi V. törvény a Magyarországi Református Egyház felsőoktatásáról.

14 Uo., 17. § (6).

15 116/2006. Zsinati határozat a diakónia alapképzési szak képzési és kimeneti követelményeiről.

16 Uo.

természetű is. A gyülekezetben végzett diakóniai munka ugyanis a közösség életének szerves része: kapcsolódik az istentiszteleti élethez, a lelkipásztor személyéhez, a missziói stratégiához és a presbitérium működéséhez. Ehhez nem csupán segítői szakmai felkészültség szükséges, hanem egyházi önismeret és a szolgálati szerephatárok ismerete. Ha ezek nem kapnak kellő hangsúlyt a képzésben, a diakónus könnyen külső szakemberré válik a gyülekezet számára, nem pedig annak belső, természetes szolgálattevőjévé.

A missziói és gyülekezeti szempont háttérbe szorulása komoly identitásbeli kérdéseket vet fel. A diakónia a református egyház önértelmezése szerint az egyház küldetésének része. Ha a diakónus képzése túlnyomórészt a szakmai kompetenciák fejlesztésére koncentrál, miközben a missziói célok kevésbé hangsúlyosak, akkor szolgálatának végzése során elszakadhat attól az egyházi élettől, amelyből teológiailag ered. Ezt tapasztalhatjuk napjainkban, amikor a diakóniát keresztyén szociális munkaként tudjuk értelmezni.

Kortárs lelkészek körében végzett kutatási tapasztalatok¹⁷ alapján kirajzolódik, hogy a megkérdezett szolgálattevők látása a diakónusok szerepéről igen komoly eltérést mutat. A jövőre vonatkozóan két fő irány rajzolódik ki: az egyik a diakónia további professzionalizálódását sürgeti, a másik a gyülekezeti beágyazottság megerősítését tartja elsődlegesnek.

Református egyházunkban a diakóniai szolgálat legnagyobb megbecsültsége talán a diakonissza testvérekhez kapcsolódik. Ma is létező vágy vagy törekvés egyházon belül, hogy újra életre keljenek az anyaházak,¹⁸ amelyek működésének a kommunista államhatalom kényszerrel vetett végét. Érdemes átgondolni – egy pillanatig sem vitatva a diakonissza testvérek szolgálatának és elhivatottságának jelentőségét –, hogy az anyaházak működése mennyire illeszkedik református egyházunk életébe. A diakonissza testvérek szolgálata sokkal inkább emlékeztet a szerzetesnővéri életmódra, mint arra a diakónusi szolgálatra, amit a Szentírásból megismertünk.

A református diakónus identitás megszilárdulását nehezítő tényezők sorát bővíti a jóval nagyobb lélekszámú római katolikus diakonátus. A katolikus egyházban a diakónusok a papi szolgálathoz kapcsolódó ún. szerpapi feladatokat látják el.¹⁹ Sok-sok körülmény van tehát, ami egyházon kívül és belül ellentmondásos képzeteket alakít ki a diakónus személyével kapcsolatban, és erre egyházunk a mai napig nem tudott következetes választ adni.

Szakképzett diakónus a gyülekezetekben

Amennyiben egy szakképzett diakónus gyülekezeti szolgálatba áll, elkerülhetetlenül találkozik a tisztázatlan szerephatárokból fakadó feszültségekkel. A diakónus számára komoly kihívás, hogy megtalálja saját szerepét abban a munkarendben, amit a lelkész és a presbitérium kialakított. Arra nem kapott felkészítést, hogy gyülekezeti környe-

17 ÓVÁRYNÉ HERPAI DÓRA: *A diakónus szerepe és lehetőségei egyházunkban és a világban*, Szakdolgozat, Nagykőrös, Károli Gáspár Református Egyetem, 2016.

18 Uo., 73.

19 GÁL Ferenc – ERDŐ Péter: Diakónus, in DIÓS István – VICZIÁN János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 2. kötet, *Bor-Éhe*, Budapest, Szent István Társulat, 1996, 603–605.

zetben hogyan bontakoztassa ki és kamatoztassa azt a széles ismeretkört és eszköztárat, amit képzése során elsajátított.

Mi lehet a megoldás? Képzési oldalról mindenekelőtt fontos ragaszkodni ahhoz, hogy a diakónusképzésben – az alapellátásban vagy szakellátásban eltöltött szociális munkás gyakorlat mellett – megmaradjon a kötelező gyülekezeti gyakorlat. Ma ez sok esetben sajnos kiváltható családsegítő szolgáltatnál töltött gyakorlattal, aminek elsősorban a gyakorlati helyként elfogadott gyülekezetek alacsony száma az oka. A probléma hátterében az áll, hogy a képző intézmények többnyire olyan gyülekezetet fogadnak el gyakorlati helyként, amely főállású diakónust foglalkoztat – ilyen pedig igen kevés van.

Indokolt volna lehetővé tenni, hogy a diakónushallgatók kötelező gyakorlatukat saját gyülekezetükben teljesíthessék. A terepkoordinátor és a gyülekezeti lelkipásztor közös tervezése alapján végzett szolgálat lehetőséget adna arra, hogy a diakónus hallgató konkrét gyülekezeti szükségletekre fókuszálva végezze munkáját. Ez nemcsak a hallgató fejlődését segítené, hanem a gyülekezet épülését is szolgálná. A presbitérium és a gyülekezeti tagok így nem elvont fogalomként, hanem konkrét tapasztalatként találkoznának a professzionális diakóniával.

A saját gyülekezetben végzett gyakorlat további előnye, hogy a diakónushallgató a képzés biztonságos keretei között feldolgozhatná azokat a személyes és szakmai kihívásokat, amelyek az önálló szolgálat során óhatatlanul jelentkeznek.

Szakképzett diakónus az intézményekben

Az egyház rögzített célja, hogy szakképzett diakónusok álljanak gyülekezeti szolgálatba. A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a gyülekezetek – kevés kivételtől eltekintve – diakónust nem státuszban, hanem önkéntes formában foglalkoztatnak. A felsőfokú végzettségű diakónusok foglalkoztatása érdekében a korábban részletezett szeretetszolgálati törvény rendelkezik arról, hogy az egyházi fenntartású szociális intézményekben mindenhol alkalmazzanak főállású diakónust. Sajnos ez a mai napig nem valósult meg. Ennek kapcsán viszont megfogalmazódott és erősödött az a törekvés, hogy intézményi szociális munkás munkakörben diakónusokat is foglalkoztathassanak.

A vonatkozó rendeletekben a munkaköri leírásoknál, illetve a foglalkoztathatóságnál a végzettségekkel kapcsolatban egyre szélesedtek azok a munkakörök, amelyeket világi intézményekben diakónusok is betölthetnek. Mára – a jogszabályok szerint – a szociális munkással és a szociálpedagógussal egyenrangúvá vált a diakónus végzettség.²⁰

Részben erre adott válaszként tekinthetünk arra, ahogyan a Szociális Munka Etikai Kódexe változott. Ma, amikor azt mondjuk, hogy a diakónus keresztény szociális munkás – hiszen ebbe az irányba mozdult el a diakónusképzés –, akkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a szociális szakma etikai kódexében megjelenő önmeghatározás

20 3. számú melléklet az 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelethez: *A személyes gondoskodást nyújtó szociális intézményekben foglalkoztatottnak az adott munkakör betöltéséhez szükséges képesítési minimum előírásai*, URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000001.scm#> Utolsó letöltés: 2026. 01. 12.

szerint „a szociális munka a humanitárius és demokratikus eszmékből fejlődött és az emberi méltóság tiszteletben tartásán alapszik”.²¹

A Szociális Munka Etikai Kódexe

A Magyarországi Szociális Szakmai Szövetség Etikai Kollégiuma rendszeresen felülvizsgálja és kiadja a Szociális Munka Etikai Kódexét. A kódex módosításai tükrözik a szakmai értékek súlypontjait. A 2000. évi kódex már tartalmazta a világnézetek és a vallás szerinti megkülönböztetés tilalmát, továbbá rögzítette a kliens önrendelkezésének támogatását, ami azt is jelenti, hogy szociális munkát végző személy a segítői folyamatban vallási tevékenységet nem végezhet. A 2011-es módosítás óta ez a szabály a szociális szolgáltatást végző szervezetekre is vonatkozik. Kimondja, hogy a „szociális munkát végző szervezet nem használhatja fel a segítő folyamatot vallási meggyőződés befolyásolása érdekében”.²²

A szabályozás megkülönböztetést tesz a szakmai szociális munka és a vallási misszió között. A keresztyén háttérű szociális szakember (például lelkész vagy diakónus) munkája során nem elfogadható, ha a kliens hitéletébe vagy világnézetébe való beavatkozás válik elsődleges céljá. Az etikai kódex éppen azt írja elő, hogy a segítségnyújtás során a kliens érdekeit és autonómiáját tartsák szem előtt, nem pedig a segítő személyes meggyőződését. A kódex világosan megtiltja, hogy a kliens függőségi helyzetét kihasználva befolyásolják hitelveit. Mindebből az következik, hogy a szociális munka etikai szabályai szerint a kliens autonómiájának és vallásszabadságának tiszteletben tartása olyan szakmai alapelv, amely minden érintett segítőttől megkívánja a „világnézeti semlegességet” a gyakorlatban is.

Diakónus szerepzavarban

Az, ami a diakónust – függetlenül a munkakörétől – alapvetően megkülönbözteti a szociális munkástól, a küldetésének célja: Krisztushoz vezetni a szükségben szenvedő embert. Ezt a célt nem tudja képviselni olyan munkakörben, ahol világnézeti semlegességet kell vállalnia, és tartózkodnia kell attól, hogy a rászoruló embert vallási meggyőződésében befolyásolja. A szociális munka etikai kódexe utóbbit egyértelműen előírja. Ez a helyzet nem pusztán egyéni szerepkonfliktust jelent, hanem két eltérő alpra épülő szabályozás ütközését, ami a mindennapi gyakorlatban jelenik meg.

Egyházunkban ma úgynevezett társadalmi missziók működnek, ami azt jelenti, hogy az egyház ezeken keresztül igyekszik a különböző szükséghelyzetekben szenvedő embereknek segíteni. Ezeket a társadalmi missziókat ma a szeretetszolgálat fogja össze. Ide sorolhatjuk a hajléktalanmissziót, iszákosmentő missziót, drogmissziót, vakmisz-

21 SZOCIÁLIS SZAKMAI SZÖVETSÉG ETIKAI KOLLÉGIUMA: *Szociális munka etikai kódexe, A 2021–2022-ben felülvizsgált kiadás*, Preambulum, URL: https://3sz.hu/wp-content/uploads/2025/02/Etikai_Kodex_2021-2022-1.pdf Utolsó letöltés: 2026. 01. 12.

22 Uo., 3.11.

sziót, siketmissziót és más missziói területeket. Mindezeken kívül egyházunk fenntartásában működnek olyan szociális intézmények, amelyek kifejezetten a szükségben szenvedők segítségét és méltó ellátását tűzték ki célul. Sok-sok idősothton, fogyatékos otthon, szenvedélybetegek, pszichiátriai betegek nappali ellátása vagy éppen gondozóháza, amelyek egyházi fenntartásban működnek.

Fontos látni, hogy a gyakorlatban mit jelent a rászoruló ember segítése esetében a különbség. Az a különbség, hogy a szociális munka etikai kódexét szem előtt tartva emberbaráti és humanitárius céllal igyekszik valakinek segíteni a szociális szakember, vagy azzal az indíttatással, ami a diakónusé. Utóbbi azt jelenti, hogy az ellátórendszer keretei által elérhető segítői utak mellett igyekszik felmutatni Jézus Krisztus szeretetét és irgalmát, mert diakónusként ez a küldetése.

Két konkrét eset bemutatása

Egy szenvedélybeteg-ellátó intézményben, ahol szenvedélybeteg emberekkel dolgozom, szociális munkásként az volna a feladatom, hogy a szociális szakma szabályai szerint, az addiktológiai irányelveket figyelembe véve segítsem a szenvedélybeteg embert a felépülésben. Elsegítsem önsegítő csoportokba, segítsem abban, hogy megértse és elfogadja, hogy élete végéig beteg marad, mert a világi megközelítés szerint betegsége gyógyíthatatlan, és egy tünetmentes állapot fenntartása a legnagyobb cél, amit elérhet. Az absztinencia megtartásához különböző technikák, gyakorlatok elsajátításában lehetek segítségére.

Diakónusként egészen mást gondolok erről a kérdésről, mert hitemből fakadóan a probléma megközelítése is egészen más. A probléma lényegét nem a szerfüggőségben látom, hanem az Istentől való elszakadásban, ami a legsúlyosabb lelki hiányállapot, lelki szükséglet. Ebből következően a kulcs, a megoldás a szabadító Jézus Krisztus lesz, aki a függőségből képes megszabadítani az embert, képes újjáteremteni, újjáalkotni az ő függő természetét, és képes olyan szabadságot adni, aminek része az is, hogy az egyénnek már nem szükséges innia. Tehát nem pusztán módszereket fogok tanítani ennek az embernek, hanem beszélek neki Krisztusról és arról, hogy igenis van szabadulás, mert van szabadító. Ahhoz, hogy ebből a béklyóból megszabaduljon, mindenekelőtt Krisztus szabadítását szükséges kérnie és elfogadnia, és én ennek a lelki életgyógyulásnak az útján tudom őt segíteni. Teljesen nyilvánvaló, hogy ez nem semleges világnézetileg, sőt világi szóhasználatnál élve kifejezetten térítő tevékenységnek számít egy kiszolgáltatott, rászoruló ember esetében. Erről szólnak az iszákosmentő misszió mindennapjai.

Hasonló a helyzet akkor is, amikor olyan érzékeny kérdés kerül elő, mint a bizonytalan szexuális orientációjú kliens kérdése. Szendélybetegként jelentkezett segítségért egy biológiai nőként született ember, aki éppen a férfivá válás útján haladt, már megkezdődtek a hormonkezelések, és bizonyos operációkat is elvégeztek rajta. Első beszélgetésünkkor mindezt feltárta, és elmondta, hogy évtizedek óta súlyos alkohol- és kábítószer-függőségben szenved, amiből szabadulni szeretne, és ehhez kéri segítségünket. Szociális munkásként, ahol a világnézeti semlegesség és a kliens meggyőződése kell,

hogy legyen a kiindulópontom, azon az úton kell kísérnem, amit ő választott, nevezetesen a transzszexualitás útján. Megismertetnem vele azokat a segítői utakat, addikcióval kapcsolatos csoportokat, kezelési lehetőségeket, amelyek erőforrásai lehetnek a józanság kialakításában. Ilyen helyzetben feladatom, hogy alapvetően arra a problémára reagáljak, amihez segítséget kér: a szerfüggőségre és a meg nem értettséggel, kirekesztettségérzéssel járó feszültségre, ami a szexuálisidentitás-változásához kapcsolódik. A szakma etikai szabályai szerint ebben a helyzetben a kliens autonómiájának tiszteletben tartása azt kívánja meg, hogy az általa megfogalmazott célok elérésében igyekezzem őt támogatni. Feladatom, hogy megismertessem vele azokat a segítői utakat, civil szervezeteket, szakembereket, akik a hasonló helyzetben lévők érdekvédelmével foglalkoznak, és a transzszexualitással járó testi-lelki nehézségek feldolgozásában segítséget nyújtanak.

Diakónusként alapvetően más a kiindulópontom, a problémalátásom. A Szentírás tanítása alapján nemcsak hitbeli, hanem szakmai meggyőződése, hogy ennek az embernek a szenvedélybetegsége alapvetően összefügg szexuálisidentitás-válságával. Mindkét problémára olyan lelki megköötöttségeként tekintek, amelyből szükséges és lehetséges a szabadulás. Diakónusként őszintén el kellett mondanom ennek az embernek, hogy az általa választott úton nem kísérhetem, mert személyes és szakmai meggyőződése szerint az nem gyógyuláshoz, hanem állapotromláshoz vezet. Elmondtam azt is, hogy abban tudom segíteni, ha a szexuálisidentitás-válságából is szeretne meggyógyulni abban az értelemben, hogy szeretné elfogadni, hogy az Isten testi-lelki egységben teremtette meg őt abban a nemben, amit fogantatásakor kapott.

Ezek olyan, vallási meggyőződésen alapuló etikai kérdések, illetve meggyőzések, amelyeket a Szociális Munka Etikai Kódexe szerint nem szabad a klienssel megosztanom, hiszen befolyásoló tényezőként sértik az ő autonómiáját. Diakónusként viszont – mivel önértelmezésem szerint Krisztus küldötteként vagyok jelen a segítői szolgálatban – kifejezetten dolgom felmutatni azt a Jézus Krisztust, aki meg tudja békéltetni az embert önmagával. Aki az egyetlen forrása annak a lelki békességnek, ami szabadulást jelenthet a legsúlyosabb megköötöttségekből.

Szenvedélybetegek között végzett szolgálatom során – keresztyén szeretetszolgálati intézményben is – naponta találkozom azzal az etikai dilemmával, hogy olyan szenvedő embereknek beszélek Jézus Krisztusról, akiknek alapvetően nem Isten keresése és megtalálása a célja. Mégis küldetésem része elmondani nekik, hogy létezik a gyógyító, aki a gyógyulást meghozhatja az ő nyomorúságukra is.

A jelenlegi helyzet ellentmondásai

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a diakónus munkavégzése során a szociális segítői szakma módszertanát sok esetben kiegészíti vagy éppen felülírja az a missziói parancs, ami küldetésének alapja. Világi intézményben, szociális munkás munkakörben az etikai kódex semlegességet megkövetelő előírása és a hitéleti képzést biztosító egyház missziói parancsa önmeghasonlásra és feloldhatatlan szerepzavarra ítéli a diakónusokat. Vagy feladja saját missziói küldetését, vagy szembefordul munkahelye szakmai etikai elvárásaival.

Diakóniai megközelítésből mindez a kliens számára is probléma, mert elesik azoktól a megoldási lehetőségektől, erőforrásoktól, amit a keresztyén tanítás, a keresztyén vigasztalás jelent.

A szociális szakma számára az okoz zavart, hogy nem tudja értelmezni a diakónus személyét. Valójában a keresztyén szociális munka fogalmát sem tudja értelmezni – hiába nevezzük így a diakóniát –, mert a szociális munka jelenlegi önmeghatározása szerint világnézetileg semleges, tehát nem lehet keresztyén. A szociális munkát végző ember keresztyén hite – éppen az etikai kódexben megfogalmazottak miatt – jelenleg nem a szakmaisághoz, hanem a saját személyes identitáshoz tartozó kérdésnek, vagyis magánügynek minősül.

Mi lehet a feloldása ennek a szakmai etikai dilemmának?

A fentiek alapján nem elegendő a problémát egyéni szinten kezelni. Olyan megoldásra van szükség, amely képes a jelenlegi ellentmondást szabályozási szinten rendezni.

Megoldást jelenthetne, ha a Szociális Munka Etikai Kódexe mellett létrejönne a Keresztyén Szociális Munka Etikai Kódexe, amely valódi tartalommal töltené meg a keresztyén szociális munka fogalmát, és világos keretet adna a diakónusi szolgálat és a szociális szakmai munka kapcsolatának. Biztosítaná, hogy a diakónusok keresztyén hitüket ne csak személyes hitként, a munkakörön kívül tartva élhessék meg, hanem szakmai szolgálatuk végzésének erőforrásaként és eszközeként is használják.

A Keresztyén Szociális Munka Etikai Kódexének megalkotása több haszonnal is járna:

- » Védelmet nyújtana a szakképzett diakónusoknak, hogy hitüket felvállalva végezhessek magas szintű szakmai munkájukat.
- » Keretek közé terelné és szabályozná a szakmai munka elvégzése során megjelenő missziói szolgálat gyakorlatát és az ezzel kapcsolatban felmerülő etikai kérdéseket.
- » Biztosítaná, hogy a segítői folyamatban lehetőségként megjelenjen a keresztyén hitből természetesen fakadó segítségnyújtás. Az imádság mint erőforrás gyakorlásának, a Szentírás mint életgyógyító útmutatás megismerésének lehetősége, a keresztyén gyülekezetek mint segítői támaszközösségek felkeresésének lehetősége mind-mind szakmai módszerként is alkalmazhatók lehetnének a szenvedő emberek segítésében.
- » Lehetőséget biztosítana arra is, hogy azok a világi képzettséggel rendelkező szociális segítő szakemberek, akik egyébként hitben élő keresztyének, szakmaiságukat felvállaltan a keresztyén értékek és etikai elvek alapján gyakorolják.
- » Fontos leszögezni ebben a kódexben, hogy a segítségre szorulóknak minden helyzetben joga van nemet mondani, joga van nem élni ezekkel a lehetőségekkel, joga van azt kérni, hogy neki ne beszéljenek a keresztyén tanításról, és amennyiben ezt kéri, ezt a jogát tiszteletben kell tartani.

Az egyházunk fenntartásában működő szociális intézményekben a keresztyén etikai kódexet alkalmazzák, a világi intézmények pedig eldönthetnék, hogy a világi Szociális Munka Etikai Kódexe mellett lehetőséget biztosítanak-e arra keresztyén munkatársaiknak, hogy a Keresztyén Szociális Munka Etikai Kódexe alapján végezzék szakmai működésüket.

Összegzés

A tanulmányban bemutatott feszültségek nem kizárólag hazai sajátosságok, jelen írás azonban kifejezetten a magyar református egyházi és jogi helyzetre összpontosít. Célja, hogy a gyakorlatban szolgáló református diakónusok számára segítséget adjon a helyzet értelmezéséhez, és hozzájáruljon a jelenlegi ellentmondások rendezéséhez.

A diakónus mint keresztyén szociális munkás kérdése túlmutat a szakmai kompetenciák és jogszabályi keretek összehangolásán. A kérdés valójában az, hogy a diakónia megőrzi-e Krisztusból fakadó lényegét egy olyan szakmai közegben, amely világnézeti semlegességet vár el. A református teológiai hagyomány szerint a diakónia nem pusztán segítő tevékenység, hanem Krisztus irgalmas szolgálatának folytatása az egyház életében. Amennyiben a diakónus identitása elsősorban professzionális szociális munkásként kerül meghatározásra, missziói küldetése menthetetlenül háttérbe szorul. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a segítői szolgálat csak akkor lehet eredményes, ha szakmailag megalapozott, és a rábízott emberek jogait tiszteletben tartó módon valósul meg.

A megoldást nem a két terület szembeállítás, hanem a diakónusi identitás teológiailag megalapozott és etikai szempontból rendezett megerősítése jelenti. Olyan keretekre van szükség, amelyek világossá teszik: a diakónus szolgálat a egyszerre szakmai és hitbeli természetű és e kettő nem kioltja, hanem – megfelelő szabályozás mellett – gazdagíthatja egymást.

„Manapság sokat gondolkodunk azon, hogyan tegyünk bizonyosságot, mi a tennivalónk, hogyan tudjuk Krisztust felmutatni? A diakónia atmoszférájában milyen egyszerű ezekre a felelet! Hagyja az egyház, engedje, vállalja, hogy Krisztus újra kifejeződjék életében! Ő ma is ebben fejeződik ki: könyörület, szeretet és szolgálat.”²³

A diakónus hivatása ebből a szolgáló Krisztusból fakad, és akkor marad önazonos, ha szolgálatának középpontjában az irgalmas Úr személye áll.

ABSZTRAKT

A diakónus mint keresztyén szociális munkás? Szerepértelmezési és etikai dilemmák a diakónusi szolgálatban

A tanulmány a diakónus szerepének teológiai, jogi és szakmai értelmezését vizsgálja. Kiindulópontja az a kérdés, hogy a diakónus tekinthető-e keresztyén szociális munkás-

23 JUHÁSZ Zsófia: *Egyházunk szeretetszolgálat*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1969, 4–5.

nak, illetve milyen etikai és identitásbeli dilemmák fakadnak ebből az értelmezésből. A dolgozat áttekinti a diakónia református teológiai alapjait, az egyházi törvényi szabályozást, valamint a felsőfokú diakónusképzés célját. Elemzi a Szociális Munka Etikai Kódexének világnézeti semlegességet hangsúlyozó elveit, és bemutatja az ebből fakadó feszültségeket a missziói küldetést hordozó diakónusi szolgálatban. Két konkrét eset ismertetésén keresztül rávilágít a szakmai és hitbeli meggyőződés közötti konfliktusokra. A tanulmány javaslatot tesz egy Keresztény Szociális Munka Etikai Kódexének kidolgozására, amely keretet biztosíthatna a diakónusi identitás teológiailag megalapozott és szakmailag rendezett gyakorlásához.

Kulcsszavak: diakónia, diakónus, keresztény szociális munka, református teológia, etikai dilemmák, misszió, világnézeti semlegesség, szociális munka

ABSTRACT

Deacon as Christian Social Worker? Self-Perceptual and Ethical Dilemmas in the Diaconal Work

This study examines the theological, legal, and professional interpretation of the role of the deacon. Its starting point is the question of whether the deacon can be regarded as a Christian social worker, and what ethical and identity-related dilemmas arise from this interpretation. The paper reviews the Reformed theological foundations of diaconia, the relevant church legislation, and the objectives of higher education in diaconal training. It analyses the principles of worldview neutrality emphasized in the Code of Ethics of Social Work and presents the tensions that emerge from these principles within diaconal ministry understood as a missionary vocation. Through the presentation of two specific cases, the study highlights conflicts between professional standards and faith-based convictions. Finally, it proposes the development of a Code of Ethics for Christian Social Work that could provide a framework for a theologically grounded and professionally coherent practice of diaconal identity.

Keywords: diaconia, deacon, Christian social work, Reformed theology, ethical dilemmas, mission, worldview neutrality, social work

Bevezetés

*Bass László –
– Háberman Zoltán
– Zolnay János*

A PÉCSI ZSIDÓ KÖZÖSSÉG TÁRSADALOMTÖRTÉNETE ÉS JELENKORI HELYZETE AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM SZOCIOLÓGIAI KUTATÁSA TÜKRÉBEN

Jelen tanulmány a pécsi zsidó közösség társadalomtörténetét és a Pécsi Zsidó Hitközség jelenkori közösségi működését vizsgálja szociológiai megközelítésben. Kiindulópontunk kettős: egyrészt rekonstruálni kívánjuk, hogyan szerveződött és működött a pécsi zsidó közösség a 19–20. század fordulójától napjainkig, különös tekintettel a mindennapi intézményi életre (hitközségi adminisztráció, oktatás, vallási infrastruktúra), valamint a szolidaritási és gondoskodási formákra (Chevra Kadisa, betegsegélyezés, nőegyleti karitás, segélyezés, szeretetházi ellátás). Másrészt a jelenkori pécsi zsidó közösség belső szerkezetét, szociális szükségleteit, részvételi mintázatait és identitásnarratíváit empirikus kutatás alapján elemezzük.

A vizsgálat sajátossága, hogy a közösség leírása nem kizárólag „külső” megfigyelő pozíciójából történik. A kutatás a Pécsi Zsidó Hitközség és Goldmann Tamás elnök megbízásából és együttműködésével valósult meg, így a kutatási folyamat – a kérdésfeltevéstől az adatfelvételig – eleve párbeszédhelyzetben zajlott. A kutatás célja nem diagnózis felállítása a közösségről, hanem olyan, módszertanilag kontrollált tudás létrehozása, amely alkalmas a hitközség intézményi és szociális szolgáltatásainak tervezését, fejlesztését támogató döntések megalapozására. A tanulmány ennek megfelelően tudományos beszámoló: a történeti háttér bemutatását követően ismerteti a kutatás módszertanát, majd a kvalitatív és kvantitatív elemzések eredményeit integrált módon tárgyalja.

A kutatás helyi lebonyolítását a Pécsi Zsidó Hitközség támogatta. Az empirikus adatfelvételt az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem felekezeti szociális munkás alapszakos hallgatói végezték terepmunká-

ban¹ a pécsi zsidó közösségben 2025. július 3. és 6. között. A munkát Bass László vezette a *Társadalomkutatás módszerei* című kurzus keretében, a képzés első évét záró évfolyam bevonásával. A kérdőíves és interjú kutatás szakmai előkészítésében és elemzésében Zolnay János és Háberman Zoltán működött közre.

A hallgatói terepmunka oktatási és kutatási szempontból egyaránt strukturált keretek között zajlott. A hallgatók tanulmányaik során – különös tekintettel módszertani kurzusaira – felkészítést kaptak a kérdőívkészítés, a kérdőíves lekérdezés, valamint a kvalitatív interjútechnika (kérdézési stratégiák, etikai szempontok, helyzetkezelés, jegyzetelés és rögzítés) alapelveire. A kutatócsoport a terepmunka előtt egységes protokollokat alakított ki az adatfelvételre, a kapcsolatfelvétel és beleegyezés rendjére, valamint az anonimitás és adatvédelem biztosítására. A terepmunka során a hallgatók lehetőséget kaptak arra, hogy a társadalomkutatási módszertan elméleti ismereteit a gyakorlatban alkalmazzák, miközben kapcsolatokat építettek a pécsi közösség tagjaival, és megismerték a hitközségi működés hétköznapi tereit.

A kutatási munka folyamatai adatfelvételi alkalmak voltak, informális és intézményi kapcsolódást jelentettek a közösséghez, résztvevő megfigyeléseket is végeztünk: a csoport részt vett a hitközség szombati és mártír-istentiszteletén, valamint a temetőben tartott megemlékezésen. E részvételi dimenzió a kutatás szempontjából a helyi közösségi normák, rituális rend és közösségi kommunikáció megértését elősegítő kontextuális keret: a vallási és emlékezeti alkalmakon való jelenlét olyan tapasztalati tudást adott, amely az interjúk értelmezésében is releváns (például a részvétel, a kötődés és a közösségi szolgáltatásokhoz fűződő viszony kérdéseiben).

A tanulmány szerkezete ezt a kettős célt követi. Először rövid, de szociológiai szempontú történeti áttekintést adunk a pécsi zsidó hitközségről, különös tekintettel a közösségi intézményrendszerre és a szociális gondoskodás szerveződési formáira. Ezt követően bemutatjuk a kutatás módszertanát: a mintavételi logikát, az adatfelvétel eszközeit, a kérdőíves (kvantitatív) és interjú (kvalitatív) adatgyűjtés egymásra épülését, valamint az elemzési eljárásokat. A következő fejezetekben a kvantitatív adatokból kirajzolódó alaplínejakat (demográfiai összetétel, részvételi formák, szolgáltatáshasználat, szükségletek) és a kvalitatív interjúk tematikus tanulságait együtt tárgyaljuk, hogy a „számok” és a „történetek” egymást kiegészítve adjanak képet a kortárs pécsi zsidó közösség állapotáról. A kvalitatív, interjúkra épülő narratív technikát alkalmazó elemzésben nagy mértékben a Holokauszt öröksége vált hangsúlyossá.

A kutatás várakozásaink szerint nemcsak a Pécsi Zsidó Hitközség számára szolgáltat alkalmazható tudást a szociális szolgáltatórendszer tervezéséhez és a közösségi programok célzottabb alakításához, hanem módszertani mintát is adhat más vidéki hitközségek számára. Ennek megfelelően a jelen vizsgálatot pilot jellegűnek tekintjük: a tapasztalatok alapján a kutatás – intézményi együttműködésben – más vidéki közösségekben is folytatható, összehasonlító keretek között is értelmezhető eredményeket létrehozva. A tanulmány végén közösségépítési javaslatokat is megfogalmaztunk.

1 Dr. Dénes Edit, Fodor Gerda, Bese Panna, Oláh Rebeka, Bende Gabriella, Németh Gergely.

A pécsi zsidó hitközség rövid története

Schweitzer József pécsi hitközségtörténete² nem egyszerűen „eseménytörténet”: valójában egy városi kisebbségi társadalom belső szerkezetének, intézményeinek és mindennapi túlélési technikáinak krónikája. A pécsi zsidóság története ebben az olvasatban nem a „nagy fordulatok” sorozata, hanem annak a kérdés-

nek a hosszú, sokszor fájdalmasan részletező vizsgálata, hogy miként lesz a házalók és kisiparosok gyülekezetéből polgárosodó, intézményeket építő közösség; hogyan alakul át a hit, a nyelv, az iskolázottság és a munka világa; s miként roppantja össze ezt a világot előbb a 20. század politikai erőszaka, majd 1944-ben a deportálás. Középpontban végig a társadalom van: a rétegek, a szakmák, a családi stratégiák, a közösségi gondoskodás és az a mindennapi munka, amelyet a hitközség – a Chevra Kadisától a nőegyleten át az iskoláig – a szegénység és kiszolgáltatottság enyhítésére végzett.

A pécsi hitközség korai évtizedeinek egyik legbeszédesebb mozzanata a saját tér megteremtése: a vallásgyakorlás és a közösségi jelenlét „helye” a városi térben. A kezdeteknél még egy magánház egyik szobája az imaház; a közösség kicsi, de máris intézményesedni akar. Amikor 1843-ban felavatják a Citrom utcai zsinagógát, az nem csupán építkezés, hanem társadalmi állítás: a frissen szerveződő hitközség önmagát tartósnak, a városban „jogos” jelenlévőnek gondolja. A leírt avatási rend – a zsoldárok, a körmenet, a Tórák átvitele baldachin alatt, a rabbi által szerkesztett alkalmi imakönyv – azt is megmutatja, hogy a közösség egyszerre őriz tradíciót és kommunikál a környező világgal. Jelzésértékű, hogy az ünnepen nemcsak zsidók vannak jelen, hanem a város más vallású tekintélyes személyiségei is: a zsinagógaavatás itt a városi társadalom egyik nyilvános eseményévé válik. Már ebben a korai korszakban kirajzolódik a pécsi zsidóság egyik alapélménye: a város felé való nyitás vágya és a kívülről jövő feltételekhez történő alkalmazkodás kényszere egyszerre van jelen.

A 19. század közepén a pécsi zsidó társadalom szerkezete még inkább kicsi kereskedők, piaci árusok, iparosok világa, amelyben a mobilitás reménye és a kirekesztés tapasztalata egyszerre működik. 1848-ban Pécsen is fellángol az antiszemita indulat, amelyet Schweitzer – forrásaira támaszkodva – nem „örök” gyűlöletként, hanem társadalmi feszültségként rajzol: kenyérféltés, céhes és kispolgári verseny, politikai jogok féltése.

2 SCHWEITZER József: *A Pécsi Izraelita Hitközség története*, Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, 1966. Schweitzer műve a legátfogóbb és legalaposabb áttekintés a pécsi zsidó közösség történetéről, mely Scheiber Sándor szakmai támogatásával készült. Azóta sem született mélyebb történeti elemzés, ezért elengedőnek bizonyult erre az alapműre támaszkodnunk.

A zsidók boltbezárása, a tanács határozata az „engedély nélkül tartózkodók” eltávolításáról, a katonaság megjelenése a piacon, majd a kormányzati beavatkozás mind azt jelzi, hogy a zsidó lét ekkor a rendészet és a közigazgatás, a környezet peremén áll: bármikor lehet belőle „közbiztonsági ügy”. Ugyanakkor a közösség reagál: kiáltványt ír, védelemért folyamodik, és – ami társadalomtörténeti szempontból különösen beszédes – a szabadságharc felé lojális, anyagilag áldozatkész, sőt fegyveres szolgálatra is jelentkezik. A lojalitás itt nem pusztá retorika: önmeghatározás, amelyhez a hitközség a közösségi pénztár, az adakozás és az önkéntes újoncállítás eszközeivel próbál társadalmi elismerést rendelni. A korszak egyik finom ellentmondása is megjelenik: egyes fiatalabb, szerényebb anyagi helyzetű tagok vallási „újító együletet” szerveznek abban a hitben, hogy a külső alkalmazkodás gyorsítja az egyenjogúságot. Schweitzer ezt nem teológiai reformként, hanem politikai stratégiai tévedésként értelmezi: a vallási forma „simulása” nem oldja fel a társadalmi előítéletet, viszont belső konfliktusokat szül, és hamis gyanút vet a hagyományhoz ragaszkodókra. Ez az epizód már előrevetíti a későbbi pécsi zsidó társadalom egyik állandó kérdését: miként lehet úgy modernizálódni, hogy közben a közösség ne szakadjon ketté, és ne tegye magát kiszolgáltatottá a többségi társadalom elvárásainak.

A közösségi élet stabilizálásában óriási szerepet kapnak a rabbik és az intézmények. Löw Izrael első pécsi rabbija Schweitzernél nem annyira „életrajzi alak”, inkább közösségszervező erő: tradicionális felfogása, békeszerető természete, liturgikus műveltsége egyszerre tartja egyben a közösséget akkor, amikor a modernizáció igénye már felőlük is érkezik. Az ő alakján látszik, hogy a rabbi a 19. században nem csupán vallási funkcionárius, hanem a helyi társadalom egyik tekintélyes mediátora is: tanít, békít, jogvitákban eligazít, és egyben az oktatás, a fegyelem és a közösségi normák őre. A zsinagógai rend, a csend, az áhítat követelményei, a templomi magaviselet szabályozása mind a polgárosodó városi életmódhoz való alkalmazkodás részei: a közösség a „méltság” nyelvén akar jelen lenni a városban.

A 19. század második felében a pécsi zsidó társadalom látványosan átalakul. A nagy zsinagóga 1869-es felépítése már a városi polgárság és a hitközségi intézményrendszer erejét jelzi: a monumentalitás nem csupán esztétika, hanem státusz. A zsinagóga orgonája, a kórus, a német majd magyar prédikációk, a fegyelem és ünnepélyesség igénye egy „neológ jellegű”, de helyben árnyalt közösségi kultúrát rajzol: a hagyományt nem dobják el, de a nyilvános jelenlét formáit modernizálják. Ezzel párhuzamosan döntő jelentőségű az iskolaügy. A hitközségi iskola nem egyszerűen oktatási intézmény: a társadalmi felemelkedés, a magyarosodás s egyben a belső kohézió eszköze. Schweitzernél az iskola története végig szociológiai tétellel bír: a gyerekek nyelvtudása, az állami ellenőrzés, a németesítő kísérletek, majd a magyar nyelv térnyerése mind azt mutatja, hogy az iskola a zsidó lét egyik „frontvonala”. A tanítói figurák – Götzl Salamon, Goldberger József – egyszerre pedagógusok és kulturális közvetítők. A héber tanítás és a magyar nemzeti irodalom iránti tisztelet nem ellentétként jelenik meg, hanem kettős kötődésként: a pécsi zsidóság egyszerre akar zsidó vallási műveltséget és egy kulturálisan magyar polgári életet élni.

A polgárosodással együtt azonban belső társadalmi feszültségek is megjelennek. A tanító, aki „csak” tanító, nem vehet el egy dúsgazdag polgárlányt: ez a történet Schwei-

tzernél nem pikantéria, hanem a zsidó társadalmon belüli kasztosodás és státuszkülönbségek lenyomata. Vagyis miközben a közösség a külvilág felé egyenjogúságért küzd, belül maga is újratermeli a rang és pénz logikáját. Ezzel együtt a jótékonyság és a szolidaritás intézményei korán megerősödnek: nőegylet, betegsegélyezés, szegénygondozás, majd a nemzetközi zsidó szervezetek támogatása. A Chevra Kadisa különösen jellegzetes: egyszerre temetkezési egylet, szociális háló és a közösségi fegyelem egyik alappillére. A pécsi zsidó társadalom modernitása tehát nemcsak kulturális (kórus, orgona, iskola), hanem jóléti-szociális modernitás is: szervezett segélyezés, intézményes gondoskodás és a közösségi erőforrások redistribúciója.

A 20. században ez a világ előbb megrendül, majd tragikusan összeomlik. 1918 után a szerb megszállás és az infláció nemcsak politikai, hanem nagyon is mindennapi válság: a tanárok és tisztviselők fizetése elértéktelenedik, a gyerekek rosszul tápláltak, az iskola túlszűfolt, a hitközségi apparátus létfenntartási gondokkal küzd. A megszállás után, a „visszatérés” pillanata sem megkönnyebbülés: a fehérterror korszakában a zsidókat a jobboldali sajtó, az egyetemi bajtársi szervezetek, a különítményes mentalitás és a helyi érdekvédelmi antiszemita szervezetek újra és újra célponttá teszik. Schweitzer leírása ebből a korszakból különösen szociografikus: látszik benne, hogyan működik az antiszemitizmus mint társadalmi gyakorlat. Nemcsak ideológia, hanem bojkott, utcai inzultus, kaszinótagság körüli bizonytalanság, „igazoltatás” a sétatéren, provokáció a színházban, kirekesztés a bajtársi szövetségből. És közben látszik az is, hogyan reagál erre egy közösség: egyszerre próbál lojalitást demonstrálni a hatóság felé, és önvédelmi reflexeket épít ki alulról, a mindennapi biztonság érdekében.

A numerus clausus idején a pécsi helyzet különleges: Schweitzer hangsúlyozza, hogy az egyetem bizonyos értelemben méltányosabban jár el, mint máshol, s a zsidó hallgatók közül sokan Pécsen találnak „menedéket” a budapesti kirekesztés után. De ez sem idill: a zsidó hallgatók segélyezésére menza, fűtött tanulószoba, taneszközök, ruhaellátás szerveződik, vagyis a felsőoktatás a zsidó közösség számára szociális kérdés lesz. A hitközség mintegy párhuzamos „jóléti állammá” válik: ott segít, ahol a többségi intézmények korlátoznak vagy kizárnak.

A 30-as évek „viszonylagos nyugalma” Schweitzernél mindig kettős: kívülről enyhültebb légkör, belül továbbra is nyomor, előregedés, fogyó gyereklétszám, sokféle segélyező szervezet párhuzamos munkája. A közösség kulturális energiái – előadások, kórus, hangversenyek, Goldmark-egyesület – részben kárpótlások: a nyilvános térből kiszoruló zsidó polgárság a saját intézményeiben teremti meg a közösségi „nyilvánosságot”. Ezzel egyidőben a jótékonyosság nem dísz, hanem szükséglet: tápintézet, rendszeres segélyezettek, városi támogatások, egyleti adományok. A közösség belső társadalmi szerkezetében mind erősebben látszik, hogy nem homogén „polgári tömb”: vannak vagyonosak, vannak tisztas középrétegek, és vannak a nyomor szélén állók, akiknek kérelmei – lakbérhátralék, éhezés, betegápolás – a korszak társadalmi valóságát csupaszítják le.

A döntő fordulat 1938-tól a zsidótörvények kora. Schweitzer itt nem jogtörténeti tanulmányt ír, hanem a jogfosztás társadalmi következményeit követi végig: a kis- és középrétegek gyors elszegényedését, a kistisztviselők és alkalmazottak állás-

vesztését, a kamarákból kiszorított fiatal értelmiségiek pályázárását, az „örségváltás” mindennapi tapasztalatát. A hitközség működése ekkor kényszerűen kitágul: érdekvédelmi, önszegélyző, részben „belső önkormányzati” szervvé válik, amelynek egyszerre kell szociális segélyezést, átképzést, menekültügyet, kívándorlási tanácsadást, jogvédelmet, s

közben a hagyományos hitéletet és oktatást fenntartania. Ez a korszak mutatja meg legélesebben a pécsi zsidó társadalom önszervező erejét, de egyben a belső egyenlőtlenségek morális próbáját is: Schweitzer nem hallgatja el, hogy a nagy vagyonok birtokosai közül nem mindenki vállal arányos terhet, miközben a kis- és középjövedelműek sokszor nagyobb megértést tanúsítanak.

A zsidótörvények társadalmi ellenszere Pécsen az átképzés és a közösségi mobilitáció. A Vázsonyi Vilmos-kör és a községkerületi ifjúsági szervezetek valóságérzékkel reagálnak: ha a régi pályák lezárulnak, új mesterségeket kell tanulni, és – mint legvégső menekülőt – a kívándorlás lehetőségére is fel kell készülni. A tejipari, mezőgazdasági, ipari és nyelvi tanfolyamok leírása valójában társadalmi dráma: polgári és középosztályi önképű embereknek kell elképzelniük magukat mezőgazdasági munkásként, kézműves szakmákban, fizikai munkában, és mindezt egy olyan közegben, amely közben egyre nyíltabban ellenséges velük. Az átképzés ezért nem csupán gazdasági program, hanem identitásmunka is: újra kell értelmezni a „tisztesseges megélhetést”, a státuszt, a jövőt. Schweitzer egyik legerősebb társadalomtörténeti állítása, hogy ezt a belső ártétegződési kísérletet a fiatalok viszik, miközben az idősebb generációk sokszor még a régi remények nyelvén beszélnek.

A közösségi gondoskodás intézményei ekkor a legintenzívebben működnek. A Chevra Kadisa temet és segélyez, a Nőegylet a „láthatatlan bál” gyűjtésével a nyomorhoz igazítja a polgári jótékonyosság formáit, a Rófé Chólim gyógyszert és ételmezt ad, a WIZO a menekültek és kívándorlók ügye felé nyit, a hitközség pedig mindezt koordinálni próbálja – nem mindig sikerrel, mert az egyleti autonómiák feltétele belül is versengést termel. Mégis, a lényeg az, hogy a kirekesztés éveiben a közösség a saját intézményeiben hoz létre életlehetőségeket, és sokak számára ez a háló a fizikai túlélés feltétele.

Ezzel párhuzamosan a külső világ egyre durvábbá válik: nyilas rongálások, uszító sajtó, egyetemi bajtársi szervezetek erőszakos követelései, a munkaszolgálat első halottai, menekültek határhelyezetei, vagyon- és jogfosztások, a mindennapi megszégyenítés. Schweitzer leírásában különösen fontos, hogy a közösség egyszerre él meg reményt és illúziót: sokan még a lojalitás deklarálásában keresnek védelmet, miközben a folyamat logikája már a teljes kiszorítás felé tart. A hitközség még tiltakozik, deklarációkat küld, „ítéljete” című iratot terjeszt, helyi és országos kapcsolatokon keresztül próbál politikai támaszt találni – de a társadalmi gépezet közben már a végső megoldás felé gördül.

1944 márciusa után mindez néhány hét alatt összeomlik. Schweitzer deportáció-fejezete a pécsi városi társadalom szétszakításának és elnémításának leírása: letartóztatások, csillag, vásárlási tilalmak, majd a gettó, amelyet úgy jelölnek ki, hogy a későbbi elszállítás logisztikája könnyű legyen. A gettóban a zsúfoltság, az élelmezési nehézség, a munka elvesztése és a jövő ismeretlensége ideges feszültséget termel, miközben a Zsidó Tanács – a rendőrségi és városi hatóságok között – próbál minimális rendet és ellátást szervezni. A vallási élet rövid ideig kapaszkodó: Sovuot ünnepén a szabad ég alatt imádkoznak, néhány Tórát és kegyszert magukkal visznek, az értékeket – jelképesen is – próbálják megmenteni. A gettó azonban csak átmenet: június végén a Lakics-laktanyába hajtják őket, motozás, megalázás, istállók, vízhiány, éhezés, verések, öngyilkosságok kísérik a néhány napot, majd július 4-én a deportálás. A város „kihalt utcái” azt jelzik, hogy a többségi társadalom nyilvánossága ekkor már nem képes vagy nem meri vállalni a tanúságot; a hivatalos sajtó pedig cinikus hangon búcsúzik az elhurcoltaktól. A pécsi zsidó társadalom, amely száz év alatt intézményeket, kulturális életet, szociális hálót épített, néhány hét alatt tömeggé és „szállítmánnyá” degradálódik. Embereket tesznek tönkre, gyilkolnak meg, a közösségi élet teljes infrastruktúráját: az iskolát, az egyesületeket, a mindennapi szolidaritás mechanizmusait, a helyi társadalmi emlékezetet.

A felszabadulás utáni fejezet Schweitzernél az újjászervezésről szól: romokból, hiányból, gyászból. Először néhány munkaszolgálatos tér vissza, megalakul a Zsidók Tanácsa, amely elsősorban gazdasági és lakásügyekkel foglalkozik, összegyűjti a megmaradt javakat, segélyez, felkutat. A hitközség újraindítása fokozatos: előbb istentisztelet, aztán iskola a gyermekeknek, majd a Szeretetház működése – immár nem az eredeti lakókkal, mert őket meggyilkolták, hanem újabb rászorulókkal. Újra választanak vezetőket, új kántor szervezi a kórust, 1947-ben Schweitzer József rabbi kerül a pécsi szószékre, elindul a Talmud–Tóra, előadások, vallásművelődés. A közösség létszáma már csak töredék, és közben folyamatos a vándorlás: egyesek Pécsre költöznek, mások elmennek. De a hitközség – iskola, templom, szeretetház, mindennapi istentisztelet – mégis újra működő társadalmi szervezetként jelenik meg: nem a régi polgári világ folytatásaként, hanem a túlélés és emlékezés intézményes formájaként.

A könyv egyik legmeggrázóbb záró képe a mártíremlékmű felavatása és a gyászmenet, amely ugyanazon az útvonalon halad, ahol 1944-ben a deportálásra vitték a pécsieket. Ez a gesztus szimbolikus értelemben azt mondja: a város tere nem felejt, a közösség emlékezete visszafoglalja a nyilvánosságot, és a túlélők a közösségi rítus nyelvén új jelentést adnak a helynek, ahol a kirekesztés végbement. Schweitzer esszéje így ér véget: nem azzal, hogy „minden helyreállt”, hanem azzal a józan felismeréssel, hogy a pécsi zsidó társadalom története a 20. században a gondoskodás és kultúra felépítésének, majd a jogfosztás és pusztítás gyors szétesésének, végül a maradék közösség újjászervezésének története. És hogy mindebben a hitközség – a maga szociális intézményeivel, segélyező egyesületeivel, iskolájával, kulturális köreivel – nem „mellékszereplő”, hanem maga a társadalmi élet gerince volt: az a szervező erő, amely a szegénységet enyhítette, a mobilitást támogatta, a kirekesztés idején menedéket adott, és a pusztítás után is képes volt valamiféle közösségi életet újraindítani.

A Pécsi Hitközség közelmúltja

A pécsi zsidó hitközség társadalmi arculatát a 19–20. század fordulójától kezdve nem elsősorban egyetlen vallási irányzat, hanem egy városi kispolgári-polgári létforma, valamint az ehhez illeszkedő intézményi infrastruktúra szervezte. Schweitzer József történeti leírásából az rajzolódik ki, hogy Pécsen a hitközség már korán többfunkciós közösségi szervezetté vált: a rituális szolgáltatások, az iskolaügy, a kulturális élet és a szociális gondoskodás egymást erősítő rendszert alkotott. A Chevra Kadisa, a nőegylet, a betegsegélyző szervezetek, a tápintézetek és a különféle segélyezési formák nem „melléktevékenységek” voltak, hanem a közösségi integráció mindennapi mechanizmusai: a tagságot a kölcsönös kötelezettségek, az ellátás, a társas érintkezés és az intézményekhez való hozzáférés tartotta egyben. A szociális funkciók különösen akkor erősödtek fel, amikor a politikai környezet szűkítette a zsidó csoport mozgásterét: a két világháború között, majd a zsidótörvények idején a hitközség egyszerre lett érdekvédelmi, önszegélyző és – részben kényszerűen – „belső önkormányzati” közeg. Ennek a történeti előzménynek a súlya azért fontos, mert a közelmúlt pécsi közösségépítő gyakorlatai több ponton ugyanezt a társadalomszervező logikát aktualizálják: a közösségi rítusok helye, és hangsúlyosan ellátási, kapcsolati és kulturális erőforrás.

A 21. század elejére a pécsi hitközség – a vidéki zsidóság általános mintázatához hasonlóan – demográfiai és szerkezeti értelemben zsugorodó, idősödő, heterogénebb tagságú közösséggé vált. A helyzetleírást Goldmann Tamás, a Hitközség elnökének az online médiában megjelent cikkei és a vele készített interjúk alapján elemeztük, értelmeztük.³ Goldmann Tamás elnökségének (a 2009 utáni korszaknak) szociológiailag az a kulcsmozzanata, hogy a „fenntartás” és a „túlélés” nyelvétől elmozdult a közösségi funkcionalitás nyelve felé: a hitközség akkor marad társadalmi valóság, ha a tagság számára ténylegesen használható kereteket ad a mindennapokhoz. Ennek a szemléletnek a gyakorlati középpontjába a szociális gondoskodás került, mégpedig olyan módon, hogy az ne a közösség „kudarcat” (előregedés, fogyás) adminisztrálja, hanem az időskorhoz kötődő szükségleteket közösségi normává emelje: a rászorultság ellátása a hitközség legitimációjának egyik fő forrásává válik.

Ennek legláthatóbb terepe a Dr. Szántó László Szeretetotthon. Az intézmény egyszerre működik bentlakásos idősellátásként és a hitközség városi „közzolgáltatási” jelenlétének platformjaként. A közelmúltban az ellátás minősége és szervezettsége a városi környezetben is reputációt termelt: az otthon 58 férőhelyes, és a várólista nagysága (a sajtóban 160 körüli igénylő is megjelenik) jelzi, hogy a hitközség fenntartói szerepe itt nem kizárólag a saját tagságra korlátozódó funkció. Ez a helyzet kettős következménnyel jár. Egyrészt a hitközség intézményi „láthatóságát” növeli: a város felől érkező igények révén a közösség nem zárt szubkultúra, hanem a helyi jóléti mezőny egyik szereplője. Másrészt belsőleg újraértelmezi a tagsági köteléket: a közösséghez kapcsolódás liturgikus részvétel, gondozási és támogatási háló, amely a társadalmi kiszolgáltatottságra ad választ és megoldást.

3 GOLDMANN Tamás: *A Pécsi Zsidó Hitközséghez kapcsolódó közösségi és szociológiai reflexiók / bevezető szövegek az OR–ZSE felméréséhez*, Kézirat, a beszélgetésben közölt szöveg.

A bentlakásos ellátást kiegészítő, a lakókörnyezetben nyújtott szolgáltatások – házi segítségnyújtás, egészségügyi szervezés (például vérvételek), bevásárlási támogatás, beteg-tagoknak bárhesz-kihordás, szállítás egy saját járművel – a közösségi élet mikroszintű infrastruktúráját hozzák létre. Ezek a tevékenységek ritkán reprezentatívak, de éppen ettől relevánsak: a közösségi integrációt nem ünnepi alkalmakon, hanem rutinszerű, ismétlődő interakciókban stabilizálják. Goldmann saját narratívájában ezt „szolgáltató közösségként” írja le: olyan hitközségként, amely a vallási keretek mellett szociális és kulturális szolgáltatásokat is képes nyújtani, méltóság- és autonómiaérzékeny módon.

A szociális funkciók mellett a közelmúlt pécsi közösségépítésének másik pillére a szimbolikus és kulturális tőke tudatos kezelése. A zsinagóga részleges restaurálása és a Pécs–Baranya zsidóságot bemutató állandó kiállítás olyan stratégiai lépések, amelyek a múltat intézményes erőforrássá alakítják: nem pusztán emlékezeti aktusok, hanem identitás- és legitimációtermelő beavatkozások. A térhasználat itt azt jelenti, hogy a város közepén álló „örökségépület” egyrészt egy külső reprezentáció, másrészt egy belső közösségi orientációs pont. A múlt „teherből” „keretté” alakul, és a keret a jelen konfliktusaihoz, integrációs nehézségeihez is használható nyelvet ad: mi az, amit a közösség megőriz, és mi az, amit újraértelmez.

A kulturális programok – zsidó szabadegyetem, online könyvklub, tematikus előadások, kirándulások, közös színház- és koncertlátogatások – egy kisméretű vidéki hitközségben a társadalmi tőke újratermelésének eszközei. Ezek a formák „kultúraforgasztást” jelentenek, valamint emberi kapcsolatok kiépülését: rendszeres találkozási alkalmakat, amelyekben a tagság nem adminisztratív kategória, hanem ténylegesen megtapasztalható közeg. Hasonló szerepet kapnak a közös étkezések (szombati ebéd, péntek esti meleg étel, ünnepi vacsorák, havdoló): a rítus itt egyben szociabilitás, és a „vallási idő” közösségi idővé válik. A közelmúltban bevezetett, személyes gesztusok – például a születésnap-i figyelmességek – ugyanezt a logikát követik: a kis közösségek stabilitását gyakran az adja, hogy az egyén látható marad, nem oldódik fel a szervezetben.

A pécsi közösségépítés harmadik eleme a kifelé irányuló kapcsolati stratégia. Goldmann leírása szerint a hitközség körül szakmai és kulturális „baráti holdudvar” alakult: történészek, pedagógusok, művészettörténészek, helytörténészek, kulturális szervezők és egyházi partnerek, akik nem feltétlenül tagok, de együttműködő szereplők. Ez a kapcsolati háló egyszerre erősíti a hitközség városi beágyazottságát és csökkenti a vidéki zsidó közösségek tipikus kockázatát, az elszigetelődést. Itt érdemes észrevenni a szerepcserét a 20. századhoz képest: míg korábban a polgári integráció részben „magától értetődő” asszimilációs pályákon (iskola, foglalkozási mobilitás, városi elitek kapcsolatai) történt, addig a közelmúltban a beágyazottság inkább projektszerű, partnerségi és kulturális együttműködésekben keresztül áll elő.

A közösség belső szerkezetéről Goldmann különösen hangsúlyos elemzéseket ad, amelyek a normák közvetítésének válságáról szólnak. A 2010-es években a holokauszt-túlélő generáció és a régi pécsi polgári zsidó elitekhez kötődő „presztízshordozók” fokozatos eltűnése személyi veszteség és strukturális változás: megszűnnek azok a hallgatólagos viszonyítási pontok, amelyek korábban keretet adtak a vitáknak, tompított-

ták a konfliktusokat, és előzetes legitimációt biztosítottak a döntéseknek. A presztízs helyére könnyebben kerül performatív elismerés (láthatóság, aktivitás, hangosság), ami önmagában nem „rosszabb”, de más konfliktusdinamikát termel: a viták gyakrabban személyesednek el, mert hiányzik a közös metaszint. Ehhez társul a tagság heterogenizálódása, különösen a betért és a született tagok eltérő közösségi szocializációja. Goldmann érvelése szerint a feszültség nem „identitásvizsga”, hanem normarendszerek ütközése: az implicit, hallgatólagos szabályokkal működő lojalitásformák találkoznak az intenzívebb, kérdezőbb, reflexívebb részvételi mintákkal. Ennek kezelése nem egyszerű mediációs kérdés és közösségszervezési feladat: láthatóvá tenni a különbségeket úgy, hogy ne delegitimálja egyik csoport tapasztalatát sem.

Innen érthető a participatív szociológiai felmérés jelentősége is, amelyet az OR–ZSE tanárai és hallgatói a pécsi közösséggel párbeszédben végeznek. Goldmann értelmezésében a kutatás nem külső diagnózis, hanem belső önleírási kísérlet: olyan eszköz, amely adatot és nyelvet ad a kimondatlan feszültségekhez. A felmérés ebben az értelemben a közösségi reflexivitás intézményesítése: a szervezet megpróbálja leírni saját működésének logikáit, és ezzel csökkenteni a „párhuzamos monológok” kockázatát.

A közelmúlt egyik racionális, jövőorientált válasza a generációs reprodukció problémájára a fiatalok megtartását segítő infrastruktúra, például a kedvezményes lakhatást biztosító kollégiumi megoldás, amely Pécsre érkező zsidó fiatalok számára teremt belépési pontot. Ez a lépés jól mutatja a pécsi modell alapfeltevését: a vidéki közösség nem tud egyszerűen „ráépíteni” a fiatalokra, ha nincs olyan erőforrás, amely a városba kerülő fiatal felnőttek élethelyzetéhez illeszkedik. A közösség így inkább feltételeket épít, és nem elvárásokat fogalmaz: a kapcsolódás lehetőségét próbálja létrehozni.

Összességében Goldmann Tamás munkásságán keresztül a pécsi zsidó hitközség közelmúltja egy olyan kisméretű, de intézményileg aktív közösséggé írható le, amely a demográfiai zsugorodást és a társadalmi heterogenizálódást rituális helyként és hangsúlyosan szolgáltatási, kulturális és partnerségi kapacitások építésével kezeli. A történeti folytonosság itt nem a régi társadalmi szerkezetek rekonstruálása, inkább a hitközség klasszikus funkcióinak – szociális gondoskodás, oktatás-kultúra, közösségi identitás, érdekvédelem – korszerű újrászervezése. A modell erőssége, hogy a közösségi tagságot konkrét szükségletekhez kapcsolja, és ezzel „élhetővé” teszi a hitközségi kötődést. A legnagyobb kockázat ezzel együtt strukturális: a presztízhordozó generációk eltűnése, a normák pluralizálódása, valamint a hosszú távú erőforrás-bizonytalanság olyan feszültségek, amelyeket nem lehet pusztán jó szándékkal kezelni. Éppen ezért a pécsi hitközség közelmúltjának egyik tanulsága az, hogy a közösség fennmaradása a 21. századi vidéki térben intézményi működőképességen, gondoskodási hálókon, kulturális sűrítésen és reflektív önleíráson múlik.

Kvantitatív kutatási eredmények

Adatfelvételünkben a Pécsi Zsidó Hitközség tagjainak helyzetét tártuk fel. Igyekezünk felmérni a tagok zsidó identitásának jellemzőit, az emberek szociális és egészségi

körülményeit, kapcsolatrendszerét, társadalmi integrációjuk mértékét, jövőképüket stb. – elsősorban a közösség erősítése, illetve az esetleges problémák kezelése szempontjából. A nyilvántartás szerint 78 tagja van a hitközségnek, közülük 35 fővel készítettünk kérdőívet és/vagy interjút (mintánk nem reprezentatív, hiszen az adatfelvételt vállaló személyek feltehetően sok szempontból más jellemzőkkel rendelkeznek, mint azok, akik vállalták a kérdőív felvételét).

A kérdőíves adatfelvételen (a családtagokkal együtt) 62 ember adatait gyűjtöttük össze.

Demográfiai jellemzők

A hitközség tagjainak családszerkezete és a családtagok életkora eltér a város átlagától: háztartások fele 65 év feletti párokból, illetve egyedül élő idős emberekből áll. Erre az eltérésre figyelmet kell fordítanunk a későbbiekben, amikor a hitközség tagjainak életkörülményeit vizsgáljuk majd.

1. tábla: A hitközség tagjainak megoszlása családszerkezet szerint

	PÉCS 2025.	országos 2011.
	%	%
egyszemélyes háztartás (65 év alatt)	7,7	9,3
egyszemélyes háztartás (65 év felett)	23,1	6,7
pár – gyerek nélkül (65 év alatt)	3,8	12,3
pár – gyerek nélkül (65 év felett)	26,9	8,9
egy gyerekes pár	3,8	12,3
két gyerekes pár	7,7	13,2
három és több gyerekes pár	7,7	7,1
egy szülő – felnőtt gyerekkel	3,8	9,7
pár – felnőtt gyerek(ek)kel	15,4	20,5
összesen	100,0	100,0

Az idősebb emberek magasabb aránya önmagában is fontos jellemzője ennek a közösségnek, és felveti annak a kérdését is, hogy a szervezet jövője szempontjából milyen fontos lenne az új, fiatalabb generáció felkutatása, illetve bevonása a hitközség tevékenységébe.

Bár a hitközség tagjai nagyjából idős emberek, de a fiatalításnak az is akadály lehet, hogy a zsidó közösségben a tagok által – életük során – vállalt gyerekek átlaga (1,27) alacsonyabb, mint az országos átlag (1,39), vagy mint a kontrollként választott másik megyei jogú városban, Érden mért átlag (1,98). A fiatalabb zsidó származású és/vagy identitású emberek pécsi jelenlétét színezi a belső vándorlás is.

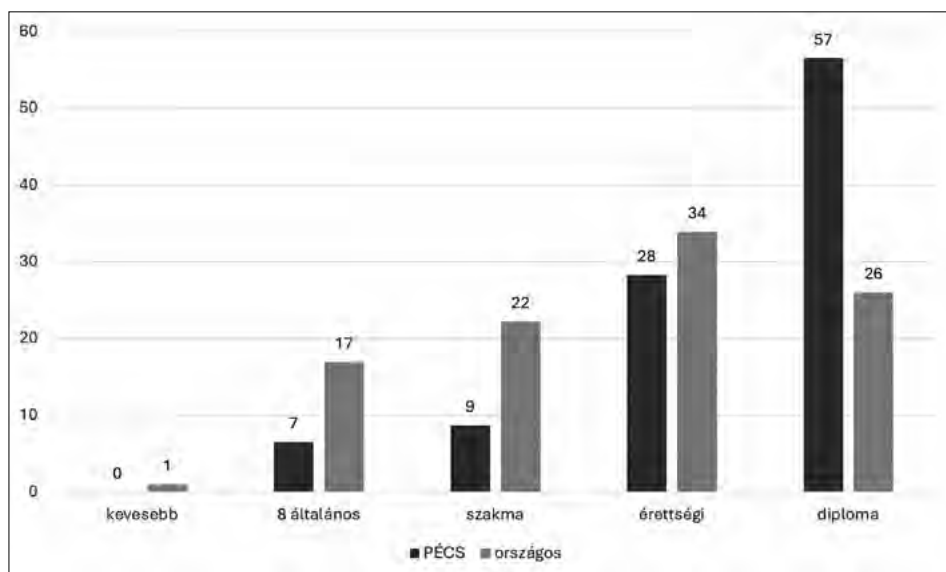
A pécsi minta csaknem fele (42%) nem a városban született, a beköltözőknek kb. egyharmada a fővárosból került Pécsre. A város vonzereje régebben nagyobb volt: a

betelepülők nagyobb része még a rendszerváltás előtt költözött ide. A kérdezetteknek 7%-a tervezi, hogy elköltözne a jelenlegi lakóhelyéről.

A mintában az idősebb korosztály felülreprezentáltsága azt is eredményezi, hogy közöttük viszonylag sokan számolnak be egészségi állapotuk romlásáról, krónikus betegségekről, a mintánkban 30% körül van a krónikus betegek aránya. Ez az arány egyértelműen az életkorral áll kapcsolatban: a 70 év felettiek között Pécsen 71% a betegek aránya.

Társadalmi státusz

A zsidókkal kapcsolatos sztereotípiák egy része szerint ezek az emberek jómódúak, és ezzel összefüggésben magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek a magyarországi átlagnál. Eredményeink ezt a sematikus képet némileg alá is támasztják: a pécsi kérdezettek iskolai végzettsége jelentősen magasabb az országosan jellemzőnél – és magasabb (az egyébként szintén jó státuszú) érdi kontrollmintánál is.

1. ábra: A pécsi minta iskolai végzettség szerinti megoszlása

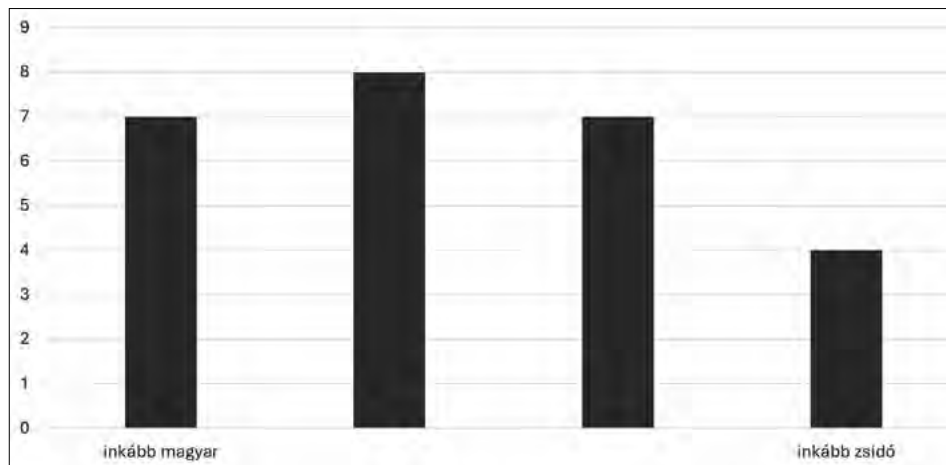
A magas iskolázottság dacára a családok jövedelmi helyzete nagyjából megfelel az országos adatoknak: Pécsen a zsidó hitközség tagjai között a jövedelmi szegénységben élők aránya 15% (az országos adat 14%).

Az anyagi helyzet alakulásában fontos szerepe van annak, hogy az általunk vizsgált családok milyen mértékben foglalkoztatottak. Pécsen a vizsgált személyek magas életkora miatt a foglalkoztatási ráta (65%) alacsonyabb az országos átlagnál (75%). A hitközség tagjai között nagyon sokan azonban nyugdíjasként is dolgoznak.

Zsidó identitás

A pécsi zsidó hitközség jellemzésénél – a minta természetéből adódóan – az emberek nagy része származás, identitás vagy vallás szerint túlnyomórészt zsidónak vallja magát

(92%). A zsidó identitás erősségét ott érzékelhetjük, hogy a kérdezett elsősorban zsidóként vagy elsősorban magyarként határozza-e meg önmagát. (A kérdőívben az embereknek arra kellett válaszolni, hogy elsősorban és másodsorban milyen nemzetiségűnek vallják magukat.)

2. ábra: A pécsi zsidó hitközség tagjainak önbesorolása zsidó identitás szerint

A zsidó identitás erőssége nem kapcsolódik szignifikánsan az egyének szociodemográfiai jellemzőihez, Tendenciájában az érzékelhető, hogy a magukat *inkább zsidóként* meghatározó csoport valamivel *fiatalabb, alacsonyabb végzettségű*, és – a fentiekkel összefüggésben – *kevésbé jó anyagi helyzetben él*. Bár ez a kapcsolat messze nem szignifikáns, felvetheti annak a lehetőségét, hogy a zsidóság felvállalása valamelyest felerősödhetett a rendszerváltás utáni generációkban.

Társadalmi integráció és közösség

A társadalmi integráció vizsgálatánál arra törekedtünk, hogy a hitközség tagjainak a közösségbe való beágyazottságát, a részvétel lehetőségét, társadalmi kohéziójukat közelítsük különböző dimenziók alapján.⁴

A társadalmi integráció esetében figyelembe kellene venni az egyén munkaerőpiaci beágyazódását és ezzel összefüggésben anyagi helyzetét is. A korábbiakban már bemutattuk, hogy az általunk vizsgált emberek magas végzettséggel rendelkeznek, és bár jórészt már nyugdíjasok, sőt sokan egyedül élnek, anyagi helyzetük átlagosnak vagy az átlagnál jobbnak tekinthető.

Az integráció vizsgálata során feltártuk, hogy a kérdezettek mennyire elégedettek az egészségügyi, oktatási, szociális szolgáltatásokkal. Az iskolai osztályzatokhoz hasonlóan értékelve ezeket a területeket, a legjobbnak a szociális ellátásokat minősítik.

4 KOVÁCH Imre – HAJDU Gábor – GERŐ Márton – KRISTÓF Luca – SZABÓ Andrea: A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoდეlljei, *Szociológiai Szemle*, 26. évfolyam, 2016/3, 4–27.

tették (átlag: 3,9), és legkevésbé az egészségügyi ellátásokkal (átlag: 3,2) voltak elégedettek a városban.

A személyek kapcsolattrendszerének vizsgálata során azt mértük fel, hogy valamilyen probléma esetén kihez fordulnának segítségért a hitközség tagjai. A kérdések öt területre irányultak (anyagi nehézségek, neveléssel kapcsolatos problémák, betegség, gyászfeldolgozás, egyéb nehézségek). Az ötből átlagosan 2,2 területen senkitől nem tudnak (vagy akarnak) segítséget kérni, további átlagosan 1,8 területen a családtagok segítségére számítanak. Alig néhányan vannak, akik krízishelyzetben intézményi segítséget kérnek (átlag: 0,5) – a civil vagy egyházi támasz még ennél is kisebb arányban fordul elő. Ez a magukra hagyottság feltehetően összekapcsolódik azzal a kormányzati szándékkal, ami a szociális törvény legutóbbi módosításában is megfogalmazódott:

„(1) Az egyén szociális biztonságáért elsősorban önmaga felelős. (2) Ha az egyén a szociális biztonságának megteremtésére önhibáján kívül nem képes, abban anyagi lehetősége és személyes képessége arányában – a hozzátartozó kötelessége segíteni. (3) Ha az egyén megélhetése önmaga és a hozzátartozók által nem biztosítható, a lakóhelye szerinti települési önkormányzat gondoskodási kötelezettsége áll fenn. (4) Az állami támogatásban részesülő karitatív szervezetek feladata a szociális biztonságban nem élők felkutatása és – erejükhöz mérten történő – segítése. (5) Ha az egyén szociális biztonsága a (4) bekezdésben foglaltak ellenére nem teremthető meg, annak biztosítása az állam kötelezettsége.”⁵

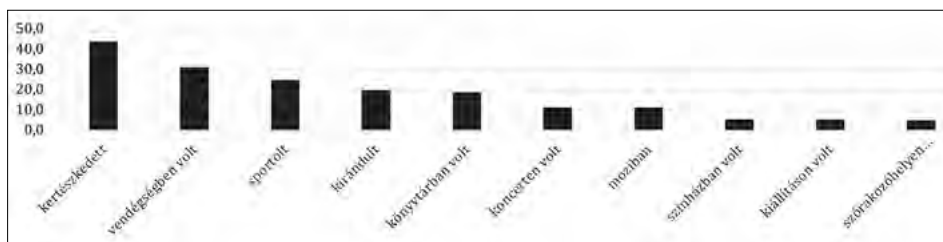
Mivel a hitközség tagjai között sokan vannak az idősek, és közülük sokan már egyedül élnek, érdemes felfigyelni arra is, hogy a családi segítségnyújtásra az életkor emelkedésével egyre kevésbé számíthatnak az emberek.

2. tábla: Hány területen számíthatnak segítségre a családjuktól, illetve civil szervezetektől a hitközség tagjai (5-ből átlagosan hány területen)

korcsoport	családi támogatás	civil	senkire sem számíthat
31–50 év	2,2	0,00	1,8
51–70 év	1,7	0,00	2,7
70 év felett	1,5	0,10	2,1
összesen	1,8	0,04	2,2

Az integráció utolsóként vizsgált területe a szabadidő eltöltésére irányult. Összességében a hitközség tagjai meglehetősen beágyazottnak tűnnek, még az idősebbek is meglehetősen sok napot töltenek kertészkedéssel vagy vendégeskedéssel. A szabadidő eltöltésével kapcsolatos integráció mértékében nem találtunk szignifikáns kapcsolatot sem az életkorral, sem az egészségi állapottal kapcsolatban.

⁵ A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény módosítása 2. §.

3. ábra: A pécsi zsidó hitközség tagjainak szabadidős tevékenységei
(napok száma egy évben – átlag)

Kvalitatív kutatási eredmények

A kvalitatív anyag értelmezése narratív-interjúk szemléletre támaszkodik. Kiindulópontja, hogy az interjúk „tényközlő jelentések” és élettörténeti konstrukciók: a megszólalók a rendelkezésre álló emlékezetanyagból, családi történetekből, hallgatásokból és közösségi normákból építik fel azokat a narratívákat, amelyekben saját helyzetüket és kötődéseiket értelmezik. Ennek megfelelően az elemzés a történetek megmutatása: milyen társadalmi tapasztalatok, identitásfeszültségek és közösségi viszonyok szervezik a megszólalások logikáját. Külön figyelmet kapnak azok a sajátos tényezők, amelyek a pécsi kontextusban az emlékezés és az elbeszélhetőség feltételeit alakítják: a holokauszt intergenerációs öröksége, a szocialista korszak hallgatási gyakorlatai, valamint egy nagyvárosi – mobilitás által formált – „töredék-közösség” mindennapi működése.

A fejezet tehát a pécsi interjúk alapján kirajzolódó jelentésrétegeket, visszatérő motívumokat és tipikus elbeszélési stratégiákat rendezi értelmező keretbe. Az eredmények elsősorban a közösség erősítését és a szociális szolgáltatások tervezését támogató diagnosztikus tudást kívánnak adni: azt, hogy mely pontokon érzékelhetőek stabil kapcsolati erőforrások, hol jelennek meg sérülékenységek, és milyen nyelvi-kulturális mintázatok befolyásolják a közösségen belüli bizalom, részvétel és segítségkérés alakulását.

Az emlékezés nehézségei

A társadalomtudományi interjúknak alapvetően kétféle célja lehet: a kutató meg akar tudni valamit beszélgetőtársától – valami másra vonatkozóan –, vagy pedig magáról a beszélgetőtársáról szeretne megtudni valami fontos dolgot. A gyakorlatban a kettő keveredhet, ám a szöveg elemzése során el kell különítenünk a kétféle megismerési szempontot.⁶ A narratív interjú elméletét és módszertanát arra a felismerésre alapozva dolgozták ki, hogy a klasszikus élettörténeti elbeszélés vagy akár az oral history interjútechnika nem alkalmas arra, hogy megtudjuk, „mi történt valójában”. mert módszertana nem képes figyelembe venni az emberi emlékezet, illetve élettörténet-konstrukció

6 Kovács Éva: Interjúk módszerek és technikák, in Uő. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*, Budapest, Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 2007, 269–277.

eredendő szelektivitását.⁷ A pécsi zsidó közösségben készített vizsgálatok elemzése kapcsán azonban több kiegészítő szempontot is figyelembe kell venni.

A város

Témánk szempontjából meg kell különböztetni a holokaustt során teljesen elpusztított közösségeket azoktól a nagyobb vidéki városoktól, ahol töredéklétszámmal ugyan, de lehetőség volt a kontinuitás fenntartására, a szakrális és világi intézmények újjászervezésére. A teljes pusztulást szépirodalmi, illetve esszéisztikus módszerrel a legplasztikusabban Konrád György, illetve Ember Mária írta le. Konrád tizenegy éves gyerekként a korumpálható hatóságoktól utazási engedélyt vásárolt önmaga, nővére és két unokatestvére számára. Felülhettek a Budapestre tartó vonatra egy nappal azelőtt, hogy Berettyóújfalu mintegy ezerfős zsidó közösségének minden egyes tagját a magyar csendőrök a nagyváradi gettóba szállították, majd a már korábban gettóba zárt további húszezer emberrel együtt az Auschwitz–Birkenau felé induló marhavagonokba zsúfolták őket. A háború után Berettyóújfalu hazatérő Konrádot nemcsak a túlélés ségyene várta, hanem maga

a semmi. Szülőfalujának házai álltak, a családi otthon falai is megvoltak, bár az épületet feldúlták, ám élő embert nem talált azok közül, akik addigi létének szereplői voltak.⁸ Szépirodalmi értelemben az otthonvesztéstől a legsúlyosabb (és legszebb, legmegrázóbb) szöveget Ember Mária írta le egy 2000-ben publikált esszéjében. „Nekem rosszabb évem volt, (a hazatérés után a budai

lányintézetben) mint maga a deportálás. Mert odakint az ember úgy volt vele – még a magamfajta, már tizenhárom éves, koraérett gyerek is –, hogy vagy túléli, vagy sem. Vagy megölik, vagy sem. De hazajönni – ez azt a reményt táplálta bennünk, hogy a régi otthonunkba haza. Az egykor volt otthonba [...] a visszakapott szabadság a teljes nincstelenség, a totális kifosztottság körülményei között, immár nyilvánvalóan apám nélkül, a deklaszálódás, a kilátástalan jövő kilátásával... nehezebben volt elviselhető.”⁹

A vidéki nagyobb városokban azonban a holokaustt után is léteztek és ma is léteznek olyan zsidó közösségek, amelyek létszáma ugyan töredéke a korábbiakénak, ám valamilyen viszonyt ki kell alakítani ezekhez a közösségekhez, világi és szakrális terekhez. Ugyanakkor a holokaustt túlélő zsidók jelentős része a zsidósághoz fűződő kapcsolat lezárásában vagy éppen a kommunista ideológiában látta a jövő zálogát. Ezek feltétele pedig a hallgatás volt.

7 KOVÁCS Éva: Narratív biográfiai elemzés, in Uő.: i. m., 373–396.; VAJDA Júlia: *Ott, akkor... Túlélés-történetek a soából*, Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 2020.

8 KONRÁD György: *Elutazás és hazatérés*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2012.

9 EMBER Mária: El a faluból, *Beszélő*, 5. évfolyam, 2000/7–9, 126–150.

Pécs magyarországi dimenzióban mindenképpen nagyvárosnak számít. Nem csak abban az értelemben, hogy a dél-dunántúli régió gazdasági és kulturális, egyetemi központja, hanem mert egy nagyvárosnak jelentős a vonzereje, lakossága állandóan változik, és a migrációs folyamatok kikezdi a zárt közösségeket. Inkább változó tagságú halmazokról beszélhetünk. A jelenlegi pécsi közösség tagjai közül sokan más településekről költöztek be, sokan beházasodtak vagy betértek.

A létezés evidenciája

A holokaussztal kapcsolatos emlékek, családi legendáriumok, elbeszélések értelmezéséhez előzetesen utalni kell az elmúlt fél évszázad egyik legfontosabb civilizációs vívmányára: a holokaussztot, egyedüli kivételként a történelem sok-sok népirtása, tömeggyilkossága, katasztrófája közül, sikerült kiemelni a partikuláris értelmezési keretből, és sikerült egyetemes szintű, konszenzuális elbeszélést kialakítani vele kapcsolatban. Ez egyetlen más újkori katasztrófa esetében sem sikerült.

A második világháborút követően a holokausszt évtizedekig Nyugat-Európában is tabunak, vagy legalábbis kerülendő témának számított.¹⁰ A nyugatnémet társadalmat első ízben az 1970-es Franz Stangl-per szembesítette az eladdig elhallgatott, elfojtott múlttal, és ezt követően kezdődött el a Vergangenheitsbewältigung, tehát a szembenézés, a múltfeldolgozás hosszú és fájdalmas folyamata. A konszenzuális elbeszélés kialakulásában pedig fontos szerepe volt az 1986-ban kirobbant (nyugat)német történelemszvitának.¹¹ Hangsúlyozzuk, nem a holokausszt historiográfiájáról, illetve történettudományi elemzéséről, értelmezéséről van szó, hanem ösztársadalmi, politikai dimenzióban értelmezett konszenzuális elbeszélésről. A konszenzuális elbeszélés ellentéte a partikuláris értelmezési keret. Utóbbinak sokféle változata létezik, de közös bennük a racionalizáló elbeszélés, és az, hogy csoportserelmekként értelmezik a történeteket. A racionalizálás nem feltétlenül igazoló szándékú, ám az eseményt társadalmi, etnikai, nemzeti, vallási, csoportközi, államközi konfliktusok egyik lehetséges – jóllehet esetleg helytelen, de mégiscsak okszerű – kimeneteleként értelmezi, óhatatlanul is átvéve az elkövetők érveit. A holokaussztal kapcsolatos konszenzuális értelmezés viszont mindenekelőtt a racionalizálást utasítja el, tehát azt, hogy a történeteket oksági láncolat végeredményének tartsa.

A racionalizáló, felelősségelhárító nyelvezet hosszú évtizedeken keresztül Magyarországon is domináns volt, ugyanakkor a konszenzuális elbeszélés egyetemes érvénye idővel Magyarországon is elvárt norma lett, jóllehet a magyar társadalom csak nehezen képes ennek a normának megfelelni. Ennek konkrétan három akadálya van. Az első a megnevezés nehézsége, mivel az eseménysor megtervezettsége, célja, szándéka miatt a holokausszt lényegét a genocídium kifejezés sem jelöli pontosan. A történelem és a jelen-

10 KARSAI László: A holokausszt és a történészek – historiográfiai vázlat, *Mozgó Világ*, 46. évfolyam, 2020/7–8, 139–157.

11 KARSAI László: A holokausszt és a történészek az 1980-as évektől napjainkig, *Múltunk*, 66. évfolyam, 2021/4, 146–190.

kor legtöbb genocídiuma indulati természetű, az indulatnak pedig van egy időbeni görbéje. Ha politikai értelemben célja az „etnikai tisztogatás”, egy etnikai, nemzeti, vallási csoport elűzése, illetve az etnikai homogenizáció, akkor sem akarja a célkeresztben lévő csoport minden egyes tagját meggyilkolni. A holokausz egyediségének lényege ellenben éppen az, hogy célja egy rasszista alapon definiált csoport minden egyes tagjának iparszerű meggyilkolása volt. A megnevezés persze korántsem csak magyar dilemma, ám súlyos feladvány az 1944-es deportálás és a megelőző 24 év antiszemita kurzusa közötti oksági kapcsolat. A másik nehézség a magyar holokausz tényeinek elhallgatása hosszú időn keresztül. Tabu volt a korabeli deportáló magyar hatóságok túlteljesítése, tehát az a tény, hogy a deportálásokat lebonyolító magyar hatóságok gyorsabb ütemet diktáltak, mint, amit a megszálló németek elvártak. Becslések szerint legalább százötvenezer embert meg lehetett volna menteni, ha a magyar hatóságok csak az elvárt ütemben küldik a transzportokat.¹²

Ugyancsak tabu volt a korabeli szomszédok zsákmányolása, és paradox módon a korszakban szó sem eshetett a mentőakciókról, illetve azok résztvevőiről. Utóbbinak jórészt politikai okai voltak. Csak néhány példa: Raoul Wallenberg svéd diplomatát a szovjet hatóságok 1945 januárjában letartóztatták. Angelo Rotta apostoli nunciust a szovjet hatóságok 1945-ben kiutasították az országból. A szociáldemokrata Karig Sárát 1947-ben hurcolták a vorkutai táborba. A katolikus Slachta Margit 1949-ben, az evangélikus Sztéhlo Gábor 1956-ban menekült el az országból. Az erdélyi Márton Áron katolikus püspököt a román hatóságok hat évre börtönbe vetették. A nyilvánvaló politikai okok mellett azonban a szembenézést hátrító társadalom számára kényelmetlen volt a bátor embermentők emléke. Végül érinthetetlen volt az utókor felelősségének problémája. Meg kell különböztetni a tevőleges felelősséget az emlékezés felelősségétől. Tévőlegesen mindenki azért és csak azért felelős, amit maga tesz, mond, ír, vagy szélsőséges helyzetben tenni elmulaszt. A tényszerű emlékezésnek a szocialista korszakban politikai akadályai voltak. A rendszerváltozást követő években az első szabadon választott kormány a felelősségelhárító narratívát erőltette, de persze hozzá kell tenni, hogy egy súlyos tranzíciós válság nyilván nem alkalmas a múltfeldolgozásra. Az ezredfordulót követően kezdődött el a lassú elmozdulás a tényszerűség és a felelősségvállalás irányába, de a folyamat 2010 után néhány hazug köztéri szobor felállítása révén megakadt.

A holokauszttúlélők kétféle megrendülést éltek át. Egyrészt saját létezésük magától értetődősége rendült meg, mert ha valakit egyszer kiszakítottak a létezésből, akkor a létezésbe visszailleszkedés többé nem lehet magától értetődő. Viktor Frankl híres könyvében elmeséli, hogy mikor egyszer rabként, teherautóval keresztülvitték Bécsen, úgy nézte a ponyva résein át szülővárosa utcáit, mintha halála után szemlélné létezésének egykori természetes színhelyét, amelyhez immár nincs és nem is lehet semmi köze.¹³ A magyar szépirodalomban a leginkább plasztikusan Tompa Andrea regénye

12 BRAHAM, Randolph L.: *A népiértés politikája. A holokausz Magyarországon*, ford. ZALA Tamás et al., Budapest, Park Könyvkiadó, 2015.

13 FRANKL, Viktor E.: *Mégis mondj igent az életre*, ford. DIPPOLD Ádám – KALOCSAI Varga Éva, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2011. (Eredeti megjelenés: 1946.)

érinti a problémát. A regény kolozsvári főszereplőjét a fikció szerint szülei 1944 tavaszán, deportálásuk előtt csecsemőként bejárónőjük gondjaira bízják „addig, is, amíg hazajönnek”. Az „addig is, amíg hazajönnek... amíg kiengedik őket” mondat évtizedekre a levegőben marad, de azt soha nem mondják ki, hogy pontosan mi volt a deportálás

célja, és valójában mit tettek velük. Ami a valóságban a deportáltakkal történt, az a regényben az örökbefogadó szülők számára sem felfogható. „Senki, szólítsatok senkinek” – mondja immár kamaszlánként a saját sors történetét lassan összerakó főszereplő, aki később színésznő lesz. „Csak a színpadon. Csak ott vagyok!” Civilként számára csak a „senki vagyok” a realitás – és az árulás, illetve szégyen érzése az, ha esetleg ki akarna mozdulni ebből a pozícióból. A történet végén (immár a forradalom és a rendszerváltás után) a főhős rákkal küzd, és a halál eshetőségével kell szembenéznie. Közben az önnön (véten) sorsával városa érdekében szembenéző, önmagát megvakító és a létezésből kivető Oidipusz király (maszkos) szerepére készül.¹⁴

Másrészt abban rendült meg a túlélők hite, hogy létezik olyan zsidó közösség, illetve – még fontosabb – osztálytársadalmi közösség, amely visszavárja őket, amely ott-hont kínál számukra. Ellentétben az emberi életet kísérő traumákkal, a holokausztot nem lehet „feldolgozni”, mert a túlélők alapvető tapasztalata, hogy a folytatandó vagy újramezklendő életnek nincs alanya, jóllehet ők természetesen élnek, és életüknek egyéni szinten van tétje, tagoltsága, ritmusa, jövőképe.

Az általunk elemzett interjúkat a hallgatás és a családi legendáriummá vált emlékezés kettőssége jellemzi. Az élettörténeti konstrukciók egyik feszítő belső ellentmondása az, hogy nemcsak az emlékezésnek, hanem az elhallgatásnak, az emlékek elfedésének, a be nem avatottságnak, a szülők, nagyszülők hallgatása révén megélt traumának, elárulatásnak, egyedül hagyásnak is dramaturgiai koherenciája és súlyos következményei vannak. A hallgatás, illetve az átéltek elmondásának megtagadása sok esetben nyílt volt. „Ne kérdezd, ne kérdezzetek”, vagy „ha egy kicsit szeretsz, ezt soha nem kérdezd!”. Persze az imperatívusz maga is tényközelés, mert kijelöli azt az időtartamot, illetve az emlékek azon részét, ami érinthetetlen, titkos. Csakhogy titkokkal huzamosabb ideig lehetetlen együtt élni, és a titkok félelmetes vákuumát előbb-utóbb betölti a fantázia, a spekuláció vagy a szilánkokból összerakott történetverziók.

A holokauszttal kapcsolatos másod, harmadgenerációs elbeszélések a közvetlen túlélők által kialakított családi legendáriumon, illetve családi elhallgatáson alapulnak, és nem nélkülözik az elhárító, énvédő, racionalizáló elemeket. A sorseseemények elbeszélhetetlenek, mivel irreverzibilisek, jóvátehetetlenek, nem következményei semminek,

¹⁴ TOMPA Andrea: *Sokszor nem halunk meg*, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2023.

nincs sem morális, sem racionális értelmezhetőségük, és az egyén totális kontrollvesztését jelentik. A narratívák nyelvi eufémizmusai ezt ellensúlyozzák. A „visszajött, nem jött vissza”, „ő ott sajnos azonnal meghalt”, „megmaradt, nem maradt meg” kifejezések nem csupán az eseménysor tárgyyszerű leírására nem alkalmasak, de kifejezetten az elhallgatást, az elhallgatott tartalmat jelölik. Ugyanez a funkciója a korabeli „segítőkész szomszédokkal”, a „rendes” vagy „félrenéző” rendőrökkel, csendőrökkel kapcsolatos legendáknak is, illetve minden olyan történetnek, ami arra utal, hogy német nyelvtudással, egyéni döntésekkel és stratégiákkal túlélhető volt a deportálás és a haláltábor. A teljes kontrollvesztés hasonló kihívás az emlékező vagy a legendáriumot elbeszélő számára, mint a kizárás a létezésből: olyan élmény, ami nem beépíthető az élettörténetbe, illetve az énképbe.

„Hát, ilyen, hogy Auschwitzban egyik reggel közölték a platzon, hogy kapálni keresnek nem tudom hány embert, és akkor Nagyanyám azonnal jelentkezett mind a hetük nevében, miközben próbálták ott lebeszélni, hogy életükben nem kapáltak, mert ők kereskedők voltak mindenki, tehát egy ilyen kis falusi kereskedőcsalád volt a nagyanyám családja, nem kapáltak életükben. Nem volt földjük, hát honnan tudtak volna kapálni, és akkor mondták, hogy hát ők nem tudnak kapálni, és akkor mondta Nagyanyám, hogy akkor majd fogtok. És hát ez mentette meg az életüket, mert elkerültek egy munkatáborba.”

Az egyik legplasztikusabb megmentő-elbújtató történet lényege egy alku: „Igen, ez egy csodálatos történet. Az összes szomorúságával. [...] Sopron felé meglátta a páromat a menetbe, és azt mondta a német tisztnek, te azt a kis utolsó zsidót add oda nekem. Azt mondja, hát azt nem, nem ő neki nem. Azt mondja, odaadom érte a kutyámat.”

Nagyon fontos része a történetnek, hogy a kutya idővel hazaszökött, és ebben az értelemben „helyreállt a világ rendje”, a szereplők a narratívában visszanyerték az események feletti kontrollt. Ezáltal az alku nem értékarányos csere volt a két tétel, tehát a „kis zsidó” és a kutya között, hanem a győzelem, tehát a fantáziában, a létrehozott történetben „visszanyert” kontroll eszköze.

„Ugye, mi nem vagyunk zsidók”?

A hallgatásnak sok formája van, de valamennyi traumatizálja és egyedül hagyja a következő generáció tagjait, még abban az esetben is, ha ők utólag megértően beszélnek a családi tabukról: „Nem voltak lelkizősök, nekem semmit nem mondtak a szüleim erről, mindent lezártak, mindentől megvédték. Előlem ezt úgy elrakták...”. A túlélők generációjának tagjai nyilvános gyászünnepeken találkoztak és beszélgettek egymással, valami olyasmiről, ami „nekünk a családban sose merült fel”. Az emlékezők olyan módon éltek meg szüleik köznapi csevegését, mintha egy átaluk nem értett idegen nyelven társalognának. De arra is van példa, hogy a szülők tényleg németre fordították a szót, ha a gyerekek jelenlétében felidéztek emlékeiket. Aztán a fiókokból előkerül egy doboz, benne egy korabeli sárga csillag. Ártatlan vászondarab is lehetne, de a kontextus ismerete nélkül is van benne valami fenyegető, valami szorongást keltő.

Mihailj Romm korabeli híradó anyagokból, dokumentumokból, náci propagandaanyagokból összeállított híres filmjét, a *Hétköznapi fasizmust* 1965-ben mutatták be a Szovjetunióban, majd évekkel később a magyarországi mozikban is nagy érdeklődés mellett vetítették. A film óvatosan feszegette a tárgyával kapcsolatos szovjet tabukat. Nem csupán azzal, hogy a propaganda vagy éppen a náci művészet hétköznapiságára helyezte a hangsúlyt, hanem utalt a hétköznapi idill mögötti népirtásra, amelynek lényegét a korabeli szovjet propaganda az „üldözték a kommunistákat és más haladó embereket” szlogennel igyekezett elfedni. Egy pécsi moziban ülő kislány rémülten nézte a filmet. Nem a film ironikus szerzői narrációjára és „sorok közötti” félreérthetetlen náci-kommunista áthallásaira figyelt. Egyetlen kérdés foglalkoztatta, amit hazatérve feltett édesanyjának: „Anyá, ugye mi nem vagyunk zsidók”? Azt a választ kapta, hogy „...gyere, ülj le, egyél, és akkor beszélgetünk. Hú, mondom, akkor itt valami nem stimmel. És akkor ő ezt elmondta, úgy nagyjából...”. A titok, vagy legalábbis az elhallgatott tények felfedése nem hozhatott megnyugvást. A lányt ugyanis a családi elhallgatás révén magára hagyták, és ezt a magányt a vacsora utáni „beszélgetés” sem oldhatta fel. A lélektani szembenézéssel is egyedül maradt: „nekem rémálmaim voltak éveken keresztül. De szó szerint, éveken keresztül. Sikoltozva ébredtem...” Éveken át, történelmi és szépirodalmi olvasmányokból igyekezett saját magának „összerakni” a történeteket, de a holokauszttal kapcsolatos magánya változatlan maradt. A történet ugyanis a holokauszt partikuláris értelmezésén alapul, és az „ugye mi nem vagyunk zsidók” – tehát nem vagyunk érintettek – valójában biztonságkereső, menedékkereső határhúzás. A családi elhallgatás, majd annak kényszerű megtörése óhatatlanul is a csoport sérelmi partikularitás csapdájába vezette a varsói gettóról vagy a felszabadított haláltáborokról készült filmkockákat rémülten néző kislányt.

Holokauszt és árulások

Az idős asszony szavakból építi fel élettörténetét. Az első szava „Auschwitz”. A második egy akkor Magyarországhoz tartozó erdélyi város neve. A harmadik az „édesanyám... nem, a nagymamám... aki sajnos ő... Auschwitzban... sajnos... Ott maradt...”. Az újra és újra elmesélt emlékszilánkok lassan koherens történetté állnak össze. Szerelemygyerekként született Erdélyben. „...nagyon nagy szerelem volt anyukám meg apukám között. És mind a két szülő ellenezte az ő kapcsolatukat. Így nem kerültek ők össze...” Az antiszemita törvények idején apja nem vállalta fel a szerelmi kapcsolatát egy zsidó lánnyal, és végképpen nem vállalta az apaságot. Az idős asszony számára marad a „nagy szerelem” és a „mindkét szülő ellenezte a kapcsolatukat” fedőtörténet, hiszen az apa árulása saját születését, illetve létezését érintette. Csakhogy édesanyja sem vállalta fel őt: 1943-ban Budapestre hozta, és egy (akkori szóhasználatot idézve) árvaházba adta, onnan pedig nevelőszülőkhöz került egy faluba. Egy évvel később az anyát és nagyanyját Erdélyből deportálták. Az anya túlélte a haláltábor, majd rövidesen kivándorolt az akkori brit Palesztinába, ahol férjhez ment, és gyerekei születtek. A történet kétféle értelmezési verziót is lehetővé tesz. Az egyik verzió szerint az anya menteni akarta kis-

gyerekét, és az adott helyzetben ennek egyedüli módja az volt, hogy lemondott róla. A felszabadulás után, illetve a kivándorlás előtt kereste ugyan a kisgyereket, de aztán beletörődött, hogy nem találja, és végleg elhagyta Magyarországot és egyúttal gyermekét is. A másik verzió szerint le akarta zárni a fájdalmas szerelmi kapcsolatát, illetve elárul-tatását, és ennek drasztikus feltétele volt, hogy lemondott gyermekéről. Kivándorlását követően, húsz év múlva, a hatvanas évek derekán sikerül megtalálnia az akkor már huszonéves, férjezett lányát, és onnantól kezdve kapcsolatot tartott vele, már ameny-nyire ez a korabeli helyzetben lehetséges volt.

Az „igazság” ebben a történetben megfoghatatlan, csak verziók állnak rendelkezésre. Az anya 1943-ban nem tudhatta, hogy a következő év tavaszán mi történik majd vele, hiszen a holokauszt konkrét tényeit senki nem tudhatta elképzelni. Mégis lehetőség van annak föltételezésére vagy elhíttetésére, hogy az adott helyzetben nem volt más lehetőség. A felszabadulás utáni ignorancia kapcsán ez a verzió már nem tartható. Az idős asszony elbeszélésében nevelőszüleinek családja idilli, harmonikus közeg volt, ami segített neki abban, hogy elfojtsa saját apai, majd (kettős) anyai elárultatását. Végére is életét háromféle otthonvesztés határozta meg sorsszerűen. Apja eltaszította, mert sem őt, sem zsidó szerelmét nem vállalta. Anyja eltaszította egy olyan otthonból, illetve közösségből, amelynek tagjait vagy tagjai zömét egy évvel később megölték. Végül, túlélőként, végleg magára hagyta.

Szintén Pécsen élő felnőtt fia viszont nem titkolja haragját az erdélyi apa – tehát nagyapja – iránt, akit futólag ismert csak. A Palesztinába/Izraelbe kivándorolt anyával – tehát nagyanyjával – kapcsolatban viszont nem fogalmaz meg morális ítéletet.

„Ő nem mondta ki ezt a szót”

A zsidósághoz fűződő viszonyoknak több dimenziója van. Előljáróban szögezzük le, hogy bizonyos értelemben félrevezetőnek tartjuk az identitás kifejezést, illetve azt a megkö-zelítést, miszerint az identitás magától értetődő lenne. A csoportidentitás része a külső határhúzás, illetve a homogenitás mítosza, ami ellentétben áll a heterogenitás valósá-gával. Minden egyéni identitás többes és interdependens, tehát a kulturális tartalmak egymásra kölcsönösen hatnak, egymástól kölcsönösen függenek. Az identitással kap-csolatos konfliktusok alapvetően kétféle megközelítés közötti feszültségek: szoros érte-lemben minden ember maga állítja össze a különféle kulturális tartalmak otthonosságot, azonosulási lehetőséget kínáló konfigurációját, miközben soha nem tudhat megfelelni a kizárólagossági követelményeknek.¹⁵

A szocialista korszakra jellemző helyzet azonban speciális volt. A holokauszttal és a zsidósággal kapcsolatos tabuk miatt az azonosulás csak szigorúan zárt körben kínálha-tott magától értetődő otthonosságot. A zárt körön kívüli identitás-konfiguráció nem volt magától értetődő.

15 FEISCHMIDT Margit: Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kuta-tásában, in Uő. (szerk.): *Etnicitás: különbségteremtő társadalom*, Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, 2010, 7–29.

„...A zsidóság fontos szerepet játszott a házasságunkban, mert a férjem családja itt, Pécsen elismert zsidó család volt, tisztelték, szerették őket, úgyhogy zsidó esküvőnk volt, igaz, hogy nem nagy fölhajtás, hanem így oldalról mentünk be a zsinagógába, mert az egyetemistáknak azért akkor se szerették a vallással kapcsolatba kerülni...” Egy szakrális térbe persze nem lehet „oldalvást” bemenni, ám a társadalmi presztízs és – átvitt értelemben – az „oldalgás” pontosan jellemzi ezeket az évtizedeket. A zsidó szó kimondhatatlan volt. Valójában persze a szó képzettársításai és konnotációi voltak érinthetetlenek a korszakban, és a zsidóság megélésével kapcsolatos mai elbeszélések ezekre a képzettársításokra és konnotációkra utalnak. Korábban utaltunk rá, hogy a holokauszt lényege, a magyar holokauszt tényei és a felelősségvállalás tabu volt a szocialista korszakban, mint ahogyan az aktuális antiszemitizmus is az volt. „Tehát én ilyen 20 évesen tudtam meg a nagyapám testvéreitől például, hogy az én nagyapám az nem keresztény. Hogy ő ezt így nem mondta ki ezt a szót, hogy zsidó, de hogy nem keresztény, és akkor mindenki tudta, hogy igazából itt most miről van szó.” Az idézetben szereplő „keresztény” kifejezés természetesen nemzsidót, a „nem keresztény” pedig zsidót jelent, a vallásfelekezeti terminológia funkciója pedig az, hogy elrejtse a tabunak számító tartalmakat.

A vallási kötődést csak kevesen tekintik magától értetődőnek, sokkal gyakoribb az ellenpontozás: „rossz zsidó vagyok”, „vallásos nem vagyok, de a semminél több”. A vallási kötődés természetesen minden esetben nagyon személyes természetű, de a korszakban vagy utólag, a korszakra vonatkozóan magyarázkodásra készítette az érintetteket. Minden magyarázkodás vesztes kommunikációs játszma, hiszen a kifejezés egyszerre utal érvelésre, „bizonyítványmagyarázó” kifogáskeresésre, és feltételes, hiteltelen bocsánatkérésre. A szocialista korszakban a hit, illetve a vallási kötődés nyílt vállalása általánosságban is csak korlátozottan volt tolerált, és ebben az értelemben a zsidó vallási kötődés sem tért el a keresztény hittől. Az említett tabuk miatt azonban a zsidó vallási kötődés még kevésbé volt nyilvánosan vállalható.

„Éltem az életemet anélkül, az én hovatartozásom és a vallásom nélkül. Elszürkült, ellaposodott, nem is foglalkoztam vele. Édesanyám kitért, ő teljesen befejezte a zsidóságot. Ezért kellett nekem betérnem, mert ő kitért. A mostani feleségemnek köszönhetem, hogy visszatértem ehhez a valláshoz, tehát a zsidósághoz.” A „visszatérés” azonban ebben az esetben önfelmentés is, mert gyerekként alapvető élménye volt, hogy milyen könnyen elsodorhatja őt is az öntudatlan, de kegyetlen többségi antiszemita gyűlölet. A hazatalálás nemcsak vezeklés volt, hanem annak a rémülete is, hogy ő maga nem immunis a gyűlöleteszmékre. „A mostani feleségemet 2000-ben ismertem meg. És nem is tudom, mennyi idő eltelt, talán egy vagy két év is mire egyszer szóba jött a zsidóság, tehát, hogy ő zsidó. Hát mondom, akkor már bevallom a frankót, és akkor elmondtam neki az én történetemet.” A „bevallás” ismét csak súlyosan konfrontatív volt. Felesége ugyanis kertelés nélkül elmondta, hogy zsidó, jóllehet nem tudta, hogy férje is az. „Eltelt megint egy-két év, és mondja nekem, hogy keressük meg a pécsi főrabbit. Ne hülyéskedj, hagyjál engem békén a hülyeségeiddel, mit akarsz a főrabbiival, megcsípett valami, ma reggeltől vallásos lettél, én nem megyek sehová. Mégis rávett arra, hogy

jöjjenek el velem, pusztán kedvességgel. Még azt sem mondhatnám, hogy valami kedvesen fogadtak, hanem inkább gyanakvással.” Végül mindketten elvégezték a liturgia szakot, majd megtörtént a betérés. „Befogadott a közösség.”

A beházasodás, illetve a betérés nyíltan vállalt azonosulástörténetet jelent. „...mikor férjhez jött hozzám, akkor a munkatársai, akikkel dolgozott, megkérdezték tőle, te képes voltál zsidóhoz hozzámenni? Mondta, hogy igen. Úgyhogy, és szerette a zsidókat... És őneki nem volt probléma, mondom, még elviselte azt is, hogy kapott.” Egy másik beházasodástörténet is a zsidóság karakán felvállalását jelenti. „Azt kérdezték, hogy itt, hogy hova tartozom. Mondom, a zsidókhoz.”

„Ne mondd el a szomszédoknak”

A szomszédok elől elfedett titok ugyanaz, mint a közös titok, azokkal, akikkel „tudtunk egymásról”. „Megpróbálok keresni a pontokat, ahol esetleg zsidókat találok”, csakhogy ezt azonnal ellenpontozza, hogy gyakran „ott, abban a pillanatban nem tudta az ember róla”. A keresés természetesen határhúzás, abban a hitben, hogy mindazok, akiket a határhúzás a határon belülre pozicionál, értik azt a nyelvet és azt az élményanyagot, amit a körön kívüliek, a „szomszédok” nem. Hasonlóan működött az informálisan zsidónak tekintett városi terek, épületek azonosítása. A ma már nem létező, egykori Centrum áruháznak fontos helye volt a város korabeli mentális térképén, és fontos szerepe van ma is az idősebbek emlékezetében. „Apám a Pécsi Centrum Áruháznak volt az igazgatója. Tehát a zsidókereskedő volt.” Az autosztereotip tudás jelentése, hogy „mi kereskedők vagyunk”, és ennek van a szocialista belkereskedelemhez illeszkedő társadalmi szerepkészlete is. Hasonló a heterosztereotip tudás tartalma is, azzal, hogy a zsidóknak tulajdonított szerepkészletnek lehetséges pozitív, elismerő és rosszalló vagy reszsentiment hangsúlya is. A Centrum áruház és a zsidóság összekapcsolása közös, titkos városi tudás volt.

A külső határhúzás mellett a belső homogenitás mítosza minden identitáscsoport sajátja. Csakhogy a korszak titkai és a korszakra jellemző szigorú tabuk ösztársadalmi érvényűek voltak. „Összesúgnak a hátam mögött” – és ebben az esetben az összesúgót nem föltétlenül rosszindulat fűti, hiszen a zsidó szó sokáig kimondhatatlan volt, vagy legalábbis kényszerű kiejtése kínosnak, kerülendőnek, illetlennek számított. Ilyen kényszer volt a karácsony, pontosabban a karácsony időszakában szokásos munkahelyi, még inkább iskolai kölcsönös kisebb ajándékozások, illetve a téli (karácsonyi) vakációt követő iskolai élménybeszámoló.

A karácsony egyszerre része a keresztény hagyománynak, ugyanakkor látványos világi és családi örömnép. A családon kívüli karácsonyi rituálék elhárítása mindenképpen magyarázatot, rosszabb esetben magyarázkodást igényel, és konkrétan meg kell nevezni annak okát, a zsidóságot és a (keresztény/polgári naptár szerint) adventi vagy karácsonyi időszakra eső hanukát. „Nekünk nem volt karácsonyfánk, nem is vágytam rá”, vagy ellenkezőleg: „Furcsán éreztem magam. Az összes gyereknek van karácsonyfája, mi az, hogy nekünk (nekem) nincs?” A karácsony esetében is félrevezető lenne

eredendő rosszindulatot feltételezni. A karácsony az iskolai osztályfőnök és az iskola-társak számára evidens, magától értetődő, ha úgy tetszik, jelöletlen esemény volt, míg a karácsony ünneplésének elutasítása vagy „helyettesítése” egy számukra ismeretlen ünnepel olyan egzotikum volt, ami mindenképpen magyarázatot igényel. Ez a reláció azonban azok számára sem lehetett szimmetrikus, akik számára a hanuka bensőséges családi ünnep. Úgy érezték, „rajtakapták” őket valamin, aminek tartalmát nem értik. Ráadásul az egzotikum egyes szám első személyben abszurd állítás.

A nemzsidó környezethez fűződő kapcsolatot csaknem mindenki ellentétes értelmű mellérendelő mondatokkal beszéli el. „Soha semmilyen probléma nem volt, de iskolai csúfolódások voltak.” „Csúfoltak, de én ezt teljesen jól vettem, azért mert hogy van egy ilyen identitástudatunk, hogy igen, én ez vagyok, és akkor mi van, a másik meg keresztény, a harmadik meg akármilyen.” A második tagmondat minden bizonnyal felnőttkori visszavetítés, és inadekvát egy gyerek részéről, akit éppen megbélyegeznek és kiközösítenek. „Nem volt probléma, de a tanító néni minket, két zsidó lányt egymás mellé ültetett, hogy legyenek együtt.” Ez utóbbi nem Pécsen, hanem egy kisvárosban történt, ahol nagyon kevesen éltek túl a holokausztot. A „legyenek együtt” kimetszés a közösségből, és a „nem volt probléma” – nyilván tompítandó a fájdalmas gyerekkori emléket – ennek a kimetszésnek egyfajta normalitást tulajdonít. A „nem bántott senki”, illetve a „nem félek” mondatoknak nincs folytatásuk, de enélkül is vonzzák az ellentétes értelmű tagmondatokat, hiszen magukban rejtik, hogy akár bánthatott is volna valaki, vagy akár okom is lehetne a félelemre valamitől. Ha a verbális inzultus időnként mégis bekövetkezett: „Persze, hát hallottam ilyet az utcán, de így nem vettem sose ezt magamra. Valakire mondták, hogy te büdös zsidó, lehet, hogy nem is az volt, csak így.” Az aktuális gyalázkodás antiszemita szöveggörnyezetében a „zsidó” kifejezés lehet általános szitokszó, de az emlék arra a kétségtelen tényre is utalhat, hogy az antiszemitizmus konstruálta célcsoport nem azonos az identitáscsoporttal. Ugyanakkor a mondatnak van védekező tartalma is: ha bárki érintett lehet, akkor akár az is elképzelhető lenne, hogy mindenki szolidáris legyen.

„Nem voltunk cionisták, de...”

Izrael „tiltott terület” volt az 1967 utáni Magyarországon, miként a többi szovjet szatellit államban is. Az 1967-es hatnapos háború (és az azt követő izraeli–arab konfliktusok) tényleges recepciója azonban nem illeszkedett a társadalomban jelenlévő narratívákhoz és elhallgatásokhoz. A „cionizmus” kifejezésnek háromféle értéktartalma, nem leíró értelmezése alakult ki a 20. század második felében. Egyrészt az antiszemitizmus zsidó fogalmának egyik fedőfogalma volt, méghozzá tágabb jelentéstartalommal. Míg a zsidó kifejezés önmagában leíró, addig a helyettesítésére szolgáló „cionista” a célkeresztben állók elvtelen, konspiratív cinkosságára utal. A másik értelmezés a szovjet diplomácia nyelvezetének volt a része, és a „cionizmust” az „imperializmus” szinonim kifejezés-

ként használta.¹⁶ Csakhogy a magyar közvélemény többsége a korszakban egyszerűen nem hitte el a hivatalos verziót, még azok sem, akik részben vagy egészében osztották az antiszemita narratívát, így a „cionizmus” antiszemita értelmezését. A szovjetellenes keretezés számukra is erősebb volt, mint az antiszemita keretezés, hiszen a Szovjetunió szövetségeseit érte katonai vereség, és ez a magyar forradalom után tizenegy évvel illeszkedett az ’56-as magyar hagyományokhoz.¹⁷ A harmadik értelmezés az 1967 után kialakuló nyugati, nemszovjet, baloldali, Izrael-ellenes, Izrael létezését delegitimáló, arab/palesztinbarát narratíva sajátja volt, és mára világszerte ez a keretezés vált dominánssá. A szocialista korszakban azonban ez az értelmezés nem hatolt át a vasfüggönyön.

„Nem volt jellemző nálunk a cionista irányultság. Vagyis az apukám nagyon szeretete hallgatni a Kol Israelt, az nálunk gyerekkoromban is minden nap szólt, tehát minden este megvolt. Nem tudom, már pontosan, negyedhétkor az izraeli rádió szólt. Nagyon érdeklődött minden iránt, ami izraeli, de azon kívül ő nem utazott, de hát az 50-es években nemigen lehetett volna sehova. Egy ismerősünk volt, aki kiment Izraelbe, és visszajött. 56-ban oda disszidált, de nem bírta a klímát, nem tudta megszokni, úgyhogy pár hónap múlva visszajött.” Az ellentétes értelmű mellérendelő szerkezet illeszkedik a „cionizmus” kifejezéssel kapcsolatos kontroverzális jelentéstartalmakra. Az azonosulás Izraellel, például a Kol Israel adásainak hallgatása szigorúan csak a magánszférában volt kockázatmentes. Ugyanakkor „cionizmus” szó antiszemita értelmezése elhalványult ugyan, de nem tűnt el, ami lehetetlenné tette annak öndefiníciós használatát. „Amikor volt a 67-es izraeli háború, és akkor mi otthon mindig mindent megbeszéltünk a szüleimmel. Édesapám 85-ben halt meg, úgyhogy akkor még bőven élt, és ő egy roppant demokratikus ember volt, mondhatni liberális. Nyilvánvaló, nem tetszett a hatalomnak, később se. És akkor beszélgetni kezdtünk, és úgy adódott, hogy olyan 12–13 éves koromban kinyílt a szemem arra, hogy miért agresszor? Hát hol van itt agresszivitás? Hát őt támadták meg.” Ebben az elbeszélésben a „cionizmus” szó éppenséggel hidat teremtenek az ’56-os függetlenségi magyar hagyományhoz – feltéve, ha nem lett volna a kifejezésnek antiszemita tartalma.

Az emlékezők szerint az is előfordulhatott, hogy az antiszemita és a szovjet értelmezés összefolyt. „A pedagógusi pályám során a velem szemben ülő orosz tanár kollégám tett egy nagyon csúnya megjegyzést, amikor, nem tudom pontosan hányban, az izraeliek lebombáztak egy menekülttábort. És akkor azt mondta, hogy Hitler rossz munkát végzett, vagy valami ilyet. Aztán akkor én beolvastam neki, hogy te tartod magad kommunistának. Ez volt a nagy érvem, mert ez egy kommunista tanár volt.” Az ellenérv súlyának vagy súlytalanságának megértéséhez tudni kell, hogy a konszolidált Kádár-rendszer megkülönböztette az „anticionizmus” külső, propagandisztikus használatát – és ebben igazodott a szovjet propagandához – belső, hivatalos antiszemita használatától. Utóbbit, egyedülként a szovjet szatellitállamok közül, nem tűrtte. A belső „anticionista”-antiszemita propaganda integráns része volt a szovjet, lengyel,

16 GEREKEN Ágnes: *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*, Budapest, PolgArt Könyvkiadó, 2000.

17 DIÓSI Ágnes: A hatnapos háború és a magyar zsidók, *Beszélő*, 2. évfolyam, 1997/10, 78–80.; PETŐ Iván: 1967, *Beszélő*, 2. évfolyam, 1997/10, 48–69.

időnként a csehszlovák és román belpolitikának, ám a hatvanas-hetvenes és nyolcvanas évek hivatalos Magyarországától tartózkodott.¹⁸

Izrael aktuális baloldali delegitimációja mára része lett az észlelt antiszemita jelenségeknek „Itt Pécsen is volt olyan, hogy október 5-én valaki palesztin zászlót függesztett ki az ablakába. Kettő ilyen is volt az utcánkban. Ez üzenetértékű volt. Úgy érzem, ha valaki zsidó, általában biztonságban van, de mindig van valaki, aki provokálni akar... Nem áll jól Izrael a szénája ebből a szegmensből, és a zsidók sincsenek jó helyzetben, mert ott a Franciaországban is már kezdtek elmenni.”

Antiszemitizmus és árulás

A történet egy alföldi város uszodájában kezdődött. „Volt ott egy gyúró, aki rendkívül antiszemita volt. Edzések után bementünk a gyúróterembe, mindenki levetkőzött, és akkor ott legyúrt minket. Egy srác új volt a csapatban, és hát ő is levetkőzött, és körül volt metélve. És akkor a gyúró harsányan röhögve, üvöltve mondta, hogy na nézd csak te büdös zsidó, te is csak azért vagy itt, mert anyád az utolsó pillanatban tudott leugrani Auschwitzban a tepsiről.” A fiú szó nélkül felöltözött, elment, és soha többé nem tért vissza. Az interjú során elbeszélő kendőzetlenül bevallja, hogy a többiekkel együtt nagyon mulatságosnak tartotta a gyúró által mondottakat, és egyik társával hazafelé tartva tovább nevettek a viccen. Utólag visszatekintve a nevetés az áldozati szerepebe került fiú öntudatlan elárulása volt. A felnőtt gyúró pontosan tudta, hogy mit tesz, és mondatainak mi a tényleges tartalma. Az elbeszélő reflexiója késleltetett. Felnőttként ráébredt arra, hogy a gyúró tettét semmiféle morális vagy empatikus gátlás nem fékezte. Egy rábízott nyolc-tíz éves gyerekekkel tette azt, amit tett, és ezáltal modellálta a holokauszt elkövetőinek lélektani helyzetét: nincs gát szó és tett között, mint ahogyan tett és végső tett között sincs. A visszaemlékező számára ez a szituáció utólagos teszthelyzet. A gyerekek persze nem ismerhették a gyúró mondatának valóságos tartalmát, de azt a kérdést nem háríthatta el, hogy adott esetben, az öntudatlanság bizonyos szintjén – a pontos részletekbe nem beavatva – kortárs szemlélőként rendelkezne-e olyan fékkel, ami legalább a nevetést leállítaná.

Az uszodából hazaérkező elbeszélő otthon is elmesélte a viccesnek ítélt történetet. „Vasárnap délelőtti történt, ültek már az asztalnál, várták a fiúgyermeküket haza. És akkor beléptem, ledobtam a cuccokat, és mondom apámnak, hogy hú, édesapám, mit hallottam? Hát mit hallottál kisfiam? És röhögve elkezdem neki mesélni a történetet. És akkor apám felkelt, és szó nélkül kiment. És hát hatalmas csönd lett az asztalnál, ugye ott voltak a nagynéném, és nem tudtam mire vélni a dolgot egyszerűen, hogy ilyen jó viccet meséltem, és akkor itt meg abszolút senki nem nevet rajta, és hát nagyon rettentő kellemetlenül éreztem magam. Anyám egy szót nem szólt, és kérdeztem tőle, hogy édesanyám, most akkor mi történt most? Egy szót nem szólt hozzám, és az egyik nagynéném azt mondta akkor, hogy mi is azok vagyunk.” Az elhallgatás

18 RÉVÉSZ Sándor: *Aczél és korunk*, Budapest, Sík Kiadó, 1997.

maga is traumatizáló, de ebben az esetben a hallgató szülők folytatólagosan elárulták, egyedül hagyták gyerekeiket, és megtagadták tőle a megértéshez szükséges kulcsot. „Én próbáltam apámat faggatni, elfordult, és otthagytott. Soha, egy szóval azt, hogy zsidó, ki nem ejtette a száján.” Édesanyja is hallgatott, a nagynéni is megelégedett azzal, hogy tudtára adta, ő nem szemlélő, hanem „érintett”. Az „érintettség” nemcsak csoportserelmi narratíva, de maga a morális relativizmus. Az elárult fiú élete során végig cipelte annak terhét, hogy szülei megtagadták tőle a morális irányítót, és otthagyták a nevető szemlélők és az áldozati „érintettek” közötti senkiföldjén.

Összegzés

Az elkészült kvalitatív elemzés egy olyan közösségi „emlékezeti mezőt” ír le, amelyben a pécsi zsidó hitközség tagjainak élettörténeti narratívái nem egyszerűen múltrol szóló beszámolók, hanem a jelenben működő identitás- és kapcsolatstratégiák lenyomatai. A szöveg fő tézise, hogy a narratív interjú nem „történeti igazságokat” tár fel, hanem a szelektív emlékezet, a hallgatás, a családi legendáriumok és a társas normák által formált konstrukciókat. E konstrukciók a pécsi terepen sajátos kiegészítő terhekkel jelennek meg: a holokausztélmény közvetettségével (másod- és harmadgeneráció), a szocialista korszak hallgatási rezsimjével, valamint a nagyvárosi, migráció által „fella-zított” közösségi formákkal.

A központi elemzési csomópont az „emlékezés nehézségei”: a holokausztot és következményeit a megszólalók gyakran nem episztemikus (mit tudok róla), hanem egzisztenciális (hogyan lehet róla beszélni, hogyan lehet vele együtt élni) problémaként tematizálják. A családi kommunikáció kettőssége – a tabusítás és a legendáriummá sűrített elbeszélés – a legtöbb interjúban együtt van jelen. A hallgatás nem egyszerűen hiány, hanem strukturált gyakorlat: kiterjed a szavak kerülésére (a „zsidó” szó kimondhatatlansága), az események eufemisztikus jelölésére („visszajött/nem jött vissza”, „ott maradt”), valamint a gyerekek „nem-beavatottságára”. Az elemzés rámutat, hogy az elhallgatás dramaturgiája önálló traumatermelő tényező: a következő generáció számára az „egyedül hagyottság” és az értelmezéshez szükséges kulcsok hiánya nemcsak információs deficit, hanem tartós identitásbizonytalanság.

Az interjúk visszatérő motívuma a kontrollvesztés elbeszélhetetlensége. A holokauszt és a deportálás mint totális kontrollvesztés olyan sorseseményként jelenik meg, amelyet sem oksági, sem morális narratívába nem lehet veszteség nélkül beépíteni. Ebből fakadnak a „megmentő történetek” sajátos formái: a túlélés egyéni döntésekhez, nyelvtudáshoz, ügyességhez vagy alkukhoz kötése (például a kapálásra jelentkezés „megmentő” aktusa, illetve az „alku a kutyáért” típusú történet) nemcsak emlékezetanyag, hanem énvédő racionalizáció. A narratívákban ezek a mikrotörténetek gyakran helyreállítják a világ rendjét: azt sugallják, hogy a szereplők – legalább utólag – visszanyernek valamiféle cselekvőképességet. Az elemzés ennek megfelelően nem a történetek fakticitását mérlegeli, hanem funkciójukat: miként teszik elviselhetővé az irreverzibilis veszteséget.

A kvalitatív anyag másik nagy tematikus tengelye az árulások, eltaszítások és „otthonvesztések” intergenerációs lenyomata. A szövegben szereplő példák – az apaság megtagadása, a gyerek elhelyezése „védelmi” vagy elhárító indokokkal, a felszabadulás utáni végleges elhagyás – azt mutatják, hogy a holokauszttrauma gyakran összeíródik családi és párkapcsolati törésekkel. Ilyenkor a „mi történt valójában” kérdése eleve eldönthetetlen; a narratívában egymás mellett él a mentési logika és a lemondás logikája. Az elemzés érzékenyen különíti el a lehetséges verziókat, és azt hangsúlyozza, hogy maga a többverziós elbeszélhetőség a trauma egyik jele: a morális értelmezés és a pszichés önvédelem nem tud stabil lezárást adni.

A pécsi anyag specifikuma, hogy a közösség „töredékközösségként” működik: nagyvárosi környezetben, változó tagsággal, a zsidó jelenlét részben intézményekhez (zsinagóga, temető, hitközségi terek), részben informális városi tudásokhoz (például „zsidó” kereskedelmi terek, presztízscsaládok, közös titkok) kötődik. Az elemzés több helyen jelzi, hogy a zsidó identitás itt nem homogén, hanem rétegzett, interdependens és gyakran magyarázkodásra kényszerített. A vallási kötődés leírása ezért gyakran önminősítő formulákban jelenik meg („rossz zsidó vagyok”, „a semminél több”), ami arra utal, hogy az identitás nemcsak belső meggyőződés, hanem folyamatosan külső és belső normákhoz viszonyított státusz.

Külön fejezetként rajzolódik ki a „szomszédoknak nem elmondani” logikája, vagyis a mindennapi együttélésben működő rejtőzködési és határhúzási technikák rendszere. Az elemzés szerint a későszocialista és posztiszocialista tapasztalatban az antiszemitizmus gyakran ambivalens módon jelenik meg: a megszólalók egyszerre állítják, hogy „nem volt probléma”, és rögtön hozzátesszik a csúfolódások, elkülönítések, megalázó gesztusok példáit. Ez a kettős beszéd nem ellentmondásként, hanem adaptív narratívaként értelmezhető: egyszerre szolgálja a normalitás fenntartását és a sérülések kimondásának minimális lehetőségét. A karácsony–hanuka, az iskolai ajándékozás, illetve a „két zsidó lányt egymás mellé ültetik” típusú történetek azt mutatják, hogy a kirekesztés gyakran „jóindulatú” formában, paternalista vagy egzotizáló gesztusként működött, amely mégis világosan kijelölte a másság határát.

Végül az elemzés kitér Izrael és a „cionizmus” jelentésének változó, gyakran ellentmondásos szerepére. A szöveg szerint az Izraelhez való viszony sok interjúban rejtett azonosulásként (Kol Israel hallgatása) vagy késleltetett politikai-morális felismerésként (1967 „agresszor”-narratívájának elutasítása) jelenik meg. A „nem voltunk cionisták, de...” szerkezet azt jelzi, hogy a fogalom történetileg terhelte: egyszerre antiszemita fedőfogalom, szovjet propagandaelem és (később) nyugati delegitimáló diskurzus tárgya. A pécsi beszámolókból ez a terheltség óvatosságot, mellérendelő, mentegetőző beszédmódot hoz létre.

Összességében a kvalitatív rész legfontosabb eredménye, hogy a pécsi zsidó közösség tagjainak beszédében a holokauszttrauma nem „lezárt történelmi múlt”, hanem a családi kommunikációban, az identitás nyelvén és a mindennapi társas viszonyokban továbbélő szervező elv. A hallgatás és a legendárium kettőssége, a kontrollvesztés narratív kompenzációi, a hétköznapi kirekesztés ambivalens tapasztalata, valamint a

töredékközösségi lét nagyvárosi feltételei együtt rajzolják ki azt a társadalmi-pszichológiai teret, amelyben a pécsi hitközségi tagság jelenkori közösségépítési és ellátási szükségletei értelmezhetők.

Közösségépítési javaslatok

Mindezek alapján elemzésünk élettörténeti és emlékezeti mintázatokat tár fel, és olyan szervezeti kérdéseket is, amelyek a közösség működőképességét közvetlenül érintik. A zsidó közösségi vezető és szervező perspektívájából a kihívások egyszerre demográfiaiak, szociálisak, identitáspolitikaiak és intézményfenntartási jellegűek. Egy kisméretű, időszűk tagosság vidéki hitközségben a „vallási élet” fenntartása (minjen, ünnepek, rítusok) nem választható el a szociális infrastruktúrától (ellátás, kísérés, izoláció csökkentése), mert a részvétel alapfeltétele sokaknál a mindennapi támogatás. Ezzel párhuzamosan a közösségi heterogenitás – eltérő vallásossági szintek, származási és betérési utak, eltérő presztízs- és konfliktuskezelési normák – olyan szervezeti „fordítási” feladatot ró a vezetésre, amelyben nem döntések hiányoznak, hanem közös értelmezési keretek.

A közösségszervezési javaslatok kiindulópontja ezért az, hogy a hitközség integráló ereje bizonyíthatóan működik, de nem automatikusan: hozzáférés, alacsony küszöb, személyes megszólítás és stabil kapcsolati csatornák nélkül a leginkább rászorulóknak kisodrónak. A pécsi helyzetben elsődleges feladat a „szociális-közösségi kontinuum” tudatosítása és szervezése: a szociális szolgáltatások (házi segítségnyújtás, egészségügyi koordináció, szállítás, bevásárlási segítség, ételkihordás) ne pusztán ellátások legyenek, hanem kapcsolati kapuk. Ha a segítők kontaktusokhoz kisméretű, ismétlődő közösségi mikroesemények kapcsolódnak (kis létszámú közös étkezés, otthonközeli ünnepi részvétel, „kiddus-to-go”, telefonos vagy online tanulókör), akkor a szociális rendszer nemcsak tehermentesít, hanem bevon és megtart. Ezt a logikát erősíti az a kvantitatív összefüggés is, hogy az erősebb zsidó identifikációval együtt járó integráció valójában a hitközségi keretek használatának következménye; vagyis a közösségi aktivitás identitásból fakad, és identitást is termel.

A magány és az egyszemélyes háztartások célzott kezelése

A minta alapján az idős egyedül élők aránya kiemelkedő, és általános szociológiai összefüggés, hogy épp ők szorulnak ki leginkább a közösségi tevékenységekből. A vezetői-szervezői kihívás itt programfejlesztés, elérés és motiváció: olyan „személyes meghívás”-rendszer érdemes működtetni, amelyben kijelölt kapcsolattartók (önkéntesek, munkatársak, kortárs segítők) információt adnak, kísérnek, emlékeztetnek és visszajelzést hoznak a szervezetbe. A közösség fenntarthatósága szempontjából ennek mérhető kimenete is van: a kiszorulás csökkenése közvetlenül javítja a részvételi arányokat, és közvetetten csökkenti a szociális krízisek valószínűségét.

A fiatalabb generációk elérésének újragondolása

Reális időgazdálkodási és életciklusszemponthoz a „fiatalítás” strukturális probléma: alacsonyabb gyermekszám, belső vándorlás és a vallási közösségek iránti késleltetett életciklusos érdeklődés (tanulás, karrier, kisgyerekes szakasz). Pécsen ezért a bevonás jellemzően akkor működik, ha konkrét élethelyzeti szükségletekhez kapcsolódik: lakhatás (kollégiumi program), közösségi tér és kapcsolatépítés, gyermeket családok számára időben rövid, kiszámítható és „nem túlterhelő” alkalmak. A közösségi vezető feladata ebben a logikában nem az, hogy olyan belépési pontokat kínáljon, amelyek kompatibilisek a fiatal felnőtt életformával. A vallási tartalom sok esetben másodlagos belépési motivációként jelenik meg, és utólag válik meghatározóvá – ez empirikus vallásszociológiai tapasztalat; következésképp a közösségszervezésnek tudatosítania kell a szociális és kapcsolati belépőket.

A belső heterogenitásból fakadó konfliktusok „értelmezhetővé tétele”

A feszültségek egy része eltérő szocializációs normákból ered (hallgatás vs. kérdés, implicit rend vs. explicit tette szabályok, presztíz vs. performatív aktivitás). Egy közösségi vezető szempontjából itt az a kihívás, hogy a konfliktuskezelés a közösségi szabályozottság új szintje: világos kommunikációs normák, részvételi csatornák, és olyan fórumok, ahol a különbségek kimondhatók anélkül, hogy legitimációs harccá válnának. A szociológiai felmérés önmagában is ilyen „közös nyelv” kialakításának eszköze lehet, ha az eredmények visszacsatolása értelmezési keretet kínál.

Másod- és harmadgenerációs csoportok

Közösségi „élettörténeti támogatás” – segítő beszélgetési formák. A kutatásban készült narratívákból látszik, hogy az emlékezés gyakran töredékes, eufemizált („megmaradt / nem maradt meg”), és sokszor a következő generációt traumatizálja a szülői hallgatás. Erre a közösségi szociális munka adhat strukturált, de nem klinikai válaszokat: („a hallgatás öröksége”, „ugye mi nem vagyunk zsidók?” típusú élmények feldolgozása).

Az intézményi fenntarthatóság és a városi beágyazottság egyensúlya

Pécs sajátossága, hogy a hitköztség a város kulturális terében is látható, miközben a tagság idősödik, és a szociális szükségletek nőnek. A két funkció versenyez az erőforrásokért. A javasolható irány ezért egy „kettős legitimitású” modell: a város felé kulturális-örökségi és szociális szolgáltatási minőség (amely külső támogatást és partnerségeket is mobilizál), a tagság felé pedig kiszámítható vallási és mindennapi támogatási rendszer. A kvantitatív adatok alapján a közösség civil tájékozottsága és integrációs potenciálja jó; erre érdemes tudatos partnerségpolitikát építeni (társegyházak, önkormányzat, egyetem, civil szervezetek), mert a kisméretű közösségek túlélési esélyeit rendszerint az erős „bridging” kapcsolatok növelik.

Összefoglalva: a pécsi adatok egy olyan közösséget rajzolnak ki, amely egyszerre idősödő és magas kulturális tőkéjű, részben mobilitási háttérű, integrációs szempontból azonban kifejezetten „működő” – amennyiben a hitközség által kínált keretekhez hozzá lehet férni. A közösségi vezető/szervező kihívása ezért a programkínálat bővítése, a hozzáférés szervezése, a magány elleni célzott beavatkozások, a fiatalabb életciklusokhoz illeszkedő belépési pontok kialakítása, valamint a belső normakülönbségek kezelhetővé tétele. A kvalitatív elemzés azt mutatja meg, hogyan él meg ezeket a szerkezeti adottságokat élettörténetekben, hallgatókban, identifikációkban és mindennapi közösségi tapasztalatokban.

Konklúzió

A tanulmány társadalomtörténeti és empirikus szociológiai nézőpontból azt mutatta meg, hogy a pécsi zsidó hitközség történeti funkciója mindvégig túlmutatott a rituális kereteken: a 19–20. század fordulójától a vallási infrastruktúra, az iskolarendszer, a kulturális nyilvánosság és a gondoskodási intézmények (Chevra Kadisa, nőegylet, betegsegélyezés, menza, szeretetház) olyan integratív közösséget alkottak, amely a szegénység enyhítését, a városi beágyazódást és a belső szolidaritást egyszerre szolgálta. A 20. század politikai erőszakának csomópontjai – különösen a zsidótörvények és 1944 – e rendszert demográfiailag roppantották össze, a társadalmi reprodukció feltételeit is megszakították; a felszabadulás utáni újjáépítés így szükségképpen maradékközösségi logikára, intézményfenntartásra és emlékezeti munkára épült. A jelenkori vizsgálat kvantitatív eredményei e történeti ívet a mai szerkezeti realitások felől konkretizálják: az idősödő, jelentős arányban egyszemélyes vagy idős párokból álló háztartásszerkezet, a magas iskolázottság mellett is kimutatható jövedelmi sérülékenységek, valamint a krónikus betegségek életkori koncentrációja a hitközségi működés súlypontját a szociális biztonság és a hozzáférhető közösségi infrastruktúra irányába tolja.

Az integrációs mutatók azt jelzik, hogy a közösségi részvétel és a tágabb társadalmi beágyazottság a hitközség által kínált keretek, szolgáltatások tényleges használatán keresztül erősíthető.

Ahol a zsidó identifikáció erősebb, ott a kulturális-kapcsolati integráció is nagyobb, ami értelmezésünk szerint elsősorban a közösségi szolgáltatási és találkozási terek integráló hatásával függ össze. A kvalitatív kutatás mindehhez azt a belső, narratív dimenziót teszi hozzá, hogy a holokausz öröksége – különösen a hallgatás, a töredékes családi legendáriumok, az eufemizáló beszédmódok és az „elárultatás” élménye a bizalom és a közösségi kötődés mindennapi feltételeit alakító keretként működik. Ennek alapján a tanulmány javaslatainak központi implikációja az, hogy a pécsi hitközség jövőbeni közösségszervezése akkor lehet fenntartható, ha a szociális szolgáltatásokat tudatosan kapcsolati „kapuként” kezeli, a magány és az elérés problémájára célzott, alacsony küszöbű beavatkozásokat épít, és traumaérzékeny közösségi formákat hoz létre, amelyekben az emlékezés közösségileg hordozott, közös tapasztalat.

A vizsgálat értelmezését ugyanakkor korlátozza, hogy a minta, habár használható és jelentős, de szociológiai értelemben nem reprezentatív, a megszólítottak köre a hit-

közszégi nyilvántartáshoz és a terepmunka rövid időablakához kötődött, így a leginkább rejtőzködő, periférikus vagy éppen konfliktuskerülő csoportok feltehetően alulreprezentáltak. A kérdőíves adatok önbevalláson alapulnak, a kvalitatív interjúk pedig – a narratív módszertan logikájából következően – nem „tényrekonstrukciók”, ugyanakkor jelentésképző konstrukciók; ezért az eredmények elsősorban szerkezeti mintázatokat és közösségi működésmódokat tárnak fel. Mindezek mellett a pilot jellegű kutatás fő hozadéka éppen az, hogy a történeti örökség és a kortárs szükségletek egymásra vetítésével olyan, módszertanilag kontrollált tudást hoz létre, amely a pécsi hitközség gyakorlati tervezését támogatja, és megalapozhatja egy későbbi, több helyszínre kiterjesztett összehasonlító vizsgálat folytatását.

ABSZTRAKT

A pécsi zsidó közösség társadalomtörténete és jelenkori helyzete az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem szociológiai kutatása tükrében

A tanulmány a pécsi zsidó közösség társadalomtörténetét és jelenkori helyzetét vizsgálja, hosszú távú társadalomtörténeti perspektívát és alkalmazott szociálismunka-kutatást ötvözve. Tágabb társadalomtörténeti kontextusból indul ki – a pécsi zsidó hitközség intézményépítésétől, gondoskodási hagyományaitól és a holokauszt örökségétől a háború utáni újjáépítés időszakáig –, ám a kutatás elsődleges célja a mai közösség empirikus elemzése és közösségtervezést segítő, alkalmazható ajánlások megfogalmazása. Az empirikus kutatást az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Budapest felekezeti szociális munkás hallgatói végezték 2025 júliusában, a Pécsi Zsidó Hitközség megbízásából és együttműködésével. A vizsgálat szociálismunka-kutatóként vegyes módszertant alkalmaz: kvantitatív kérdőíves adatfelvételt és kvalitatív narratív biográfiai interjúkat résztvevő megfigyeléssel egészít ki – a kutatócsoport részt vett szombati és mártír-istentiszteleten, valamint temetői megemlékezésen, ami a hallgatói terepmunka során olyan kontextuális tudást adott, amely az eredmények értelmezését érdemben gazdagította. Ez a participatív, vegyes módszertanú szociálismunka-kutatási megközelítés Magyarország vidéki zsidó közösségeinek vizsgálatában egyedülállónak tekinthető. Az eredmények egy előregedő, magas kulturális tőkájú, de gazdaságilag sérülékeny közösséget rajzolnak ki, amelynek integrációja és közösségi kötődése a hitközségi keretek aktív használatán keresztül erősíthető. A holokauszt öröksége – a családi hallgatások, töredékes narratívák és a trauma nemzedékek közötti átöröklítése – a közösségi élet és az identitásképzés meghatározó strukturáló kereteként jelenik meg. Az empirikus elemzésre támaszkodva a tanulmány közösségtervezési javaslatokat fogalmaz meg a szociális szolgáltatások fejlesztésére, az egyedül élő idősek elérésére, a fiatalabb generációk bevonására és a belső normatív különbségek kezelésére vonatkozóan. A vizsgálatot pilot jellegűnek tekintjük, amelynek módszertana más magyarországi vidéki zsidó hitközségekben is alkalmazható, összehasonlító keretek között is értelmezhető eredményeket létrehozva.

Kulcsszavak: Pécs, zsidó közösség, közösségsszervezés, szociálismunka-kutatás, vegyes módszertan

ABSTRACT

The Social History and Contemporary Situation of the Jewish Community of Pécs in Light of the Sociological Research of the Jewish Theological Seminary–University of Jewish Studies, Budapest

This study examines the social history and contemporary situation of the Jewish community of Pécs, integrating a long-term social-historical perspective with applied social work research. Starting from a broad social-historical context – tracing the institutional development, welfare traditions, and successive traumas of the Pécs Jewish congregation from the nineteenth century through the Holocaust to the post-war reconstruction period – the study's primary goal is the empirical analysis of the living community today and the formulation of actionable community planning recommendations. The research was conducted in July 2025 by social work students of the Jewish Theological Seminary–University of Jewish Studies, Budapest, commissioned by and in close collaboration with the Pécs Jewish Congregation. As a piece of social work research, the study employs a mixed methodology: quantitative questionnaire survey and qualitative narrative biographical interviews are combined with participant observation – the research team attended Shabbat and martyr memorial services as well as a cemetery commemoration, generating contextual knowledge that substantially enriched the interpretation of findings. This participatory, mixed-method social work research design is, to our knowledge, unique in the study of Hungarian rural Jewish communities. Findings reveal an ageing, highly educated but economically vulnerable community whose sense of belonging is demonstrably strengthened through active engagement with congregational frameworks. The shadow of the Holocaust – manifested in family silences, fragmented narratives, and intergenerational trauma transmission – emerges as a structuring force in everyday community life and identity formation. On the basis of the empirical results, the study formulates concrete community planning recommendations covering social service development, outreach to isolated elderly members, engagement of younger generations, and the management of internal normative diversity. We regard the present investigation as a pilot study to be extended to other provincial Jewish congregations in Hungary in a comparative framework.

Keywords: Pécs, Jewish community, community organizing, social work research, mixed methods

אני מאמין¹

Tanulmányom alaptézise, hogy létezik zsidó szociális gondoskodás. Egyetemi tankönyvem részben azért született, hogy bizonyítsam ezt a tézist.²

A dolgozat célja teológiai-szociáletikai: a csodarabbi-intézményt³ nem „babonaként”, hanem a zsidó gondoskodás normatív rendjéhez, alkalmasint a cedaka⁴ etikai logikájához illeszkedő jelenségként értelmezni.

Már a középkorban is jellemző volt a rászorulókról való gondoskodás a zsidó közösségekben, valamint a rabbik, kántorok, az előimádkozók is részesültek a gazdagabb hívek adományaiból. A Tóra tanítása szerint a fennmaradás feltétele az adományozás, amely egy fontos micva.⁵ Ennek klasszikus kodifikációját Maimonidész adja a Mishne Tóra, Hilchot Matanot Aniyim fejezeteiben. Maimonidész szerint az a legmagasabb fokozat, amikor úgy gondoskodsz egy rászorulóról, hogy munkát adsz neki vagy közös vállalkozásba kezdesz vele, és mindezt úgy teszed, hogy soha többé nem lesz rászoruló. A Tóra által előírt törvények így,

Flaskár Melinda

A CSODARABBIK ÉS A ZSIDÓ SZOCIÁLIS GONDOSKODÁS SÁTORALJAÚJHELYEN, OLASZLISZKÁN ÉS BODROGKERESZTÚRON

1 Az „Ani ma’amin” („Hiszek”) formula Maimonidész (Rambam) tizenhárom hitvének középkori, liturgikus összefoglaló megfogalmazása.

2 FLASKÁR-NAGY Melinda: *Zsidó szociális gondoskodás története Budapesten a két világháború között*, Budapest, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, 2019.

3 A csodarabbi a kelet-európai haszidizmus olyan karizmatikus vallási vezetője, aki képes az Örökkévalónál közbenjárni a hívekért, csodatevő képessége és spirituális ereje van.

4 A cedaká a zsidó vallási-etikai hagyományban az igazságosság, valamint a rászorulók támogatásának normatív kötelezettségéhez kapcsolódó fogalom, amely az adakozást nemcsak önkéntes jótékonyágként értelmezi, mivel vallási előírás.

5 Fogalom a zsidó vallásban. Jelentése: parancsolat, vallási előírás. A Tórában 613 micva van, ezek közül elkülönítünk tevőleges és tiltó parancsolatokat. Gyakran általános értelemben is használjuk jócselekedet, vallási kötelesség értelemben.

a שְׁכָחָה⁶, לִלְקֹט⁷, פָּצָה⁸ törvénye teljesen plasztikus módon körvonalazzák a zsidó szociális gondoskodás kötelezettségét.⁹ Tehát a zsidó szociális gondoskodás nem egy választható erkölcsi gesztus csupán, hanem kötelező micva.¹⁰

Véleményem szerint ez nem csak történeti vagy intézményi értelemben létező fogalom. Teológiai realitásként is értelmezhetjük. A cedáká társadalometikai jelentőséget Háberman Zoltán így foglalja össze: „A judaizmus lényege, a judaizmus egyik legalapvetőbb princípiuma a társadalometikájában rejlik, amely a cedaka elvrendszere. A cedaka komplex fogalma a zsidó társadalometika terminológia szinonimája.”¹¹

Ezt a gondoskodást fémjelezte a csodarabbik szolgálata, melyet a modern racionalitás képviselői időnként félreértelmeztek.

Én, a szerző mint neológ liturgiátörténet-előadó és szociális munkás-szociálpolitikus háttérrel rendelkező szakember vállaltan kettős pozícióból kívánok megszólalni. Egyrészt el kívánom fogadni és alkalmazni kívánom a társadalomtudomány kritikai érzékenységét, de ezzel párhuzamosan nem kívánom felfüggeszteni saját vallási meggyőződésemet. Ezért ennek fényében kimondom, hogy hiszek a csodák lehetőségében, és hiszek abban, hogy a csodarabbikhoz kötődő csodák megtörténtek. Ez a hit azonban nem irracionális menekülés részemről a történeti vagy szociológiai elemzés elől, hanem teológiai értelmezési keret, melyben a csoda nem öncélú, hanem jel a gondoskodó Isten jelenlétének hordozója.

Tanulmányom célja nem a csodák empirikus bizonyítása. Sőt nem kívánok hagiografikus narratívát¹² sem felvázolni. Célom apologetikus. Azt kívánom megmutatni, hogy a sátorlajújhelyi, a bodrogkeresztúri és az olaszliszakai csodarabbik alakjához kötődő hagyomány szervesen illeszkedik a zsidó szociáletika belső logikájába. A csoda így nem a racionalitás ellentéte. A csoda vallási nyelv. A csoda annak a vallási nyelve, miként közösségünk értelmezte a gondoskodás, a segítségnyújtás és a közvetítés meg tapasztalásait. Rengeteg legenda maradt fent a cádikok csodával határos gyógyító

6 A síkhá az a kéve vagy terményrész, amelyet a gazda elfelejtett hazavinni a betakarítás során. A tórai törvény értelmében az elfelejtett kévéért nem szabad visszatenni; az a rászorulóké marad (vö. Mózes V. könyve 24,19). A síkhá normája az esetlegességet alakítja át jogilag szabályozott szociális jogosultsággá.

7 A leket a betakarítás alkalmával a véletlenszerűen lehullott búzalkalászokra alkalmazott tórai előírás. A föld tulajdonosa nem mehet vissza a földre hullott terményekért, azt a szegények, jövevények, árvák és özvegyek számára kell otthagynia (vö. Mózes III. könyve 19,9–10; 23,22). A leket intézménye a mezőgazdasági termelésbe integrált strukturális redisztribúciós mechanizmus. Ez a mechanizmus a tulajdonjogot szociáletikai korlátozás alá helyezi. Így tekinthetjük a modern szociálpolitika egyfajta előképének.

8 A peá a szántóföld „széle”, amelyet a földtulajdonos nem arathat le, nem szabad hozzányúlania, ott kell hagynia a szegények részére (Mózes III. könyve 19,9, Misna Peá traktátus). A peá nem egy meghatározott mennyiséghez kötött, hanem minimum-elv alapján szabályozott (אין לה שיעור מן התורה), így annak mértékét egy-egy közösség saját normája szabályozza.

9 FLASKÁR-NAGY: i. m., 22–23.

10 ZALKIN, Mordechai: Charity, in *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, URL: <https://encyclopedia.yivo.org/article/2267> Utolsó letöltés: 2026. 03. 10.

11 HÁBERMAN Zoltán: *תּוֹרַת הַצְדָקָה és társadalometika*, Budapest, OR–ZSE, 2015, 98. URL: <https://mek.oszk.hu/13600/13600/#> Utolsó letöltés: 2026. 02. 14.

12 A hagiografikus narratíva olyan idealizáló életrajzi elbeszélés, amely valamely vallási tekintély vagy szent személy alakját példaszerű, gyakran csodás elemekkel átszőtt formában konstruálja meg.

tevékenységéről, segítségért, áldásért nemcsak a zsidó vallású emberek fordultak hozzájuk, hanem a keresztények és a keresztények is. A közösségen belül szociális szerepük magába foglalta az adományok összegyűjtését és szétosztását is. Az adománykoordináló tevékenységet szociális rászorultsági alapon végezték: a legnehezebb helyzetben lévők jutottak a legtöbb adományhoz.¹³

Glässer Norbert elemzései a csodarabbikultuszt elsősorban emlékezetpolitikai és vallásszociológiai konstrukcióként értelmezik; írásom ezzel szemben a jelenség teológiai-szociáletikai dimenziójára helyezi a hangsúlyt. Megközelítése a cádikképet reprezentációs és részben folklorizáló diskurzusként kezeli, és mindeközben a háttérben marad a csodarabbik konkrét szociális és közösségsszervező funkciója.¹⁴ Ez pedig fontos dolog, hiszen ők közvetítettek a szegények, a betegek, az elhagyottak és a közösség erőforrásai között, ők buzdítottak jótékonyra. Tanulmányom azt igazolni hivatott, hogy a csodarabbik nem a zsidó szociális gondoskodás peremjelenségei, hanem teológiailag értelmezhető, normatív példái.

Csodarabbin olyan zsidó tanítót értek, akinek a hitsorsosok csodatevő erőt tulajdonítottak. Mivel Olaszliszán élek, érdeklődésem fókuszába szeretném helyezni Teitelbaum Mózes (Jichmak Mose¹⁵) sátoraljaújhelyi rabbit, Friedman Zvi Hirsch olaszliszakai rabbit és Steiner Jesája (Sayele¹⁶) bodrogkeresztúri rabbit. Rajtuk kívül számos csodarabbi működött az országban, így Makón, Nyírtasson, Mádon, Csengeren, Pápán.¹⁷

Hipotézisem, hogy a csodarabbik átfogó zsidó szociális gondoskodási tevékenységet végeztek, ami részben a keresztény lakosságra is kiterjedt.

13 ILLYÉS Bence: *Zempléni csodarabbik*, Sátoraljaújhely, Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, 2021, 24.

14 GLÄSSER Norbert: *Találkozás a Szent Igazzal. A magyar nyelvű orthodox zsidó sajtó cádik-képe 1891–1944*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem BTK, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 2014, 181–225.

15 A sátoraljaújhelyi rabbi, Teitelbaum Mózes a chaszid hagyományban „Jismáh Mose” (héberül: ישמח משה) néven vonult be. Az ישמח nem vezetéknev, hanem egyik művének címe alapján történő megjelölés. Teitelbaum fő művének címe Yismach Moshe, amely Tóra-kommentár és homiletikai gyűjtemény. A kelet-európai rabbinikus kultúrában bevett gyakorlat volt, hogy egy jelentős rabbinikus tekintélyt fő művének címével azonosítottak (például a szerző neve helyett a könyvcím vált megnevezéssé). A „ישמח משה” kifejezés bibliai eredetű (vö. Zsolt 104,34 interpretatív felhasználás), jelentése: „Örvendezni fog Mózes”. A név így egyszerre utal a rabbi keresztnevére (Moshe) és művének címére, valamint teológiai-spirituális programjára, amelyben a Tóra örömteli, messianisztikus olvasatára helyezi a hangsúlyt. A chaszid közösségben így a „Jismáh Mose” megnevezés nem csupán bibliográfiai hivatkozás, hanem karizmatikus azonosítónév vált.

16 A bodrogkeresztúri rabbi Steiner Jesája, közismert néven „Sájele” (jiddisül: שיייעלע / Shayeleye). A név a Jesaja (héberül: ישעיהו) keresztnev jiddis becézett formája. A jiddis nyelvben a -l / -le diminutívum, amely nem pusztán „kicsinyítést”, hanem érzelmi közelséget, szeretetteljes tiszteletet és családias viszonyt fejez ki. A kelet-európai chaszid közösségekben a karizmatikus vezetők esetében előfordult az ehhez hasonló névhasználat: a közösség rebbe iránti szeretetnyelve volt a becézett forma alkalmazása. A „Sájele” megnevezés így nem informális trivializálás, hanem a személyes közelség és a mester-tanítvány viszony, mint az apa-gyermek viszony szinonimája.

17 ILLYÉS: i. m., 33.

A tanulmány nem vallásszociológiai leírás, hanem teológiai-szociáletikai apologetika.¹⁸ Célja megmutatni, hogy a csodarabbik alakja nem ellentétes a racionális gondoskodással, a csodarabbik a zsidó társadalometika koherens megnyilvánulásai. Hiszen a modernitás problémája nem a csoda léte, hanem a transzcendencia kizárása. Egyik tanítványomnak a Sárospataki Református Hittudományi Egyetemen arról meséltem, hogy Teitelbaum Mózes meggyógyította a gyermek Kossuth Lajost.¹⁹ Ezt a politikai-emlékezeti legendát a hallgató rögtön racionalizálni kezdte. Elmondta, hogy a rabbi biztosan ismerte a zsályát, a kamillát, a fokhagymát, a mézet, és ezekkel a szerekkel kezelte a gyermeket.

A racionalista értelmezés szerint a csodarabbik a babonás népi vallásosság termékei csupán, holmi karizmatikus manipulátorok, akik a modernitás előtti mentalitást hordozzák. Ennek teológiai újraértelmezése szükséges. Mit jelent a csoda a zsidó hitben? A csoda nem egy természettudományos anomália vagy irracionális esemény, hanem ²⁰ אֵיטָא, mely az Örökkévaló folyamatos jelenlétét hivatott prezentálni.

A csoda nem természettudományos anomália, nem irracionális esemény, nem mágikus beavatkozás, hanem a jel – amely Isten gondviselő jelenlétére mutat. Ezért nem szükséges empirikus eszközökkel bizonyítani a csoda létét, hiszen a zsidó hagyományban a csoda nem a természeti törvények felfüggesztése, hanem az isteni gondviselés intenzív megtapasztalása.

A csodarabbik működését nem a csodák igazolják, hanem a cedaka normatív struktúrája. A cedaka igazságosság, a redistribúció, az emberi méltóság védelme és társadalmi felelősségvállalás. A csodarabbik mint közösségi vezető és példakép alátámasztja a szociális gondoskodás szükségességét, megszemélyesíti az isteni irgalmat, mobilizálja az adományozást, közvetíti a szükség és az erőforrás között. A csodarabbik a gondoskodó Isten szociális szimbóluma a közösségben. A csodarabbik tevékenysége azonos a halachikus gondoskodás karizmatikus megvalósulásával, működésük nem deviáció.

Apologetikai állításom, hogy a csodába vetett hit nem a racionalitás hiánya, hanem egy másfajta racionalitás – egy teológiai racionalitás, amely a valóságot az Örökkévaló relációjában értelmezi.

Ha nem tisztázzuk a csoda fogalmát, akkor a csodarabbikat nem értelmezhetjük apologetikus köntösben.

A csoda fogalmának tisztázása nélkül a csodarabbik apologetikus értelmezése nem tartható fenn. A rabbinikus irodalomban a csoda ²¹ נִסִּים nem öncélú természetfelfüg-

18 A teológiai-szociáletikai apologetika olyan értelmező megközelítés, amely a vallási szereplők és gyakorlatok teológiai legitimációját azok szociáletikai jelentőségével együttesen kezeli, azaz a hitbeli igazolást a közösségi gondoskodással, szolidaritással és erkölcsi felelősséggel kapcsolja össze.

19 SILBER, Michel K.: Kossuthot megáldja egy rabbi. Egy politikai legenda metamorfózisa, ford. KONRÁD Miklós, *Történelmi Szemle*, 63. évfolyam, 2021/3, 459–482.

20 Szó szerinti jelentése: jel. A héberben a csoda szó szinonimájaként használják.

21 נִסִּי a bibliai és rabbinikus héberben „jel”, „zászló”, teológiai értelemben azonban „csodát” jelent. Eredeti jelentése a kiemelés és láthatóvá tétel (vö. Ézsaiás könyve 11,10), amelyből a rendkívüli, i.teni beavatkozás oka jött létre.

gesztés, hanem a *שגחה פרטית*²² intenzív megnyilvánulása. A Talmud számos helyen ír arról, hogy a közösségéért cselekvő igaz ember érdemei a többiekre is áldást vetítenek ki. A *צדיק*²³ szerepét a haszid gondolkodás szinte rendszerszerűen dolgozta ki. A cádik nem egy varázsló, hanem az Örökkévaló spirituális csatornája, aki a *שפע* közvetítője a közössége irányába.²⁴ A csoda így már nem irracionális, hanem relációs kategória, amit I.ten, a cádik és a közösség közötti interakcióként értelmezhetünk.

A neológ–chaszid feszültség és a neológ önreflexió kérdése

A 19. és 20. századi magyar zsidóság belső felekezeti struktúrája eltérő modernitásstratégiák ütközéseként is felfogható. A neológ irányzat a felvilágosodás racionalitás eszményéhez igazodva fogalmazta meg a csodarabbikra vonatkozó kritikái érzsvételeit. Szabolcsi Miksa az Egyenlőség hasábjain így ír erről: „Míg a fölvilágosodott zsidó azt törekszik megvalósítani, hogy álljon mindenki helyt magáért, keressen mindenki becsületes munkát, foglalkozást, addig a chaszidok az élősdiség legrutabb fajtáját űzik. A gazdag, aki nem imádkozik – szól a chaszidok elve –, de keresi a csodarabbi tanácsát hadd fizessen, hadd tartson ki bennünket mi meg imádkozunk helyette, leimádkozunk a vétkeik. Ebből aztán egy sajátságos viszony támad a megváltás erkölcstelen viszonya.”²⁵ Szabolcsi itt egy morális gazdaságtant ábrázol, ahol a vallási tekintély – hasonlóan az egykori búcsúcédulákhoz – csereviszonyokat szervez, és ezt ő a modern polgári etikával nem tartja összeegyeztethetőnek.

Szabolcsi bírálatán kívül érdemes figyelembe venni Glenn Dynner megközelítését is, amely szerint a haszid udvarok nemcsak vallási csoportok, hanem a társadalmi és közösségi élet szervező központjai voltak. Eszerint a csodarabbi körüli gyakorlat nem pusztán babonás túlzásként, hanem a karizmatikus vallási tekintély közösségszervező formájaként értelmezhető. A neológ–chaszid szembenállás így nem csupán

22 A *השגחה פרטית* kifejezés jelentése „egyedi” vagy „személyes isteni gondviselés”. Az i.teni providencia differenciált működését aposztrofálja a középkori és a rabbinikus zsidó teológiában, ami nem csak a világ általános rendjére (*השגחה כללית*) terjed ki, hanem konkrétan személyek, közösségek vagy események vezetésére, irányítására is. A középkorban zajló filozófiai vitákban és a chaszid gondolkodásban ez a fogalom nagyon hangsúlyos. Az I.ten jelenlétét és közvetlen részvételét feltételezi.

23 A *צדיק* szó a *צדק* gyökből származik, melynek alapjelentése: „igaz”, „igazságos”, „normatíván helyes”. A Szentírásban az a személy, aki megfelel az isteni törvény és a szövetségi rend követelményeinek: „Noé igaz ember volt” (Mózes I. könyve 6,9); „az igaz az ő hűsége által él” (Habakuk 2,4). A rabbinikus irodalomban a fogalom bővebb: a cádik nem csak jogi értelemben igaz, hanem spirituális értelemben is I.tenhez kötődő személy, akinek érdeme (*זכות*) közösségi hatással bír (vö. Babilóniai Talmud, Bráhot 17b; Táanit 24b). A chaszid gondolkodásban a cádik egyfajta közvetítő lesz, aki a *שגחה פרטית* erőteljes csatornájaként funkcionál, és az áldást testesíti meg. A cádik szociálistikai szempontból a morális reprezentáció és a mindenkre egységesen vonatkozó társadalmi felelősségvállalás teológiai modellje. Tekintélyének alapja az igazságosság és az Ö..valóval felépített bensőségesen mély kapcsolata.

24 GREEN, Arthur: The Žaddiq as Axis Mundi in Later Judaism, *Journal of the American Academy of Religion*, 45. évfolyam, 1977/3, 327–347.

25 SZABOLCSI Miksa: Csodarabbik Magyarországon. Magyarázat egy közre nem adott hírre, *Egyenlőség. Zsidó felekezeti és társadalmi hetilap*, XVI. évfolyam, 43. szám, 1897. október 24., 5.

a racionalitás és irracionalitás ellentéte volt, hanem eltérő vallási autoritásformák konfliktusa.²⁶

A neológ gondolkodás egykori és mai egyik legfontosabb eszenciája, hogy a judaizmust kompatibilissé tegye a modern társadalom alapvető normáival. A chászid–neológ vallási felfogás ütköztetése nemcsak a racionalitás és az irracionalitás ellentéte volt, hanem Max Weber klasszikus tipológiáját alkalmazva inkább a karizmatikus és racionalizált vallási autoritás formáinak egymásra feszülése. A neológ önreflexióban azért volt szükséges a csodák tagadása, mert a neológia így igazodott a modernitáshoz, ez az irányzat részéről egyértelműen teológiai pozíció volt.

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a cedaka elve és struktúrája mindkét irányzatban nagyon fontos szerepet játszott. A vita nem a zsidó szociális gondoskodás szükségességéről szólt, hanem annak teológiai nyelvéről. A neológia a gondoskodást etikai és intézményi racionalitásban fogalmazta meg; szociális és egészségügyi intézményeiben zsidókat és nemzsidókat egyaránt kezelte, a chaszidizmus pedig ugyanezt a gyakorlatot karizmatikus keretben és csodák által értelmezte.

Teitelbaum Mózes (Jiszmáh Mose)

A sátoraljaújhelyi csodarabbi Teitelbaum Mózes 1759 és 1841 között élt.²⁷ Ortodox vallásos körökben Jiszmáh Mosénak emlegetik. Teitelbaum Mózes személyében integrálódik a tanító, a közbenjáró, az adományelosztó és mindenki édesapja. Nevéhez számos legenda fűződik, amuletteket, kámeákat osztott, ami miatt számos kritikus akadt a nemchaszid körökben. Egy korabeli leírás szerint így gyógyított meg egy epilepsziás férfit is.²⁸ Ezt követően amuletteket írt, és szétoztotta őket a beteg vagy szociálisan nehéz helyzetben lévő hívei részére. Ezeket a kámeákat megáldotta, és utána adta oda a többi zsidónak, aki hozzá fordult.²⁹

Bár Teitelbaum Mózes chaszid környezetben tevékenykedett, mégis ragaszkodott a szigorú értelemben vett ortodoxiához.³⁰ „Háza körül, Sátoraljaújhelyen egy egész »udvartartás« jött létre, konyháján naponta szegények százai étkeztek, szabóságából nincstelenek tömege ruházkodott. A vallás igazi

26 DYNNER, Glenn: *Men of Silk: The Hasidic Conquest of Polish Jewish Society*, Oxford, Oxford University Press, 2006.

27 ILLYÉS: i. m., 36.

28 SZUNYOGH Szabolcs: *Magyar Menóra*, Budapest, Noran Libro Kiadó, 2018, ILLYÉS: i. m. alapján

29 VINKLÁT, Marek: Rabín nebo čaroděj? Amulety Mošeho Teitelbauma z Újhel, *Theologická revue*, 85. évfolyam, 2014/4, 575–589.

30 HIDVÉGI Máté: *Tenyéremre rajzoltalak*, Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 2012, 48–49.

ellenségének a jólétet tartotta, a szegénység visz közel a Mindenhatóhoz, mondogatta” – írja Hidvégi Máté *Tenyeremre rajzoltalak* című könyvében.³¹

Teitelbaum Mózes nemcsak rabbi volt, hanem regionális redisztribúciós központ. Responsumai és kortársi beszámolók szerint rendszeres adománygyűjtést szervezett, segélyezte az özvegyeket és árvákat, közvetített konfliktushelyzetekben. A hozzá kapcsolódó gyógyítási narratívák legitimálták a közösségi bizalmat.

Az újhelyi „Szent Öreg” 1841. tammuz hónap 28-án este halt meg sátoraljaújhelyi házában, hívei és családtagjai ott voltak mellette. Másnap eltemették Újhely városközpontja mellé, ahol ma is pihen.³² Zarándokok százai látogatják a sírja fölé emelt ohelt, minden időben. Azt mondják, hogy ma is csodák történnek azzal, aki idelátogat: gyógyíthatatlan betegségei meggyógyulnak, ha korábban meddő volt, gyermeke születik.

Életében a csoda sohasem volt öncélú, mindig a közösségi gondoskodás vallási nyelveként funkcionált.

Friedmann Cvi Hirs (Reb Hersele)

Az olaszliszkai Friedmann Cvi Hirsch 1808-ban született Sátoraljaújhelyen. Édesapja Rav Aron rejtett cádik³³ volt, azonban a fiú 8 éves korában meghalt, így édesanyja az előzőekben tárgyalt Teitelbaum Mózeshez küldte tanulni. Ezt követően több jesivában tanult, végül Olaszliszkára költözött, és itt hozta létre az akkori kor legnagyobb chaszid udvarát. Miatta számos chaszid zsidó költözött Olaszliszkára, ahol kétféle zsidó élt, az úgynevezett „hoszed” vagy „hoszet”, azaz a chaszid zsidók, akik hagyományos öltözkékként fekete öltönyt, ciceszt és kalapot viseltek, és a magyar zsidók, akik nagy mértékben integrálódtak a helyi társadalomba.³⁴

A liszkai cádik 1840-ben érkezett a községbe, ahol ötszáz férőhelyes zsinagógát építtetett, azonban a zárókövet nem tette a helyére, hogy templomunk mindig emlékeztessen arra, hogy a jeruzsálemi Szentély elpusztult. Szerény, önzetlen, jóságos és bölcs ember volt, számára központi kérdés volt a szerény életvitel, ezért csak heti egy forint fizetést fogadott el.³⁵ A chaszid közösségi emlékezet a liszkai rebbe szociális érzékenységét családi háttérének ismertetésével is alátámasztja. A csodarabbi udvarában a gondoskodás nemcsak elvont etikai elvként jelenik meg, hanem mindennap ismétlődő micvaként bontakozott ki. A hagyomány kiemeli az édesanyja, שרה די בקרין alakját: a közösségi emlékezet szerint a megélhetését sütéssel teremtette elő, ugyanakkor a megtermelt javakat nem halmozta fel, hanem mások tényleges ellátására fordította.

31 HIDVÉGI: i. m., 54.

32 Uo., 67.

33 A cádik héberül צדיק. A zsidó vallási hagyományban igaz, erkölcsös embert jelöl, a haszidizmus terminológiájában azonban a közösség karizmatikus vallási vezetőjének megnevezésévé vált, akinek személyéhez kiemelt spirituális tekintély és közbenjáró funkció kapcsolódott.

34 KOVÁCS JÓZSEF: *Olaszliszka*, Olaszliszka – Sárospatak, Olaszliszka Önkormányzata és Kovács József, 1998, 80–81.

35 SZÁSZ MEIR: *Sátoraljaújhely és Zemplén Vármegye zsidóságának története*, Toronto, [k. n.], 1986, 111–112.

A róla szóló narratívák azt hangsúlyozzák, hogy a Tanházba naponta vitt a süteményeiből, és azokat olyan szegény jesiva-növendékek között osztotta szét, akiknek nem volt mit enniük. Emellett a neki küldött dolgokat is továbbadta rászorulóknak. Rossz hírű emberekkel nem lépett kereskedelmi kapcsolatba, mert az életvitelt és az erkölcsi felelősséget a vallásossággal összetartozóként értelmezte.³⁶ A liskai cádik a közösségtörténeti összefoglalók szerint a hozzá érkező támogatásokat rendszeresen a helyi szegények között osztotta szét.

A nagy rabbi két könyvet is írt, melyek jelenleg Izraelben vannak, de melyek közül az egyik a hetvenes években még a helyi temetőben volt fellelhető.³⁷ A liskai cádik nyomtatásban fennmaradt tanításai két fő kötetben ismertek: *אך פרי תבואה* és *הינשר והטוב*.³⁸

A rabbi 1874-ben hunyt el.³⁹

Olaszliszka, a csodarabbi sírhelye: családi részvétellel kísért terepi dokumentáció, amely a kultuszhely mindennapi használatát és emlékezeti funkcióját teszi láthatóvá.

Az olaszliszkai rabbi esetében a források kiemelik a felekezeti közti jelenlétet, a keresztyén és keresztyén lakosok is megkeresték imát, áldást és gyógyulást kérve. Interkonfesszi-

36 Chasidei Liska: „שטרין פון לעבנסשטייגער פון האשה הצדקנית המפורסמת שרה די בקרין ע"ה” (jiddis nyelvű, héber betűs szöveg), *chasideiliska.org*, Utolsó letöltés: 2026. 02. 20.

37 Kovács: i. m., 82.

38 *אך פרי תבואה* – katalógusrekord, Nemzeti Könyvtár (National Library of Israel, NLI). URL: https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH990020464470205171/NLI Utolsó letöltés: 2026. 02. 20.

39 HOROVITZ, Yehuda Aharon: Friedman, Tsevi Hirsh, in *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, URL: https://encyclopedia.yivo.org/article.aspx/Friedman_Tsevi_Hirsh Utolsó letöltés: 2026. 03. 10.

onális jelenlétének apologetikai jelentése: Isten gondviselése nem zárható felekezeti határok közé. Az olaszliszkai csodarabbi a gondoskodás univerzális jelképe a mai napig. Sírjához számtalan zarándok érkezik a világ minden tájáról, de főleg az Egyesült Államokból és Izraelből.

Ez vallásszociológiai szempontból azt jelenti, hogy a cádik karizmája lokális társadalmi integráló erővé vált, apologetikai olvasatban ez a gondviselés univerzalitásának jele. Isten nemcsak a zsidókról gondoskodik, hanem a nemzsidókról is, akiknek a zsidó tanítás szerint még a tízparancsolatot sem kell betartaniuk, csupán Noé fiainak hét törvényét. Isten a nemzsidókhoz a liszkai cádikon keresztül szól, és közvetíti csodáit, ez apologetikus olvasatban a gondoskodás univerzalitásának a jele.

Steiner Jesaja (Reb Sájale)

A keresztúri cádik Steiner Jesája (1851–1925) Zborón (Zemplén vármegye, Magyar Királyság) született.⁴⁰ Édesapja Steiner Mose volt, a gyermek a liszkai cádikhoz hasonlóan korán árvaságra jutott, rokonai és mesterei nevelték.⁴¹ Anyakönyvezett neve Steiner Jesája volt.⁴²

Fiatal korában a magyarországi haszid központok valamelyikében folytatott tanulmányokat; a hagyomány szerint tanult a liszkai udvarban is,⁴³ ahol a liszkai rabbi konfliktusba került miatta feleségével, ugyanis az asszony úgy látta, hogy jobban szereti Sayelét, mint saját gyermeküket. A keresztúri cádik a konfliktust elkerülve Keresztúron alapított udvart.

Udvara a 20. század elejére regionális jelentőségű haszid központtá vált.⁴⁴ Kortársi visszaemlékezések szerint háza nyitott volt a rászorulóknak; az érkező adományokat azonnal továbbította a szegényeknek, özvegyeknek és utazóknak.⁴⁵

Írott teológiai művet nem hagyott hátra; tanításai szóbeli hagyományozás útján maradtak fenn.⁴⁶ Vallási tekintélye személyes karizmájára és közösségi funkciójára épült, ami megfelel a kelet-európai cádik-modell klasszikus típusának.⁴⁷ Április 27-én (3. ijjár 5685) hunyt el Bodrogkeresztúron.⁴⁸ A helyi zsidó temetőben temették el; sírja fölé ohel épült. Miután meghalt, fia, Steiner Ábrahám (1883–1944) lett a rabbi.⁴⁹

Steiner Jesaja működésében dokumentálható az azonnali redistribúció gyakorlata: az érkező adományokat azonnal továbbadta a rászorulóknak.

40 GRÜNWARDL Mihály: *A magyarországi haszidizmus története*, Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1990, 212–213.

41 Uo., 214.

42 ILLYÉS: i. m., 30.

43 ASSAF, David: *Untold Tales of the Hasidim*, Waltham, Brandeis University Press, 2010, 287–289.

44 GRÜNWARDL: i. m., 215–218.

45 Uo., 219.

46 BIALE, David et al.: *Hasidism: A New History*, Princeton, Princeton University Press, 2018, 654.

47 ASSAF: i. m., 295–298.

48 GRÜNWARDL: i. m., 221.

49 Uo., 223.

Záró gondolatok

A modern racionalitás gyakran folklorizálta a csodarabbikat, de véleményem szerint e mögött a kritika mögött implicit módon a transzcendencia kizárása áll. Feltételezhető, hogy a zarándoklatok gazdasági és szociális hatása egykoron és ma is jelentős volt: a helyi infrastruktúra aktivizálódását, munkahelyteremtést, közösségi kohéziót hozhatottak el a zsidó vallási életben.

A 19–20. századi vidéki vallásosságban a szent emberek kultusza felekezeten átívelő jelenség volt. A csodarabbikhoz forduló keresztények jelenléte arra utal, hogy: a vallási határok permeabilisek voltak, és mivel a gyógyítás és áldás univerzális szükséglet, a cádik karizmája társadalmi legitimációval bírt. Nemcsak a zsidó, hanem a többségi társadalom részéről is. Ez nem relativizálja a zsidó teológiát, hanem annak szociális hatókörét mutatja. Tehát összességében elmondhatjuk, hogy a sátoraljaújhelyi, olaszliszkai és bodrogkeresztúri csodarabbik a zsidó szociális gondoskodás, a zsidó gondoskodáspolitikai teológiaiilag koherens, halachikusan megalapozott és társadalmilag működő formái voltak.

ABSZTRAKT

A csodarabbik és a zsidó szociális gondoskodás Sátoraljaújhelyen, Olaszliszkán és Bodrogkeresztúron

Dolgozatomban amellet fejttem ki érvrendszerem, hogy a zsidó szociális gondoskodás nemcsak történeti jelenség, hanem teológiai realitás. A csodarabbi intézményt nem mint babonás, a néphithez köthető gyakorlatot, hanem mint a cedaka normatív rendjébe illeszkedő jelenséget vizsgálom. Elemzésemben a sátoraljaújhelyi, olaszliszkai és bodrogkeresztúri csodarabbik működésén keresztül nyitok ablakot a karizmatikus vallási vezetők szociális szerepére. Érvrendszerem szerint a csoda nem irracionális anomália, hanem vallási nyelv, és mint ilyen a gondoskodó Isten jelenlétére utal. Értelmezésem szerint a cádik közvetítő szerepet tölt be a rászoruló és a közösségi erőforrások között, ezzel elősegítve az adományok redistribúcióját. Kritikát fogalmazok meg azokkal a racionalista megközelítésekkel szemben, amelyek a csodarabbikat folklorisztikus vagy irracionális jelenségként értelmezik. Ezzel ellentétben teológiai-szociáletikai apologetikai keretet használok, amelyben a hit és a társadalmi felelősség szorosan összekapcsolódik. Állításom szerint a csodarabbik tevékenysége nem deviáció, működésük a zsidó társadalometika koherens megnyilvánulása. Kitérek a neológ és haszid megközelítések közötti kontrasztra is, amelyet eltérő vallási autoritásformák konfliktusaként értelmezek. Konklúzióm, hogy a csodarabbik a zsidó szociális gondoskodás teológiaiilag megalapozott és társadalmilag működő modelljeiként érthetők meg.

Kulcsszavak: csodarabbik, zsidó szociális gondoskodás, cedaka, vallási karizma, szociáletika

ABSTRACT

The Wonder Rabbis and Jewish Welfare in Sátoraljaújhely, Olaszliszka and Bodrogkeresztúr

In this paper, I argue that Jewish social care should be understood not merely as a historical phenomenon but as a theological reality. I examine the institution of the wonder-working rabbi not as a superstitious practice associated with folk belief, but as a phenomenon embedded within the normative framework of *tzedakah*. Through an analysis of the activities of wonder-working rabbis in Sátoraljaújhely, Olaszliszka, and Bodrogkeresztúr, this study offers insight into the social role of charismatic religious leadership. I contend that miracles should not be interpreted as irrational anomalies; rather, they constitute a form of religious language that signifies the presence of a caring God. Within this interpretive framework, the *tzaddik* functions as an intermediary between individuals in need and communal resources, thereby facilitating the redistribution of charitable contributions. Furthermore, I develop a critique of rationalist approaches that construe wonder-working rabbis as merely folkloristic or irrational phenomena. In contrast, I adopt a theological–social–ethical apologetic framework in which faith and social responsibility are intrinsically interconnected. From this perspective, the activities of wonder-working rabbis do not represent a deviation from normative practice; rather, they embody a coherent expression of Jewish social ethics. The paper also addresses the contrast between Neolog and Hasidic approaches, interpreting this tension as a conflict between differing models of religious authority. I conclude that wonder-working rabbis can be understood as theologically grounded and socially operative expressions of Jewish social care.

Keywords: wonder-working rabbis, Jewish social care, *tzedakah*, religious charisma, social ethics

Hajdu András ciganológus és Erdős Kamill. Végegyháza, Békés megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8708)

Kókai-Nagy Viktor

MIT JELENT IRGALMASNAK LENNI?

Amikor az ember irgalmat gyakorol, akkor képes talán a leginkább megjeleníteni saját életében, viselkedésében Isten természetét. A görög szó (*eleēmōnes*) etimológiailag a „vágás, hasadás” jelentésből ered, innen a szívhasadás, azaz a részvét, aminek az ellentéte az irigység lesz a másik ember szerencséje láttán.¹ Az irgalmasság tehát alapvetően egy megindultság a másikat ért (jogtalan) sérelem miatt, amit látva az ember könyörületre indul. Különösen jellemző a törvénykezési gyakorlathoz kapcsolódva: a védelem célja a bíró könyörületét, irgalmát felkelteni.² A héber *hesed* kifejezés is alapvetően a személyes emberi kapcsolatokra vonatkozott: irgalmasságot tenni valakivel, valakinek – amire az esetek többségében hasonló reakciót vár el az ember, hiszen a legtermészetesebb emberi kötődés velejárója a könyörület gyakorlása.³ Ebből adódóan egy viszonyfogalomról beszélhetünk (pl. két személy, a király és alattvalói stb.). Ehhez hasonlóan a görög irodalomban és a populáris erkölcsiségben is pozitív jelentéstartalmat hordoz, még ha a filozófiai etika fenntartásokkal szemléli is azt, hangsúlyozva, hogy az irgalmasság kölcsönössége a barátság alapvető építőköve.⁴ De a jó király ismertetőjegyei között is előkelő helyen áll irgalmassága.

1 Bolyki János: A boldogmondások, *Theológiai Szemle*, 33. évfolyam, 1990/6, 321–328, 325.

2 Lásd Bultmann, Rudolf: ἔλεος κτλ., in Kittel, Gerhard (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band II, Δ – Η, Stuttgart, Kohlhammer, 1935, 474–483, 474k.

3 Zobel, Hans-Jürgen: ἡγάπη, in Botterweck, G. Johannes – Ringgren, Helmer (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Band III, טו – טז, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, Kohlhammer, 1977, 48–71, 51k.

4 Betz, Hans Dieter: *The Sermon on the Mount*, Minneapolis, Fortress Press, 1995, 133.

Az Újszövetségben és Jézus szóhasználatában a szó jelentését nem annak profán, hanem ószövetségi kultuszi jelentése határozza meg. Ami a szó Istenhez kapcsolódó tartalmát illeti, számtalan esetben olvasunk az istentelen megigazításáról mint Isten tetteről, amire Őt szeretete és irgalma indítja.⁵ Ez lesz a példa az ember előtt, aki az irgalom gyakorlásával Isten akaratának tesz eleget, ezért szoros kapcsolatban áll a törvényességgel (*mispah*), az igazságossággal (*cōdakah*) és a tudással/ismerettel (*daat*). Ugyanakkor soha nem válik a törvénné,⁶ hiszen az irgalmat, a könyörületességet nem lehet megparancsolni (lásd Mt 18,33)! Ugyanakkor mégiscsak elvárható, hiszen a könyörülő ember Istenhez válik hasonlónak, aki haragja helyett irgalmának ad teret (vö. 2Móz 34,6). És noha Isten irgalmat kíván és nem áldozatot, ismeretet és nem égőáldozatot (Hós 6,6 – vö. Mt 9,9–13; 12,1–8; 23,23), ez nem jelenti azt, hogy az ember bármit is adhatna Istennek, hozzátehetne Istenhez az irgalom gyakorlásával, de megmutathat valamit abból, amit az embereknek és a világnak Isten jelent, és amit saját maga megtapasztalt Istenből (vö. Lk 1,50.58.72; 10,37).⁷ Az irgalmasság fogalmában három tényező válik meghatározóvá: annak cselekvés- és közösségi jellege, illetve tartóssága,⁸ vagyis ez nem egy egyszeri esemény, hanem naponkénti megnyilvánulása a hitnek és Isten ismeretének; nem pusztá fellángolás, hanem tartósan gyakorolt emberi magatartás, vagyis nem elméleti ismeret, hanem tett, amit a másikkal, a felebaráttal szemben gyakorolhatunk.

Az irgalmas Isten

Az Újszövetséget olvasva két jellegzetes összefüggésben találkozhatunk Isten irgalmával. Egyfelől amikor arról esik szó, hogy irgalma gyakorlásában Istent semmilyen emberi norma nem köti, másfelől konkrét esetekről olvasunk, amikor Jézus irgalmat gyakorol a hozzá fordulókon, és ebben egyértelműen az Atyára mutat, illetve példázataiban szintén egy könyörületes Istent mutat be hallgatói számára.

Isten irgalma alkalmanként, az ószövetségi szóhasználatnak megfelelő módon, hűségében (vö. Lk 1), valamint az üdvtörténet összefüggésében nyilvánul meg, ahogyan az például Pál érvelésében is megjelenik a római gyülekezethez. Ebből egyértelművé válik: Isten kegyelme alapvetően nem más, mint üdvtörténeti és eszkatológiai tette Krisztusban;⁹ illetve irgalma gyakorlásában semmilyen emberi norma nem köti, nem kötheti (Róm 9,14–24), „itt valóban Isten istenségéről van szó, ami a történelemben válik nyilvánvalóvá. Csak így maradhat könyörülete elérhetetlen és mégis hiteles”.¹⁰

5 Lásd STUHLMACHER, Peter: *Az Újszövetség bibliai teológiája*, 1. kötet, *Alapvetés. Jézustól Pálig*, ford. Koczó Pál, Budapest, Kálvin Kiadó, 2017, 322k.

6 Vö. ZOBEL: i. m., 54–56, 59, 71.

7 Vö. STAUDINGER, Ferdinand: ἔλεος κτλ., in BALZ, Horst – SCHNEIDER, Gerhard (hrsg.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band I, ΑαϞών – Ἐνώχ, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, Kohlhammer, 1980, 1046–1052, 1048.

8 ZOBEL: i. m., 56.

9 BULTMANN: i. m., 480.

10 LUZ, Ulrich: *Das Geschichtsverständnis des Paulus*, München, Chr. Kaiser Verlag, 1968, 75.; Lásd továbbá Uo., 240.

De legalább ugyanennyire egyértelművé válik az is, hogy mindez terve szerint történik (Róm 11,11–16.25k; 16,26). A kegyelem egy ajándék, mert az ember cselekedete nélkül, sőt alkalmanként cselekedetei ellenére nyer irgalmat (Róm 11,30k). Isten pedig mindenkit az engedetlenség alá vetett, hogy mindenkin könyörüljön (Róm 11,32). És mivel „a kiválasztás mindig a nem kiválasztottakat célozza meg, pontosabban: a még nem kiválasztottakat. A kiválasztás pedig, Ábrahám kiválasztásának értelmében, csak univerzális lehet”,¹¹ ezért a pogányokat, akiket korábban kizárt a kiválasztottságból, az evangéliumban megjelenő hívása által népéhez kapcsolt. Mindez Isten szuverén szabadsága, amivel átformálja a történelmet: Isten tette nem reakció, hanem akció,¹² amit elsődlegesen irgalmában tapasztalunk meg. Irgalma záloga pedig egy irgalmatlan tett: Jézus Krisztus áldozatvállalása (vö. Gal 1,4; 2,20).

Jézus számtalan esetben mutatja meg irgalmát abban, hogy a tőle kérőktől nem fordul el (Mk 10,47k par., Mt 9,27k; 20,30k), sőt még a tisztasági előírásokat is figyelmen kívül hagyja, ha a könyörületről van szó (Mt 15,21–28; Lk 17,11–14). Jézusnak ezekben a cselekedeteiben Isten korlátlan szeretete nyilvánul meg az ember iránt, hiszen ő Isten reprezentánsa. Ehhez azonban szükség van az ember hitére – úgymond, ez az ember része, aktivitása. A csodákban az eljövendő Isten országának íze jelenik meg, ami megfelel a teremtés egykori rendjének, amikor még kimondhatta a Teremtő, hogy amit alkotott, az jó.¹³ Amikor pedig Jézus Isten országaról szól, akkor a királyságról mint fogalomról beszél, azonban soha nem nevezi Istent királynak vagy uralkodónak. Üresen marad a trón, de csak azért, hogy ezt a hiányt az Atya metaforájával töltsse ki. Isten királyságában nem úgy gyakorolja a hatalmat, mint király, hanem mint Atya.¹⁴ Jézusnál az Atya kifejezésnek az ad egyedi jelleget, hogy az eljövendő bírót, a könyörtelen ítélethozót azonosítja az irgalmas Atyával,¹⁵ akinek valódi arca Jézus odafordulásában mutatkozik meg. Istent Jézusnál tehát nem a múlt, hanem a mellette megtapasztalható jelen és a tanításában feltárulkozó jövő mutatja meg, amelyben úgy jelenik meg, mint aki az elveszetteket keresi (Lk 15,1–10), és könyörölni akar az emberen (Mt 18,23–27).¹⁶ Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a Názáreti könyörületessége Isten könyörületessége, célja pedig a bűnös megtérése (vö. Lk 15,7), akit személyesen ér a megszólítás, a hívó szó meghallása, a döntés felelőssége pedig így az adott személy felelősségévé válik.

11 ZEINDLER, Matthias: *Erwählung. Gottes Weg in der Welt*, Zürich, TVZ, 2009, 21.

12 Lásd ehhez HAACKER, Klaus: *Der Brief des Paulus an die Römer*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 1999², 190–197.

13 SCHNELLE, Udo: *Theologie des Neuen Testaments*, Göttingen, Vandenhoeck & Rurecht, 2016³, 74–77.

14 Vö. THEISSEN, Gerd: *Die Religion der ersten Christen. Eine Theorie des Urchristentums*, Gütersloh, Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, 2001, 51.

15 Lásd SCHNELLE: i. m., 116k.

16 Jézus Isten országaról szóló igehirdetésének középpontjában nem a végítélet fenyegetése áll (mint például Keresztelő János igehirdetésében), hanem „Isten készsége a szegények és bűnösök kegyelmes elfogadására, amit maga Jézus az életével is példáz” – STUHLMACHER: i. m., 79.; vö. továbbá Uo., 82k.

Az irgalmas ember

Az ember irgalmat gyakorolhat közvetve, az istentisztelethez köthetően, vagy közvetlenül, embertársa szükségét látva. Közvetve, azaz betartva a már az Ószövetségben megjelenő kíváncsiságot, miszerint adományaival támogatnia kell a nála elesettebbeket, és erre az egyik legjobb forma, ha ezt a közösségen keresztül teszi. Abban ugyanis az 5Móz 6,4–6-ból jól ismert hármasság jelenik meg: Szeressed teljes szívedből (imádság mint a szív szava), teljes lelkedből (böjt mint a lélek sanyargatása) és teljes erődből (anyagi erő is, melyet az adakozásban használ helyesen az ember).¹⁷ Ahogyan az „irgalmas, irgalmasnak lenni” kifejezés a zsidó gondolkodásban az ember istentiszteletéhez is kapcsolódik, annak minőségét tükrözi. A hiteltelen áldozatbemutatás ellentétét mutatja fel, a helyes viselkedést az irgalmasság jellemzi (vö. Hós 6,6; Ám 5,21kk). Ez a jelentéstartalom jelenik meg az Újszövetségben is (lásd Mt 5,7; Zsid 2,17). Az irgalom gyakorlása tehát Isten helyes tiszteletéhez tartozik. Ezért találó észrevétel, hogy az irgalmasság és a béketeremtés a boldogmondásokban (Mt 5,7.9) megfeleltethető az ároni áldás szövegével, ahol szintén egymás után következik a „könyörülni” és a „békességet adni” kifejezések, vagyis a két boldogmondás tulajdonképpen felszólítás az *imitatio Deire*.¹⁸ Az a kép pedig, amelyet utánoznunk kell, az irgalmas Isten képe (Mt 9,13; 12,7), ahogyan azt Jézus élte elénk.

Máté az irgalmasság helyes gyakorlatáról (Mt 6,1–4) úgy szól, mint az ember hálájának megnyilvánulásáról (vö. Lk 12,33k). Az irgalmasság kézzel foghatóvá válik az adakozásban (erre utal a görög kifejezés közös gyökérzete), ami a helyes istentisztelet része. Ez a gondolat megjelent már az Ószövetségben is: ne csak Istennek áldozzon, de hozzon áldozatot másokért is. Ennek ellenére csak az őskereszténységben alakul ki a szegények gondozásának mint az igaz istentisztelet részének az a szervezett formája, amiről a Bibliában olvashatunk (vö. ApCsel 2,44; 4,32kk; Gal 2,10).¹⁹ „A gyülekezeti élet, amennyire ez ma kivehető, két ponton vált hangsúlyossá, a házaknál megtartott összejövetelekben és a kölcsönös szociális támogatásban.”²⁰ Ez a két alaptevékenység rajzolódik ki az ApCsel 6,1–6-ban is, ahol Lukács az asztalnál végzett és az ige szolgálatát említi. Ezt értékelhetjük úgy, hogy a második szolgálat az első felett áll, mint ahogyan a tizenkettő rangban megelőzi a hetek csoportját,²¹ de úgy is olvasható a szöveg – és

17 GERHARDSSON, Birger: Geistiger Opferdienst nach Matthäus 6,1–6. 16–21, in BALTENSWEILER, H. (hrsg.): *Neues Testament und Geschichte. FS für O. Cullmann*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1972, 69–77, 74.

18 GREEN, H. Benedict: *Matthew. Poet of the Beatitudes*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 2001, 206kk.

19 A témához lásd KÓKAI-NAGY VIKTOR: *A hegyi beszéd*, Budapest, L'Harmattan, 2007, 231k.

20 GNILKA, Joachim: *Die frühen Christen. Ursprünge und Anfänge der Kirche*, Freiburg – Basel – Wien, Herder, 1999, 251.

21 Így véli KOCIS Imre: *A szolgálatok és szolgálattelvők az Újszövetségben*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2018, 29.

ez tűnik valószínűbbnek,²² hogy István körének eredetét így egészen Jézus tanítványaihoz vezethetjük vissza (ApCsel 6,6), akik maguk is mindkét szolgálatot végezték. És abban kérték a görög anyanyelvűek segítségét, hogy a görögül beszélők között végezzék ugyanezt a szolgálatot: a jótekönykodást és az igehirdetést.²³

Gondolatainkat tovább vezetheti az alamizsnálkodás közvetlen formájához, ha eltöprengünk azon, miként hozható szinkronba a Mt 6,3 – miszerint úgy tegyünk jót, hogy szinte mi magunk sem tudjuk – a Mt 5,16-tal, ahol azt olvassuk, hogy úgy világítsanak az emberek előtt a ti jó cselekedeteitek, hogy ezeket látva a ti mennyei Atyátokat dicsőítsék. Gondolhatnánk arra, hogy a közösség által végrehajtott jó cselekedetekre vonatkozik a második kijelentés, de nem pusztán ennyiről van szó. Ha figyelmesen olvassuk a szöveget, rögtön szembetűnik, hogy más kifejezés jelenik meg a két versben (Mt 6,3: *elémósuné* – alamizsna, jótekönykodás; Mt 5,16: *kala erga* – jó cselekedetek). Az alamizsnálkodás kivitelezhető titokban is, hiszen egy adomány sokféle módon felhasználható, a jót tevés viszont konkrét, szemmel látható tett, amihez szükség van a másik személyre, még pontosabban, a másik személy jelenlétére. Erre mutat rá Jézus megkenetésekor: irgalmasságot mindig gyakorolhattok, mert a szegények mindig veletek lesznek, de az asszony jót tévése csak most lehetséges, amikor itt vagyok veletek (vö. Mk 14, Mt 26,6–11). Ez a személyes tett válik fontossá az irgalmas samaritánus (Lk 10,25–37) történetében is. A példázat pontosan azt mondja el, mit jelent irgalmasnak lenni a gyakorlatban, hogyan válhat a szeretet hármasságának (Isten – a másik ember – én magam)²⁴ elméleti ismerete cselekvő szeretetté.²⁵ Jézus arra a kérdésre válaszolva meséli el ezt a történetet, hogy ki az ember felebarátja, és a törvénytudó maga mondja ki a lényegét: a szükségét szenvedő az irgalmasságot cselekvővel lettek egymás felebarátai.²⁶ A zsidóságon belül a felebarát szeretetének parancsa elsődlegesen a néptársra vonatkozott.²⁷ Ez a szabály kapcsolódik össze egy a keleti világban alapvetően elfogadott irgalmassággal, a másik szükségét látva,²⁸ amely kiterjedt a

22 Vö. SCHWEIZER, Eduard: *Gemeinde und Gemeindeordnung im Neuen Testament*, Zürich, Zwingli Verlag, 1962², 42k.

23 Semmi nem indokolja, hogy a szolgálatnak ezt a két formáját élesen elválasszuk egymástól, sőt inkább ennek ellenkezője igaz. Nem véletlen, hogy az ApCsel 21,8-ban Fülöp evangélistaként jelenik meg. A szolgálat, diakónia témájához lásd részletesen KÓKAI-NAGY Viktor: Diakónia az Újszövetségben, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 64. évfolyam, 2019/1, 221–234.

24 Lásd KÓKAI-NAGY: *A hegyi beszéd*, 303k.

25 Hangsúlyos, hogy Jézus, noha az írástudónak, aki elméleti igazságot mond ki, felidézve a szeretet nagy parancsolatát (Mk 12,28–31 par.), az aktív cselekvést tanácsolja: „tedd ezt, és élni fogsz” – JEREMIAS, Joachim: *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1965⁷, 201. Lásd továbbá BOVON, François: *Das Evangelium nach Lukas*, Neukirchen Vluyn, Benzinger – Neukirchener, *EKK III/2*, 1996, 87.

26 Jézus megfordítja a törvénytudó kérdését, míg ő a szeretet tárgyára kérdezett rá (10,29), Jézus azt kérdezi tőle, hogy ki volt a felebarátja a bajba jutott embernek (10,36), vagyis az válik fontossá, ki vár el segítséget tőlem – JEREMIAS: i. m., 203.

27 Lásd STUHLMACHER: i. m., 107–109.

28 Ebben különbség figyelhető meg az antik keleti és a nyugati gondolkodás között. Nyugaton ugyanis nem igazán találunk példát a személyes jótekönykodásra vagy speciálisan a szegények támogatására, jóllehet az antik polisz is élvezte a magánemberek adományainak gyümölcsét, de ez alapvetően a

társadalom peremére szorultakra (árvákra, özvegyekre stb.) éppen úgy, mint bizonyos megkötöttségekkel az ellenségre és az idegenre. A könyörületesség nemcsak a jómódúak, hanem a nép minden tagjának kötelessége, hiszen ne azért könyörülj a másikon, mert tehetősebb vagy, hanem azért, mert az egész nép kiszolgáltatott és idegen volt Egyiptomban, ahonnan az Úr megszabadította.²⁹ A felebarát és Isten szeretete tehát szorosan összekapcsolódott.³⁰ Jézus azonban még ezt is képes felülírni és radikalizálni, amikor nem megy bele annak a meghatározásába, hogy ki az ember felebarátja, hanem egyenesen az ellenség szeretetére szólít fel,³¹ amibe minden ember beletartozik, hiszen ha még az ellenségünket is szeretni kell, akkor senki ellen nem emelhetünk kifogást, akkor mindenkivel szemben irgalmat kell gyakorolnunk. „A felebaráti szeretet és az ellenség szeretete megfelel Isten szeretetének”³² – ez az irgalmasság gyakorlásának alapelve.

Mit jelent tehát az irgalom gyakorlása? Jézus soha nem kérdőjelezte meg Isten szuverenitását, elfogadta döntését – még ha ez nehezebbre esett is (vö. Mk 14,33–41 par.), és miközben rámutatott a végső napokra, amikor Isten bíróként fog ítéletet mondani az ember(iség) felett, mégis azt hangsúlyozta, hogy Istent alapvetően mégsem ilyennek kell látnunk, hanem sokkal inkább irgalmas Atyának. Ez az irgalom jelent meg Jézus tetteiben és tanításában, ami minket is a könyörület gyakorlására kell indítson. A keresztyén ember egyrészt a közösségen keresztül, közvetett módon gyakorolhatja az irgalmat mint a helyes istentisztelet részét. De legalább ugyanennyire fontos, hogy közvetlenül is irgalmas legyen felebarátjával, pontosabban Jézus tanításának megfelelően: még az ellenségének is irgalmas felebarátjává váljon, látva annak szükségét.

ABSZTRAKT

Mit jelent irgalmasnak lenni?

Az irgalom isteni erény, de legalábbis a jó király ismertetőjegye, hiszen hatalom kell a gyakorlásához. Jézus irgalmas a hozzá fordulókhoz és ebben egyértelműen az Atyára mutat, ill. példázataiban szintén egy könyörületes Istent mutat be hallgatói számára, akit semmilyen emberi norma nem köt irgalma gyakorlásában. Jézus követése pedig többek között ennek utánzását jelenti a hívő ember számára, aki irgalmat gyakorolhat közvetve, az istentisztelethez köthetően, vagy közvetlenül, embertársa szükségét látva.

Kulcsszavak: irgalom, könyörület, imitatio Dei

nyilvános események és közintézmények költségeinek átvállalásában állt: fürdők, piacok, színházak, vízvezetékek építése és karbantartása, színházi előadások, játékok finanszírozása – THEISSEN: i. m., 134.

29 Vö. THEISSEN: i. m., 134.

30 Ezért nem lepődhetünk meg azon, hogy az irgalmas samaritanus története után Máriáról és Mártáról olvasunk, ahol éppen Isten szeretete a téma. Az evangélista számára ez a kettő elképzelhetetlen a másik nélkül – lásd BOVON: i. m., 82.

31 A témához lásd KÓKAI-NAGY: *A hegyi beszéd*, 196–207.

32 STUHLMACHER: i. m., 108.

ABSTRACT

What does it Mean to be Merciful?

Mercy is a divine virtue, or at the very least the hallmark of a good king, since power is required to exercise it. Jesus is merciful toward those who turn to him, and in this he clearly points to the Father; furthermore, in his parables he also presents to his listeners a compassionate God, whose mercy is not bound by any human standard. For the believer, following Jesus means, among other things, imitating this: practicing mercy indirectly, in connection with worship, or directly, by seeing the needs of one's fellow human beings.

Keywords: mercy, compassion, imitatio Dei

„Füstös”, teknővájó cigány. Poroszló, Heves megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8630)

A Példabeszédek neve, keletkezése és felosztása

Halász Emília
Erzsébet

אֲשֶׁת-חַיִּל,

A MINDENNAPOK HARCOSA

A Példabeszédek név azonosítja a könyvet a vele megegyező műfajjal, a példabeszéddel, amely rövid, tömör intelem, megfigyelés, tilalom és figyelmeztetés. A név a Vulgata fordításából jön (*Liber Proverbiorum*). A könyv héber neve a מְשָׁלִים, ami a מְשָׁל többes számú constructusi alakja. A Septuagintában παροιμιαinak van fordítva, ami a héber szó görög megfelelője, vagyis példabeszéd, példázat.¹ Különböző műfajú költeményeket találunk meg ezen a könyvön belül: kijelentés, mondás (szentencia), hasonlat, bölcsességi intés.²

A könyv keletkezésének kérdését szemlélve ugyanabba a problémába futunk, amellyel a Zsoltárok könyvéénél is találkozunk. Nagyon nehéz megállapítani a keletkezés idejét, mivel különböző szóanyaggal bírnak a könyv egységei.³ A legrégebbi részek, a második egységből, mindenképpen a fogság előtti időszakból valóak, Kr. e. X. századból.⁴

A Példabeszédek könyve gyakran olyan költemények gyűjteményeként van interpretálva, amelyeknek semmi köze nincs egymáshoz. Azonban ez a mű egy figyelmes,

1 LONGMAN, Tremper: *Proverbs*, Grand Rapids, Baker Academic, 2006, 21.

2 RÓZSA Huba: *Az Ószövetség keletkezése: Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe*, Budapest, Szent István Társulat, 1986, 585.

3 SOGGIN, J. Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe: A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig*, ford. HOFFMANN Béla – VIG István, Budapest, Kálvin Kiadó, 1999, 403.

4 STEINBACH József: A Példabeszédek könyvének homiletikuma, *regi.reformatus.hu*, 2012. 09. 16., URL: <http://regi.reformatus.hu/lap/gyakorlatiteologia/bejegyzes/18/>, Utolsó letöltés: 2022. 11. 09.

átgondolt elrendezésnek az eredménye, gazdagon díszített bölcsességgyűjtemény, amely nemcsak emberi tapasztalatokból származik, hanem Istentől kapott tudásról számol be.⁵

A szerzőség kérdését illetőleg több helyen is Salamon példabeszédeiként emlegetik, aki a bibliai hagyomány szerint a bölcs uralkodó, és a későbbi időben Izráel legnagyobb bölcsének és bölcsességpártfogójának tekintettek.⁶ Ámbár ez egyike a két ószövetségi könyvnek a Zsoltárok mellett, melyek többszörös szerzőségeket mutatnak. Több szerző is meg van nevezve: Salamon, a bölcssek, Agur, Lemuél és az anyja. A 31,10-31 egy különálló gyűjtemény, amelynek a szerzője nincs megemlítve.⁷

A Pédabeszédek könyve nyolc részre osztható, a szerzőség alapján:

1. 1-9 – Salamon mondásai
2. 10-22,16 – Salamon mondásai
3. 22,17-24,22 – Bölcssek mondásai
4. 24,23-34 – Bölcssek mondásai
5. 25-29 – Salamon mondásai, amelyet Ezékiás király emberi gyűjtöttek egyben
6. 30,1-33 – Agurnak szavai
7. 31,1-9 – Lemuelnek szavai, amellyel anyja oktatta
8. 31,10-31 – ismeretlen szerző⁸

Az összeállítás valószínűleg így történhetett: először összegyűjtötték Salamon beszédeit (10–22. fejezetek és Ezékiás korában a 25–29. fejezetek, Kr. e. X.–VIII. század). Majd ehhez hozzácsatolták a bölcssek mondásait (22,17-24), és hozzáillesztették a kisebb egységeket (30–31. fejezetek), végül az egész elé megírják az 1–9. fejezeteket (Kr. e. III. század).⁹

A Péld 31,10-31 szerkezete

Ez a példabeszéd egy alfabetikus költemény, vagyis mindegyik vers a héber ábécé egy betűjével kezdődik, így 22 versből áll, amelyeket négy részre lehet osztani. Egy kilenc verssoros karakterleírással (31,10-18) nyit, majd egy két versből álló kiasztikus egység (31,19-20) jön, ezután ismét kilenc verssoros karakterleírás következik (31,21-29), végül pedig egy két verssoros záró részlet (31,30-31). A szerző egy kiasztikus szerkezettel jelöli a két kilenc verssoros egységet, a következőképpen:

יָדָא „erős jellem” (31,10)

בַּעֲלָה „férje” (31,11)

בַּעֲלָה „férje” (31,28)

יָדָא „erős jellem” (31,29)

5 STEINMANN, Andrew E.: *Proverbs*, Saint Louis, Concordia Publishing House, 2009, 1.

6 RÓZSA: i. m., 578.

7 STEINMANN: i. m., 1.

8 Uo., 2.

9 STEINBACH: i. m.

Továbbá a két kilencverses egységben a versek egyensúlyba hozzák egymást a nő jellemvonásainak hétszeres leírásával:

Jellemvonás	Első kilencsoros egység	Második kilencsoros egység
Erős karakter	31,10	31,29
A férj előnyei	31,11	31,23
Jó munka és bölcs beszéd	31,12	31,26
Kézműves szakértelem	31,13	31, 21-22, 24
Szorgalmasság	31,14-15, 18	31,27
Kereskedelmi nyereség	31,16	31,24
Erő	31,17	31,25

Nem véletlen ez a hét részes elrendezés, mivel a Példabeszédek könyvében több helyen is a hetes szám az isteni teljességre utal (6,16-19; 6,31; 9,1; 24,16; 26,16; 26,25).¹⁰

Mindemellett a költemény lezárásként is funkcionál az egész könyv számára. Nem hiába a könyv végére került, hiszen önmagába foglalja azokat a nagy témaköröket, amelyekkel az egész Példabeszédek foglalkozott, és összesíti az állításokat a bölcsességről a kitartó, önfeláldozó bölcs asszony képében. Ez az utolsó mestermű, amely szimbolikus keretben foglalja a könyvet, mégis önmagában is nagyszerű művet, koherens megállapítást ad a bölcsesség természetéről.¹¹

A Péld 31,10-31 kortörténete

A költemény a derék asszony példáján keresztül a gazdasági élet több területére is kitér. A szöveg bemutatja, hogy ez a nő hogyan gondoskodik a családjáról, szervezi meg a háztartását, hogyan keres és készít textíliákat, miképpen kereskedik, földet vásárol és szőlőültetvényt ültet. Mindezek a tevékenységek arra hívják fel a figyelmünket, hogy az ókori Izraelben a háztartás vezetése nem csupán egy családi egység része volt, hanem a gazdaság és a gazdálkodás központjává vált, ahol kereskedelmi és termelési feladatokat láttak el a családtagok, akár a nők is.¹²

A textília készítése kifejezetten nagy jelentőséggel bírt az ókori közel-keleti gazdaságban és társadalomban. Időigényes munkának számított főleg a gyapjú és len feldolgozása miatt, amit gyakran a háztartásban lévők végeztek el. A bibliai szöveg azt is kiemeli, hogy a derék asszony fenntart kereskedelmi kapcsolatokat, és értékes árukhoz juthat hozzá ezek által. Ez arra utal, hogy ennek a nőnek nemcsak a családban betöltött

10 STEINMANN: i. m., 638.

11 MCCREESH, Thomas P.: Wisdom As Wife: Proverbs 31:10-31, *Revue Biblique*, 92. évfolyam, 1985/1, 25–46.

12 FOX, Michael V.: *Proverbs 10–31*, New Haven, Yale University Press, 2009, 889–892.

szerpe, hanem a gazdasági szerepe is jelentős volt. Így a költemény nem egy szimplán otthon tartózkodó házi szerepben lévő asszonyt jelenít meg előttünk, hanem egy olyan nőt, aki szerves és aktív résztvevője a gazdasági életnek is.¹³

A nő társadalmi hátterének meghatározása szempontjából fontos megjegyzés és részlet az, hogy férje a város kapujában ül a vének között. Tudjuk, hogy az ókori közel-keleten a városkapuk a közelet központjai voltak. Ezek adtak színteret a bírásoknak, az ítélethozatalnak, a kereskedelmi és politikai megbeszéléseknek, tanácskozásoknak. Tehát az, hogy a férj jelen van a kapuban, azt üzeni számunkra, hogy ez a család megbecsült szerepet töltött be az akkori társadalomban. A szöveg hangsúlyozza, hogy a férj tekintélyéhez a feleség munkája, kitartása és bölcsessége is hozzájárult.¹⁴

Több kutató is valószínűnek tartja azt az elképzelést, hogy a szakasz összefüggésbe hozható a Példabeszédek könyvének egyik legfontosabb motívumával, az isteni bölcsességgel, annak megismerésével. Hiszen a könyv korábbi fejezeteiben a bölcsesség és a balgaság is gyakran ölt női alakot, aki hívja, tanítja vagy épp elcsábítja az embereket a helyes útról. Egyes bibliai értelmezők szerint a derék asszony ennek a bölcsességnek a gyakorlati megtestesülését mutatja meg, a mindennapi életben fogalmazhatnánk úgy is, hogy a mű nem csupán egy asszony portréja vagy leírása, hanem egy olyan ideált is megtestesít, amely a bölcsesség erényeit szimbolizálja a családi és társadalmi életben.¹⁵

A nők társadalmi helyzete az ókori Izraelben

A derék asszony dicséretét magába foglaló szakasz megértése érdekében fontos figyelembe venni az ókori Izrael társadalmi hozzáállását és viszonyát a nőkhöz, valamint a nők szerepét a családban és a gazdasági életben. Az akkori izraelita társadalom alapvetően patrisztikus szerkezetű volt, ami azt jelentette, hogy jogilag és társadalmilag a család vezető pozícióját a férfi, a férj töltötte be. A régészeti leletek és a bibliai szövegek is alátámasztják azonban, hogy a nők is jelentős szerepet töltöttek be a háztartási gazdálkodás fenntartásában és működtetésében. Ilyen mindennapi feladatok voltak, amelyeket a példabeszédek harmincegyedik fejezete is említi: a kenyérsütés, a gabona őrlése, az állatok gondozása, élelmiszerek előkészítése, feladatok kiosztása.¹⁶ A szövegben szereplő nő gazdasági tevékenysége arra utal, hogy a nők a gazdasági élet irányításában is részt vehettek, hiszen a derék asszony földet vásárolt és szőlőt ültetett. Ám a földtulajdon jogilag a férfihöz kötődött, de a háztartásban mindenképp kulcsfontosságú szerepet töltöttek be az asszonyok is.¹⁷

13 WALTKE, Bruce K.: *The Book of Proverbs: Chapters 15–31*, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 2005, 517.

14 STEINMANN: i. m., 642.

15 LONGMAN: i. m., 538.

16 MEYERS, Carol: *Discovering Eve: Ancient Israelite Women in Context*, New York, Oxford University Press, 1988, 146–152.

17 FOX: i. m., 889–892.

Mindenképpen meg kell említenünk, hogy a nő társadalmi megbecsültsége egyenesen arányos volt a családja stabilitásával és jólétével. A példabeszédben a férj bízika nevében, ami arra utal, hogy a háztartásban is jelentős felelősséget kaphatott a nő, ami aztán saját férjét is dicsérte.

Az ókori Izrael vallásában és etikai megítélésében a nők szerepe azonban nemcsak gazdasági skálán mozgott, hanem erkölcsi és nevelési szempontból is meghatározó volt. A családban az édesanyja felelősségének része volt a gyermekek nevelése és sokszor a hagyományok átadása is. A Pélábészédek könyvében több helyen meg is jelenik az anyai tanítás, akár a 31. fejezet 1–9. verseiben. Ez azt is megmutatja, hogy a bölcsességi hagyomány továbbadása a nők felelőssége is volt, és ebben jelentős szerepet töltöttek be.¹⁸

Emellett azt is fontos tudnunk, hogy az izraelita társadalomban a család alapvető egység volt. Mind társadalmilag, gazdaságilag, vallásilag és nevelési funkciót ellátó szervként. Ezért a házasság nem csupán két személy kapcsolatát jelentette, hanem két család között kötött szövetséget is. Így kiemelten fontos az, amit a bibliai szövegek alapján is elmondhatunk: a feleség szerepe a háztartás irányításában és emellett a család mindennapi életében döntő szerepet játszott. Nem hiába lett a költemény egyik fontos eleme a végén található közösségi elismerés motívuma. Az asszony dicsérete, amely nyilvános, azt jelzi, hogy nemcsak családja számára értékes az ő bölcs és kitartó, szorgalmas élete és munkája, hanem a közösség egészének is.¹⁹

A Péld 31,10-31 használata

A női nem nagy szerepet tölt be a Pélábészédek könyvében. Találkozunk a nőkkel negatív és pozitív fényben is.²⁰ A könyvet lezáró költeményben egy ellenpéldával találjuk szembe magunkat a csalfa, istentelen nőkkel ellentétben. Pontosan nem tudjuk, hogy kik lehettek az elsődleges közönségei ennek a költeménynek, de ha a könyv kontextusában szemléljük, akkor minden bizonnyal fiatal férfiakra kell gondolnunk. Így utat mutatva, példát adva a párválasztásban, emellett kiemelve azokat az előnyöket, amelyeket egy ilyen feleség képes nyújtani.²¹

Az idő múlásával a példabeszédet több kontextusban is elkezdték használni. A zsidó hagyományban a férfiak szavalják el feleségüknek a Sabbath estéjén, a keresztények gyakran használják anyák napján.²²

Férfi társa ennek a költeménynek a Zsoltárok könyvének 112. fejezete, ahol a boldog férfi leírásával találkozunk. Aki ugyanúgy féli az Urat, bőkezű a szegényekkel, és biztos a jövője tekintetében, mint a Péld 31-ben szereplő női párja.²³

18 LONGMAN: i. m., 538–542.

19 MEYERS: i. m., 147–149.

20 MARTIN, James D.: *Proverbs*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1995, 82.

21 FOX: i. m., 903.

22 KOPTAK, Paul E.: *Proverbs*, Grand Rapids, Zondervan, *The NIV Application Commentary*, 2003, 675.

23 LONGMAN: i. m., 541.

A derék asszony dicsérete, a Péld 31,10-31 a Példabeszédek felosztásában egy különálló egységet alkot, és ismeretlen a szerzője.²⁴ Ez a költemény több érdekességet is rejtget számunkra. Az egyike ezeknek az apró, de mégis hatalmas üzenettel bíró részleteknek az, hogy a példabeszéd héber szövegében több olyan kifejezést is felfedezhetünk, amelyet gyakran vagy kizárólagosan csakis hadi kontextusban használ az Ószövetség.

Al Wolters az, aki azt állítja kutatásában, hogy nagyon kevés figyelmet szenteltek a Péld 31,10-31-ben lévő költemény műfajának meghatározására. Legtöbben egy dicsérő éneknek könyvelik el, habár inkább sajátosságai alapján himnusznak felel meg, de itt is megállja a helyét a tény, hogy egy adott műfaj jellegzetességei nem zárják ki feltétlenül egy másik műfaj lehetőségét. A derék asszony dicséretében világosan látszanak a dicsérő énekek attribútumai, de akárcsak a Zsolt 112-t, amely ugyancsak egy alfabetikus költemény, és többnyire a hősi himnusz műfajába sorolják, itt is megfigyelhető az, hogy a dicséret tetőfoka az Istenbe vetett hit.²⁵

Emellett a himnusz tipikus szerkezeti sajátosságai is megtalálhatóak a költeményben. Egy himnusz általában a bevezetőre oszlik, amely bejelenti a dicséretet és megnevezi tárgyát, majd számba veszi a dicséretre méltó tulajdonságait és tetteit, aztán a közönséget és másokat is biztat, hogy csatlakozzanak a költő dicséretéhez. A Példabeszédek akrosztikus költeménye is megfelel ennek a leírásnak:

- 10–12. versek – amelyben a dicséret tárgya vitéz (יָהֹוּ) jelzővel kerül bemutatásra.
- 13–27. versek – amelyben bemutatja a nőt mint hatékony és vállalkozó szellemű üzletasszonyt és nagylelkű jótévőt.
- 28–31. versek – amelyben először gyermekei és férje dicsérik, majd a közönséget és saját kezének munkáját arra buzdítja a költő, hogy csatlakozzanak a dicsérethez.²⁶

Illetve több kisebb utalást találunk arra, hogy a költő szándékosan egy harcos szerepébe öltöztetve festi le a dicséret tárgyát képező nőt. Ennek legjelentősebb példája, hogy a nőt a יָהֹוּ jellemzővel illeti a költő.²⁷

Hiszen ez a szó a legtöbbször hadi kontextusban használatos. Emellett az igeszakasz szóhasználatában világosan látszik az, hogy egy hadi kifejezésekkel teletűzdelt költeményt látunk magunk előtt. Ezek a kifejezések szétoszlanak az egész Példabeszéden belül. Az első ilyen kifejezéssel már rögtön a 10. versben, a költemény nyitányában találkozunk.

24 STEINMANN: i. m., 2.

25 WOLTERS, Al: Proverbs XXXI 10-31 as Heroic Hymn: A Form-Critical Analysis, *Vetus Testamentum*, 38. évfolyam, 1988/4, 446–457.

26 Uo.

27 Uo.

10. vers – חַיִל

אֶשֶׁת־חַיִל מִי נִמְצָא וְרָחֵק מִפְּנִינִים מִכָּרָה:

Vitéz asszonyt kicsoda találhat? Mivel értéke messzebb való az igazgyöngyökénél.

A חַיִל szónál dehí hangsúlyjellel találjuk szembe magunkat, ami egy erős elválasztó jelleget hordoz magában. Ez az akcentus a költői szövegekben az atnah előtti első elválasztóként szerepel, így tagolva a verset.²⁸ Nem véletlen, hogy az a szó került ennek a tagmondatnak kiemelt szerepére, hiszen ez a szó az egész szakaszt meghatározó erővel bír: olyan erővel festi meg ezt a képet erről a nőről, hogy olyan érzésünk van, mintha egy csatára kész harcos állna előttünk. A חַיִל szó jelentése nagyon árnyalt. Jelenthet erőt, vagyont, gazdagságot, képességet, valami teljesítésére bátorságot, katonai hatalmat.²⁹ Magában hordozza a hősiesség és a merészség eszméit, legyen szó fizikai vagy mentális megpróbáltatásokról.³⁰ Ez egy hadi kifejezés, a civil életre alkalmazva. Arra buzdít minket, hogy ezt az ideális nőt, akit a példabeszéd leír, úgy szemléljük, mint egy hősie karaktert, egy harcost, aki az otthonában vívja a mindennapok csatáit.³¹ Valóban, már itt látjuk azt, hogy ez a mű egyben egy tipikus győzedelemi himnuszoként is felfogható, azzal a kis eltéréssel, hogy itt nem a katonák viadalát élteti a költemény, hanem az erkölcsös nő tetteit dicséri.³² Ezzel a kifejezéssel a költemény arra buzdítja az olvasót, hogy ismerje fel a harcost ebben a nőben és mindabban, amit tesz, ezekről pedig a következő versekben olvashatunk.

Tehát a חַיִל kifejezés általában a hadászatban használatos. Ez a lexéma ilyen formában összesen 66-szor fordul elő a Héber Bibliában.³³ Utalhat fizikai erőre, annak megjelenésére vagy eredményére. Ezzel a jelentéssel fordul elő például az 1Móz 47,6-ban: „rátermett emberek”³⁴ (אֲנָשֵׁי־חַיִל); a 2Móz 14,28-ban: „a Fáraó egész haderejét” (לְכָל־חַיִל פָּרְעֹה). Vagy éppen az 1Sám 14,48-ban, ahol Saulról ír a Szentírás: „derekasan hadakozott” (וַיַּעַשׂ חַיִל).³⁵

Rengetegszer látjuk ezt a jelzőt összekötve az istenfélélelemmel, ami ezzel a példabeszéddel kapcsolatban is nagyon jelentős, hiszen ez a nő sem önjerejéből érdemelte ki ezt a címet.³⁶ Ilyesfajta leírást az Úrban való hite által kaphatott, azáltal, hogy kitartott Isten mellett. Azáltal, hogy hagyta azt, hogy Isten munkálkodjon benne, és olyanná formálja, amilyenre szüksége van neki és a körülötte lévőknek, amelyben Isten győ-

28 SCOTT, William R.: *A Simplified Guide to BHS*, N. Richland Hills, BIBAL Press, 1995, 34.

29 KOEHLER, Ludwig – BAUMGARTNER, Walter: *Lexicon in veteris testamenti libros*, Leiden, E. J. Brill, 1953, 295.

30 BERLIN, Adele – BRETTLE, Marc Zvi: *The Jewish Study Bible*, New York, Oxford University Press, 2014, 1486.

31 ALTER, Robert: *The Hebrew Bible*, Volume 3, *The Writings Ketuvim*, New York, W. W. Norton & Company, 2019, 451.

32 LONGMAN: i. m., 539.

33 SCHMIDT, Muhammad Wolfgang G.: *A: Word Concordance of the Tanakh or the Hebrew Bible (Hebrew Old Testament)*, Hamburg, disserta Verlag, 2017, 465.

34 A bibliai idézéskehez a RÜF 2014-es fordítást használtam az egész tanulmányban.

35 BROWN, F. – DRIVER, S. R. – BRIGGS, C. A.: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*, Milton Keynes, Snowball Publishing, 2010, 298.

36 STEINMANN: i. m., 635.

nyörködni tud. Ilyen kontextusban fordul elő ez a szó még a Hab 3,19-ben: „Az Úr, az én Uram ad nekem erőt” (יְהוָה אֶדְרִי חֵילִי).³⁷

Azonban a חֵיל gyakran jelöl képességet, hatékonyságot, többször erkölcsi értéket is, ez az elsődleges jelentése a vizsgált igeszakaszban is, pont úgy, mint a 2Móz 18,21-ben: „De válasz ki a nép közül derék, istenfélő embereket... és tedd őket előljárókká” (אֲנָשֵׁי-חֵיל).

Illetve még azt is megtudhatjuk, hogy ez a jelző milyen kivételes és ritka személyt jelöl. Az atnah a אֲנָחָה igével együtt kerül a szemünk elé, így tagolva a verset. Nem elhanyagolható az a tény, hogy az ige jiqtól formában van, vagyis ez az, amit meg kell értenünk.³⁸ Továbbá a jiqtól forma azt is elénk tárja, hogy az esemény folyamatban, nyitottan van szemlélve, vagyis ez egy folyamatban lévő, ismétlődő esemény, amely általános igazságként áll előttünk.³⁹ Vagyis, hogy mégis ki az, aki képes lenne ilyen kincset találni? Hiszen a megtalálándót a szöveggörnyezetben kell keresnünk a Qal igetörzs miatt, mivel azt üzeni számunkra, hogy az ige alapinformáció.⁴⁰ Az az alap, hogy az ember kutat; ami igazán lényeges, hogy miután történik ez a keresés. Lezárva a költői kérdést, amit feltett, kész magyarázatot adni arra, hogy miért oly nehéz is ennek a kérdésnek a betöltése, hiszen egy kitartó nő értéke messzebb való az igazgyöngyökénél, így a megtalálás is egy igazi kihívás. Ahogyan, azt a חֵיל alkalmazáskor több más helyen is megfigyelhetjük, a jelentés sokszor utalhat valami értékesre, gazdagságra, például a Zsolt 60,14-ben: „Isten segítségével hatalmas dolgokat viszünk véghez” (בְּאֵלֵהִים נַעֲשֶׂה-חֵיל), vagy éppen az Ézs 60, 5-ben: „népek gazdagsága hozzád kerül” (תָּיִל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ).⁴¹

Ez a jelző összefoglalja ennek a nőnek a tulajdonságait. Hiszen ez a nő egy igazi harcos, aki fizikai erejével mindent megtesz családja jólétért, de nemcsak fizikailag, hanem szellemileg és morálisan rátermett arra, hogy minden feladatát betöltse, ez pedig az, ami az igazi értéket megadja, hiszen ez a nő egy olyan kincs, amelyet nem könnyű megtalálni. Ennek az alapja, az asszony minden erejének biztos forrása pedig nem más, mint az Úrba vetett hite és benne lévő bizodalma.

A következő, hadászati ban is előszeretettel használt kifejezést a 11. versben találjuk meg.

11. vers – וְשָׁלַל

בְּטַח בָּהּ לֵב בַּעֲלָהּ וְשָׁלַל לֹא יַחֲסֹר:

Bízik benne férjének szíve, és nyereségben nem szűkölködik.

A וְשָׁלַל jelentése zsákmány, préda, haszon, nyeresemény.⁴² Ez a kifejezés továbbviszi azt az

37 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 298.

38 KUSTÁR Péter: *Az Őszövétség megértése*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1989, 16.

39 JOÜON, Paul – MURAOKA, Takamitsu: *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma, Gregorian & Biblical Press, 2011, 337–345.

40 KUSTÁR: i. m., 3.

41 Uo., 298.

42 KOEHLER, L. – BAUMGARTNER, W.: *Konzise aktualisierte Ausgabe des Hebräischen und Aramäischen lexikons zum Alten Testament*, Leiden, Koninklijke Brill, 2013, 614.

elképzelést, hogy ez a nő a mindennapok harcosa, aki az élet csatáiból hozza zsákmányát férjének.⁴³ Érdemes megjegyezni, hogy az Ószövetségben ez az egyetlen igehely, ahol nem kifejezetten hadizsákmányra utal ez a szó.⁴⁴

A szó jelenthet áldozatot, mint a 1Móz 49,27-ben: „Benjamin ragadozó farkas: reggel ragadományt eszik, este pedig zsákmányt oszt.” (וַיִּחַלֵּק שָׂרָא).⁴⁵

Azonban magában hordozza a hadizsákmány mindenféle jelentését. Ide beleértve a ruhákat, arany- és ezüstitárgyakra való utalást, mint a Józs 7,21-ben vagy a díszítárgyakra a Bír 8,24-25-ben, vagy éppen a szövetek és nők említését a Bír 5,30-ban. De utalhat nyájakra és csordákra is, mint 1Sám 30,20-ban, vagy ruhára, ételre és italra, ahogyan 2Krón 28,15-ben teszi.⁴⁶ Ezeket az értékeket, zsákmányokat egy bizonyos hadi összeütközés során szerezte meg az adott fél.

Magába foglalja emellett a kifosztás vagy a magánkifosztás ötletét is, mint az Ézs 10,2 vagy a Péld 1,13. De jelenthet nyereséget, mint a mi esetünkben is.⁴⁷

Ez a szóhasználat lehet egy utalás a Péld 1,13-ra, ahol a bűnösök csábításáról olvasunk, akik el szeretnék osztani a nem tisztán szerzett zsákmányt, ezzel szemben az itteni vers arra biztatja a fiatal férfit, hogy inkább egy ilyen kitartó nőt találjon, aki jobb dolgokat tud neki adni, mint a vétkezők csoportja.⁴⁸ Hiszen egy ilyen asszony valóban olyan, mint egy zsákmány, egy nyereség a férje számára, aki ott fog mellette állni az élete csatáiban, mivel derék harcos ez a nő.

Az igealakok használata is ezt erősíti meg, hiszen a bizalmat kifejező ige qátal formában a gondolati támpont (הַטָּט), a qátal az esemény egészét, Muraoka szerint, lezártan mutatja be.⁴⁹ Ebből kiindulva tudjuk megérteni a jiqtólban lévő másik igét. Hiszen ez a megértendő,⁵⁰ vagyis, hogy nyereségben nem szűkölködik (לֹא יִחָסֵר). Ugyanis csak akkor igaz az, hogy a férj nem szűkölködik a nyereségben, ha a feleségére támaszkodik, ha belé veti a bizalmát, abba, aki egy kitartó nő attribútumait hordozza. Így annak köszönhetően, hogy a nő mély erkölcsökkel és erős hittel él, a férje előmenetelét is segíti, amint az látni fogjuk a 23. versben.

14. vers – לֶחֶם

הִיתָה כְּאֵנִיּוֹת סוּחָר מְרַחֵק תְּבִיא לֶחֶם:

Olyan, mint a kereskedőhajók, messziről behozza az éledelet.

A következő ilyen kifejezéssel a 14. versben találkozunk, ahol is a לֶחֶם jelenik meg, ami a לֶחֶם főnév egy nőnemű szuffixummal. Ennek a szónak a jelentése kenyér vagy

43 LONGMAN: i. m., 543.

44 TOY, Crawford Howell: *A Critical and Exegetical Commentary on The Book of Proverbs*, Edinburgh, Morrison and Gibb LTD., 1948, 543.

45 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 1021.

46 Uo.

47 Uo.

48 STEINMANN: i. m., 640.

49 JOÜON – MURAOKA: i. m., 330–337.

50 KUSTÁR: i. m., 16.

általában véve étel.⁵¹ Érdekes megfigyelni ennek a szónak a szoros formai kötődését a לָחֵם szóhoz, aminek a jelentése harcos,⁵² vagy a לָחֵם igéhez, amelynek jelentése harcolni, csatázni.⁵³ Ha ezen a három lexémán elgondolkodunk, akkor eljuthatunk arra a következtetésre, hogy az élelem megszerzése, kifejezetten abban a korszakban, egyfajta harc volt. Ahogyan mind a mai napig nagy küzdelem, hiszen az 1Móz 3,19-ben is ezt az átkot érdemelte ki az emberiség az első bűnesetnél. Kimondottan izgalmas ez a felfedezés a példabeszéd katonai megközelítéséből szemlélve, mely szerint a nő egy harcos a civil élet mindennapjaiban. Itt láthatjuk, hogy küzdelem volt a nő számára az étel beszerzése, mégis messzire képes volt érte elhajózni. Ezzel együtt változatosságot hoz a családja életébe a vállalkozó szellemű beállítottságával.⁵⁴ A szöveg is a nő személyére helyezi a hangsúlyt, amikor a Hiphil igetörzset használja. A Hiphil egy műveltető ige-törzs, ami a cselekvőre teszi hangsúlyt.⁵⁵ Ez kifejezetten fontos ebben a versben, hiszen a nő az, aki elindítja ezt a folyamatot; ő az, aki, mint a kereskedő hajók, fáradhatatlanul kutat a legjobb alapanyagok után.

15. vers – טָרַף

וַתִּקֶּם בָּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ וְחֵם לְנַעֲרֹתֶיהָ:

És, még éjjel, felkel, és eledelt ad házanépnek, és rendelt részt szolgálóleányainak.

A következő hadikifejezéssel a 15. versben találkozunk, amely szorosan kötődik a 14. verséhez. A טָרַף a cselekvés tárgya, ami nem más, mint áldozat, zsákmány, de ételt is jelenthet.⁵⁶ Itt ismét kapcsolódni tudunk a példabeszéd hadi felfogásához, hiszen nem véletlen, hogy ezt a kétértelmű szót találjuk itt, ahogyan azt már a 14. versnél tárgyaltuk, ez a nő megküzd a napi betevőért, legyen szó a távolság leküzdéséről vagy saját pihenésének feladásáról. Emellett ez a szó magában hordoz egy agresszív jelentéstartamot is, miszerint a nő akár egy oroszlán vadászik az áldozatra, hogy aztán gyermekeinek adhassa.⁵⁷

Meg is találjuk ezt a szót többször, olyan kontextusban, ahol egy oroszlán zsákmányára utal. Ilyen eset például az Ám 3,4: „Ordít-e az oroszlán az erdőben, ha nincsen zsákmánya?” (וְטָרַף), vagy éppen a Jób 4,11: „Elpusztul a hím oroszlán, mert nincs zsákmánya...” (טָרַף). Ahogyan azt a 4Móz 23,24-ben is láthatjuk: „Mint nőtény oroszlán kel föl ez a nép, s mint hím oroszlán emelkedik föl; nem fekszik le újra, míg prédát nem eszik...” (טָרַף).⁵⁸

A szó, mint azt a vizsgált igeszakaszban látjuk, jelenthet ételt is, az állatok ételét, mint a Jób 24,5-ben: „Úgy élnek, mint vadszamarak a pusztában: kimennek, hogy

51 KOEHLER – BAUMGARTNER: i. m., 479.

52 CLINES, David J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew*, Volume 4, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1995, 534.

53 VANGEMEREN, Willem A.: *Dictionary of Old Testamental Theology & Exegesis*, Volume 2, Carlisle, Paternoster Publishing, 1997, 785.

54 GARRETT, Duane A.: *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Songs*, Nashville, Broadman Press, 1993, 249.

55 KUSTÁR: i. m., 31.

56 VANGEMEREN: i. m., 386.

57 FOX: i. m., 894.

58 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 383.

munkájukkal harapnivalót keressenek...” (לְטַרֵף). Utalhat emellett emberi életre is, méghozzá az istenfélők eledelére, ahogyan a Zsolt 111,5-ben: „Eledelt adott az istenfélőknek...” (טַרֵף).⁵⁹

Tehát az a nő valóban egy oroszlán harcos erejével vadásza le az eledelt jelentő zsákmányt, amit aztán az egész háznépe javára kínál fel.

17. vers – הַגֵּרָה בְּעִזּוֹ

הַגֵּרָה בְּעִזּוֹ מִתְגַּבֵּה וְתַאֲמִץ זְרַעוֹתֶיהָ:

Erővel övezi fel derekát, és megerősíti karjait.

A 17. versben is találunk egy hadi kifejezést, amely nem más, mint a הָגֵרָה. A הָגֵרָה-hoz tartozó massorah megjegyzése elárulja, hogy ez a szó egy hapax legomenon, ami még inkább különlegessé teszi ezt az igét ebben a kontextusban. Az ige jelentése felövezni, megkötni,⁶⁰ gyakran használják a különböző fegyverek felvételével kapcsolatban is.⁶¹ Összesen 44-szer fordul elő az Ószövetség szövegében, ebből legtöbbször hadi kifejezésként.⁶² Érdemes ezt megint kapcsolatba hozni a példabeszéd katonai értelmezésével.

Olyan előfordulási hely, amelyben hadi kontextusba van foglalva az ige, például az 5Móz 1,41: „Fölfegyverkeztetek tehát, és azt gondoltátok, hogy könnyű lesz felmenni a hegyvidékre.” (וַתִּהְיֶינָה), vagy a Bír 3,16: „Éhúd csináltatott magának egy kétélű, egy-könyöknyi kardot, és azt a ruhája alá, a jobb csípőjére kötötte.” (וַיַּחְבֵּהוּ).⁶³

Az, hogy valaki felövezi magát, már a feladatára való felkészülést is kifejezi, sok esetben már maga a csatára készül fel, erre tökéletes példa a 2Kir 3,21: „Amikor meghallotta Móáb, hogy harcba vonultak ellenük ezek a királyok, fegyverbe szólították minden fegyverfogható embert, sőt még az idősebbeket is, és fölálltak a határon.” (וַתִּהְיֶינָה).⁶⁴

Ebben a versben átvitt értelmében érdemes szemlélni ezt az igét: a derék asszony felövezi a derekát erővel, így szimbolizálva azt, hogy kész az előtte álló feladat elvégzésére, és képes is arra,⁶⁵ legyen az a mindennapi élet akármelyik csatája.

Figyelemfelkeltő az a szó is, ami ennek az igének a tárgyát képezi. Ez a szó az עֵז, aminek jelentése erő, hatalom.⁶⁶ Ennek a lexémának azonban van egy másik jelentése is, ami a védelem, menedék,⁶⁷ illetve ezzel a jelentéstartalommal minden esetben Isten-nel kapcsolatban használatos.⁶⁸ Abban az értelemben is, hogy Isten az, aki az embert

59 Uo.

60 Uo., 291.

61 BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Band 2, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 1977, 745.

62 BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer (eds.): *Theological Dictionary of the Old Testament*, Volume 4, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1977, 213.

63 VANGEMEREN: i. m., 22.

64 Uo., 22.

65 BOTTERWECK – RINGGREN: *Theological Dictionary*, Vol. 4, 215.

66 CLINES: i. m., 322.

67 VANGEMEREN, Willem A.: *Dictionary of Old Testamental Theology & Exegesis*, Volume 3, Carlisle, Paternoster Publishing, 373.

68 EGERESI László Sándor: *Bibliai héber – magyar szótár*, Budapest, Magánkiadás, 2022, 509.

megajándékozta erővel a hiten, bölcsességen és istenféllemen keresztül.⁶⁹ Végző soron a fegyver, amivel a harcos nő felövezi magát, nem más, mint az erő. Az erő az, amit kardként magával visz a mindennapok küzdelmeibe. És valahol magában hordozza ez a kifejezés azt, hogy ez az erő kapcsolatban áll Isten védelmével, azzal a biztos tudattal, hogy egy bevehetetlen menedékhely erejével áll Isten a nő oldalán. Emellett a massorah megjegyzés szerint a כַּעַז kétszer fordul elő az Ószövetségben, egyszer defectív írásmóddal, mater lectionis nélkül, mégpedig a Mik 5,3-ban, egyszer pedig plena írásmóddal itt. Szépen látszik a mikeási igeverben, hogy a Messiás uralkodásában a hatalom az Úr hatalma (כַּעַז יְהוָה), vagyis, hogy itt az Úrban gyökerezik meg az erő. Ez az erő még egyszer megjelenik ebben a példabeszédben, még hozzá a 25. versében a költeménynek: עוֹרֵה־הָדָר לְבוּשָׁה וְתַשְׁחֵק לְיוֹם אֶחָדוֹ. Itt is azt szemléltethetjük, hogy ebben az erőben van felöltözve a nő, abban a menedéket rejtő erőben, amelyet csak istenfélő embernek ad meg az Úr. Izgalmas ezt összekapcsolni a nőt jellemző fő kifejezéssel, a חַיִּל egyik jelentésével, hiszen ez a szó magát az erőt is jelentheti.⁷⁰

19. vers – יָדֶיהָ שְׁלָחָה

יָדֶיהָ שְׁלָחָה בְּכִישׁוֹר וְכַפֵּיהָ תִּמְכּוּ פָלֶהָ:

Kezeit a fonókerék felé nyújtja, és tenyerében tartja az orsót.

A 19. vers rejti magában a következő vizsgált kifejezésünket. A יָדֶיהָ jelentése kéz,⁷¹ a hozzá tartozó שְׁלָחָה ige, amelynek jelentése elküldeni, elindítani, kezekkel kapcsolatban kinyújtani, valamire rámutatni, valami felé „küldeni”⁷² értelemben szerepel itt. A יָד és a שְׁלָחָה közös használata gyakran jár együtt hadi jelentéssel, így erősítve a példabeszéd hadi értelmezését.⁷³ Több helyen is ilyen értelemben találjuk meg, mint a 1Móz 37,22-ben, ahol ekképp jelenik meg: „Majd ezt mondta nekik Rúben: Ne ontsatok vért! Dobjátok bele ebbe a kútba itt a pusztában, de ne emeljete rá kezet! Így akarta kimenteni a kezeik közül, és visszajuttatni apjához.” (וַיָּד אֶל־תִּשְׁלַח־רָבִי). Vagy akár a Bír 3,21-ben: „Éhúd pedig a bal kezével a kardja után nyúlt, előrántotta a jobb csípőjéről, és beledőfte annak a hasába.” (וַיִּשְׁלַח אֶהוּד אֶת־יָדוֹ), illetve a Bír 15,15-ben is ilyen értelemmel szerepel ez a kifejezése: „Talált egy még ki sem száradt szamarállcsontot, utánanyúlt, felkapta, és agyonvert vele ezer embert.” (וַיִּשְׁלַח יָדוֹ).⁷⁴ Többek között a Debóra harci éneke is ebben a kontextusban használja ezt a kifejezést, még hozzá arra a mozdultra, amellyel Jáél véget vett Sisera életének (וַיִּתֵּד לְיִתְדֵהָ תִּשְׁלַח־הָנָה).⁷⁵

A שְׁלָחָה itt, Piélben van. A Piél egy aktív ragozási forma, ami azért meghatározó, mert az információ közlésében a hangsúlyt a cselekvésre helyezi,⁷⁶ vagyis arra, hogy

69 STEINMANN: i. m., 629.

70 EGERESI: i. m., 196.

71 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 388.

72 CLINES, David J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew*, Volume 8, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1995, 374–381.

73 KECK, Leander E.: *The New Interpreter's Bible*, Volume 5, Nashville, Abingdon Press, 1997, 262.

74 EGERESI: i. m., 741.

75 WOLTERS: i. m., 446–457.

76 KUSTÁR: i. m., 20.

ez a nő ráveti a kezét a fonókerékre, mivel a בְּיָשׁוּר jelentése fonókerék, amely egy kis korong az orsó alján, mely lendületet ad a forgatásával.⁷⁷ A nő egy harcos erejével veti bele magát már a sokadik feladatba is, tudva, hogy valami roppant fontos ügyért teszi mindezt, ahogyan azt majd a 21. versből megtudjuk. Emellett Anat, az Ugarit harcos istenének fegyvere is a fonókerék és az orsó volt, ami még jobban alátámaszthatja a példabeszéd hadi értelmezését.⁷⁸

Ez a nő úgy nyújtja ki a kezét az orsó felé, mint egy harcos, aki kész a fegyveréért nyúlni, hiszen fel van készülve arra, hogy mindent megtegyen a családja érdekében, hogy felvegye a harcot a hideg ellen, és küzdelmes munkával fonja meg a megfelelő alapanyagot a szükséges öltözkéhez.

27. vers – צָפָה

צוֹפִיָּה הַלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכֵל:

Házaznép dolgait őrizi, és nem eszi a semmitemvés kenyérét.

Egy ilyen kifejezéssel a 27. versben is találkozunk, ahol is a vers a צָפָה ige participiumi alakjával nyit. Az ige jelentése: utánanézi, örködni.⁷⁹ A participium pedig egy szituatív jelleget jelöl, állandóságot hordozva magában.⁸⁰ Hiszen az őrállás egy olyan feladat, amelyet folytonosan, megállás nélkül szükséges végezni. Ez az igealak igen ritka, és a görög σοφία szóra emlékeztethet minket, ami hangsúlyozza a nő bölcsességét, amely az egész költeményt áthatja.⁸¹ Ez az ige is erősíti a példabeszéd katonai értelmezését, mivel ez a nő, akár egy őr, vigyázza és bölcsességgel igazgatja családjának dolgait, ahogyan azt a הַלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ kifejezi.

Legtöbbször egyszerűen egy őrállóra utal ez az ige, aki az ellenség megjelenésére figyelmezteti a bajtársait.⁸² Megtaláljuk ezt a kifejezést a 2Sám 13,34-ben: „Absolon pedig elmenekült. Az őrálló legény föltekintett, és látta, hogy nagy sokaság közeledik nyugat felől a hegyoldalón.” (הַצֹּפֶה). Ilyen a Jób 15,22, ahol ezt olvassuk: „Maga sem hiszi, hogy elkerülheti a sötétséget, mert fegyver leselkedik rá.” (וְצָפָה).⁸³

Ez a nő egy harcos ebből a szempontból is, hiszen minden megrendés és semmittevés, figyelem lankadás nélkül áll őrt a családja és körülötte lévők fölött, igazgatva az életük példájával és tanításaival. Olyan személy, akihez lehet fordulni, és akire lehet támaszkodni. Hibát vagy lankadást nem tűrő figyelemmel követi a házanépét, teljes odaadással áll mellettük.

77 KOEHLER – BAUMGARTNER: i. m., 434.

78 LONGMANN: i. m., 545.

79 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 859.

80 KUSTÁR: i. m., 34.

81 MURPHY, Roland E.: *Proverbs*, Nashville, Thomas Nelson Publishers, *Word Biblical Commentary* 22, 1998, 244.

82 VAN GEMEREN: *Dictionary*, Vol. 3, 831.

83 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 859.

29. vers – עֲלִית עַל־בִּלְנָה

רְבוֹת בְּנוֹת עָשׂוּ חָיִל אֶתָּה עֲלִית עַל־בִּלְנָה:

Sok leány munkálkodik kitartóan, de te felülmúlod mindegyiket.

A 29. vers tartogat számunkra egy kifejezést, amely a hadászatban gyakran használatos. Ez nem más, mint *עֲלִית עַל־בִּלְנָה*. Ez a kifejezés gyakran megjelenik az ellenség elleni felvonulás esetében, olyan értelemmel, hogy „te túlhaladod”, csak itt fordul elő.⁸⁴ A vers második felében az első szót, אֶתָּה, egy rebia mugras hangsúlyjel választja el a következő szavaktól, így kiemelve azt. Az אֶתָּה egy személyes névmás, méghozzá az E/2, vagyis a te nőnemű alakja.⁸⁵ Ez egy utalás a 28. versre, ahol megtudtuk, hogy a nő fiai és férje nyilvánosan felszólalnak a kitartó nő méltatására. Mivel ebben a versben a férj dicséretét olvashatjuk, itt a férj szólítja meg a nőt, és emeli ki a személyét. Ezt is alátámasztja, hogy a következő igealak előtt szükségtelen használni ezt a személyes névmást.⁸⁶ Így nyomatékosításként értelmezhetjük annak használatát ebben a kontextusban.

A következőkben pedig megtudjuk, hogy ez a nő felülmúlja a sok kitartóan dolgozó leányt, mivel az *עֲלִית* ige találjuk itt. Az *עלה* ige jelentése: felmenni, felemelkedni, túlnőni valamit.⁸⁷ Egy massorah-megjegyzés is tartozik a *עֲלִית*-hez, amely szerint ez a szó ilyen alakban háromszor fordul elő az Ószövetségben. A vizsgált igevers mellett még Ézsaiás próféta könyvében kétszer, a 22,1-ben és 57,7-ben. A verset egy maqqéffal összekötött szókapcsolat zárja, az *עַל־בִּלְנָה*, amely a vers első felében említett leányokra utal. Vagyis így megtudhatjuk, hogy ez a nő felülmúlja, túlnövi a kitartó munkát végző leányokat. Méghozzá nem is néhányat belőlük, hanem mindegyiket, kivétel nélkül. A *עַל־בִּלְנָה*-ról a massorah elárulja még, hogy kétszer fordul elő ilyen alakban az Ószövetségben. A vizsgált igehelyeken kívül még az 1Móz 42,36-ban. Ahol egy negatív közegben találjuk meg ezt a szót, mivel Jákob bánkodik fia elvesztése miatt, és most a másik fiának is búcsút kell inteni, és ekkor mondja: „Mindez engem ér!” Azonban az ebben a versben szereplő férfi tiszta örömmel mondhatná ezt ki, mivel ő felismerte, hogy igenis sok leány kitartóan munkálkodik, de az ő felesége felülmúlja mindegyiket. Megtalálta azt a nőt, aki értékesebb az igazgyöngyöknél.

Amellett, hogy a fent tárgyalt szavak szoros kötődést mutatnak a hadászatban, több indok is szól amellett, hogy ezt a művet egy hősi himnuszaként is értelmezhető költeménynek tekintsük, vagy esetleg a tárgyalt derékasszonyt szemelhetjük egy átvitt értelemben vett harcosnak. Ilyen állítás például az, hogy a költő nem a nő fizikai megjelenését dicséri, ahogyan az akkori dicsőítő énekekben jellemzően tették ezt a nőkkel, hanem a tetteit, és hogy azokat milyen lelkiállattal viszi véghez.

Fontos még az is, hogy a hősök általában a felsőbb szociális osztályból származók voltak, ahogy ezt erről az asszonyról is feltételezhetjük, a ruhája minőségéből (22. vers), abból, hogy a férje a város kapujában ül (23. vers), abból, hogy szolgálóleányai is vannak (15. vers), vagy abból, hogy van elég tőkéje egy szőlőskert alapításához (16. vers). Illetve

84 WOLTERS: i. m., 446–457.

85 BROWN – DRIVER – BRIGGS: i. m., 61.

86 STEINMANN: i. m., 633.

87 CLINES: *Dictionary*, Volume 6, 400.

már a kifejezés is valahol magában hordozza ezt, hiszen e szó ilyen jelentéstárral is rendelkezik, ahogyan azt például a 1Kir 10,2-ben látjuk: „Megérkezett Jeruzsálembe igen tekintélyes kísérettel és tevékkel, amelyek balzsamot, igen sok aranyat és drágakövet hoztak. Elment Salamonhoz, és beszélt vele mindenről, amit kigondolt.” (בְּחָיִל)⁸⁸

Végül a 31. vers a חַיִל igével buzdítja a hallgatókat a derék asszony dicséretére. Ez egy olyan ige, amelyet általában a hősokeket leíró himnuszokban találunk.⁸⁹ Mi értelme van annak, ha így tekintünk erre a költeményre? Mi a jelentősége annak, hogy ezt a nőt harcasként szemléljük?

Egyfelől ez a mű annak a nőket dicsőítő irodalomnak a kritikáját alkotja, amely elterjedt volt az ókori Közel-Keleten. Ez az irodalmi réteg túlnyomórészt a fizikai aspektusokkal volt elfoglalva, és a nőket erotikus szemszögből – más szóval szexuális vonzerejükkel kapcsolatban – tárgyalta. Azonban Péld 31,10-31-ben olvasott költemény dicsőíti egy nő jó cselekedeteit a hétköznapi, családi életben, közösségi ügyekben és az üzleti színtéren, amelyek minden földi létük ellenére az Úrtól való félelemben gyökereznek,⁹⁰ ahogyan azt a 30. versben olvassuk: „Csalóka a báj, mulandó a szépség, de az Urat féltő asszony dicséretre méltó.”

Másfelől a mű arra biztatja olvasóit, hogy ők is kövessék a Péld 31-beli nő példáját, és váljanak az istenfélelemben kapott bölcsesség által átformált embereké, és legyenek az élet küzdelmeiben ilyen vitéz, derekasan helytálló személyek, akik végül majd mindenkefelett való ajándékot kapnak. Arra is felhívja a figyelmet, hogy igenis a mindennapokban is rengeteg csendes harc és küzdelmem megy végbe, és hogy ezekben a csatákban csakis egy olyan ember tudja megállni a helyét, aki azzal a biztos menedéket nyújtó erővel övezi fel a derekát, és azt a bölcsességet veszi magára pajzsként, ami az istenfélelemben, méghozzá a derék, végsőkéig kitartó istenfélelemben gyökerezik és növekszik.

ABSZTRAKT

אֶשֶׁת־הַחַיִל, a mindennapok harcosa

A tudományos kutatásomban a Példabeszédek 31,10-31-ben található költeménnyel, a derék asszony dicséretével foglalkozom, főképp annak exegetikai elemzésével. Egy mélyebb kitekintést szeretnék bemutatni, a költemény egyik szemléletmódját előtérbe helyezve. A szakaszban található kifejezések kapcsolatát vizsgálom a hadászatban használatos azonos szavakéval. Hiszen a derék asszony dicséretében számos olyan lexéma található, amely arra utal, hogy ez a költemény hadi kifejezéseket alkalmaz a civil életre. Ezzel arra buzdít minket, hogy ezt az ideális nőt, akit a példabeszéd leír, úgy szemléljük, mint egy hősiess karaktert, egy harcost, aki az otthonában vívja a mindennapok csatáit. Valóban, ez a szakasz egyben egy tipikus győzelmi himnuszoként is felfogható, azzal a kis eltéréssel, hogy itt nem a katonák viadalát élteti a költemény, hanem az erkölcsös nő tetteit dicséri. A példabeszédben belül a következő versekben előforduló kifejezésekkel

88 EGERESI: i. m., 197.

89 WOLTERS: i. m., 446–457.

90 Uo.

foglalkozom: 10. (יְדִיָּהּ שְׁלֹחָה), 19. (חַגֵּר), 17. (טָרַף), 15. (לָחֵם), 14. (שָׁלַל), 11. (חֵיל), 11. (שָׁלַל), 14. (לָחֵם), 15. (טָרַף), 17. (חַגֵּר), 19. (יְדִיָּהּ שְׁלֹחָה), 25. (צִפּוֹת). Ezeket a kifejezéseket hasonlítom össze más bibliai előfordulási helyekkel, és következtéseket levonva állapítom meg, hogy a költemény úgy tárja elénk a derék asszonyt, mint a mindennapok harcosát.

Kulcsszavak: Példabeszédek, Derék Asszony, bibliai héber, nők a Bibliában

ABSTRACT

אִשָּׁת־חַיִּיל *as a Warrior of Everyday Life*

In my article I examine the poem found in Proverbs 31:10-31, which is often referred to as the “Praise of the Virtuous Woman” with a particular focus on its exegetical analysis. My aim is to provide a deeper perspective by highlighting one specific interpretation within the poem. I analyze the phrases in the text and their relationship with counterparts used in military contexts. Since the praise of the virtuous woman contains numerous lexemes that suggest that the poem applies martial terminology to civilian life. With this perspective, the text encourages us to view this ideal woman described in this passage as a heroic character, a warrior who fights the battles of everyday life within her own household. Indeed, this poem may also be understood as a kind of victory hymn, with the slight difference that it does not celebrate the deeds of soldiers, but rather praises the moral and just work of the woman. Within the proverb, I focus on the following terms: verse 10 (חֵיל), verse 11 (שָׁלַל), verse 14 (לָחֵם), verse 15 (טָרַף), verse 17 (חַגֵּר), verse 19 (יְדִיָּהּ שְׁלֹחָה), verse 25 (צִפּוֹת), and verse 27 (צִפּוֹת). By comparing these expressions with their occurrences elsewhere in the Hebrew Bible, I come to the conclusion that the poem presents the virtuous woman as a warrior of everyday life.

Keywords: Proverbs, Virtuous Woman, biblical Hebrew, women in the Bible

” IDŐVONAL

KOVÁCS ÁRON
ENGHY SÁNDOR

Erdős Kamill és felesége. Gyula, Békés megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8869)

Bizodalmas drága uram bátyám!

Kovács Áron

BESSENYEI GYÖRGY LEVELE A SÁROSPATAKI TEPLOSÉPÍTÉS ÜGYÉBEN*

Én vévén uram bátyámnak Levelét, Ő Felsége elibe, harmadnapra, egy oly kidolgozott munkát nyujtottam, melybe sishemák és panumok szerint, meg vólt mutatva, hogy a mi Collegioma-ink Magyar országon leg kisebb sérelmére is az Ő Felsége vallásának, és uralkodásának nintsen, Sőt előmenetel, úgy hogy Ő Felsége mind Apostoli Királysága, mind Lelki ismereti szerint köteles minket Collegiominkba védelmezni, a munka két arens¹, német nyelven, van is már reá oly feleletem, hogy Ő Felsége okaimat, mind religioba, mind politicaba igen egyeneseknek, és heleseknek találta, magam is utána tettem munkámnak azt a kis cikkelyt, hogy ha valaki, a papok, vagy a Miniserek közt találtatik, ki előadot okaimba meg czáfoljon, hát ő Felsége külgvön Számkivetésbe, a Hazámbul, it vagyok parantsolatjára, és ha ellen vetés támodna, felelek. Igaz hogy egész egésség- gel erre a munkára nem vóltam mert most is egy kevésbé alterálva vagyok, de meg kellett tennem, mert uram bátyám felette érzékenyen írt, s nem halgathattam. A Templom, Torony iránt tudom, hogy Agens uram a Cancellarian Szorgalmatos lész, én ugyan hólnap különösön Ő Felségének küldök jelentést e dolgok iránt, eddig tsak azt vártam, hogy helybe hadja é munkámat, a Szíve belső részeibe nem láthatok, ahoz kel magam tartani, a mit mutat és tselekszik. Vagyok keves uram bátyámnak

Béts 25 octobr

1774

holtig igaz alázatos
Szolgája Bessenyei
György

P.S: A Cancellarian azt mondják hogy az Egyekiek- nek² job resolutiojok ment mint remélhették volna.

* Forrás: Tiszáninzeni Református Egyházke- rület Tudományos Gyűjteményei, Levéltár A/XV/5385/188.

1 ... német – két részre osztott.

2 Az egyeki reformátusok ügyéről lásd BENCsik János (szerk.): *Egyek története*, Egyek, Egyek Önkormányza- ta, 2000, 77–137.

A magyar felvilágosodás egyik vezéralakja, Bessenyei György közreadott levelében, mint a reformátusok ágense – udvari képviselője –, a sárospataki református templom építése körüli tevékenységéről is beszámol. A sárospataki gyülekezet 2025-ben ünnepli 250. évfordulóját annak, hogy 1775. júniusában engedélyt kapott egy kőtemplom építésére. 2026-ban a templom alapkőletételének jubileumára emlékezünk.

Az 1660-tól egyre fokozódó ellenreformáció csúcán, 1671-ben a kollégium elvételével párhuzamosan veszítette el a gyülekezet is otthonát. Bár ígéret született arra, hogy a reformátusok telket és anyagot is kapnak egy új templom építésére, ezt nem váltották be.³ Istentiszteleti helyként a városi polgárok udvarait használták, Gönyői Pócs Péter prédikátorsága idején azonban már Makkoshotykára volt kénytelen kijárni a gyülekezet.

A református istentiszteleti alkalmak 1703-ban, a Rákóczi-szabadságharc kitörése után tértek vissza Sárospatakra, saját templomot azonban csak 1705-ben, a szécsényi országgyűlés után építhetett a gyülekezet. Ennek helye eredetileg az Iskola-kert területén lett volna, azonban végül a mai templom telkén épült fel, fából.⁴ Bár az épületet 1726-ban kibővítették 1766-ra annyira leromlott az állapota, hogy a gyülekezet új istentiszteleti hely emelése mellett döntött.

Mivel a protestáns templomok építését Mária Terézia uralkodása alatt uralkodói engedélyhez kötötték, a gyülekezet, kihasználva II. József társuralkodó sárospataki látogatását, 1770-ben egy 2000 fő befogadására képes, toronnyal is rendelkező kőtemplom építéséért folyamodott. Hosszú vizsgálatok után, 1775 júniusában érkezett meg az uralkodó engedélye. Az épület alapkövét 1776. március 27-én rakták le. Felszentelésére 1781 júniusában került sor.

3 PÉTER Katalin: A jezsuiták működésének első szakasza Sárospatakon, *Egyháztörténeti Szemle*, 7. évfolyam, 2006/2, 30–43, 30.

4 GULYÁS József: *A sárospataki református templom*, Sárospatak, Kisfaludy László ny., 1942, 1–6.; BALASSA Iván: *Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században*, Miskolc – Sárospatak, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1994, 203–205.

Főtiszteletű Egyetemi Közgyűlés!

Kedves Vendégek, Hallgatók, Kollégák, Szolgatársak, kedves Presbiter Testvérek, akik ezekben a napokban újra találkozóra gyűlték össze, a korábbi évek gyakorlata szerint, hogy megint a ki nem száradó Patakból táplálkozzanak falaink között.

Sajnálom, de ez az év, melyet most zárunk, még mindig történelmi, nem mintha nem lenne minden pillanat történelmi, kizárólag az egyháztörténeszek kedvéért, hogy legyen miből tanulni, és legyen mit tanítani, hogy aztán végre mi legyünk az élet tanítómesterévé, akikért minden történik. De ez már túl biblikus.

Miért történelmi? Mert 2023. július 1-jén 14 órakor előző rektori ciklusom utolsó évváróját akkor még mindig csak akadémiai közgyűlés keretében tarthattuk, amikor Főtiszteletű Akadémiai Közgyűlésként szólíthattam meg a gyülekezetet. Mostanra ez a megszólítás, mint tudjuk, elavult, mert közben egyetemmé lettünk. A történelemben jóllehet olyan nem volt, hogy egy iskolai félévet már Egyetemi Közgyűlés keretében zárjunk, de mégiscsak ez az első teljes egyetemi évünk, hiszen 2023. szeptember 11-én, 14 órakor, 1531 után, Akadémiánk 2023/24-es tanévet, a 493.-at még az utolsó akadémiai évként nyitottam meg, melyet bár már egyetemként zártunk, de teljes egyetemi évként akkor is csak ez a mostani az első. 2024. szeptember 8-án, vasárnap 14 órakor kezdtük a 2024/25-ös tanévet, 1531 után, a 494.-et, melyet most kezdetétől végéig egyetemi, ilyen értelemben történelmi évként zárunk be.

Megint őszintén mondom: nem gondoltam volna, hogy én ennek a folyamatnak részese lehetek, és ilyen sokáig ebben a folyamatban maradok bármilyen formában. Voltak ilyen pillanataim az elmúlt évben is.

Nem tudom, ki milyen hasznát látja a folyamatos bibliaolvasásnak. Én az egyik hasznából

Enghy Sándor

TANÉVZÁRÓ REKTORI BESZÉD*

* Elhangzott istentisztelet és egyetemi közgyűlés keretében 2025. július 5-én a sárospataki református templomban.

profitálok most. Ma olvassuk az 1Móz 10-et a Bibliaolvasó kalauz szerint, ahol Nóé utódairól, s a 8–9. versben többek között Nimródról, a nagy vadászról van szó: נִמְרוֹד (8. vers) ... הוּא הָיָה גִבּוֹר-צִיד... (9. vers). A rabbinikus magyarázatokban a Nimródra vonatkozó személyes névmás fontos üzenetet hordoz: Hatalmas vadász volt ő (הוּא) az Úr előtt. A magyarázatok lényege, hogy a személyes névmás akárhányszor is forduljon elő a Héber Bibliában (1461), valójában ötször vonatkozik azokra, akik jók, ötször meg azokra, akik rosszak, de ezeken az eseteken túl van még egy példa arra vonatkozóan, aki a legjobb, aki nem más, mint az Úr, ami Istenünk (הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ – 1Krón 16,14), kegyelme örökké megmarad (שְׁמִדַּת רַחֲמָיו לְעוֹלָם): הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (Zsolt 105,7), irgalmas, kegyelmes, türelme hosszú, szeretete, hűsége nagy

– יְהוָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (2Móz 34,6).

Talán a legmegdöbbentőbb ezekben a magyarázatokban az, hogy ahol az Úr neve megjelenik (יְהוָה), ott tulajdonképpen az Ő kegyelme érhető tetten. Ez abban az összefüggésben érdekes, hogy Istennek a neve az אֱלֹהִים, az Ő szigorú igazságát reprezentálja, de jaj azoknak, akik az Ő kegyelmét pusztá igazságossággá degradálják, boldogok viszont azok, akik igazságosságát kegyelemmé konvertálják.

Két üzenetet találtam ezekben a magyarázatokban. Az egyik, hogy milyen jó azoknak, akik egy személyes névmásból is eljutnak az irgalmassáig. Nekünk, teológiánknak nem elég jel ez? Hogy ezt meg lehet csinálni.

A másik, hogy két lehetőségünk van, nekünk, Istentől tanítottaknak, akik Istentől tanítunk másokat. Vagy az igazságosságon, a szigorú igazságon keresztül nézünk mindent, még a kegyelmet is, pusztá ítéletté degradálva a kegyelmet, vagy a másikat konvertáljuk: a szigorú igazságot, kegyelemmé

(הוֹפְכִים מִדֵּין לְרַחֲמִים - הוֹפְכִים מִדֵּין לְרַחֲמִים - הוֹפְכִים מִדֵּין לְרַחֲמִים).

Ennek a gondolkodásnak a mércéje szerint a bűn ott kezdődik, ahol az ember az isteni irgalmasság mértéktelenségét az igazságosság Prokrusztész-ágyába kényszeríti.

Fordítottja ennek az a kegyesség, amely nem elégszik meg azzal, hogy a rosszat jó szemüvegen át nézze, hanem egyenesen jóra igazítja, a jóság irányába fordítja, tereli a dolgokat, amikor egyébként az embernek csak az igazság mércéje szerint járna az, amit érdemelne.

Azt hiszem, erre kaptuk a mögöttünk levő évet. Persze sok szempont szerint lehet értékelni egy évet. Akik ilyenkor ezt végzik, meg is találják a szempontokat, különböző statisztikák adatait összegezve. De nekünk, mint Teológiának, Nimród után az ő történelme és a mi történelmünk Urának, a történelem Urának kegyelme a mérce. Ahhoz kell és lehet utat találni, és ebben vagyunk mi jelek.

Az Újszövetség gyermekeiként meg pláne. Ez a küldetésünk, ebben vizsgáztunk a mögöttünk levő történelmi évben, és ennek tanulságait vonjuk le a jövőre nézve. Ez sokkal magasztosabb küldetés, és sokkal több, mint „a magyarok ősapja Nimród” tétel.¹ Nekünk Jézus tanította a *Mi Atyánkot*. Ez más kötődés, nagyobb felelősség és lehetőség,

1 NEMESKÜRTTY István: *A bibliai örökség. A magyar küldetéstudat története*, Budapest, Szabad tér kiadó, 1991, 11.

melynek áldásaival nem élni, bűn. Igen, jól élni, igazán, csak a bűnbocsánat élményével lehet. Erre készítének a mögöttünk levő év tanulságai.

Az év eseményei a következők voltak:

- Elindult a Sárospataki Református Presbiteri és Gyülekezeti-munkás Nép főiskola 52 fővel.
- Október 3-án a Magyar Rektori Konferencia Egyházi Tagozatának ülése történt falaink között.
- Október 21-én Egyetemünk és a Tokaj Hegyalja Egyetem Együttműködési megállapodást írt alá.
- TDK-műhelyek zajlottak, melyek nyertesei megmérettettek az OTDK-n, Halász Emília Erzsébet 2. helyezést ért el, dr. Erdélyi Kamilla különdíjat kapott.
- November 8–10. között tartottuk a VIII. Református Kegyeség Konferenciát, az Élő Ige éve jegyében, hangsúlyozva, hogy az Ige Élő és ható.
- Pályázatot írtunk ki a gályarabperek 350. évfordulója alkalmából, az esemény eredményhirdetése és díjkiosztása 2025. március 27-én volt.
- December 4-én adventi hangversenyen épülhettünk az Imateremben az SRHE–THE, Teleki Klub szervezésében.
- 2025. január 16-án nyílt napra hívtuk az érdeklődőket.
- Január 17-én a szociális munka és diakónia szak záróvizsgái zajlottak.
- Február 8-án diplomaosztót tartottunk a szociális munka és diakónia szakos hallgatóknak.
- Február 15-én ételt osztottunk a rászorulóknak.
- Március 13–14-én Füzérkomlóson voltunk kihelyezett oktatói értekezleten.
- Március 28–29-én alkalmassági vizsgák keretében hallgattuk a Teol., K-LM, RK, Diak. szakra jelentkezőinket.
- Április 4–5–6-án az SRHE hallgatói konferencián vehettek részt Gönczy Ákos és Sipos-Vizaknai Ábel szervezésében.
- Karai Péter elköltözése miatt Boros Attila tanár úrra bíztuk informatikai problémáink megoldását.
- Április 14-étől optikai kábel is segíti már munkánkat.
- Május 5-én Dr. Dienes Dénes professzor urat ünnepelték sokan, aki az Eperjesi Egyetem díszdoktora lett.
- Június 1-jén a sárospataki gyülekezettel együtt egyetemünk képviselői is jelen voltak azon az istentiszteleten, melyen hálát adtunk Dr. Fodor Ferenc tanár úr szolgálatáért.
- Június 2-án török–magyar kulturális esten vehettünk részt az imateremben, az esemény fő szervezője Dudás Eszter volt.
- Június 10-én a Csáti graduál megjelenését ünnepeltük a Zenetudományi Intézetben, Budapesten.
- Június 24–27-én tartottuk a záróvizsgákat.
- Július 1-től új adószámunk van.

Létszámadataink a következők:

Összlétszámunk akkreditált képzéseken:

- 241 aktív jogviszonnal rendelkező hallgatónk van,
- illetve 24 hallgatói jogviszonyát szüneteltető hallgatónk,
- osztatlan mesterképzésen: 37 fő,
- osztott mesterképzéseken: 11 fő,
- alapképzéseken: 173 fő,
- szakirányú továbbképzéseken: 15 fő,
- Erasmus képzésen a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetből: 4 fő,
- részképzésen: 1 fő.
- Sikeres komplex kápláni vizsgát tett 8 teológia-lelkész szakos hallgató, exmisz-szus-gyakornoki évre kibocsátható 9 teológia-lelkész szakos hallgató.
- Sikeres záróvizsgát tett teológia osztatlan mesterképzési szak, lelkészi szakirányon: 4 hallgató.
- Sikeres záróvizsgát tett katekéta-lelkipásztori munkatárs szak, katekéta szakirányán: 6 hallgató, katekéta-lelkipásztori munkatárs szak, lelkipásztori munkatárs szakirányán: 1 hallgató.
- Sikeres záróvizsgát tett református közösségsszervező alapképzési szakon összesen 22 hallgató, ebből
- egyházi művelődésszervező specializáción: 9 hallgató, roma közösségsszervező specializáción: 13 hallgató.
- Sikeres záróvizsgát tett református közösségsszervezés mesterképzési szakon: 4 hallgató.
- Sikeres záróvizsgát tett református hit- és erkölcsstanoktató szakirányú továbbképzési szakon: 3 hallgató.
- Sikeres záróvizsgát tett pasztorálpszichológiai szakreferens szakirányú továbbképzési szakon: 6 hallgató.
- 2025. január 17-én sikeres záróvizsgát tett és oklevelet szerzett szociális munka alapképzési szakon 1 hallgató, diakónia alapképzési szakon 10 hallgató.
- Záróvizsgát tett 2025-ben összesen: 57 hallgató.
- Presbiterképzésen:
- Az érmelléki helyszínnel folytatott képzésen kiállított bizonyítványok száma: 170.
- A sárospataki helyszínnel folytatott képzésen kiállított bizonyítványok száma: 52.
- Az oktatói, kutatói, tanári létszám: 44 – ebből teljes munkaidős: 18, részmunkaidős: 12, megbízási szerződéssel: 14 fő.
- Tudományos fokozatot szerzett: Dr. Lovas Anett Csilla – tudományos munkatársunk.
- A pótfelvételiről:
- A központi ponthatárok meghúzása július 23-án történik.
- A pótfelvételiről információkat a honlapunkon tesszük közzé (srhe.hu).
- Az online jelentkezések beküldését augusztus 10-ig várjuk.
- A pótfelvételi alkalmassági vizsgák ideje: 2025. augusztus 16.

Ezek után valóban nem marad más hátra, minthogy rektori ciklusom második évzáróján köszönetet mondjak a fenntartónak, rektorhelyetteseknek, tanácsadóimnak, a rektori hivatalnak, de különösen a tanulmányi osztálynak, valamennyi munkatársamnak, gazdaságvezető asszonynak, szénior úrnak és esküdt asszonynak, technikai dolgozóinknak, a diákság egészének.

A szenátus tagjainak, tanároknak, oktatóknak, munkatársaimnak, valamint minden kedves vendégünknek jó pihenést, nyári feltöltődést kívánok, az Istent félve, neki adva dicsőséget (Jel 14,7).

Masari cigányok, legények, lányok csoportja. Végegyháza, Békés megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8712)

PRÉDIKÁCIÓS TÁRHÁZ

VADNAI ZOLTÁN

Fodozovo cigány, Varga Gyula, eszközeivel. Tiszaigar, Szolnok megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8375)

Kegyelmes Istenünk!

Köszönjük ezt az ünnepi alkalmat, amikor Téged szólíthatunk, amikor a végzett hallgatókkal együtt Igédre, üzenetedre figyelhetünk! Köszönjük, hogy elvezettél minket erre a napra!

Előtted vagyunk életünkkel, reménységünkkel, hálaadásainkkal, örömeinkkel, félelmekkel és nyomorúságainkkal együtt.

Amikor megszólítunk, hisszük, hogy figyelsz könyörgésünkre, és várjuk, hogy Te is megszólíts minket szent Igéd által. Várjuk a világ zajában azt a tiszta szót, azt a világító mécsest, amely utat mutat.

Hiszen hányszor eltévedtünk már, mást kerestünk, más szóra hallgattunk. De Te kinyújtottad kezed felénk, megállítottál, felemeltél. Ha a hajnal szárnyaira keltünk, ha a tenger túlsó felén laktunk, kezed ott is elért, jobbod ott is megragadott. Kérünk, tarts meg minket szeretettedben, tarts meg hitben, tarts meg minket megváltó Krisztusunk mellett.

Add Szentlelked ajándékát, hogy a hallott, befogadott és megértett Ige gyümölcsöt teremjen bennünk! Jézusért kérünk! Ámen

Textus: ApCsel 3,1-8

Szeretett Testvérek!

Ez a történet megőrzött számunkra egy találkozást, amikor Jézus tanítványai, nem sokkal azután, hogy a Szentlélek kitöltetett rájuk, Jézus nevében meggyógyítanak egy embert, aki bénult lábaival járni nem tudott (χολός), akit másoknak kellett odavinni minden nap, hogy alamizsnát kérjen azoktól, akik a templomba mentek.

Egy olyan történet van előttünk, amely megannyi gondolatot elindít, egy olyan történet, amelyben benne van mindannyiunk élete, egy olyan történet, amely megszólít, és választ vár tőlem. Egy történet, amelyről tudom, hogy én is ott vagyok benne.

Vadnai Zoltán

PÉTER ÉS JÁNOS AZ ÉKES- KAPUBAN*

* Elhangzott 2026. február 7-én, a szociális munka és diakónia szakok kereszt-féléves diplomaosztóján az egyetem imatermében.

De pontosan melyik szereplője vagyok én? Van, amikor azt érzem, hogy Péter és János, olyan, aki továbbadja az evangéliumot, aki bizonyosságot tesz Krisztus hatalmáról. Aki ezért küldettem másokhoz, hogy hirdessem a szabadítást, a gyógyulást.

Van, amikor azt érzem, hogy én vagyok a tehetetlen, a kiszolgáltatott béna, akit oly sok minden megkötöz, akinek annyi minden korlátot szab. A holnapi nap ugyanaz lesz, mint az előző, nem változik semmi, és örülnöm kell a mindennapok alamizsnáinak.

Néha ezüstre és aranyra váró az ember. Azt gondolja, hogy az olyan sok mindent meg tudna változtatni. Mintha az anyagi jólét és a boldog élet szinonimái lennének egymásnak.

Olykor pedig annyi szerep jut, mint azoknak, akik odavitték és letették ezt a férfit a templomhoz. Adtak neki minden nap valami esélyt, valami kis reményt az alamizsnára.

Nem tudom kedves testvérem, hogy téged milyen élethelyzetben szólít meg ez a történet? Melyik szereplőben ismered fel magad? De Isten Igéje nyomán, most együtt, részesei lettünk egy találkozásnak. Egy találkozásnak a jeruzsálemi templom Ékes-kapujában (Ἱερὰ πύλη).

Szép-kapunak is nevezték, arany és ezüst veretek díszítették, keleti irányból vezetett a jeruzsálemi templomba, az asszonyok udvarába. Önkéntes és kötelező adományok perselyei voltak itt. Megfelelő hely egy szerencsétlen koldulónak. Reménykedhetett a könyörülő asszonyi szívekben.

Mindig elgondolkodtat ez a kép. Az Ékes-kapuban ül egy béna koldus. Vajon a mi életünk „Ékes-kapuja” mögött mi rejlik? Mit takar a mi Ékes-kapunk, amire olyan nagyon tud vigyázni az ember. Kívülről, kintről nézve ékes, szép, takaros, az látszik, hogy minden rendben van. De mennyi nyomorúság lehet mögötte!

Nem csak a nehézségekre gondolok. Nem csak betegséget, gyászt, fájdalmat, aggodalmainkat találjuk ott. De ott van minden nyomorúságunk, minden szeretetlenségünk, minden önzésünk, eltakart bűneink, ami mind-mind gyógyulásra vár, szabadításra vár. Mert az Úr nem csak az Ékes-kaput látja, mint az emberek, hanem mindazt, ami ott van mögötte.

És gondolkodjunk el azon is, hogy szépen felújított szociális intézményeinkben mennyi nyomorúságot hordozó élet van. Olyanok, akik ott keresnek támaszt, és olyanok, akiket odavitték, hogy támaszra leljenek.

Azt olvastuk az Igében, hogy ezt a férfit minden nap odavitték az Ékes-kapuhoz. Ez a görög szövegben a teherhordozás szava. „odacipeltetett” (ἐβασιτάζετο) a pontos fordítás. Ez a szó szerepel János evangéliumában, ahol Jézus maga viszi a keresztet, vagy a Galata-levél ismert Igéjében: „Egymás terhét hordozzátok...”

Hittel és szeretettel ma is sokan hordoznak elesett életeket. Odaállnak a másik mellé, ott vannak mellette, ha nehéz is, ha áldozatot is kíván. Mert így érzi a szív, a keresztyén szeretet kategorikus imperatívusza erre indít. Megannyi példát ismerünk erre mindannyian.

De találkoztok munkátok során, kedves végzett hallgatók, sok idős szülővel, ápolásra szoruló emberrel, fogyatékkal élővel, vagy akár kicsiny gyermekkel, akiknek ti lesztek azok, akik a mindennapokban mellettük vagytok. Akiknek szüksége van rátok.

Mert a hozzátartozók úgy érezték, hogy nekik túl nagy ez a teher. Vagy azért, mert a munka mellett megoldhatatlan volt, vagy mert biztosabbnak érzik, ha szeretettük szakemberek gondoskodására bízzák, vagy már elfogyott az erő az ápoláshoz, vagy egyszerűen a kényelmi szempontok győztek.

A felolvasott történet nem szól arról, hogy kik voltak azok, akik nap mint nap odacipelték a bénát az Ékes-kapuhoz. De voltak, akik segítették. A bethesdai betegnek még ennyi sem volt, ő csak ennyit tudott mondani Jézusnak: „Uram, nincs emberem!” (Jn 5,7)

Amikor Pétert és Jánost gépiesen megszólította alamizsnát kérve, ők rátekintettek – így olvastuk. Ez nem egy odavetett pillantás volt. Ez figyelő tekintet volt (ἀπεισας). Megvizsgáló, mélyre néző. Ahogyan nézték a tanítványok a mennybe távolodó Jézust, vagy később a vádlók István vértanú arcát, amely olyan volt, mint egy angyalé. Ez nem a tömegtől megszokott odavetett pillantás volt. Ez a tekintet észrevette és szemügyre vette a szükséglet látót.

Nem ez a megszokott kép! A templomba menő emberek jó része elmegy mellette, néhányan pedig szinte meg sem állva, oda se nézve, adnak valamit szánalomból. A túlélésre. Aztán másnap minden kezdődik előlről.

Sokszor nem ilyen gépies az életünk is? Hordozva nyomorúságainkat tesszük, amit tenni kell, kelünk és fekszünk ugyanazzal a problémával, ugyanazokkal a kérdésekkel, mindenki elfoglalva a maga bajával. Panaszkodunk, sóhajtozunk, és örülünk, ha találkozunk a megértés alamizsnájával. Ami jólesik, de változást nem hoz.

Ám itt, a jeruzsálemi koldus életében valami szokatlan történik. „Nézz ránk” – ezt hallja Pétertől. Ezt nem szokták mondani neki azok, akiktől kap valamit az Ékes-kapuban. Nem kérik, hogy nézzen rájuk. És hirtelen háttérbe szorul a zsongó tér, csak a találkozás van előttünk, a megváltásra szoruló embernek és Krisztusnak a találkozása.

Mindannyiunk életében elhangzik ez a megszólítás. Amikor valaki által, egy Ige által, egy üzenet által, egy esemény által megszólít Krisztus, és azt mondja, hogy nézz rám, emeld fel a fejed. Azt a bénát Péter és János által szólította meg.

Kedves végzett hallgatók! Krisztus benneteket is erre hív el. Hogy amikor munkátok során találkoztok az elesettekkel, a napi rutin sodrásában is, a sok feladat között is, tudjátok látni őket olyannak, akik Krisztus megváltásra szoruló gyermekei. Magatokat pedig olyannak, akiket Ő állított ebbe a szolgálatba, Ő készített el minden találkozást.

Aztán elhangzik a megszólítás Péter és János részéről Krisztus nevében, hogy ők nem egy kevés alamizsnát kínálnak, ami ad egy újabb napot a túléléshez, még csak nem is ezüstöt és aranyat, az alamizsnák legtöbbször, hanem valami egészen mást. Ők Krisztus szeretetét, gyógyulást kínálnak. Új életet.

A megszerzett ismeretek, a megszerzett tudás mellett, vigyétek közel Jézus Krisztust mindazokhoz, akikkel találkoztok. Ne menjetek el mellettük, ne csak alamizsnát adjatok, hanem vigyétek közel hozzájuk azt az Urat, akinek szeretetében megváltozik a szív, a lélek, az élet. Elesettből, nyomorultból Krisztus megváltott gyermeke lesz. Aki szeretetéből meghalt értünk, hogy bűneink bocsánatot nyerjenek, feltámadásában pedig felragyogott az Isten kezébe letett, győzedelmes élet és örök élet.

Az a béna ember, ott a jeruzsálemi templom Ékes-kapujában, a találkozásban nem alamizsnát kapott, hanem megkapta a meggyógyult élet ajándékát. Ő, akit addig mások vittek és tettek le a templom kapujában, saját erejéből, meggyógyult életével bement immár a templomba Péterrel és Jánossal, és örömmel dicsérte az Istent. Hazatalált.

Kedves Végzősök! Hiszem, hogy a Sárospatakon szerzett diplomával nemcsak tudást, nemcsak magas színvonalú szakmai ismereteket kaptatok, hanem küldetést is, amit megélhettek az élet minden találkozásában. Vigyétek ezt el magatokkal úgy, ahogy az Igénkben állt: „Ezüstöm és aranyam nincsen, de amim van, azt adom neked: a názáreti Jézus Krisztus nevében...”. Így tegyetek! Ne csak ti, hanem mi mindannyian. Így legyen! Ámen

Drága Úr Jézus Krisztus!

Köszönjük az Igét, az erőt adó szót, hogy Te gyógyulást hozol számunkra, nem alamizsnát adsz, hanem szabadító Úr vagy! Szabadító Úr, aki a legnagyobbat, önmagadat áldoztad értünk. Nem szánakozva néztél minket, hanem megszántál, hozzánk hajoltál, megfizetted Te magad bűneink árát, hogy nekünk életünk és örök életünk lehessen.

Ebben a hitben újítsd meg életünket, és készíts nekünk sok találkozást, amikor nem megyünk el a megváltásra szoruló mellett, amikor tanítványaidként evangéliumot mondhatunk, amikor nem alamizsnát kínálunk, hanem a Te gyógyító szereteted ajándékait.

Így imádkozunk most azokért a testvéreinkért, akik átveszik diplomájukat. Áldd meg életüket, munkájukat, szolgálatukat, szeretteiket, adj nekik hitet, erőt, hogy a Te nevedben álljanak az elesettek mellé!

Imádkozunk Urunk, a Hittudományi Egyetemért, minden oktatóért, hogy szolgálatukban a hit és a tudomány kincseit egyformán át tudják adni a diákoknak.

Imádkozunk református egyházunkért, egyházkerületünkért, gyülekezeteinkért, kérünk, kegyelmesen tekints ránk, és használj minket eszközül a bizonyosságtételben, az evangélium szíveket elérő és átformáló hirdetésében.

Eléd hozzuk, Urunk, a szenvedőket, a nyomorúságban, fájdalmak között élőket, a terheket hordozókat. Kérünk, Te gyógyítsd és Te kötözd be a testnek és a léleknek sebeit!

Áldásaidért és gondviselő szeretetedért imádkozunk, Úr Jézus. Kérünk, hallgasd meg könyörgésünk! Ámen

SZÉPIRODALOM

BÁLINT PÉTER

Oláh cigány asszony, kisgyermekkel. Poroszló, Heves megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8622)

Bálint Péter

JÉZUS ÉS A 12-ES SZÁM MISZTÉRIUMA (REGÉNYRÉSZLET)

A tizenkét éves Jézus a Pogányok udvarára néző Királycsarnok oszlopsorának árnyékában tucatsnyi rabbi és farizeus főember gyűrűjében állt, közvetlenül Nikodémus és arimátiai József előtt, mintha ők ketten védfalat képeztek volna számára a téren nyüzsgő pór nép esetleges zavarodása ellen, az ünnepre Jeruzsálembe feljövő zarándokok közt megannyi gyanús vagy erőszakos alak is elvegyülhetett, akik nem szívlelték a farizeusokat, esetleg a forróvérű zélótákkal szimpatizáltak. A rangos társaság tagjai láthatóan már oszladozóban voltak, ketten-hárman oldalt fordultak, színpadias gesztusokkal egymástól búcsúzkodtak; a többség viszont a templomban ki tudja mikor elkezdett társalgást valamiért nem bírta még abbahagyni, pedig minden diskurzusnak vége szakad egyszer, valahogy, további folytatásra ítélve, a megkezdett argumentációt és az azt megkérdőjelező, felfüggesztő, negligáló ellenvéleménynek hangot adva nagyobb távlatokból, vagy eleve befejezhetlensége okán megannyi megoldatlannak látszó kérdést hagyva a résztvevőkben, akiknek nem lévén más elfoglaltságuk, mint a létezés értelmének és minőségének elgondolásán, megvitatásán fáradozni napestig, ráérősen szölongatták az Urat útbaigazítást várva Tőle. A szakállas, barázdált homlokú bölcsek egynémelyike feltűnő érdeklődést mutatott a zavarba ejtő kérdéseikre adott rövid válaszok iránt, tagadhatatlanul a szent szövegekből származtak, úgyhogy semmi kivetnivalót nem találhattak bennük; akadt persze olyan rigorózus képet vágó vénember, aki az alkalmas pillanatra várt, hogy megcáfolja a koravén fiúcska mondanivalóját, leginkább a dörge delmes megleckéztetés szándékával az általuk támasztott rendszabályokkal és tanításokkal szembeni dacolásáért; s akadt olyasvalaki is, aki elképedve vetette tekintetét az égre, mintha azt kérdezné, magasságos Uram Teremtőm, mivé korcsosult ez a világ, hogy egy taknyos kölyök okítani merészeli az írástudó

véneket. Tudvalévő, hogy vannak olyan vének, akik nyitottak az ifjabbak elmemutatóványai iránt, csöndben figyelnek a magabiztosan hömpölygő szavaikra, miközben újra élük saját ifúságuk megzabolázhatatlan gondolatindázásait, és vannak, akik egyenesen szentségtörésnek, megengedhetetlen arcátlanságnak vélik az ifjabbak merészségét a szent írások és hagyományok újragondolását illetően, mintha a tekintélyüket kéne féltetni, holott senki sem szándékozik lerombolni azt, hacsak nem a tekintélyelvűséget akarják megkérdőjelezni, ami persze bizonyos szempontból az ősatyák és próféták kiváltságos helyzetét megingathatja, az Úr talán megbocsátja ezt nekik, ha a szándékuk mögött jóindulatot fedez föl.

Mária a jelenetet kicsit távolabbról, az oszlopcsarnokból a tágas udvarra vezető lépcsők aljáról szemlélte, talán, ha félszáz méternyire az előkelő társaságtól, az ügyes-bajos dolgaik után igyekvő vagy ráérősen lézengő emberek takarásában, olykor meglökték, haragosan ráripakodtak amiért az útjukat állja, olykor mindenféle csecsebecsét vagy távoli városokból hozott kelmét kínáltak neki a mozgó árusok, de hogy ügyet sem vetett rájuk, morcosan tovább léptek, fogaik közt elmorzsolva egy-két becsmérő szót, ahogy az a csalódott árusoktól megszokott. Mária mindenesetre megdöbbenve látta, hogy a társaság tagjainak feje fölött ketrecükből szabadult galambok röpködtek, egy hófehér tollazatú Jézus vállára szállt, egy másik megpróbált mellé telepedni, szárnyukkal hevesen csapkodtak, szinte hallatszott suhogásuk és hangosan búgtak, majd hirtelen az égbe emelkedtek, a szél fuvallatára felülve könnyedén lebegtek, majd a Templom teteje felett sebesen elrepülve szabadultak meg áldozatsorsuktól. Mária örökre emlékezetébe véste e nem mindennapinak mondható csoportosulást, középujt a fiával s a vállán kucorgó-csapdosó galambokkal, melyek atyja magyarázata szerint a Szentlélek szimbólumai; ugyanakkor emlékezetében megszólalt egy hang: Mária, Mária, apád Joachim és anyád, Anna, téged is tizenkét éves korodban vitt el a Templomba, hogy az Úr oltára előtt álló Zakariásnak kinyilatkoztatást tegyen sorsodról és leendő nászodról az özvegy Józseffel, ahogy édesanyád, Anna egy alkalommal elmesélte neked. Mária az apja révén jól ismerte a vagyonos, tekintélyes és jólelkű Nikodémust, akiről álmában sem feltételezte volna – pedig visszatérő különös álmai: a méhében növekvő kisdede fogantatásáról, az apja körül feltűnő vándortanítványok messiásvárásáról, többször is főfájást okoztak neki az elmúlt években –, hogy e szent helyen támogatón foglal állást a beszéde közben különös jeleket mutogató fia mellett; vén számár, már csak az hiányzik, hogy lovat adjon Jézus alá, így is számtalanszor vitába keveredett már a názareti rabbi-val és a vénekkel, ezért panaszt is tettek ellene Józsefnél, számon kérve tőle nevelésének következtelenségét vagy hiányosságát, mondta magában.

Miért lennék vele szigorúbb, mint a többivel, egész nap fakérget hántok, gerendákat gyalulok, munkásokat irányítok, miként is tudhatnám, hogy kitől szerzi a szent könyvekből származó ismereteit, én csak a saját mesterségbeli tudásomat adhatom át neki, de megfogadtam, hogy kezet sohasem fogok emelni rá, mint az inasokra szokás, mondta József fiatal hitvesének. A máskor jámbor természetű és engedelmes Jézus bátorságától szinte kővé meredten szemlélődött Mária, úgy vélte még József is csak félénken merészkedett volna elvegyülni a tekintélyes rabbik és főemberek között, akik

naphosszat Izrael népe sorsával, saját elméleteik és törvényeik magasztalásával, a fenyegető prófeciákat hívek elé idéző rabbik gúnyolásával, a nyugtalanító hitelveket és politikai nézeteket valló kisközösségek jelentette veszéllyel foglalkoztak többek között, s maga is feltétlen tiszteletet és nagyra becsülést érzett a körben állók iránt, noha többségüket egyáltalán nem ismerte, hiába is fürkészte az arcukat, hogy emlékezetében kutasson, vajon látta-e már valaha valamelyiküket. Mária szerfelett örült és hálás volt az Úrnak, hogy három hosszú napig tartó keresgélés után végre megtalálta elveszettnek hitt fiát, gombostűt a szalmakazalban, anyai szíve némiképp megnyugodott, ugyanakkor nyugtalanná is vált e nem mindennapi látványtól. Igaz, nem az egyedüli volt, aki a tekintélyes társaság és a fiúcska élénk társalgását némi fejcsóválással szemlélte, ha csak pillanatokig is figyelmeztet a különös gyülekezetre, bár a szemlélődők egy része joggal hihette azt is, valamelyik vénember unokája tart részletes beszámolót a rabbiktól hallott tanításokról, honnan is tudhatnának e rendkívüli esetről, amiről a jelenlévőkön túl csak Lukács evangélista tud a hagyomány szerint, aki nekünk számot adott róla, hogy valamelyes tudomásunk legyen Jézus rejtett gyermekkoráról. Mária meglehetősen sokáig habozott mitévő legyen, a tudós férfiak csoportjához merészeljen-e lépni, vagy kívárja a társalgás végeztét; magában több, érvekkel jól körülbástyázott indokot felsorolt arra nézvést, ha talán szemrehányón kérdeznék meg tőle, miért is zavarja a férfiak egymás közti bölcsekedését; egyik lábáról másikra helyezte törekeny teste súlyát, eközben azt mondta magában: milyen jó lenne, ha itt lenne József, ő mégiscsak férfi, az Istenről való elmélkedésben előjoga van egy nővel szemben. A hosszúra nyúló habozás ideje alatt Mária szíve hol gyorsabban kalimpált, hol mintha kihagyott volna egy-két ütemet; égnek tartva mindkét kezét egyszer csak torkaszakadtából felkiáltott:

Jézus, Jézus, fiacskám!

A társaság tagjai a kétségbeesésről tanúskodó női hang irányába fordultak, szúrós tekintetet vetettek az illetlenül kiabáló asszonyra, még az árusok is tartózkodnak efféle megnyilvánulástól, ha csak nem meglopni akarta valamelyiküket egy tolvaj, mondjuk egy zsidók közt élő pogány, ahogy egymást közt mondják gér, vagy egy messze földről idevetődött barbár. A kiáltás okát izgatottan kutató rabbik csoportjából kivált Nikodémus és kézen fogva az anyjához vezette Jézust; Nikodémus atyai cselekedete enyhítette a többiek haragját, szép lassan szétszéledtek a szélrózsa minden irányába, egyedül arimátiai József maradt még egy darabig a helyén, alig láthatóan mosolygott, örömteli szívvel követte az eseményeket. Mária térdre rogyott, fia két kezét tenyerébe kulcsolta és azt kérdezte aggodalmasan:

gyermekem, miért tetted ezt velünk? Íme, atyád és én szomorúan kerestünk,

Jézus elcsigázott tekintetét előbb az előkelő öltözetű Nikodémusra, jámbor őrzőjére, majd a Templom óriási kapujára vetve felelte határozottan:

de miért kerestetek, nem tudátok, hogy nekem Atyám dolgaiban kell lennem?

Mária értetlenül fogadta a távolságtartó és kioktató választ, sírásra görbült a szája, anyai szokás a bántásra így reagálni, kisvártatva jobb kezével Jézus vállába kapaszkodva felállt, szorosan magához ölelte a fiát, mintha oltalmazni akarta volna az egyébként is Isten gondviselésében álló gyermeket.

Ha apád dolgaiban akarsz járni, most rögtön jöjj velem, egy közeli szerájban vár ránk, felszerszámozta a szamarat, hogy minél hamarabb hazaérjünk, mert a megrendelők várják, hogy elvégezze a vállalt munkákat.

Jézus hallgatag és engedelmes volt, az anyai szív jósága kegyelmet árasztott, ha itt és most megbocsátást értünk e kifejezés alatt, hajlott is arra, hogy ellenkezés nélkül kövesse anyját, nem volt számára több mondanivalója, és egyelőre a Nikodémuséra sem, nem sejthette akkoriban, hogy évtizedekkel később nagyon is fontos, mondhatni húsba vagy lélekbe vágó mondanivalója lesz a számára, ha eljön majd annak is az órája.

Ó, te balga asszony, mit tudhatsz te a mi Teremtő Atyánk dolgairól, s ugyan mit a magasságos Istentől kapott fiadról, te csak a világot kormányzó Isten végtelen kegyelmének a tárgya és eszköze vagy, hogy beteljesítsd az Ő akaratát.

Mária megszeppent a nyíltszínű feddéstől, olykor József is megintette, ha a szomszéd férfakkal vagy a megrendelőkkel való beszélgetését megzavarta valami jelentéktelen, de számára halaszthatatlan ürüggyel, ilyenkor órákon keresztül nem szólt Máriához, dühét igyekezett elfojtani, vagy csak szégyenkezett amiért felemelte a hangját, alapjában nyugodt természet volt, egész magatartás is megfontoltságot sugárzott.

Ne beszélj így velem Nikodémus, akit oly nagyon szeretett az én szent szövegekben járatos apám, lehet, hogy járatlan vagyok az Isten dolgaiban, viszont érthető módon, az anyai szív természete szerint nagyon is félttem az szülöttemet; azt hiszed asszony, hogy e fiút úgy terelgetheted, mint a szárnyasokat szokás a baromfiudvaron, vagy ahogyan pásztorok szokták a juhnyáját a dombok között, már feledted Gábiel angyal üzenetét?

Mária a Gábiel név hallatán elképedt, ugyanő volt, aki „a Paradicsom, a kígyó és a kerubok serege fölött uralkodik”, s akihez az Úr máskor és máshol ekként szólt: „Fogj fegyvert az elfajzottak és kurafiak és az elátkozottak ellen és irtsad ki a Felvigyázók utódait az emberek között”, de most az egymás közötti találkozásra emlékezve haloványvá vált az arca:

honnan tudod te, Nikodémus, tekintélyes bölcs a többi tekintélyes főtanácsos és rabbi között, hogy miféle hírral állított be hozzám, rongyos koldusnak álcázva magát az, aki az Úr angyalának nevezte magát, és én nem győztem kérdéseim sorával faggatni őt, mert olyan szemérmetlen és tisztességtelen dolgokat állított, hogy méhemben fogan egy gyermek, holott a Józseffel megbeszélt nász órája még nem jött el,

replikázott Mária, ám percre később dühös szavai folyását akárha elrekesztették volna, csak hüppögni tudott; a hüppögés és sírás, a jajkiáltás és elnémulás az ember nem önmagánál levésének bizonyítéka, vagy éppen az istenfélelem megnyilvánulása.

A tisztességedhez semmi kétség sem férhet asszony, bárki bármit is mondjon felőle, emlékszem atyádat, Joachimot mennyire emésztette az ellened felhozott vádak aljasága, anyai szereteted is példamutató, szerető anya képes csak fia lába elé vetni magát kétségbeesésében, de az Isten nem azért választott eszközként tervéhez, hogy te a szoknyádhoz láncold az Ő fiát, aki, ha eljön az órája, elhagy téged, legalábbis addig az ideig, míg nem az örökkévalóságban találkoztok újra.

Mária dühösen összeráncolta dús, fekete szemöldökét, szorosra zárt, keskeny ajkai mögül sziszegett, mint mérges kígyó a támadás előtt.

Hallgass Nikodémus, ne mondj ilyeneket a gyermek előtt, elfogadtam a rendkívüli fogantatás tényét, miként József is, aki pedig ártatlan volt a nemzésben, mezítelenül sem látott nászéjszakánk előtt, s bár gyanakodott erkölcsi tisztaságom felől, de elfogadott, egyszerű ácsként nem akarta, hogy megkövezzenek, mint a hűtlen asszonyokat szokás az ősi törvények szerint; ha jól tudom, József is beavatott volt az isteni tervbe; csak később lett az, hogy a szégyen ne eméssze el a szívét.

Nikodémus felemelte jobb kezének a mutatóujját, bal kezével átölelte Jézus vállát, és alig hallhatóan, szinte suttogva mondta, hogy hármójukon kívül senki se tudhasson titkukról, sem most, sem a későbbiekben.

Mária, tudnod kell, az Ábrahám Istenéhez megtért atyád, a bölcs Joachim hű barátjának, Simeonnak ígéretet tettem a végső óráján, hogy a születendő gyermekednek, Joachim unokájának minden lépésére vigyázni fogok, idővel egyre sokasodnak majd az ellenségei, mindannyian ismerjük farizeus testvéreim véleményét a Galileából származókról, vidd most haza magaddal a fiad, készülj arra az időre, amikor eljön az ő órája, sok minden leperreg addig, József pedig ne csodálkozzon, ha a későbbiekben fia nem mutat különösebb érdeklődést az ácsmesterség iránt, inkább a szent tóratekercseket böngészi a rabbik útmutatásaival.

Mária szemlesütve állt atyai oltalmazója előtt, gyűjtötte erejét az illő válaszhoz, a kicsit késedelmes válaszadáskor azonban esendő asszonyok hangján szólalt meg.

Tudom, Nikodémus, hidd el, nagyon is jól tudom, minden anya, gyermeke születése után attól az órától retteg, amikor elhagyja majd őt, atyáink intése szerint választott asszonya mellett a helye, ne is beszélj nekem erről; Mária, a te fiad sokszor elhagyja majd a szülői házat s az ő órájának eljövele fájdalmasabb lesz minden más anyáénál; rébuszokban beszélsz nekem, mint a napkeleti bölcsek, akik fiam születésekor a betlehemi jászolnál megjelentek; ők csak csillagjósok és mágusok voltak, jeleket kaptak és felismerték a jelentésüket, de nekünk maga Ábrahám Istene, a mindeneket Teremtő és kormányzó Isten nyilvánította ki jövődönket kiválasztott prófétáin keresztül; talán Józseffel kellene beszélned, ő bizonyára értené szavaid rejtett értelmét; nem, Mária, vannak olyan ősatyáinktól örökölt próféciaák, melyek jelentését még én sem értem pontosan vagy jól; szegény atyám biztosan értené a fiam, az ő unokája jövőjét illető próféciaakat, az angyal üzenetét is megértette az én születésem mikéntjéről, anyám elmesélte nekem a történeteket, talán ezért fogadtam el, még, ha oly sok kétellyel és gyanakvással is az én méhem gyümölcsét; Mária, hasonlóságok és áthallások sokasága érhető tetten próféciainkban és szent iratainkban.

Mária nem lett sem bölcsőbb, sem világosan látóbb, talán csak tartózkodóbb Nikodémus őszinte beszéde hallatán, bármilyen szigorú is volt hozzá olykor apja, Joachim, a már-már matuzsálemi kora, melléig erő hófehér szakálla és mély hangja tiszteletet parancsolt iránta, sosem merészelt durcáskodni vele szemben.

Megbocsáss, de most mennünk kell, József türelmetlenül és aggódva vár, hogy jó hírt vigyek fiam megtalálásáról.

Mária újfent lesütötte a szemét, miközben Nikodémus áldást kért Máriára és családjára, melyet szent jelzővel illetett, s hogy Jézust kézen fogva vitte a közelben lévő

szeráj irányába, sokáig érezte a nyakszirtjénél a főtanácsos tekintetét, melegség árasztotta el bensőjét, egyáltalán nem volt hasonlatos ahhoz, mint amelyet József mellett fektében érezni szokott, a pártfogó ember jámbor szeretete, a Joachim tiszteletére megígért pártfogás bizonyossága az enyhe szél fuvallatának köszönhetően járta át testét. A szeráj felé haladtukban Mária fülében visszacsengtek még Nikodémus szavai; Mária legfőképpen azon aggódott, Jézus vajon mit fogott föl a köztük lezajlott beszélgetésből, az ő órájának eljövételéről, anyja fájdalmáról, s hogy a mellette sarujában sasszézva lépegető, magában zsoltárokat dúdolgató fiára nézett, anyai szíve megnyugodott, talán meg sem érintette a beszéd, hitte balga módon, mert így akarta hinni. Éppolyan, mint a korabeli fiúk, csak olykor érthetetlenül viselkedik: elbújik egy sarokban az őt zaklató kisebb testvérei elől, beszélget a madarakkal, arra vetődő koldusoknak adja tányér ételét, a szélben állva az ég felé tartja mindkét karját, mintha áldást osztana, a halászoktól vett halak pikkelyes bőrét simogatja, akárha sebeiket gyógyítaná, a lepénykenyeret kis darabokra szaggatja és a szomszéd gyerekeket kínálja, mondván, egyétek, ezek békekatonák. Amikor ezeket a különös jeleneteket elmesélte Józsefnek az estvéli órán, amikor a gyerekek már álomra szenderültek, hűségese asszonyként nem akart eltitkolni előtte az égvilágon semmit, és persze magyarázatot is várt volna e különös cselekedetekre, a két tenyerében tartva mentateás csészéjét József türelemre intette őt:

hagyd, hogy boldog gyermek legyen, az ő Atyja akarata szerint, én csak a nevelőapja vagyok, nem pedig a gondviselője; ne mondj ilyeneket József, megszegyenesz; nem állt szándékomban véteni sem az Úr akarata ellen, sem a te szereteted ellen, pedig volt idő, amikor azt mondtam: milyen arccal néztek most az Úristenre? hogyan imádkozzam ezért a leányért? hiszen szűzen vettem át őt az Úristen templomából, de nem örködtem jól felette; hálás vagyok neked József, hogy sohasem bántottál ezért; hagyd ezt abba, sokszor mondtam már, hogy elfogadtam a sorsomat, ami Ábrahám Istenétől rám szabott, nekem nem sok van már hátra, vénember vagyok, úgyhogy a gond a tiéd lesz, ne hagyd a serdülő gyerekeket torzsalkodni, semmi sem bántóbb a családi széthúzásnál, a szeretetlenségnél, amikor gyöngye szíved megszakad az egyikért vagy a másikért; annyira szeretném József, ha mindig velem lennél és a kormányoznád a család bárkáját, nehogy hajótörést szenvedjen; Mária, Mária, én csak egyszerű ácsmester vagyok, és nem hajóskapitány, te viszont emlékezhetsz arra, amit apósomtól, a megboldogult Joachimtól és anyósomtól, Annától tanultál, a jámbor béketűrésre és az Isten akaratainak való engedelmességre, ne akarj olyasmit tudni, ami nem tartozik a dolgaidd közé.

Mária mindig szeretettel emlékezett atyjára, noha tiszta szívből óhajtott, hogy több időt töltsön vele, vele, akit kegyelmi ajándékként emlegettek, ha szóba került születése, a Tóratekercsek és midrások elválasztották tőle, afféle határhátak voltak egy limes mentén, amin nem léphetett át, ahogy édesanyja, Anna sem, aki férje halála után is szorgosan porolgatta a szent iratokat, gondosan őrizte imaruháját, s közben halkán motyogott, titkon kapcsolatot keresett az oda-túl lévővel.

Óh, József, ti férfiak mindig csak a törvények és útmutatások szerint beszéltek, sosem értitek meg egy egyszerű asszony lelkét, emlékezz csak, fogantatást ígértek nász nélkül, gyermekgyilkosságot szabadítottak ránk Betlehemben minden ok nélkül, foly-

tonosan Erzsébet fiával való rivalizálást emlegetnek egy előttem feltáratlan isteni elrendelés okán, fiam eltávolodásával riogatnak, ugyan miért történik mindez, mit vétettem a magasságos ellen, kérlek, segíts eligazodnom József!

József az ácsmunkáktól, vagy még pontosabban a famegmunkálásoktól sebzett, kérges tenyerét Mária feje felé emelte, áldásban részesíteni akarta őt, aki amúgy is áldott volt az Úr előtt, de hát egy egyszerű ácsmester, még ha a szent történet részesévé lett is, nem viselkedhet minden percben úgy, miként a szerepe megkívánja tőle, nem tehetünk szemrehányást neki amiért a privát és szakrális szerepet összetéveszti, épp elég gondot okoz számára a nyűgös megrendelők örökös sópánkodása és a helybeli rabbi gyalázatos ármánykodása.

Mária, nem tudom mi történik majd veled, én nem vagyok a jövődbe beavatott, de Ábrahám Istene és az én Istenem legyen veled, azután is, hogy én már nem leszek, megtérek őseimhez; miféle Isten az, mondd meg nekem József tiszta szívvel, amelyik kéretlenül ad gyermeket egy anyának, majd fájdalmasan elválasztja tőle, ha eljön az órája, ahogy Nikodémus mondta.

Mária megszeppent kotnyeleségétől, szája elé kapta két tenyerét, pofon elől szoktak így védekezni a szemtelenül feleselő gyermekek, egy szóval sem említette József előtt a Templom előtti különös párbeszédet, amelyre közte és a főtanácsos közt került sor Jézus megtalálásakor, s már vissza is vonta volna utóbbi kijelentését, de hogy József nem reagált rá, pontosabban nem erre figyelmezett, elhárulni vélte feje felől a záporozó kérdéseket, magába fordult és hálálkodott.

Látod, Mária, olyan ostoba kérdéseket fogalmazol meg, az Úr színe előtt, mint egy szolgálólány, pedig papi családból származol; igen, szolgálólány vagyok, téged is hűséggel szolgállok, meg az engem tervéhez eszközként használó Istent is szolgálom a magam módján, semmi kivetnivalót nem találsz hűségemben, legfeljebb aggályoskodó természetemben, amit anyámtól örököltem; szolgálatod részesülés és odaadás, szófogadás és kitartás, ahogy a törvényekben benne foglaltatik.

*

Mária visszaemlékezett egy tizenkét esztendővel korábbi rokonlátogatásra, amikor is a Júdea körüli hegyekben zárandoklása során betért Zakariás házába, nem egy hirtelen jött szeszélynek engedve és nem egészen indokolatlanul, az angyali beszéd igazsága felől akart bizonyosságot szerezni, mert az ember alapvetően kételkedő és kíváncsi is lévén, mindig a bizonyosságot hajszolja, s ha a mégoly bizonyosnak tűnő érv meginog, rögvest újabb nyomós magyarázatot keres, pedig Mária tudhatta volna apjától, hogy az írástudók sohasem a végső bizonyosságra kíváncsiak a szövegek faggatásakor, mert nem akarják a maguk szubjektív igazságához kötni a szabadon cselekvő és saját akarata szerint rendelkező Istent. Megható örömmel ölelte meg őt az idős Erzsébet, évtizedes meddősége ellenére szemmel láthatóan szíve alatt hordozta gyermekét, hallelujázó örömmel üdvözölte a csodálkozását leplezni nem tudó rokonlányt:

„Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhed gyümölcse! Hogyan is lehetséges ez, hogy az én Uram anyja jön el énhozzám? Mert íme, amint felfogta fülem köszöntésed hangját, ujjongva mozdult meg a magzat méhemben”.

Lehet, hogy így történt az örömteli, szívélyes fogadtatás, ilyen fennkölt és patetikus szavak kíséretében, és ez a leírás bizonyult az esemény igazi feltárásának, nem pedig más, mint amit olvashatunk a Jakab protoevangéliumában. Zakariás, Erzsébet férje ugyanolyan prófétai lélek, írástudó volt, mint Mária apja, Joachim, s ha nem is követelték meg asszonyaiktól a szent tekercsek szövegeinek olvasását és értelmezését, ami egyébként is az ő dolgaik közé tartozott, a Tórát, az útmutatásokat gyakorta olvasták hangosan, amikor kettesben voltak, vagy amikor távoli vidékről fiatalabb rabbik érkeztek a házhoz és ők a sarokba visszahúzódva hallgatták a tanítást, minek szófordulatai akarva-akaratlanul is megragadtak emlékezetükben, a szavak jelentésének értelmezéséről szóló disputa a rabbik lételemének számított. Lehet, hogy nem így történt, mondaná egy történet-kritikai módszerhez folyamodó szövegelemző vagy történész; narratívák születnek és rendre kihunynak, mint a parázs idővel, egyes narratívák hagyománnyá válnak míg mások kirostáltatnak, mint kanonizáció során bizonyos történetek, narratívák a mondójukat igazolják és olykor bizony meg is hazudtolják, amennyiben ellentmondanak egymásnak. Tacitus az Évkönyvekben figyelemre méltó megállapítást tesz e tekintetben: „Ennyire kétesek a legnagyobb dolgok is: némelyek a bárhonnan hallottakat is bizonyosnak veszik, mások ellenkezőjére fordítják az igazságot, és mindkettő tovább terjed az utókorban”. Ne feledjük, Mária nem tudhatta még abban az időben, éppen csak megfogant fia a méhében, hogy eljön az az idő, amikor Jézus minden fontos tettét és szavát följegyzik a tanítványai, szedett-vetett rongyos pórnépség, kivéve Jakabot és Júdást, no meg a vámszedőt, úgy kísérik Jézust, mint kotlóst a csibéi, körül ülik, körül dongják, szárnya alá bújnak, egymással versenyeznek az elsőbbségért, folyton folyvást értetlenkedve faggatják tanításai értelme felől, majd hűtlenül megtagadják, szétszélednek, csak a nagyon szeretett János lesz az, aki mindvégig, a keresztfáról levéltelig vele marad, no és persze Júdás, aki igazi áldozatot hoz azért, hogy Jézus betöltse sorsát Isten rendelése szerint. Mindenesetre, ha így is történt, amiképpen leíratott és évezredek át olvasmányaként szolgál a tudós főeknek, Mária számára, aki Áron leányai közül való volt és rokona Erzsébetnek, nem volt szokatlan az efféle rabbinikus beszédmód, egyedül a félreérthetetlen tényközlés lepte meg, felindultságában nem is habozott megkérdezni:

honnan tudod Erzsébet nővérem, hogy méhemben gyümölcsöt hordok, amikor ezt egyedül csak kiválasztottam, József tudhatja, s ha tudná, hogy mások is tudják, elsüllyedne szégyenében miféle jegyese van, akinek állapotosságáról ország-világ beszél,

mondta egy szuszra és kíváncsiságtól ajzottan tekintett sorstársára, s bizony el is sírta volna magát, a magzatukkal áldott anyák érzékenyebbek nőtársaiknál, de a kiválasztottság méltóságot kölcsönzött neki; a méltóságérzet nem korhoz és statushoz kötött, nem is az elme pallérozottságától függ, hanem a lélek önmagánál léte mutatkozik meg általa.

Ó, Mária, kicsi húgom, a hírvivő angyalok galambként jönnek-mennek házunkhoz, s minket, ellentétben Zakariással és Józseffel, csak szűkszavúan avatnak be Isten tervébe, még ha a terv, Izrael népe számára üdvözítő is lehet, végső kimenetele rejtély marad számunkra, mi csak eszközök vagyunk bevégzéséhez.

Máriának kicsit sok volt a kegyes, áhítatos beszédből, egyszerűbb és nyíltabb asszo-

nyi szavakra vágyott, a kertelés dühöt vált ki, amikor egyenes beszédet várunk a másiktól, felindultságán nem is tudott úrrá lenni, motollaként peregni kezdett a nyelve, megfégezhetetlenül.

Bevallom őszintén, Erzsébet nővérem, nem egészen ártatlanul és ok nélkül tértem be hozzátok, hosszú utat tettem meg, és jegyesemet, Józsefet sem értesítettem előzetesen idejövetelem céljáról, nemrégiben megjelent nekem Gábrriel angyal s a következőket mondta: „Íme, fogansz méhedben, és fiút szülsz, akit nevezz Jézusnak. Nagy lesz ő, és a Magasságos Fiának mondják majd; az Úr Isten neki adja atyjának, Dávidnak a trónját, ő pedig uralkodik a Jákób házán örökké, és uralkodásának nem lesz vége”; mily csodálatos egybeesés, az ember azt hihetné, hogy az őt megszólító hangok egyszerű hangok csupán, valójában rejtett és titkos üzenetek, melyek elhangzásuk után fejtik ki hatásukat, s csak hosszas tépelődést követően értjük meg értelmüket, már ha képesek vagyunk rá; nos, hogy betértem vendégszerető házatokba, sem a nálam járt Gábrriel angyal nálad tett látogatásáról nem tudhattam, sem a méhedben éppen köszöntésemtől megmozduló gyermekedről, te világosítottál fel erről, épp most, de úgy sejtem, olyan rendkívüli események sorozata készül rokonságunkban, ami asszonyi ésszel föl nem fogható, gondolj szegény anyámra, Annára, magadra, majd rám, az angyalok olyan hírt közöltek velünk, amiben semmilyen körülmények közt nem hihettünk; már csak azért sem hihettünk, mert megtanultunk óvatosnak lenni az angyalokkal és bejelentéseikkel szemben, a sötétség küldöttei olykor a szívünknek legkedvesebb szavakat duruzsolják a fülünkbe, miközben ártalmasabbak a hamis prófétáknál, szemfényvesztő mágusoknál.

Mária hallott már apjától mágusokról, köztük a leghíresebbéről, egy Markosz nevezetűről, jövendőmondó prófétákról, Illésről és Ézsaiásról, csodadoktorokról s mindenféle elképesztő kuruzslást végző asszonyokról, Felvigyázókról és gödör lakókról, ám a sok egymást követő, egybe eső, egymást erősítő csoda meghaladta képzelőerjét, nem tudott fölülemelkedni a zavarba ejtő tények fonálként összefonódásán, még ha áldásban is részesültek a történet részesei. A hosszas álldogálás elsősorban Erzsébetet viselte meg, gömbölyű hasát egyre gyakrabban simogatta, gyermeke élénken rugdalózott odabenn, olykor meg kellett hajolnia akarata előtt, leültek hát egymással szemben. József is ilyen masszív ülőalkalmatosságokat szokott készíteni a rabbiknak és a gazdag kereskedőknek, gondolta Mária, ahogy tenyerével végigsimította a simára gyalult szék ülőkéjét és karfáját, miközben Erzsébettől várt további magyarázatot a rendhagyó eseményekre. Erzsébet két tömzsi, ráncos tenyerébe fogta Mária kislányosan törekeny kezét, közel hajolt hozzá, kizárva bizalmas társalkodásukból a köröttük serénykedő testes szolgálólányt, aki aszalt gyümölcsöket és hűsítő italokat tett egy kerek asztalkára, s úrnője kézjelére magukra hagyta őket.

Hústestembe hústest sohasem hatolt, érintetlen lányként Urat hordozok a szívem alatt, te pedig nővérem, kiszáradt méhedben szintén egy életerős fiút, mit gondolnak majd rólunk az emberek, papi családban élő szajhának gúnyolnak majd szégyen szemre; értem, kicsi Mária, gyötrő aggályaidat, hidd el, magam is csak álmélkodtam az angyal bejelentésén áldott állapotomat illetően, azt hittem gúnyt űz velem, annyi évtizeden át

kitartóan vártam, hogy megfogadjon a méhem, gyalázatosnak mondtak meddőségem miatt, s most, mikor már végérvényesen lemondtam az anyai örömökről, egyszeriben kész tények elé állítottak, nem csak engem, Zakariást is, aki fél évig néma maradt, mert ő maga is hitetlenkedett Isten ígéretét illetően.

Erzsébet tekintetét a tálcán lévő gyümölcsökre vetette, kíváncs volt, mint a terhes asszonyok szoktak lenni ebben az időszakban, kezébe vett egy húsos datolyát, megforgatta, alakját és érett barna színét mustrálta, ám mintha hirtelen meggondolta volna magát, visszatette a többi közé. Kedvére esett a fesztelen társalgás, majd egy fél évig nem beszélt még Zakariással sem, aki gyalázatos hitetlensége miatti szegényében bujkált az emberek elől, szótlanyságot fogadott, a szótlanság férj és feleség közt a szegénykezés vagy a megbocsátásra várás kifejeződése, lehet persze az elhidegülés vagy a másikban feloldódni nem tudás megnyilvánulása is.

Tudod, Mária, Zakariás szokta mondani, az Istennek semmi sem lehetetlen, viszont ettől sem én, sem te nem leszünk okosabbak, Isten kegyelme amúgy sem felfogható korlátolt asszonyi ésszel, csak a lelkünkben érezzük, hogy kegyelmébe vont bennünket, várandósak vagyunk, nem mellesleg áldottak is; és szitokszavakkal elátkozottak is; Mária, ne beszélj így, te, aki áldott vagy!

Mária természetadta vagy apjától örökölt kíváncsisága továbbra sem lohadt, látszott rajta, hogy csak ezután igyekszik föltenni azt a kardinális kérdést, mely, ahogy mondani szokás, szerfelett furdulta az oldalát; fejkendőjét szorosabbra húzta álla alatt, rejtekezni kívánó asszonyok szokása szerint, s egészen közel hajolt idősebb rokonához.

Mondd, Erzsébet nővérem, mire céloztál, amikor azt mondtad nekem: az én Uram anyja jön el énhozzám, holott az Úrnak, Ábrahám Istenének tudtommal nincs anyja, én pedig csak egy fiút hozok a világra Isten akaratából; nem is akár milyent, egy nap élők közt örökkévalót; de jaj, azon tűnődök egyvégtében, halandóként hogyan is szülhetnék a világra egy Istent, még a gondolata is botrányos szentségtörés, emlékezz Azazel és gonosz társai, akik megkívánták a földi asszonyokat és együtt háltak velük, miként nyerték el büntetésüket!

Erzsébet elmosolyodott, mint idősebb és tapasztaltabb nők egy gyermeklány naivitásán szoktak, távol állt tőle a sértő szándék, mégis csak az Ura anyjával társalog, nem lehet vele szemben fölényes és nem vetheti meg tudatlanságát sem, különben is, ő maga sem áll a helyzet magaslatán, két térde magaslatán pihentette kezét, emlékezve Mózes Jákób szájába adott szavaira: Talán Isten vagyok én, aki megtagadja tőled az anyaméh gyümölcsét? Rachel pedig ezt felelte: Itt van Bilha, a szolgálóleányom, menj be hozzá, és ha majd a térdemen szül, az ő révén nekem is lesz fiam.

Mária, igyekszem visszaidézni a történeteket, ahogy a zaklatott Zakariás elmondta nekem; figyelmesen hallgatom, feszültségemet a csönd rejti, érzelmeimet is palástja mögé rejtem; a templomi füstáldozat alkalmával megjelent előtte Gábrriel angyal s határozottan azt mondta neki: „Örülni fogsz, boldog leszel, és sokan örülnek majd az ő születésének, mert nagy lesz ő az Úr előtt, bort és részegítő italt nem iszik, és már anyja méhétől fogva megtelik Szentlélekkel, Izráel fiai közül sokakat megtérít az Úrhoz, az ő Istenükhöz, és őelőtte jár az Illés lelkével és erejével, hogy az atyák szívét a gyermekekhez, és az engedet-

leneket az igazak lelkületére térítse, hogy felkészült népet állítson az Úr elé”, az Úr viszont, magyarázta nekem Zakariás, egy másik asszony méhében fogan meg Isten akarata és terve szerint; és mondd kedves néném, ki volna az a másik asszony? várj még türelemmel, míg befejezem, a mi fiunk, akit Jánosnak kell keresztelnünk a parancs szerint, az Úr előtt jár és meghajol előtte, ahogy pálmafák a szélben, hidd el Mária, rendkívül megtisztelő tudnom azt, hogy a fiú, akit szíved alatt viselsz, az én fiam Ura.

Mária kerekre tágtult szemmel hallgatta rokona kissé bonyolult, vagy csak körülményesen előadott mondandóját, nem volt sem lassú észjárású, sem hitetlen, apja a mózesi törvények szellemében nevelte egész gyermekkorában, fontoskodónak sem akart látszani, ellenben tudatlanságban sem szeretett volna maradni, ennek legmegfelelőbb gyógymódja a bölcsek intelme alapján a megismerésre való törekvés. Ahogy tüzetesen, vizslató szemmel nézte a szemben ülő rokont, Erzsébet mosolyában feltűnt neki egy csipetnyi rátartóság, nyilván a bibliatörténetben Mária számára biztosított felejthetetlen szerep okozta irigységét igyekezett leplezni; egy csipetnyi büszkeség, ami az angyali üzenetbe foglalt szavakból támadt, hétköznapi asszony fiáról nem szokás ilyen elragadtatással, szuperlatívuszokban szólni; s végül egy csipetnyi szomorúság is, sejtette, nem éri meg már mindazt, ami a halandók közt legkiválóbb Jánossal fog történni. Szerencséjére, mondhatnánk, mert a sokaságot vízzel keresztelő fia szörnyű végzete miatti jajkiáltása megelőzné a keresztfa lábánál lerogyó Máriáét, erről viszont tényleg nem lehetett előzetes tudásuk, egyikőjüknek sem, az angyali híradások csalárd módon erről nem szóltak, csak az örömhírről, amit évszázadokon át igyekeznek szétszálazni a tudós fők a bibliotékákban vagy a prédikátorok a szószékeken. Mária szíve újfent kalimpálni kezdett; szó és szó és megint csak szó, fátyollal fedett lényegük szerint mind érinti, körül lengi a még meg sem született fiát, máris arról beszélnek, hogy akad egy fiú, az Erzsébettől születendő János, aki az ő fia előtt jár valamiféle térítő tevékenységben, sokak új hitre való megtérítésében, emiatt a főfarizeusok minden bizonnyal gyűlölni és üldözni fogják, az pedig, hogy Illéshez hasonlítják, csak fokozza majd a bajt, és ebbe a misztikus történetbe, amit mondhatnánk vészterhesnek is, vonják bele az ő még meg sem született fiát, olykor Isten Fiának, máskor Dávid fiának nevezve, ráadásul Messiásként emlegetik, Mózes utódaaként, futott át elméjén a sok csüggesztő hír, nos, mindezek szörnyű balsejtelmeket keltettek benne, hiába mondták Istentől áldottnak lényét. Atyám, Joachim, te, aki a magyarázatok magyarázatának nagy mestere vagy, világosítsd meg az elmémet, elviselhetetlen és fölfoghatatlan számomra mindaz, amit fiam jövőjéről mondanak! motyogta magában Mária, szíve szerint máris visszakozott volna a rá osztott üdvtörténeti szereptől, lett légyen bármilyen csodálatos és világra szóló is a szerepe; talán ezért az önbizalomhiányért, folytonos megingásaiért sem mondatott ki számára a véget érés mikéntje, az Úr megkímélte ettől a fájdalomtól, újból csak kegyelmét bizonyítva.

Erzsébet nővérem, bár jegyben járok Józseffel és a főpapok azt szerették volna, ha az ő házában maradok nászunkig, ám apám előrelátó lévén, nem teljesítette kívánságukat, otthon marasztalt, ma is az ő házában élek az ő törvényei szerint, az ő kenyerét eszem nap mint nap, ezért örök hálával is tartozom neki; örvendezzél kicsi Mária, hogy a szentéletű apád házában biztonságban tudhatod magad; amikor anyám biztatására

kissé szégyenkezve és a kirobbanó botránytól tartva elmondtam neki Gábrriel üzenetét, napokra bezárkózott a szobájába, étel-ital nélkül imádkozott, néha olyan szörnyű hangokat hallatott, akár egy elmeháborodott, hangosan perelt az Úrral, jajveszékelt és ordított, majd a földre vetette magát, fejét a földhöz verte; mily ismerős ez énnekem, Zakariás nemkülönben viaskodott a Magasságos Urral, és én nem segíthettem lelki küzdelmében, naphosszat csak a kezemet tördeltem, mintha magam követtem volna el valami iszonytató bűnt; anyámmal aggódva követtük a fejleményeket, be sem mertünk lépni hozzá; engem is kizárt az életéből hites uram, holott nem adtam okot neki erre; s amikor befejeződött jóapám vesszőfutása, Józsefet hívatta és órákra bezárkózott vele a szobába, nem tudom, miféle párbeszéd zajlott le köztük, de József, aki az özvegyemberek keserű kenyerét ette sokáig, láthatóan megtörtén és aggodalmakkal terhesen távozott, azt hittem vége a frigyünknek és szégyen szemre pártában maradok egy gyerekkel, akit élete végéig fattyúnak csúfolnak majd; az ígélet nem egészen erről szól, beláthatod, az örökösen gonosz szájjal szólókkal pedig egyáltalán ne törődj!

Vissza-visszatérő álombéli látomások, irtóztató sejtések, ki nem hunyó aggodalmak okozta szívkalimpálások, szüntelen féltések és csillapíthatatlan jajkiáltások, hogyan is ne zavarnák meg a gyermekével viselő fiatalasszony belátóképességét és rendítenék meg kitarását; későbbi viselkedését olykor szeszélyesnek és türelmetlennek is mondhatnánk, néha nem egészen szilárd hitét erősítendő akaratosan sürget, mint a kánai menyegzőn teszi majd, a későbbiekben gyakran segítséget kér a szívéhez közelálló rabbiktól, főtanácsosoktól és a nagyon szeretett Mária Magdalénától is.

Képzeld nővérem, apám, Joachim, aki régóta ki sem mozdult a házból, egy reggel hátára vetett iszákkal felkerekedett, s kurtán-furcsán csak annyit közölt velünk, beszélni valója van Simeonnal, régi barátjával az Úr dolgában akar tárgyalni vele, több szem többet lát meg az angyali üzenetben; olykor kifürkészhetetlen az atyák és férfiak hirtelen megfogalmazódott szándéka, amibe bele sem akarnak avatni minket.

A Zakariás házában töltött második napon Mária egyedül maradt egy időre, egyedül önmagával, mivel biztos lehetett abban, hogy nem háborgatja senki, alkalma nyílt újra és újra átgondolni, az előző napinál higgadtabb állapotban, közeli és távolabbi jövőjét, felhorgadó kétségeit, melyek, bár még semmit sem tudott az anyaság gondjairól és örömeiről, máris egyes érzésekkel telítették lelkét: miként lesz képes ő, a názareti asszonyok közül egy, az Úr elvárásainak megfelelően viselni gondját az Ő fiának; miként tudja megértetni Józseffel, hogy Jézusnak hívandó gyermeke, oly sok más Jézus és János nevű gyermek között kiválságos és más, mint a többi hasonló nevű fiú, vagy elhiszi vagy sem; s végül, póriasan szólva, miért pont ő lett kiválasztva erre az isteni tervet megvalósító anyaságra. A kétségek táplálta kérdések befészkeltek magukat az elméjébe, legfeljebb sorrendjük változott attól függően, épp melyiket vélte fajsúlyosnak. Három nap után hazafelé indult; szemernyit sem látott világosabban az Erzsébet fia és az ő fia isteni küldetésének mibenlétéről; amikor erről faggatta, Zakariás rébuszokban beszélt a régi időkbeli származó próféciákról, a rabbik hitbéli tévelygéseiről, a hívek tanácsatlanságáról és megosztottságáról, úgyhogy alig várta, hogy az utóbbi időkben megtört, megkeseredett apjával, Joachimmal beszélgethessen, szerette volna tudni mivégre szüli

fiát a világba. Joachim, ellentétben feleségével, Annával, hűvös, majdhogynem rideg fogadtatásban részesítette az egyébként rajongásig szeretett lányát, egy darab ideig nem is kívánt négy szemközt beszélgetni vele, kerülte az alkalmat, mintha valóban fattyút hordana a szíve alatt, pedig tudott az angyali üzenetről és annak jelentőségteljes értelméről, Simeonnal átbeszélték a dolgot; Anna sokadik nőgatására volt hajlandó leülni Máriával beszélgetni méhében növekvő gyermekéről. Mária nem tudta eldönteni, hogy a szegényérzet vagy valami rejtélyes indok áll apja kimért tartózkodása hátterében, a lányok ragaszkodnak az apjukhoz, hogy bizonyos kérdéseket velük vitassanak meg, kíváltképpen is, ha egzisztenciális ügyekről van szó, Mária is tiszta szívből óhajtotta a bizalmas beszélgetést, a rejtélyes üzenetek értelmezését.

*

Tizenkét hónappal a jeruzsálemi gyermek elvesztés-megtalálás után, Jézus apjával, Józseffel átjárt a Názárettel szomszédos Szefforiszba dolgozni, történetünk idején egy gazdag görög kereskedő bízta meg az apját, hogy a háza és a kőfallal védett udvaron sorjázó raktárépületek tetőszerkezetét felújítsa; ez idő tájt következett be az, amit Nikodémus Máriához intézett tanácsában előrevetített, tudniillik, hogy József szokjon hozzá a gondolathoz, Jézus többet fog törődni a szentírások tanulmányozásával, mint az ácsmesterség fortélyaival. (No, de amellet se menjünk el szó nélkül, hogy történetelbeszélésünk eme pontján is hangsúlyt kap a 12-es szám, miként az esszéus hagyományokban is központi szerepet játszik, így szól erről a huszadik század végén írott kommentár: a mester hosszan beszélt a számok törvényéről, az ábécé betűiről, a hangokról és a színekről, valamint a varázsszavakról, majd összefüggést teremtett a 12 apostol, Izrael 12 törzse, a 12 hónap és a nap egy év alatti útja, az emberiség 12 vezetője és a nő rejtélyei között; egy másik kommentár, mely Júdás evangéliumát érinti, ekként szól: az aionok száma tizenkettő, mint az év hónapjainak vagy a csillagjegyeknek a száma. Mondhatnám magam is a történetírás atyamesterére, Hérodotoszra hagyatkozva: „nekem, miközben történeti munkámat írom, az a kötelességem, hogy mindenki szavát meghallgassam, s amit elmond, följegyezzem”. Talán ez a „mindenkire”, mindenféle írott vagy hallomásból lejegyzett szövegre odahallgatás okozhat némi egyenetlenséget és következtetlenséget történetelbeszélésemben, amely egyszerre tart igényt a regényesség érzetére és a tudományosság látszatára.)

Jézus igyekezett hasznossá tenni magát, a többi segédmunkással együtt cipelte a súlyos gerendákat, méretes szelemeneket, máskor apja keze alá dolgozott, vagyis a kívánt szerszámokat készítette elő, hozta-vitte, megint máskor az apja utasításait visszhangozta a tető távoli pontján szorgoskodó ácsoknak, akik úgy vették szigorú szavait, akárha közvetlenül az apja szájából hangzottak volna el, ám, amikor elfáradt, senki sem vette zokon tőle, ha félrehúzódott megpihenni kis időre. Volt, igaz nem minden nap, hogy korán reggel Jakab is felkerekedett és velük ment, napközben Jézus felügyeletére lett bízva, az építkezési terület ugyanis nem éppen játszótér, ám a nagyobb fivér kellő tapasztalattal és testvérszeretettel rendelkezett ahhoz, hogy a kisebbet gyámolítsa, az éles-szűrős vágó- és fúroszeres számoknak még a közeléből is eltávolítsa, az édesanyjuk által tarisznyába csomagolt ételt

hármójuk közt igazságosan megossza. A munkások némelyike őszintén csodálta József nagyobbik fiát, aki szorgalmas és tanulékony volt apja mellett, türelmes és gondoskodó fivére mellett, sohasem panaszkodott, ha egy szerszámmal vagy fadarabbal megsértette a kezét, ellenben anyai aggodalommal viselkedett Jakab jelentéktelen sebt látva, azonnal gyógyítani igyekezett szóval vagy tettel. Azon is elképedtek, hogy a nap bizonyos idején Jézus megfogta fivére kezét, valamely árnyékos szögletben letelepedtek egy-egy farönkre vagy egyéb más ülőalkalmatosságra, és együtt imádkoztak.

Meglásd, rabbi lesz ebből a fiúból; már ha az apja megengedi, sok férfikéz kell ám a munkához, hogy a népes családot fenn tudják tartani; én mégis amondó vagyok, hogy egy ilyen serdülő korú fiú hitbuzgalma nem éppen szokványos; annál rosszabb az apjának, ha a fiú betűvetésre adja a fejét; azért mondd, mert a tied már nőszülni készül, mégsem tud olvasni; én sem tanultam meg, mégis megélek a munkámból, elég, ha a pénzt meg tudja olvasni.

Egy nap, éppen a délutáni munkák végéhez közeledtek, idős, barázdált arcát sűrű szakállal fedett, kissé görnyedt tartású férfi állt meg az építkezésen, hosszasan nézte a tetőszerkezeten függő és magabiztosan lépegető ácsokat, akik olykor egymással tréfálkoztak, máskor a családjukról regéltek vidám esetleg szomorú történeteket, az ember köztudottan történeteket mesélő lény; aztán a nem is oly messze tőle gondolataiban elmerült Jézusra esett a pillantása, térdre rogyva egy faággal rajzolt a homokba, szimbolikus jeleket az elnyújtott körpályán mozgó égitestekről,

mondd csak fiacskám, beszéled a nyelvemet? igen, uram, a szüleim is az arámira tanítottak; tudod ki az, aki az ácsokat irányítja? az édesapám, ott, a bejárati ajtó előtt, aki magyaráz valakinek; szeretnék vele beszélni, ha lehet; megkérdezem, ráér-e; hálás vagyok érte, fiacskám, hívd ide őt!

József hamarosan visszatért a fiával a tisztes kort megélt emberhez megtudni mit akarhat tőle; nem volt mérges vagy feszült, amiért ott kellett hagynia a munkásokat, régóta együtt dolgozott velük, tudta, nem kell őket állandóan utasítgatni, némelyikük évtizedek óta végzi a mesterségét, a nyomukban sem szükséges minden pillanatban járni, elég, ha szemmel tartja őket; egyébként is megszokta már, hogy oly sokszor munkavégzés közben kap újabb ajánlatokat egy későbbi feladatra, miután a megbízó szemrevételezte munkájukat, egyfajta referenciaként szolgált számukra.

Mester, Lévi a nevem, a helyi közösség rabbija vagyok, úgy tűnik nekem a fiad beszéde nyomán, hogy te magad is zsidó ember vagy; Názáretből vagyunk rabbi, József a nevem, miben lehetek a segítségére? tudod, a házam egyben a gyülekezet háza is a város szélén, szükségünk lenne néhány székre, asztalra és Tóratartó szekrényre, fekvőhelyre, nem flancos bútorokra gondolok, csupán szerényen kivitelezettek, ahogy az esszénusok életviteléhez illik; értem rabbi, a napokban felkereslek, hogy megbeszéljük...

még be sem fejezhette mondandóját, a tetőn álló ácsok egyike hangosan ordítózni kezdett, mivel a mestergerenda egyik vége, melyet éppen a helyére akartak illeszteni, leesett a kőfal pereméről és az arra járó segédet sújtotta le, hassal a padlózatnak. József sebtében odafordult s mire a baleset helyére ért, addigra két markos munkás igyekezett leemelni a gerendát szerencsétlenül járt társuk hátáról, enyhítendő a kínzó fáj-

dalmakat. Senki sem szitkozódott, vádolta nagyhangon a másikat, enyhítette a saját felelősségét, panaszkodott a feszített munkatempóra, mindannyian szótlannul álltak a helyükön, riadtan nézték a fiatal legény fájdalmas vergődését, szolidaritást vállaltak a szenvedővel, akárha velük történt volna a szerencsétlenség; a közelállók ocsúdni kezdtek, ketten felsegítették a fiút a padlóról, fekvő alkalmatosságot kerestek, ahova ráhelyezhetik, míg orvost találnak a környéken, egyvalaki vizes kantából inni adott neki, József pedig örömmel nyugtázta, hogy sem vérnyomot, sem nyílt törést nem látott a balesetet elszenvedő testen.

Fiacskám, mondd meg édesapádnak, megtalálja a házam a Názáret felé vezető út legvégén!

Így esett meg Jézus első találkozása Lévi rabbival, akinek a háza nyitva állt a szélrózsa minden irányából érkező esszéus testvérek előtt, kosztot és kvártélyt találtak nála, s mivel a rabbi nőtlen volt, a szomszédban lakó középkorú asszony tartott rendet a házban és főzött a házigazdára, illetve a rövidebb-hosszabb ideig ott tartózkodó vendégekre, akik között akadt átutazó, de a rómaiak üldözése elől menedéket kereső is, viszont aki nem érezte magát otthon a szigorú életrendet követő kisközösségben, hamar odébb állt. Hetekkel később, amikor a görög kereskedő házának tetőszerkezetével végeztek az ácsok, József áttette székhelyét a rabbi házána az udvarába, könnyebb volt a szerszámokat és a faanyagot oda szállíttatni, mint a kész bútorokat vinni célba. Jézus elkísérte az apját a mindig megfontoltan beszélő, két kezével visszafogottan kommunikáló rabbihoz is, de nem az asztalos munkánál segédkezett, elegen voltak néhányan is, inkább a rabbi könyvtárszobájában Tóra tekercseket tanulmányozók körött sertepertélt, öröme st ugrott, amikor apja kérésére olykor-olykor ki kellett hívnia a rabbit, akinek nem került el a figyelmét a fiú élénk érdeklődése, s az egyik nap be is invitálta maguk közé az imádkozás idejére. József nem ellenezte fia tudásvágyának kielégítését, jóváhagyta, hogy fia naponta átjárjon a rabbihoz tanulni, sok éven keresztül asztalos munkával hálálta meg a rabbi erőfeszítéseit.

Rabbi Lévit meglepte, hogy Jézus nem egészen járatlan a szent szövegekben, olvasni is tud, betű szerint érti és értelmezi, amit olvas, viszont a nagyobb szövegek hermeneutikai, vagy miként akkoriban hívták typologiai vizsgálatára és a sokértelmű szavak kontextusba illő változatának megválasztására még nem készült fel, igazat szólva, kora miatt nem is készülhetett, e logikai és grammatikai hiányok pótlása végett szegődött a rabbihoz, hiába mondták vagy mondják a későbbi évszázadok vallásbölcsei, hogy Jézust soha senki sem tanította, ez éppoly bizonyíthatatlan állítás, mint a rejtett gyermekkorát érintő mendemonda. Jézus kifejezetten élvezte a könyvtárszobát megülő csöndet, úgy érezte a testvérek otthoni zsvajgása és az apja munkájával járó zaj elválasztja, sőt, megfosztja valami éteri muzsikától és természetes derűtől, ami a tengerparti hullámok csobogásából, a lankás dombok felett futó szelek susogásából fakad, holott az anyjához hasonlatosan rendetlenkedő szívének lüktetése is nyugalomra vágyott. A szövegeket alkotó szavak nem felzaklatták az elméjét, inkább kitérítették képzeletének horizontját, akár álombéli látomások üzenetet hordoztak a múltból, az őskézdet idejéből és a Teremtő ígéi meglevenedtek egy-egy próféta jövendölése által, így gyarapodott böl-

csességben és korban és kedvességben Isten előtt, hunyt szempillái mögött történetek zajlottak le, akárha valamennyinek a részese lett volna. A csöndet azok az órák törték meg, amikor a rabbitól görögül tanult, vagy amikor az évek során, egy-egy messze földön lévő városból Lévi rabbi házába vetődött jóemberrel anyanyelvükön társalogtak, vagy amikor a rabbi bizonyos rítusok elvégzésére szólította fel a jelenlévőket.

Jézus már az első napokban megismerkedett az esszénus közösség alapelvével: „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük, mert ez a törvény, és ezt tanítják a próféták”, rabbi Lévi ezt a mondást visszavezette a Mózes által hirdetett parancsolatok egyikére: „Ne légy bosszúálló, se haragtartó néped fiaival szemben! Szeresd felebarátodat, mint magadat! Én vagyok az Úr!”, s igyekezett megvilágítani ifjú tanítványa számára a felebarát kifejezés értelmét és hatókörét, már csak azért is, mivel a barát, testvér, unokafivér, rokon szavak nem mindig pontosan feleltethetők meg egymásnak: szövegfüggők. Ám a rabbi még ennél is tovább ment és a zsidókkal együtt élő idegenekre is kiterjesztette a jelentését, ez meglepte Jézust, ugyanis Názáretben élők, ellentétben a szeforisziakkal, nem szívesen látták az idegeneket, főleg, ha sátrat vertek s egy-két napnál hosszabb ideig kívántak maradni, bezárták előttük a kapujukat, a szívüket, mondván a barbárok rontást hoznak a házra és a családra, ami mögött nem egészen feledhető történelmi tapasztalat sejlett föl a közeli és távoli múltból. Szinte a második törvény volt, amit a rabbi egész életére megtanított Jézusnak a Példabeszédek könyvéből: „Aki elfordítja a fülét, és nem hallgat a tanításra, annak még az imádsága is utálatos”, fokozatosan tisztázta előtte azt a kérdést is, „kinek a” tanítására kell odahallgatnia, a kör a magasságos Úrtól a prófétáig, az atyáktól a szentéletű rabbikig terjed, s „kinek a” tanítása káros, gyalázatos, csalárd, ez esetben magára az Isten teremtményét folyton megkísértő Sátánra, a halandó asszonyokat csábító angyalokra: a Felvigyázókra, a hamis prófétákra és a kettős szájjal beszélőkre gondolt. Ez utóbbiak minden törvényt felfüggesztő és sárba tipró és jámborságot semmibe vevő beszéde kapcsán szigorúan intette Jézust: „Tartsd távol szádtól a csalárdságot, és távolítsd el ajkadról a hamisságot!”

Rabbi Lévi idős korára rövidlátó lett s nagyítót használt a betűk bogarászásához, emiatt nem is folyamatosan olvasta a szövegeket és nem is volt híve a gyors olvasásnak, mint a betűket mohón faló fiatal emberek szokása, inkább meg-megszakította szemei szántómunkáját, elszőszmötölt egy-egy szöveghellyel, napokig visszatért egy-egy mondathoz, szóhoz, nem sürgette senki és semmi, hagyta hogy elméje egy gondolat-töredék nyomába eredjen, máskor a szándék hamvába hótt, mire elméje nekirugaszkodott volna; mivelhogy a kor kíváncsága szerint maga is több nyelvet tudott, emlékei tárházában kutakodott más forrásokat felelevenítve az összehasonlítás végett, és valahányszor egyezést, mai szóval élve korrespondanciát talált, örömmel nyugtázta a régi mondást: szellem szellemre szeretve talál. Egyébként rabbi Lévi szerteágazó ismeretek befogadására fogékony és nagy összefüggések teremtésére türelmes természeténél fogva a tanítóknak nem azon típusához tartozott, akik előre pontosan, lépésről lépésre megtervezett haladást követtek a tanítványok elméjét palástolandó; nem akarta dresz-szírozni tanítványát, mint mutatványos állatokat szokás a cirkuszban, nem volt híve a

nádpálcával és örökös büntetéssel való fegyelmezésnek, ami az értelem lomhaságához és szárnyaszegettségéhez vezet. Nem, sokkal inkább úgy vélte az idők során felhalmozódó, látszatra kaotikus ismerethalmaz megrostálása után Jézus fejében összeáll majd egyfajta rend, neki az a dolga, hogy némiképp segítse az eligazodást, az önállósodás és tudásban megerősödés katalizátora legyen. Az ismeretszerzésnek maga is ezt a sajátos útját járta be egykori mesterével, elméleti tudását kibővítette a sok-sok utazása alatt szerzett gyakorlati tapasztalattal, tudós rabbikkal és filozófusokkal folytatott élénk diskurzusokkal, könyvtárak ritka kincseivel. A Szeferiszban élő vagyonosabb hívek adományának köszönhetően ráérős olvasással és bölcsekedéssel töltötte hétköznapijait évtizedek óta; délutánonként a tanítványokkal vagy vendégekkel folytatott párbeszédet a nap folyamán olvasott szövegekről, kérdésekkel bombázta társalkodó felét, nem elbizonytalanítani akarta, épp ellenkezőleg, érvek és ellenérvek ütköztetésére, a felületes ítélkezés meghaladására akarta rászorítani őt. Bizonyos erkölcsi, szellemi és életvezetésbeli alapszabályok átadása után, az aznapra tetszőlegesen kiválasztott szöveg búvárlásába kezdett Jézussal, aki figyelmes tanítványnak bizonyult és kérdéseivel olykor megzizzasztotta nevelőjét. Ezek a szövegek igencsak változatosak voltak: az európai és ázsiai nagyvárosok, kiváltképpen Róma és Alexandria könyvtárait bejárta Diodórosz Történeti könyvtára, melyből kiderül, hogy az egyiptomiak szerint a menybéli isteneknél kívül földiek is léteznek, kik egykor földi halandóként és bölcsességük révén a menybéli hallhatatlanságban részesültek; az ósatyák intelmei és Illés, Ezékiel, Ézsaiás próféciai a róluk szóló kommentárokkal; a különböző népek isteneinek genealógiája; a görög filozófusok dialógusai a lélekről, a tudás megszerzéséről, a szépségről; a chaldaeus asztrológusok misztikus okfejtései. A rabbi Lévi figyelmét nem kerülte el, hogy Jézus a Diodórosznál olvasottak iránt fokozott érdeklődést tanúsít, görögül már folyékonyan olvasott mestere segédletével, viszont nem ismerhette a kopt nyelven írott vallásos szövegeket, melyek a gnosztikus irodalom részét képezik, s amelyeket rabbi Lévi még idő előttinek vélt feltárni előtte, noha azt vette észre, hogy Jézus a nála idősebb tanítványoknak olykor olyan történetekről beszél, melyekről nem hallhatott tőle, Ádám és Éva harmadik gyermekéről, Széthről és nemzedékéről, Barbéló örök birodalmáról, emiatt óvatos körültekintéssel adott a kamasz kezébe könyveket és papirusztekercseket, nehogy eltérítse azon útvjáról, melyet kijelölt a csillaga.

Szálltak a hónapok és az évek, József, az ácsmester, esténként viszont látta a fiát, akinek az egész napos szövegböngészés után kifejezetten jól esett a hazáig vezető gyaloglás, a csillagok útjának fürkészése, a hazafelé tartó birkanyájjal időzés, ezért sem maradt a rabbi házában gyakran; ám egy napon, amikor a Hold már feljött az égbolton, József megdöbbszent az elébe álló Jézuson, nagyobb volt nála, szakáll serkent az állán, egyszóval felnőtt férfivá vált, s határozott hangon szólalt meg,

apám el kell hagynom a szülői házat, emlékeztetek rá, az ÚR ezt mondta Ábrámnak: „Menj el földedről, rokonságod közül és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked”; nem állhatok az utadba, ahogy eddig sem tettem, de talán nem tartasz tolakodónak, ha megkérdezem, hová szándékozol menni és mihez kezdesz idegenben? rabbi Lévi ajánlotta, hogy az itteni élet helyett menjek a Földközi tenger közelében lévő,

Kármel hegyen található esszénus gyülekezetbe, e szent hegyen a mesterek tovább adják a titkos tudásukat az ifjaknak; netán összekülönböztetek az öreg emberrel? szó sincs róla, azt mondta ő már nem képes kielégíteni tudásvágyamat, csak az időmet vesztetném nála; azt mondhatom neked, Jézus, a te gondviselő Atyád, Ábrahám és Izsák Istene legyen veled az idegenbe vezető utadon, és őrizz meg engem jó emlékezetemben, és bocsásd meg, ha valaha ellened vétkeztem.

Jézus életében először és utoljára ölelte magához amúgy férfiasan azt az embert, akit a magasságos Úr nevelőjének jelölt ki, s bár tudta, hogy az a hústest, melyet szorosan a karjaiban tart, idővel véglegesen elenyészik, miként minden, ami valamilyen formában testet öltött a múltban és ölt majd a jövőben, s talán nem is látja viszont soha többé, ámde a csók, melyet a homlokára adott, elpecsételte őt.

Másnap reggel, amint Jézus vállára vetette iszákját, s elbúcsúzott az aggodalmát alig rejtteni tudó anyjától és fiatalabb fivéreitől meg nővéreitől, egyszeriben megérezte a végleges elszakadás súlyát az otthontól, mindentől és mindenkitől, nem mintha nem szeretne volna Józsefet, aki már hajnalban elment a szomszéd faluba dolgozni, a sok gyermek és a háztartás ügyes-bajos dolgát ellátó anyját, Máriát, a serdülő és örökösen csintalankodó testvéreket, de egy határozott hang napok óta azt suttogta, sőt, dörömbölte a fülébe szüntelen: mire vársz még, menj már végre arra a földre, melyet kijelöltem neked, ne habozz! A tenger felé vezető úton visszagondolva az elválásra, úgy vélte, az elhagyottak valószínűleg szívtelenséggel, önzőséggel, esetleg hálátlansággal vádolják őt, de mindenkinek meg kell tennie az első lépést önmaga beteljesítése felé, neki is, akit Önmagából Keletkezettnek neveznek majd egyes hagyományok szerint.

SZEMLE

BALOGH RÓBERT
KOVÁCS GERGELY
SZATMÁRI EMÍLIA

Kárpáti cigány, zenész, ifj. Baranyi Dezsó primás. Balassagyarmat, Nógrád megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8587)

ANTAL Ágnes – BANGA Éva – BÖRÖCZ Lívía – FORRÓ Katalin (szerk.):
Mustármag – Növekedő tapasztalat a komplex felzárkózási munkában,
 Budapest, Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány, 2024.
 ISBN: 978-615-82821-0-9

A fent nevezett kötet a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány gondozásában jelent meg 2024-ben, Budapesten 146 számozott oldalon az Art Copy Studio Kft. nyomdájában, Antal Ágnes, Banga Éva, Böröcz Lívía és Forró Katalin szerkesztésében.

A felzárkózás témája az utóbbi évek, sőt nyugodtan mondhatjuk évtizedek egyik kulcskérdésévé vált a vidéki Magyarországon. Összetett programtervezetek és programok is születtek, melyek mindegyike a teljes embert, annak társadalmi és szociális körülményeinek viszonyrendszerét hívatott előtérbe helyezni, és ezen eredmények ismeretében felvázolni a felzárkózás lehetőségeit az adott térségben. A kötet alapvető témája is ezt érinti, hiszen elsődleges célja feltárni a FETE (Felzárkózó Települések Program) szakmai és módszertani hátterét, valamint bemutatni annak összetettségét, különös tekintettel annak *felzárkózási*, és nem pedig a *felzárkóztatási* hangsúlyaira. A kötet feldolgozása közben ezt az attitűdöt különösen érezheti az olvasó, mint ahogyan azt is, hogy ez a megfogalmazás nemcsak szemantikai játékot jelent a magyar nyelvvel: ugyanis a felzárkóztatás magában foglalná azt az álláspontot, miszerint a szociálisan vagy egyéb más módon hátrányos helyzetű csoportokat felzárkóztathatjuk! A kötet ezzel szemben nagyon is aktív szereplőkként tekint a FETE-ben résztvevők mindegyikére. Hiszen a program módszertani kulcsponjtja is a *Jelenlét*-ben rejlik. A településeken lévő *Jelenlét Pontok* azok, ahol a találkozások, a közösségi alkalmak történnek. Ám a kiadványt forgatva az annak módszertanára rátekinthető ember szembeesül annak a tényével is, hogy a *Jelenlét* (szándékoltan írom nagybetűvel) nemcsak egy program, nemcsak egy rendezvény

Balogh Róbert

JELEN-LENNI

helyszín, ahol szociális interakciók történnek, hanem mindenekelőtt és mindenekfölött annak a találkozásnak a lehetősége, ahol az egyház diakóniai szerepében a lehető legvalóságosabban *Jelen* van, mert a krisztusi *Jelen-Lét* odavonzza, és hallgatásra készteti. A kötet egyik kulcsfogalma is ez, a hallgatás, az aktív, helyes hallgatás. Annak a felismerése, hogy mindenekelőtt hallgatóként van jelen a szociális segítő ezeken a településeken. Hallgatja, figyel Isten igéjére, és hallgatja, figyeli a településen élők komplex problémáit. S jól hallgatni meglehetősen nehéz, a szociális szférában különösen, hiszen a nem megfelelően meghallott szükségfelmérés és felismerés helytelen következtésekhez vezetheti a segítő szakmában jelenlévőt.

Az MRSZA tematikus kiadványa ebben igyekszik módszertani segítséget nyújtani a már terepen dolgozóknak, vagy az éppen oda készülőknek. Különösen értékelendő, hogy a kötet mégsem szeretne megmaradni a jógyakorlatok adattáblázatának keretein belül. A probléma és a program holisztikus szemlélete és annak erőteljes szakmai szemlélete végig érződik, miközben az ember a megjelenésében is szép könyvet lapozgatja: arra hívja olvasóit, hogy a lehető legnagyobb rálátást kaphassa erre a meglehetősen nehéz, ám annál szebb szolgálatra. Különösen értékes lehet egyházunk és gyülekezeteink számára az a fajta hely és helyzetfelismerési képesség, amelyet a szerzők elének tárnak. Mondhatjuk ezt azért is, mert a helyi gyülekezetek missziói látását is alapvetően szükséges, hogy meghatározza mindez, amit a településeink erőforrásainak és lehetőségeinek a feltárásában megtanulhatunk. Sőt, mint ahogyan a *Mustármag* kiadvány is rámutat, nagyon sok esetben a felzárkózási program és az adott településen élő gyülekezet kéz a kézben, egymást segítve és támogatva működnek, illetve kell, hogy működjenek, hiszen a probléma közös, és a holisztikus missziói szemlélet forrása csak és kizárólag Jézus Krisztusban lehet.

A kiadvány módszertani szempontból is rendkívül jól felépített, edukatív, szakmai leírásokat követnek nagyon is konkrét, kérdéseket feltevő, a mindennapi gyakorlat felé orientáló részek. Ez által megtalálhatja benne a szociális szakember, a lelkész, a település vagy a helyi intézmények vezetői is a kapcsolódási pontjaikat. S itt, ebben rejlik a szerzők egyik legfontosabb üzenete, hogy érezzük és lássuk meg azt, hogy a lehető legszorosabb együttműködés, testvéri közösség és együtt munkálkodás szükséges ahhoz, hogy a felzárkózási programok ne csak programok legyenek, hanem hivatás, misszió, a szó legszorosabban és legegységesebben biblikus értelmében.

Ezt hivatott elősegíteni, mintegy példatár jelleggel is a különböző évszakokon, az év minden részére kiterjedő jógyakorlatok leírása is. Missziói munkaterv, diakóniai munkaterv és szociális tervezői munka itt ér össze, és válik egy nagy koherens egésszé, *Jelen-Lét-té*. Ezáltal válhat a *Jelenlétpont* gyülekezeti helyszínné, a gyülekezeteink pedig aktív részeseivé a diakóniai, szociális munkának. Különösen értékes, hogy ezeket a jó példákat, programleírásokat azok a munkatársak készítették, akik maguk is *jelen* vannak, és részt vesznek a dolgozós hétköznapok forgatagában. A különböző területről érkező szakembereket és lelképásztorokat mind egy cél vezérli, rámutatni arra a Krisztusra, aki lehetővé tette számunkra, hogy ebben a szolgálatban állhassunk.

A *Mustármag – Növekedő tapasztalat a komplex felzárkózási munkában* című kiadványban éppen ezért nagyon sok mindenki megtalálhatja érdeklődési körének megfele-

lően azt, amit keres szakmai szempontból. Ám ennél is fontosabbnak tartom azt, hogy megtaláljuk a Jelenlét Ponton azt, aki mindig *Jelen* van, és aki a *Jelen-létével Jelen-létre* hív minket is. Ez a *Jelen-lét* pedig nemcsak a felzárkózást segítheti elő (bár minden kétséget kizáróan azt is!), hanem egyházunk és gyülekezeteink megerősödésében is kulcsszerepet játszhat. Adja a *Mindig Jelen-lévő*, hogy minél több helyen lehessünk mi is *Jelen*!

Faragó Lajos oláh cigány. Kislányával. Kétegyháza, Békés megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8760)

SZATMÁRI Emília (szerk.):
Irodalmi lelkészportrék, Sárospatak,
 Sárospataki Református Hittudományi
 Egyetem Renius Egyetemi Kiadó, 2025.

Kovács Gergely

PÁLYASZOCIOLÓGIAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A LELKÉSZKÉPZÉSHEZ

A lelkészképzéshez kapcsolódó hagyományok közül az egyik legfontosabb a szépirodalmi szövegek alkotásához kapcsolódik. A Szentírás textusainak mindennapos olvasása és értelmezése, magyarázata is alapvető irodalomértési készségeket igényel, így nem csoda, hogy szépíróink is szép számmal teológusok, lelkészek közül kerültek ki. A lelkészekről, papokról szóló elbeszélő szövegeknek az esztétikai értékük mellett még ráadásként a hivatáshoz kapcsolódó iránymutatás, a különleges elvárásokkal való megküzdés dilemmáinak bemutatása is fontos értékük lehet. A Sárospataki Református Hittudományi Egyetem Renius Kiadójának első kiadványa kimondottan azzal a szerkesztői elképzeléssel készült, hogy különböző megközelítési módszerekkel bemutassa, „a lelkész vagy pap személye, társadalmi szerepe, az ezzel kapcsolatos ideák és valóságok konfliktusa hogyan jelenik meg a szépirodalminak tekintett művekben, és ezeken keresztül egy-egy korszak társadalmi tudatában”.¹

Ehhez az egyetemhez szorosan vagy lazábban kötődő kutatók – egyetemi oktatók és hallgatók mellett egy középiskolai tanár – nyolc írását gyűjtötték egybe *Irodalmi lelkészportrék* címmel. A szerkesztői előszó szerint olyan „példatárként” állították össze a nyolc tanulmányt, melyek inspiráló mintákat nyújtanak, és modellként szolgálhatnak „a szemináriumi dolgozattól a TDK-dolgozatot át a szakdolgozatig” (7.). Széles spektrumot mutat az elemzett és ismertetett alapszövegek időbeli, felekezeti, műfaji és a megközelítések módszertani sokszínűsége, hiszen a reformátusok mellett egy

1 Új kiadványaink, *srhe.hu*, URL: <https://srhe.hu/egyetem/kutatas/renius/> Utolsó letöltés: 2026. 03. 23.

katolikus pap is szerepet kap a 17. századtól a kortárs irodalomig terjedő emlékezések, elbeszélések és regények lapjain.

Dienes Dénes egyháztörténész és gyűjteményi igazgató Makkai Sándor erdélyi klasszikusnak számító *Holttenger* című regényének főszereplőjét, dr. Katona Lászlót mutatja be. Utal a *Fáklya* című Móricz-regénnyel vonható párhuzamokra, bár Katona László és gyülekezete sorsa nem torkollik tragédiába. Az elemzés felvázolja a harmincas évek társadalmi és életrajzi hátterét is. Az utóbbi annyiban ösztönözte az Erdélyből 1936-ban egy évtizednyi püspöki szolgálat után Magyarországra költöző Makkai Sándort a regény megalkotására, hogy ez a lépése sokakat megbotránkoztatott. Makkai ugyanis ekkorra „feladta a kisebbségi sors küzdelmeit” (15.), és visszatekintve megfogalmazta az ebben a sorsban szolgáló lelkészi dilemmákat is. A regény egyik fontos ellentéte a fiatal lelkész ideáival szemben egyházi eljáróinak példája és tanácsa. Püspöke a modern teologizálástól óvta, esperese pedig az „erős érces hang” (13.) módszertanát javasolta. Makkai csalódásának egyik fő oka az volt a tanulmány szerint, hogy a kálvinizmus sem volt alkalmas a magyarság öntudatának újjáteremtésére.

Balogh Judit, az Esterházy Károly Katolikus Egyetem tanára Bethlen Miklós emlékiratából a Keresztúri Bíró Pálra, az emlékiratíró erdélyi főúr gyermekkori nevelőjére vonatkozó részeket ismerteti és elemzi. Bevezetőjében a Bethlen család református lelkészekhez fűződő viszonyát mutatja be, majd Keresztúri Bíró életét, és a részletes forrásközlés segítségével azt a ma is rokonszenves pedagógiai hozzáállást, amellyel a gyermek Bethlen Miklósról hatott a lelkészükhöz, aki „kerülte a tanításban a monotóniát és a kiskorúak számára fölösleges túlzott elméletieskedést” (31.). Jó emlékezetét erősítette az is, hogy nem verte tanítványát, és sok időt hagyott a játékokra is (30.). Nem csoda, hogy az együttműködésük rövid három éve alatt Bethlen szorosabb kapcsolatot alakított ki vele, mint saját édesapjával (34.).

Fórián Anna közösségszervezés szakos hallgató sajátos megközelítése nem teljesen győzött meg az LLM-alapú, azaz a nagy nyelvi modellekre épített, mesterséges intelligenciát is bevonó nyelvi-statisztikai elemzésének hasznáról. Valószínűleg azért, mert az ehhez hasonló megoldások egyelőre még inkább arra valók, hogy a mesterséges intelligenciának tanítsák meg felismerni a nyelvben rejlő szubjektív, hangulati elemeket, illetve hogy a generatív jellegű feladatai során az emberi gondolkodáshoz és nyelvhasználathoz egyre jobban hasonlító szövegeket gyártson, vagy emberi felhasználóval történő kommunikációja során tudja felismerni és alkalmazni például a szavak érzelmi többletjelentését. Az NLP – *Natural Language Processing*, vagyis a természetesnyelv-feldolgozás módszere – adja a hipotézis alátámasztására hivatott eljárás alapját, melynek célja „egy olyan gazdag, többretegű elemzés létrehozása, ahol az irodalmi intuíciót és a pszichológiai értelmezést a nyelvi adatokból nyert objektív mintázatok támasztják alá” (43.). A három Móricz-novellát alapul vevő részletes tanulmánynál hosszabb melléklet bevezet az eljárás módszertanába is.

Lapis József irodalmibb jellegű elemzése abban a tekintetben is egyedi, hogy egy példás életű katolikus papot bemutató Móra Ferenc-novellát vizsgál. Az *Istenkeresés* című önéletrajzi ihletésű szöveg filológiai hátterével induló tanulmány összeveti a különböző

gyűjteményekben között szövegeket egymással és Móra önéletírásával. Az novella lényeges pontja az utolsó részben az elbeszélő identitásalakulásának megfogalmazása, mely a címre utalva az „esztatológus jellegű” reménység elbeszélésévé teszi a szöveget.

A kötetet is szerkesztő Szatmári Emília, az SRHE docense Szabó Magda *Freskó* című regényének lelkésszereplőit mutatja be részletesen. Az 1958-as regény nem életrajzi jellegű ugyan, de olykor szándékosan elbizonytalanító helység- és személyneveivel, illetve a valóságban is létező helyzetekre, személyekre utaló megnevezéseivel arról is tanúskodik, hogy Szabó Magda jól ismerte a korabeli magyar egyházi életet. Ennek a korszaknak a legellentmondásosabb lelkésszerepét is bemutatja a fiatal „békepap”, Kun László alakja segítségével, akit szembeállít apósával, a nyugdíjas és alkoholista Máthé Istvánnal. A szétzilált családot rövid időre összehozó temetés alkalmával egy nap alatt zajló cselekmény és a szereplők egyedi szempontú elemzése nem elsősorban esztétikai-irodalmi célokat szolgál, hanem a korai Kádár-rendszer és a református egyház belső válságának rajzát segít megérteni.

Varga Borbála Kincső, az ELTE hallgatója kortárs regényt elemez, igen érzékenyen és éles szemmel. Visky András önéletrajzi háttérű első regényének, a *Kitelepítés*-nek újszerű megközelítésével nem az egyértelmű főszereplőt, az anyát állítja a vizsgálat középpontjába, hanem a hiányával is állandóan jelenlévő bebörtönzött lelkész-apát. A bethánistának nevezett ébredési korszak hitvalló és kompromisszumra nem hajlandó lelkésze éppen azáltal védi családját, hogy a hit példáját állítja eléjük. A tanulmánykötet irodalmi szempontból legigényesebb szövege az „apa- és lelkészalakú úr” (134.) képéből kiindulva a szülők és Isten közötti „szerelmi háromszög” képére építve (140.) mutatja be az identitásképző apakép és az istenkép közötti párhuzamot.

Életrajzi jellegéből és a tartalmából adódóan is szorosan összekapcsolódik a Visky-regény Szilágyi Sándor erdélyi lelkész *Boldog rabságom* című memoárjával. Írója a *Kitelepítés*-ben apaként bemutatott Visky Ferenc barátja, szolgál- és fogolytársa volt. Az említett regény világát kiegészítő visszaemlékezést Budai Gabriella középiskolai tanár Krisztus huszadik századi követésének példázataként olvassa újra. Feltárja a benne megjelenő „etikai és emberi szempontokat” (169.), elemzi Szilágyi Sándor olvasmányait, kiemelve, hogy a lelkész tizenötötör olvasta végig a Szentírást (171.), és fogsága alatt „a régi csendességek emlékéből és üzenetéből táplálkozott, a Lélek mindig eszébe juttatta, amire szüksége volt” (172.).

Szatmári Emília egy 1932-ben Sárospatakon megjelent antológiát és annak egy novelláját mutatja be. Kárász József *A legátus* című írása azért sem kerülhetett be az irodalmi köztudatba, mert politikai felforgató jellege miatt az ötszáz példányban megjelent antológia példányait összegyűjtötték és megsemmisítették, Kárász Józsefet és két teológustársát pedig eltávolították a teológiáról. A recenzió sajátossága, hogy a keletkezés- és sajátos megszüntetéstörténetet a novella bemutatása és értelmezési kísérete követi. Az irodalmi eszményeiben és stílusában Móriczot és Szabó Dezsőt követő Kárász József szövege egy elzúllott debreceni teológus kellemetlen – és adomákban többször is előforduló – legációs élményét írja le, és nemcsak megírása korában, hanem ma is egyértelműen elrettentő példaként olvasható.

A két utolsó írás külön szekcióba került „*Recenziók*” alcímmel, amit nem találok teljesen indokoltnak, ugyanis terjedelmük nem sokkal marad el a rövidebb tanulmányok mögött, alkalmazott módszertanuk, az értelmező összefoglalás, a lelkeszi magatartást előtérbe helyező tartalmi összefoglaló sem lóg teljesen ki. Külön rovatba helyezésük viszont a 192 oldalas tanulmánykötetet egy folyóiratszám szerkezetéhez teszi hasonlóvá, még ha nem is szokás évekkal, sőt a második esetben majdnem egy évszázaddal ezelőtt megjelent szöveg ismertetését nyújtani recenziókban. Ha az *Irodalmi lelkészportrék* egy felsőoktatásban mintatankönyvként ilyen praktikusán használható kiadványsorozat első darabja, akkor támogatandó a folyóirat- vagy sorozatjelleg melletti döntés. Kíváncsian várom, hogy milyen téma köré gyűjt össze írásokat a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem a következő kötethez. Pályaszocializációs egyetemi órák olvasmányaként kiváló alapanyag az eredeti művekkel együtt ahhoz, hogy a leendő gyülekezeti lelkészeknek határozottabb elképzelésük lehessen arról a szolgálatról, amelyre elhívtak, és a vele járó életmódról.

GYŐRI Elek: *Életem regénye. Győri Elek tiszaladányi paraszt származású festőművész élete és pályafutása*, sajtó alá rendezte LOVAS Anett Csilla, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2025, 440 p.

Szatmári Emília

AKI MŰVÉSZETRŐL ÉS SZABADSÁGRÓL ÁLMODOZOTT

Győri Elek (1905–1957) ismertebb festményeiből és kevésbé ismert grafikáiból *A művészetről álmodoztam* címmel rendezett kiállítást a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei a Zempléni Fesztivál keretében a művész születésének 120. évfordulóján, 2025-ben.¹ Ugyanebben az évben, életművének szélesebb közönség számára történő bemutatását szolgálva, megjelent önéletrajza *Életem regénye* címmel a Tiszáninneni Református Egyházkerület Hernád Kiadó gondozásában, Lovas Anett Csilla szerkesztésében, a Tudományos Gyűjtemények több munkatársának közreműködésével.

Győri Elek írása messze túlmutat a hagyományos önéletrajzon. Személyes életeseményei és élményei szorosan összefonódnak a 20. század magyar és egyetemes történelmével, a számára meghatározó városok és falvak múltjával, hagyományaival, intézményeivel, jelentős személyiségeivel. E kapcsolódásokon keresztül a kötet a korszak legfontosabb társadalmi kérdéseit, szellemi irányzatait és ideológiai hátterét is megidézi.

A szöveg több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt megjegyzésre érdemes, hogy a képzőművész kiváló történetmondónak, afféle krónikásnak bizonyul. Másrészt kivételesnek mondható sajátos narratívája, hiszen Győri életútja egyszerre kötődik a munkásosztály, a paraszti világ és a művésziértelmiségi közeg tapasztalataihoz, miközben egyik hagyományos

¹ „A művészetről álmodoztam...” – Válogatás a 120 éve született Győri Elek alkotásaiból, *tirek.hu*, 2025. 07. 30. URL: <https://tirek.hu/hirek/intezmenyi-hirek/a-muveszetro-l-almodoztam-valogat-as-a-120-eve-szulett-gyori-elek-alkotasaibol/> Utolsó letöltés: 2026. 01. 30.

társadalmi kategóriába sem sorolható be maradéktalanul. Írása, gondolkodása így egyfajta „hidat képez a népi életformák és az értelmiségi reflexiók között” (5.).

A kötet első tizenkét oldala a szerkesztő bevezető tanulmányát tartalmazza, amely először tömör, évszámokra és helyszínekre épülő életrajzi áttekintést ad Győri Elek életútjáról. Ezt követően feltárja az önéletrajz keletkezésének körülményeit, későbbi sorsát és azokat a személyeket, akik szerepet játszottak fennmaradásában. A tanulmány értelmezési keretet is kínál: felhívja a figyelmet a szerző elbeszélésében Tiszaladány, Sárospatak és Budapest sajátos tér és értékvilágaira; a kétkezi munka, a vándorlás, a megélhetés és a művészet tapasztalatainak életszervező jelentőségére; szerelmeinek, szenvedélyes vagy éppen érzelmektől mentes kapcsolatainak személyiségformáló és -deformáló hatására; valamint arra, hogy milyen jelentősége van életében a művészműberi magányosságnak és a korszak társas viszonyainak. A szerkesztő részletesen ismerteti a szövegközlés elveit is, külön kitérve az alkalmazott források feltárásának módszertanára és kritikai kezelésére.

A 19–431. oldalakon olvasható az életregényként megírt önéletrajz. A felmenők történetét a szerző nagyobb, több évtizedet átfogó időszakokban idézi fel, saját iskoláskorától azonban többnyire évről évre követhetővé válik az elbeszélés. 1948-ban ér véget a kronologikus történetmondás, és már csak egy rövid feljegyzés következik 1954-ből. A szöveg megértését a szerkesztő gondosan összeállított, pontos, magyarázó lábjegyzetei segítik.

Győri Elek történetírói és pedagógiai *ars poeticája* világosan kirajzolódik abból a szándékból, hogy életét úgy mondja el, „ahogy volt”. Munkája első oldalain egyértelművé teszi önmaga és olvasói számára ezt az írói alapvetését: „Megpróbálom elmondani úgy, ahogy volt, de nemcsak a szép és kellemes dolgokat fogom elmondani, hanem gyarlóságaimat is szemrebbenés nélkül. Azért teszem, hogy mások ne így éljenek (ha tehetik), hanem jobban! Különösen az ifjúságnak kívánom, hogy ne legyen annyi gyötrelemben részük, mint nekem volt” (28.). Elbeszélése ennek megfelelően realista és lírai, humoros és komoly, a szövegben kirajzolódó személyiség vidám és szomorú, öntudatos és lemondó, reményteli és reménytelen, bölcs és meggondolatlan, indulatos és higgadt, cselekvő és szemlélődő, erényes és gyarló – de mindenekelőtt következetesen őszinte. Szókimondása időnként meghökkentő vagy kifejezetten nyersnek hat, de ezzel is elbeszélésének hitelét és erejét adja.

Az iparosparaszti közegeből induló fiú már egészen kicsi korától érzi, hogy többre hivatott: tisztában van tehetségével és művészi készségeivel. Vékony, alacsony termete ellenére kitanulja az apai örökségnek számító kovácmesterséget, végigszenvedi és végignélkülözi az inas éveket, majd legényként vándorútra indul. Több műhelyben dolgozik segédként, és bár munkáját jól végzi, igazán sehol sem becsülik meg, a szakmában eltöltött megfelelő számú évek hiánya miatt a mester fokozatig nem jut el. A mezőgazdasági munkákban is otthonosan mozog: szánt, vet, arat, a gazdálkodás minden mozzanatát hozzáértéssel és örömmel végzi. Mindeközben egyre határozottabban köteleződik el a festészet mellett, és óriási áldozatok árán képezi magát – többnyire autodidakta módon, olykor magántanárok mellett, majd a Képzőművészeti Főiskolán, amelyet

a második világháború utolsó évében végül nem fejez be. Életútja során természetes könnyedséggel mozog a falusi paraszti világban, a puszták pásztoraik között, a városi és vidéki iparosok közegeiben, a fővárosi művészkörökben, budai mecénások társaságában, református ifjúsági mozgalomban és a Sárospataki Református Kollégium tanári közösségében – mintha hidat képezne e különböző társadalmi és kulturális közegek között.

Győri Elek szabad ember: autonóm személy és szabad szellem. Már inasként sem tűrte az értelmetlen korlátokat, parancsokat, és ez a szabadsághoz ragaszkodó attitűd egész életében végigkísérte, festőként sem viselte el, ha irányítani próbálták. Inkább éhezett, de akkor is a függetlenséget választotta, mert másként nem tudott és nem akart élni. Szabadságszeretete miatt gyakran került szembe a mindenkori hatalommal és szűkebb környezetével is. Élesen bírálta a két világháború közötti német orientációt, szoros kapcsolatot ápolt a népi írókkal, a demokrácia és a szólásszabadság híve volt; a háborús légkörben pacifista álláspontra helyezkedett, a német katonai szövetséggel szemben pedig angolbarát és szovjetpárti nézeteket vallott. 1945 után mégis azt kellett megtapasztalnia, hogy nincs megbecsült helye a formálódó új világban, sőt azt látta, hogy sokszor éppen azok boldogulnak, akik az előző korszaknak is haszonélvezői voltak. Hatalmas igazságérzete, rendíthetetlen becsületessége szinte mindig naivitásnak bizonyult.

Győri Elek művészi pályája állandó viszontagságok között bontakozott ki: kevés kivételtől eltekintve nem adatott meg számára a nyugodt, kiegyensúlyozott alkotói környezet, amelyben kizárólag a festészetnek élhetett volna. Életének szinte minden szakaszát a nélkülözés kísérte, s ez óhatatlanul korlátokat szabott művészi kibontakozásának is. „Östehetségét” mások gyakran kihasználták: anyagi haszonra sokszor azok tettek szert, akik vagy visszaéltek bizalmával, vagy egyszerűen meglopták.

Győri Elek portréja olyan embert idéz, aki elveiből akkor sem enged, ha azok újra meg újra csalódással járnak; aki a biztos megélhetés és az irányítottság helyett következetesen a szabadságot választja; és aki – bármennyiszer is taszítják a földre – mindig képes felállni, újrakezdeni és alkotni.

Egyetlen hely volt, ahol nem csalódott soha: Sárospatakon, amelyet „második szülőföldjének” tekintett (420.). 1934-es első látogatásától kezdve Újszászy Kálmán, Szabó Zoltán, Mátyás Ernő, Nagy Barna, Marton János, Zsiros József, Harsányi István, Deák Géza és a többi pataki tanár mindig szeretettel fogadta és támogatta. Teret biztosítottak számára az alkotómunkához, elismerték tehetségét, és festményei megvásárlásával is segítették őt. A tisztelet és a ragaszkodás kölcsönös volt. Sárospatak jelentette Győri számára a nyugalmat és a frissülést, a hiteles emberi kötődéseket és a számításoktól mentes őszinte támogatást.

Győri Elek önéletrégenye nemcsak egy viszontagságos művészi pálya dokumentuma, hanem annak a rendkívüli emberi tartásnak, igazságvágyának és szabadságszerető életformának is tanúsága, amely őt egész életén át vezette. Életműve olyan tanulságokat hordoz, amelyek túlmutatnak személyes sorsán, és a 20. századi magyar társadalom, a művészi lét, az emberi helytállás kérdéseit egyaránt megvilágítják. Fontos, hogy örökségét, életének, művészetének, küzdelmeinek üzenetét az utókor ismerje és értse; hogy

képein és önéletírásán keresztül felismerjük és értékeljük mindazt, amit szabadságszeretete és alkotói hite a maga korában képviselt, s hogy ebből átmentsük, továbbvigyük azt, ami segít eligazodni a saját valóságunkban.

A kötet külső megjelenésében impozáns és esztétikus, nagy alakú, albumformátumú, 440 oldalas. Keménytáblás, vászonkötéses kivitele a textilborításon elhelyezett, Győri Elek aláírását idéző motívummal válik igazán egyedivé. A levehető papír védőborító előlapján a szerző fotóportréja, hátlapján a *Tarcali búcsú* című festmény részlete látható, a belső fülon pedig egy önarckép rajza kapott helyet.

A szerkesztői bevezető kéthasábos tördelésben olvasható, az életregény egyhasábos szedésben, és a kiadvány a művész eredeti kéziratában fennmaradt, különböző méretű tollrajzait is tartalmazza.

A kötet talán csak azzal válhatott volna még teljesebbé, ha a fennmaradt (fellelhető, elérhető) festmények művészi igényű fotómásolatai is helyet kaptak volna mellékletben, hiszen az életút és számos alkotás keletkezés és hatástörténetének végigolvasása után különösen erős az igény arra, hogy a műveket egy kötetben, reprodukciók formájában is fellelőzhassuk.

Jó szívvel ajánlom a könyvet mindazoknak, akik kíváncsiak egy 20. századi életút fordulataira, és szeretik a hiteles, emberközeli visszaemlékezéseket. Ajánlom azoknak, akik egy korszakot szubjektív nézőpontból is szeretnének megismerni, és akiket érdekelnek a társadalmi változások hétköznapi lenyomatai. A kötet különösen gazdagító lehet a művészettörténet személyes oldalát keresőknek, de releváns azok számára is, akik új történeteket és adalékokat szeretnének megismerni a Sárospataki Református Kollégium 20. századi múltjából. Ajánlom végül azoknak, akik „egyszerűen” egy tanulságos és élvezetes történetre vágnak, akik szeretik a jó elbeszélést, vagy éppen maguk is keresik, hogyan lehet megőrizni a tartást és a szabadságot nehéz időkben.

SÁROSPATAKI FÜZETEK
A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
TEOLÓGIAI TUDOMÁNYOS SZAKFOLYÓIRATA

A PERIODIKA MŰFAJAI / ROVATAI

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Igei ráhangolódás (Oktass, hogy éljek! rovat)

Tanulmányok: az adott szám tematikusan összefüggő nagyobb lélegzetű, lektorált írásai (terjedelmük egy szerzői ív, azaz 40.000 n).

Ha mód van rá, teret engedünk egy Vita rovatnak (az írások terjedelme 10–12.000 n), amelyben vagy egyetlen probléma több nézőpontú és hasonló terjedelmű bemutatása történik, vagy egy vitaindító vezércikkre érkező korreferátumokat közlünk.

Közreadunk kisebb Közleményeket (terjedelme 20–30.000 n): cikket, konferenciabeszámolót, az SRTA aktuális hirdetéseit.

Az Idővonal rovatban (terjedelme 1–2000 n) emlékezni és emlékeztetni szeretnénk a pataki történelem, a protestáns iskola- és művelődéstörténet jeles eseményeire, személyeire, alkalmaira és ünnepeinkre.

A Közösség rovatban olyan tanulmányokat, illetve cikkeket közlünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a közösségi léttel, illetve konkrétan a közösségszervezés, közösségfejlesztés témakörével és az SRTA Református közösségszervező szakon folyó képzésével.

A Szemle rovat adja közre a rövidebb könyvismertetéseket illetve hosszabb recenziókat.

STÍLUSLAP

Minden hivatkozást lábjegyzetben kell feltüntetni. Az idézett és hivatkozott művekre így kell hivatkozni: első előforduláskor minden azonosító adatot és az idézett oldal-számot fel kell tüntetni lábjegyzetben, az idézett vagy hivatkozott szöveggel azonos oldalon. A továbbiakban rövid lábjegyzet használatos (lásd a 2. pontot). A bekezdéseket behúzással, nem pedig üres sor beszúrásával kell jelölni. A szöveg közbeni idegen szavakat és címeket kurzívval kell szedni, de a szövegidézetekeket nem szedjük dőltsel.

A SZÖVEG STÍLUSA/FORMÁZÁS

A FŐSZÖVEGBEN:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 12-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

A LÁBJEGYZETBEN:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 10-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

Amennyiben az idézni kívánt szövegrész idegen nyelven van, az idézés eredeti nyelven a lábjegyzetben történik, a főszövegben a kötet nyelve (általában magyar) használatos.

HIVATKOZÁS

Hivatkozás teljes lábjegyzetben

A szerzők vezetéknévét Kiskapitális betűvel jelöljük. Külföldi szerzők esetében a vezetéknév a keresztnév előtt, vesszővel elválasztva kell feltüntetni.

Az idézett lapszámok után nincs semmiféle rövidítés (l., p., o., old. stb.). Ha több egymást követő lapra hivatkozunk, közéjük nagyköötőjelet szedünk, a lapszámokat pedig nem rövidítjük, tehát nem 973–83 szerepel, hanem 973–983. Ha több egymással nem érintkező lapszámot adunk meg, akkor ezek közt vessző áll: 33, 52, 97. Az utolsó lapszám után a címleírás lezárásaként pont áll.

A, KÖNYVEK ESETÉBEN

Szerző: Cím, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Kertész Imre: Sorstalanság, Budapest, Magvető, 1975.

Szerző: Cím, Fordította, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Miller, Henry: Baktérítő, ford. Bartos Tibor, Budapest, Európa, 1990.

Szerző: Cím, Kötetszám, Fordította, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Tolkien, J. R. R.: A Gyűrűk Ura, 1–3. kötet, ford. Göncz Árpád, Budapest, Európa, 2002.

Szerző: Cím, Alcím, Kötetszám, Kötet Címe, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: Móricz Zsigmond: Erdély, 1. kötet, Tündérkert, Budapest, Európa, 1992, 349–440.

Szerző: Cím, Alcím, Kiadás helye, Kiadó, Sorozat, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: Hankiss Elemér: Egy ország arcai, Válogatott szociológiai tanulmányok 1977–2012, Budapest, L'Harmattan, Ars Sociologica, 2012.

B, GYŰJTEMÉNYES KÖTETEK ESETÉBEN

Szerkesztő: Cím, Alcím, Kiadás helye, Kiadó, Kiadás ideje, Hivatkozott oldal.

Példa: Sepsí Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia*, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve, Európa, Budapest, L'Harmattan, 2012.

C, GYŰJTEMÉNYES KÖTETEK BEN MEGJELENT ÍRÁSOK ESETÉBEN

Szerző: Cím, in Szerkesztő: Cím, Alcím, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés abolíciója Európában, in Sepsí Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia*, A Károli Gáspár Református Egyetem Évkönyve 2011-es évkönyve, Európa, Budapest, L'Harmattan, 2012, 111–142.

D, FOLYÓIRATOK ESETÉBEN

Szerző: Cím, Folyóirat neve, Évfolyam, Évszám/Lap sorszáma, Hivatkozott oldalszám.

Példa: Mihályi Gábor: Költészet és valóság, *Nagyvilág*, XXXIII. évfolyam, 1988/7, 971–973.

E, HETI- ÉS NAPILAPOK ESETÉBEN

Szerző: Cím, Lap neve, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap., Hivatkozott oldalszám.

Példa: Váradi Ferenc: Hiteles példákra vágyva, *Reformátusok Lapja*, LVII. évfolyam, 35. szám, 2013. szeptember 1., 9.

Szerző: Cím, Alcím, Lap neve, Évfolyam, Lap száma, Kiadás helye, Évszám. Hónap. Nap., A hét napja, Hivatkozott oldalszám.

Példa: P. Szabó Ernő: Madár repül át az ágak között, Ha minden ecsetvonás érdekel, *Tárlatvezetés gyerekeknek a Nemzeti Galériában*, Magyar Nemzet, LXXVI. évfolyam, 240. szám, Budapesti kiadás, 2013. szeptember 3., kedd, 15.

F, ELEKTRONIKUS FORRÁSOK ESETÉBEN

Elektronikus források esetén a hivatkozás logikája és formai megoldása azonos a fentiekkel. Attól függően, hogy mi deríthető ki az egyes anyagokról, mindenképp kell a szerző neve, a dokumentum címe, a megjelenés helye (amennyire azonosítható). Ezt követően utána a teljes URL és az utolsó letöltés dátuma (év. hónap. nap.).

Pl.: egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló blogbejegyzésére történő hivatkozás esetén:

Köntös László: Ügynök voltál? reposzt.hu, 2017. 05. 14. URL: <http://reposzt.hu/blog/kontos-laszlo/2017-05-13/ugynok-votal> Utolsó letöltés: 2017. 05. 15.

HIVATKOZÁS RÖVID LÁBJEGYZETBEN

Ha egy megelőző lábjegyzet már tartalmazta a teljes hivatkozást, rövid lábjegyzetet használunk:

Szerző: i. m., hivatkozott oldalszám.

Ha a megelőző lábjegyzet ugyanerre a műre hivatkozott, akkor a következő jelölést kérjük:

Uo., hivatkozott oldalszám.

Ha ugyanattól a szerzőtől korábban több kötetre/cikkre is hivatkoztunk, akkor az alábbi módon pontosítsuk a rövidített jegyzetet:

Szerző: Cím egésze (hosszabb cím esetén annak első néhány jellemző szava), hivatkozott oldalszám.

Pl. Móricz: Erdély, 26.

Pl.2. Mihályi: Költészet és valóság, 972.

JELÖLÉSEK HASZNÁLATA A HIVATKOZÁSBAN

Könyvek, gyűjteményes kötetek címének, folyóiratok, heti- és napilapok nevének megkülönböztetésére dőlt betű használatos.

Szerkesztői megjegyzések/jelölések jegyzetbe történő beékelésére [szögletes zárójel] használatos.

Idegen nyelvű kiadványok adatsorában az adott nyelven közöljük a szerkesztő/szerkesztette, a kötet, és a fordította szavakat. A cím után és a kötet szerkesztőjének neve előtt szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; ed., ha angol, olasz vagy latin; éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (= Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az ed. helyett a többes számot jelző eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagykötőjel van.

Az öt sornál hosszabb idézetek a margótól 1-1 cm-re behúzódnak, és idézőjel ez esetben is szükséges. Idézetben belüli idézet jelölése a » « jelekkel történik.

RÖVIDÍTÉSEK

c. n.	cím nélkül
é. n.	év nélkül
évf.	évfolyam
ford.	fordította
i. h.	idézett hely
ill.	1. illetve, illetőleg 2. illusztrált, illusztrálta
i. m.	idézett mű
in	-ban/-ben
l.	lásd
o.	oldal
s. a. rend.	sajtó alá rendezte, sajtó alá rendezés
sk.	és a következő
s. k.	saját kezével, saját kezűleg
skk.	és a következők
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
ua.	ugyanaz
ui.	ugyanis
úm.	úgy mint
ún.	úgynevezett
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő

ANGOL NYELVŰ RÖVIDLET (ABSTRACT) KÉSZÍTÉSE

Az angol rövidlet (abstract) minimum 10, maximum 15 soros. A cikk/tanulmány főszövege után illesztendő be. A rövidlet tartalmazza a cikk címének fordítását és a főbb tézisek összefoglalását.

SZERZŐINK / AUTHORS

Balogh Róbert – ügyvezető-helyettes, társadalmi misszióért felelős lelkipásztor;
Magyar Református Szeretetszolgálat

Bálint Péter – író, irodalomtörténész

Bass László – Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, egyetemi adjunktus, ELTE TáTK

Birinyi Márk – diakóniafejlesztési főigazgató-helyettes, Református Szeretetszolgálat,
KRE-GESZK

Böröcz Livia – társadalmi innovációs és fejlesztési vezető, Magyar Református Szeretetszolgálat

Engy Sándor – egyetemi tanár, a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem rektora

Flaskár Melinda – egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Háberman Zoltán – egyetemi docens, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

Halász Emília Erzsébet – teológus-lelkész szakos hallgató, Sárospataki Református
Hittudományi Egyetem

Homicskó Árpád Olivér – egyetemi tanár, KRE-ÁJK

Hüse Lajos – egyetemi docens, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Kókai-Nagy Viktor – egyetemi docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Kovács Áron – a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek
kézirattárosa, a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem tudományos munkatársa

Kovács Gergely – középiskolai tanár, Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma;
PhD-hallgató, Debreceni Egyetem

Óváryné Herpai Dóra – református diakónus, okleveles szociális munkás,
okleveles teológus, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Pásztor Gyula – református lelkipásztor, a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem
spirituálisa

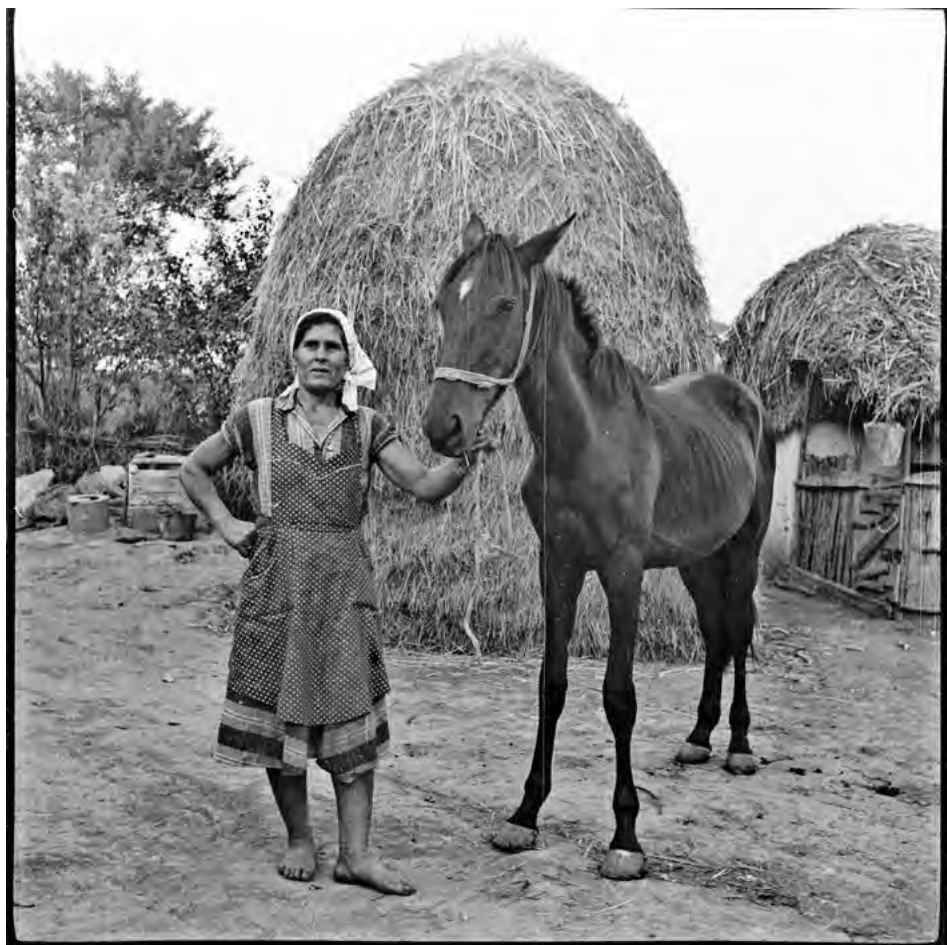
Szatmári Emília – egyetemi docens, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem

Vadnai Zoltán – református lelkipásztor, missziói tanácsos, Tiszáninneni Református
Egyházkerület

Zolnay János – egyetemi adjunktus, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

Erdős Kamill, a „kém” kezében a titkos eszközzel. Kétegyháza, Békés megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8823)

Magyar cigány, asszony lóval. Poroszló, Heves megye.
(©Erkel Ferenc Múzeum / Erdős Kamill Gyűjtemény / F. 8609)